

Bulut: Ebru Akçay

“Dönüşümün Edebiyatı ve Dönüşen Edebiyat” dosyamızın ilk makalesi olan “Buzdan Şehir Maketi ve Ev: Selma’nın Ankara’sı, *Ankara Romanı*”nda Fikriye Yücesoy, Karaosmanoğlu’nun değişen bir şehri ve şehir yaşantısını dönemler içerisinde bir kurguyla anlatırken aslında bir kadının kendisi üzerinde kat ettiği yolları da anlattığını; Selma’nın aşklarının, sevdiği nesnelere, Ankara ile ilişkisinin her bölümde değiştiğini tespit ediyor. “Pınar Kür’ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri”nde ise Merve Esra Özgürbüz, polisiyenin cinsiyet ve cinsellik politikalarını görünür kılmak ve söz konusu politikaların dönüşümünü ortaya koymak amacıyla kullandığı anlatı stratejileriyle öne çıkan Pınar Kür’ün, *Bir Cinayet Romanı* (1989), *Sonuncu Sonbahar* (1992), *Cinayet Fakültesi* (2006) eserlerini değerlendiriyor. Kür’ün kimliksizleştirme stratejilerinden yola çıkarak, normatif karşıtı kabul edilen veya normatif olana direnişle eşdeğer tutulan *queer*le ilişkilendirilebilecek tavırların, polisiyenin klasik yapısını ne şekilde dönüştürdüğünü, baskın kimlik kurgularıyla özdeşlik kurmadan yeni özne konumlarını nasıl oluşturduğunu ortaya koyuyor. “Siborg’lar, Yoldaş Türler ve Başka Yerler: Haraway’ın Spekülatif Masallaştırmalarında Dönüşüm Arayışı” değerlendirme yazısında Ece Öztan, Haraway’ın ütopyacı düşünce, insan sonrası ve toplumsal cinsiyet sonrası özne arayışına ilişkin düşünsel patikasının, iyi bir hayat tahayyülüne ilişkin olanaklarının izini sürüyor. Bu çerçevede, doğa/kültür, biyolojik/teknolojik, fiziksel olan/olmayan, insan/hayvan ikilemelerine düşmeden; özcü olmayan bir öznelliğin tanımlanması konusunda Haraway’ın sunduğu çerçeveyi hatırlatıyor ve siborg, yoldaş türler, spekülatif masallaştırmalar, Chutulecene gibi nosyonlara ekolojik yıkım, pandemi ve derinleşen eşitsizlikler içerisinde bakıyor.

“Sessizlik ve İfade” dosyamızın ilk yazısı olan “Kadınlarda Kendini Susturma: Çevre, Annelik Deneyim Eğitim ve İlişki Durumunun Rolü”nde Meva Demir Kaya ve Figen Çok, kadınların

başkalarının istek, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması amacıyla kendilerinden feragat ederek kendilerini susturmalarının, kadınsılıkla özdeşleştirilen ideallerden ve kültür tarafından oluşturulan normlardan etkilenmesine dikkat çekiyor. Bu bağlamda, kimi zaman yakın ilişkilerinde çatışmadan kaçınmak ve ilişkilerini güvenceye almak amacıyla, kimi zaman da başkalarının istek, ihtiyaç ve beklentilerini kendilerinkinin önünde tutarak sessiz kalan kadınların deneyimlerini, Erzurum ve İstanbul'da yürüttüğü saha araştırmasıyla sunuyor. "Halkla İlişkiler ve Kamulardaki "Sosyo-Kültürel Dönüşüm"e Kampanyalar Üzerinden Bakmak"ta Ebru Akçay, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun kadınlara yönelik saldırılarla mücadele etmek için 2017 senesinde gerçekleştirdiği #KıyafetimeKarışma kampanyasını, halkla ilişkilerin geçirdiği sosyal dönüşümü incelemek için örnek kampanya olarak analiz ediyor. Akçay'ın, erkek şiddetine karşı iletişimsel, örgütsel ve sembolik taktiklerin kullanıldığı bir halkla ilişkiler kampanyası olarak değerlendirdiği kampanyanın, toplumsal konular hakkında kadın kamusalını inşa ettiğini, kamuoyu yarattığını, kamuların katılımını sağladığını ve ortak anlamların oluşmasına imkân tanıyan "etkileşim mevkileri" oluşturabildiğini iddia etmesi de son derece önemli. "Harem mi Haram mı? Kadınların Mekânsal Özgürlüğünün Kısaçaları"nda, cinsiyete dayalı kimliği üreten mekân ve beden arasındaki ilişkinin çok boyutlu bileşenlerini anlamak için kafe mekânına odaklanan Güldane Mirioğlu, cinsiyete dayalı kimlik ve mekânın hem değişken hem de karşılıklı ilişkili kategoriler olduklarını savunuyor. Kafenin açılma sürecinde ailedeki erkeklerin tutumları, kentsel kamusal mekândaki erkeklerin müdahale ve tepkileri, kafede gerçekleştirilen gündelik pratikler, kafenin dizayn ve kullanım biçimleri ile kına pratiği bağlamlarında kadın bedeninin özgürlüğünü engelleyen kısaçaları tartışıyor.

Cansu Aydın, "Aidiyetin Akışkanlığı" dosyamızın ilk makalesi olan "Sosyal Sermaye ile Geleceğini Güvence Altına Almak: Türkiye'de Mülteci-Sivil Toplum Kuruluşlarında (M-STK) Çalışan Suriyeli Mülteci Kadınlar Örneği"nde sivil toplum kuruluşlarında çalışan Suriyeli mülteci kadınların, sosyal sermayeye dayalı bir düzen içinde yer alıp almadıklarını, alıyorlarsa nasıl bir sosyal sermaye kullandıklarını tartışmaya açıyor. Gaziantep'te yürüttüğü çalışmasının nihai hedefini sosyal sermaye çalışmalarında kadın deneyimlerini görünür kılmak olarak saptayarak, bir yandan mülteci bir yandan kadın olma deneyiminin çalışma hayatı ile olan bağımlı özenle kuruyor ve mültecilik tartışmalarına yeni bir boyut katıyor. "Akışkan Kırılğanlıklar Ekseninde İranlı Mülteciler: Emek ve Toplumsal Cinsiyet"te Aslıcan Kalfa Topateş, mültecilerin göç, göçmenlik, gündelik yaşam ve mülteci işçi deneyimlerinin, kırılğanlığın ve akışkanlığın birbirlerine eklenmesiyle biçimlendiğini söylüyor ve sığınmacıların vatanlarından, Türkiye'ye gelme ve Türkiye'den üçüncü bir ülkeye gitme sürecinin her aşamasını içinde çeşitli kırılğanlıklar ve kopuşlar bulunan birer kırılma olarak anlatıyor. Son olarak "Hassas Gruplarla Sahada Çalışmak: Şehit Anneleri ile Görüşme Deneyimleri"nde Esra Gedik kadın bir araştırmacı olarak hassas gruplarla saha çalışması sırasında karşılaştığı sorunlar ve yaşadığı deneyimleri analiz ediyor ve içerlikli ve dışarlıklı olmak konularının sabit konular olmadığını, araştırmanın gidişatına göre sürekli değişebileceğini, gösteriyor. fe dergi'de şimdiye kadar çıkmış olan feminist saha deneyimleri tartışmasını biraraya getiriyor ve kendi deneyimini bu feminist aidiyet deneyimi içinde yeni bir katman olarak analiz ediyor.

Dönüşümün edebiyatı ve dönüßen edebiyat

[Kaya, Buzdan Şehir Maketi ve Ev: Selma'nın Ankara'sı Walter Benjamin üzerinden Ankara Romanı Analizi](#) / Rock, Iced City Model and Home: Selma's Ankara Ankara Novel Analysis Through Walter Benjamin

*Fikriye Yücesoy*_____1

[Pinar Kür'ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri](#) / Queer Narrative Strategies in Pinar Kür's Detective Trilogy

*Merve Esra Özgürbüz*_____13

Değerlendirme

Yazısı:

[Siborg'lar, Yoldaş Türler ve Başka Yerler: Haraway'ın Spekülatif Masallaştırmalarında Dönüşüm Arayışı](#) / Cyborgs, Companion Species and “Other Places”: The Alchemy in Haraway's Speculative Fabulation

*Ece Öztan*_____26

Sessizlik ve ifade

[Kadınlarda Kendini Susturma: Çevre, Annelik Deneyimi, Eğitim ve İlişki Durumunun Rolü](#) / Self Silencing in Women: The Role of Environment, Motherhood Experience, Education, and Relationship Status

*Meva Demir Kaya, Figen Çok*_____33

[Halkla İlişkiler ve Kamulardaki “Sosyo-Kültürel Dönüşüm”e Kampanyalar Üzerinden Bakmak: #KıyafetimeKarışma Kampanyası Üzerine Bir İnceleme](#) / Observing “Socio-Cultural Turn” in Public Relations and Publics through Campaigns: An Analysis on #KıyafetimeKarışma

*Ebru Akçay*_____44

[Harem mi Haram mı? Kadınların Mekânsal Özgürlüğünün Kıskaçları](#) / Hareem or Haraam? Clamps of Women's Spatial Freedom

Güldane Mirioğlu _____ 60

Aidiyetin Akışkanlığı

[Securing a Future with Social Capital: The Case of Syrian Refugee Women Working in Non governmental Organizations-Refugees \(NGO-Rs\) in Turkey](#) / Sosyal Sermaye ile Geleceğini Güvence Altına Almak: Türkiye'de Mülteci-Sivil Toplum Kuruluşlarında (M-STK) Çalışan Suriyeli Mülteci Kadınlar Örneği

Cansu Aydın _____ 75

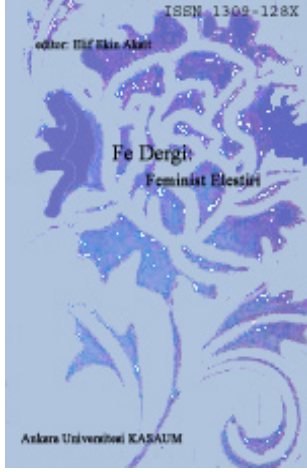
[Akışkan Kırılganlıklar Ekseninde İranlı Mülteciler: Emek ve Toplumsal Cinsiyet](#) / Iranian Refugees in the Context of Liquid Fragilities: Labour and Gender

Aslıcan Kalfa Topateş _____ 87

[Hassas Gruplarla Sahada Çalışmak: Şehit Anneleri ile Görüşme Deneyimleri](#) / Working in the Field with Sensitive Groups: Meeting Experiences with the Mothers of the Martyrs

Esra Gedik _____ 102

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

***Kaya, Buzdan Şehir Maketi ve Ev: Selma'nın Ankara'sı
Walter Benjamin üzerinden Ankara Romanı Analizi***

Fikriye Yücesoy

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 26.03.2021

Yazı Kabul Tarihi: 08.10.2021

Bu makaleyi alıntılar için: Fikriye Yücesoy, “**Kaya, Buzdan Şehir Maketi ve Ev: Selma'nın Ankara'sı
Walter Benjamin üzerinden Ankara Romanı Analizi**” *Fe Dergi 14*, no. 2 (2021), s. 1-12.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_1.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Kaya, Buzdan Şehir Maketi ve Ev: Selma'nın Ankara'sı Walter Benjamin üzerinden Ankara Romanı Analizi*
Fikriye Yücesoy**

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara (1934) romanında Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonrasına uzanan toplumsal hayatın çalkantılı dönemleri bir kadın kahraman ekseninde anlatılır. Romanın baş kahramanı Selma ile birlikte toplumsal yaşamdaki değişimleri nesnelere, imgelere, duygu durumları ve kahramanın kentle ilişkisi üzerinden okuruz. Bu makalede, söz konusu roman Walter Benjamin'in "Mesihî güç" olarak adlandırdığı "şimdinin devrimci gücü" olan kurtuluş üzerinden ele alınacaktır. Ankara romanını bu şekilde okumak, "şimdi"nin zamansal bir ifadeden çok duygu durumlarıyla, mevcut koşullarla oluşan bir deneyim atlasına işaret ettiğini ve ilişkisel olduğunu anlamaya imkân vermiştir. Benjamin'in imkânını nesnelere ve tozlarda bulabildiği o devrimci güç de şimdide var olan potansiyelin eyleme dönüşmesi olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Walter Benjamin, Ankara, imgeler, kent, devrimci güç

Rock, Iced City Model and Home: Selma's Ankara Ankara Novel Analysis Through Walter Benjamin

In Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novel Ankara (1934), the turbulent periods of social life, starting from the years of the War of Independence and extending to the foundation of the Republic and afterwards, are narrated in the axis of a female hero. Together with Selma, the protagonist of the novel, we read the changes in social life through objects, images, moods and the relationship between Selma and the city. In this article, the novel in question will be analyzed in terms of salvation, the "revolutionary force of the present", which Walter Benjamin calls "Messianic power". Reading the Ankara novel as such, made it possible to understand that the "present" is a kind of experience atlas formed by emotional states and current conditions rather than a temporal expression; and that it is relational. The revolutionary power, which Benjamin could find its possibility in objects and dusts, is considered in this article as the transformation of the potential that exists in the present into action.

Keywords: Walter Benjamin, Ankara, images, city, revolutionary force

Giriş

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* (Karaosmanoğlu 2017) romanını Walter Benjamin'in metinleri ve Susan Buck-Morss'un Benjamin'in Pasajlar projesi incelemesi olan "Görmenin Diyalektiği" (Buck-Morss 2015) üzerinden ele aldığım bu yazıda kent, mekân, nesne ve imgeler okuması yapmaya çalıştım.

Evrensel kavramlarla ve kapsayıcı soyutlamalarla değil, "şeyler"e bakarak tarih okuması yapan Benjamin, egemen anlatının dışarıda bıraktıklarını görünür kılar. Bakışı, egemen anlatıya dahil edilmemiş "şeyler"e çevirmek başka imkânları, anlatıları görmeyi mümkün kılar. Hemen şimdi mümkün olabilecek bu başkâlığın keşfi değişime, 'şimdi'nin devrimci gücüne kapı aralar ve kurtuluşun mümkün olduğunu gösterir. Fark etmekle başlayan bir kurtuluştur bu. Mesela çöpler burjuva tarihini okumanın (Benjamin 2002, 172) bir aracıdır Benjamin'de. Çöpteki bir şey ya da egemen anlatının içinde önemsiz duran bir detay bizim için başımıza gelenlerin "ne kadar uzun zamanda hazırlanmakta olduğunu" (Buck-Morss 2002, 315) okumanın bir aracı olabilir. Buck-Morss bunu "maddenin ifade gücüne açık" (a.g.e., 89) olmak biçiminde açıklar. Böylece kendimizi anlamlandırmak ve dönüştürmek, her an belirebilecek olan o Mesihî kurtuluş anına ve "şimdinin devrimci gücüne" kapı aralamak mümkün olur. Bir felaket böylece kurtuluşa dönebilir. Bir kentin okumasını da bu doğrultuda yapmak anlamlandırma ağlarını genişletir. *Ankara* romanında satır aralarını sokaklar bilip Benjamin'le bir gezi yaptığımızda 'tarihin toz'larını (a.g.e., 115) da görmeye başlarız.

*Bu metnin ilk hali Prof. Dr. Seval Şahin'in "Gündelik Hayat ve Edebiyat" doktora dersi kapsamında yazılmıştır.

**Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Doktora Programı, 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, fikriyeyucesoy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8459-8913>, Yazı Gönderim Tarihi: 26.03.2021, Yazı Kabul Tarihi: 08.10.2021

Yakup Kadri, *Ankara* romanında 1921-1942 yılları Ankara'sını üç bölümde ele alır. Romanın ana karakteri olan Selma'nın üç farklı adama, üç farklı yaşamını, üç farklı Ankara yaşayışı üzerinden okuruz. Romanın ilk iki bölümü Yakup Kadri'nin bizzat tanıklık ettiği yıllara, üçüncü bölüm ise ütopyasına tekabül eder. Düşlediği Ankara ile tanıklık ettiği Ankara kurgusunu birlikte okumak ayrıca heyecan vericidir.

Romanda anlatıcı Yakup Kadri'dir, yani biz yazarın anlatımıyla kahramanların duygularını ve düşüncelerini öğreniriz. Yazar, dönemin ruhundan ayrı düşmeyerek milli söylemlere yer vermesiyle Dilek Çelik'in ifade ettiği gibi zaman zaman “didaktik ve idealist” (Yalçın Çelik 2014, 94) bir üslup edinmiştir. Bu minvalde romanda ara ara Garpcılık tartışmalarına rastlarız. Fakat Yakup Kadri, bu tartışmaları bize farklı hayat deneyimleri üzerinden gösterir. Örneğin romanın baş kahramanı Selma ile Batılılaşma çabası sürdüren hayatların içindeyken partiden ayrılan biriyle beraber daha yoksul mahallelerde dolaşmaya başlayabiliyoruz ve bambaşka hayatları da ilişkisellik içerisinde okuyabiliyoruz. Yani Yakup Kadri, sadece Selma'nın ekseninde kalarak okuyucuya tek bir Ankara portresi sunmamıştır. Herkesin aynı Ankara'yı yaşamadığını anlıyor ve kendimizi homojen değil, parçalarıyla malul bir toplum anlatısının içinde buluyoruz. Sadece üçüncü bölümde daha homojen bir ulus anlatısı yani Benedict Anderson'ın deyişiyle “hayali cemaat” çıkagelir ve bu, Yakup Kadri'nin ütopyasıdır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanını Selma karakteri üzerinden ele alan çalışmalarda Selma karakterinin sıklıkla Batılılaşmanın ve Cumhuriyet inkılaplarının etkisi üzerinden ele alındığına rastlarız. Bu etkiler beden (Oğuz 2013), kimlik çatışması (Yumuşak 2016), modernleşme (Küçükalioglu 2005; Dönmez 2019) ve toplumsallaşma (Yılmaz 2018) üzerinden okunur. Bu çerçevede Selma “Türk kadın modeli” (Yılmaz 2019; Durmuş 2008), “fikri olgunlaşma yaşayan” kadın (Oğuz 2013), “ferdiyetçilikten toplumsallığa geçen” (Yılmaz 2018) kadın olarak ele alınır. *Ankara* romanı üzerine yapılan çalışmalardan birini ayrıca belirtmeliyim: Romanı Batılılaşma meselesiyle ele alsa da yukarıdaki çalışmalardan farklı bir yerde duran İ. Hakan Dönmez'in “Cumhuriyet ‘İmkânsız Aşk’a Karşı” (2010) makalesidir. Psikanalitik bir okumayla Yakup Kadri'nin romanlarındaki aşk kurguları imkânsız aşk ve mümkün aşk karşıtlığı üzerinden ele alınır. *Ankara* romanında tutkulu aşk olmadığını belirten Dönmez, Selma'nın yaşadığı mantığa ve bilime dayalı aşkın “mümkün aşk kurgusu ile idealize” edildiğini (a.g.e, 14), diğer romanlardaki erkek egemen aşk kurgusu üzerine bina edilmiş “imkânsız aşk”ın karşımıza çıkmadığını belirtir. Fakat bu çalışma başka bir teorik çerçeveden yararlandığı için benim yapmak istediğim okumayla kesişmemektedir.

Yapılan çalışmalarda *Ankara* romanını Walter Benjamin'le okuyan ve Selma karakterinin duygu durumu üzerinden romanı inceleyen bir çalışmaya rastlamadım. Selma'yı baştan kabul edilmiş modernleşme, Batılılaşma etkileriyle okuyup bu karakterde toplumsallaşma, millî ülküler, özgürleşme aramak yerine Selma'yı kendi sınımlarıyla, arayışlarıyla okumaya çalıştım. Bu yazıda romanın bölümlerine sadık kalarak her bölümü kendi baskın mekânı ve duygu durumunu içerisinden okumaya çalıştım. Selma'nın hem kendisi üzerinde hem kentte hem de ilişkilerinde kat ettiği yolları ve potansiyelini eyleme dönüştürme çabasını modernite ve gündelik hayatın gerilimli ilişkisi içerisinden ve ayrıca ‘mekânların toplumsal üretimler’ olmasıyla, yani bizim edimlerimizle üretildiği savı üzerinden okudum. Metin içerisinde akışı bozmamak için Henri Lefebvre'den tartışmalara ve alıntılara girmedim; ancak bütün bu kent ve mekân okumamın arka planında Lefebvre'ün *Mekânın Üretimi* ve *Gündelik Hayatın Eleştirisi-1* eserlerinin de Benjamin'in yanı sıra yer aldığını belirtmeliyim.

Can Sıkıntısından Enerji'ye: 1921-1922 Taceddin Mahallesi

*Yaşam peş peşe ıslanmaktadır.
Yaşam “şimdinin” havuzunda yıkanmaktadır.²*

İstanbul'da yetişmiş, iyi eğitim almış bir kadın olan Selma, banka şefi Nazif Bey'le evlidir. Henüz cumhuriyetin ilan edilmediği ve savaşın devam ettiği bu yıllarda Nazif Bey'in tayini Ankara'ya çıkar ve Selma'nın Ankara yaşamı böylece başlamış olur. Diğer İstanbullular için olduğu gibi Selma için de Ankara, millî mücadele mekânıdır; hatta Ankara'ya gidenler bile “millî mücadele kahramanı” görülmektedir. Selma'nın Ankara imgesini besleyen kaynaklardan biri de dönemin gazeteleridir: “Memleketin kalbi Ankara'da atıyor” (Karaosmanoğlu 2017, 18) gibi ifadeler, Selma'nın zihninde masalsı bir Ankara imgesine kapı açmıştır. Ancak Ankara'daki ilk sabahında tahtakurularının vücudunu ısırması ve oturdukları evin sahibi Ömer Efendi'nin avluda eşini dövdüğünde duyduğu bağırtılar Selma'nın masalsı Ankara'sını yıkan ilk olaylardır.

Selma, öncelikle Taceddin Mahallesi gibi muhafazakâr bir mahallede Ankara yaşantısına başlar. İlk bölümde Selma'nın ev sahibi Ömer Efendiler³ ve Selma'nın eşi Nazif Bey'in okuldan arkadaşı Mebus Murat Beyler'in yaşantılarıyla farklı Ankara yaşamlarına tanık oluruz.

Ömer Efendi, Sungurlu Zade olarak bilinen ve ne kadar zamandır böyle bilindiği de belli olmayan bir tüccar ailesinin ferdi⁴ olup iki karısı, annesi, kız kardeşi ve çocuklarıyla iki oda bir evde yaşamaktadır. Selma için bu aile ne ev ne de aile düzenleriyle modernleşen Türkiye portresine uyar. "Ayol, evlerinde bir minder yok" (a.g.e., 29) diyerek belli bir sınıfın tüketimine ilişkin algısını dile getiren Selma, kendisini bu aileden de mahalledeki diğer ailelerden de üstün görür. Kuşkusuz bunda hem eğitilmiş hem lüks tüketim nesnelere biliyor hem de Avrupalı olmaya daha yakın olmasının etkisi vardır. Dönemin modernleşme çabalarının keskin bir kopuş yaşamaya çalıştığı hayatın temsili olan Ömer Efendilerle ve yaşadığı mahalleyle bağımlı Türklük üzerinden (a.g.e., 31) kurmaya çalışan Selma, farklılıkları bir an için bile eritmeye çalışsa da bu bambaşka yaşamlar onun istemediği ve yıkım olarak gördüğü hayatlar olarak kalacak ve hep "öteki" olacaktır. Bu ötekilerle Selma'yı hiçbir şeyin birleştirmesi mümkün olmayacaktır; ta ki 3. bölüme kadar. Romanın ilk iki bölümü boyunca da homojen toplumun, Türklük veya herhangi bir başka unsur üzerinden kurulmadığını görüyoruz.

Selma, bu ilk bölümde hem hayalindeki Ankara imgesiyle karşılaşmadığı için hem de İstanbul'da alıştığı konforlu hayatı burada bulamadığı için can sıkıntısı çeker. Umduğunu bulamadığı durgun, sıkıcı Ankara mahalledeki evlerin kerpiç duvarında birleşir. Selma bu duvarlara bakarken tam da bu sıkıntıyı tarif eder:

Ah, bu yamru yumru boz duvar!.. Bu, insana, her dakika, fukaralığı, sefaleti, aczi söyleyen; kah bir uyuz deve sırtı insanın üstüne yürür gibi olan; kah, taş kesilmiş bir kabus gibi kafaya, en ağır, en feci, en sıkıntılı rüyaları yığan çamurdan perde... (a.g.e., 31)

Toprağın suyla karıştırılıp balçık kıvamına getirilmesiyle yapılan bu kerpiç duvar, doğa ve tarihin kaynaşmış⁵ hali gibidir. İnsanın kendisini tecrit etmesinin, bir yere kapanma ihtiyacının bu en yoksul versiyonu doğadan sağlanan imkânlarla karşılanmıştır. Daha varlıklı biçimlerine kıyasla ilkel ve boğucu durur kerpiç duvarlar. Çünkü betondan yapılmış güzel bir bina veya ahşap bir konak da insanı tecrit etse bile yoksulluk gibi kuşatıcı ve aşılabilir olanla sığınmamıştır duvarları. Nitekim Selma için de kerpiç duvar, üstüne kapanan bu sosyal ortamın, mecburiyetin yarattığı can sıkıntısının somutlaşmış halidir.

İlk bölümde okuduğumuz Ankara, doğayla daha iç içedir; doğa Selma'nın yaşantısına da sızmaktadır ve şimdi ile ilişkisini şekillendirmektedir. Selma'nın penceresinden bakarken gördüğü manda sürülerinin evlere dağılıp seremonisi ona fable gibi gelir. Hepsinin jestleriyle, mimikleriyle ayrı ayrı kim olduklarını, hangi eve gireceklerini ezberlemiştir. Ulaşım vasıtası olarak kullanılan eşeğin sık sık anlatımlarda geçmesi, üzüm bağlarının ve korulukların varlığı Selma'yı yaşayan bir zamanın, şimdinin içine en dolaysız haliyle çekmeye çalışır. Fakat Selma için İstanbul nostaljisi gibi başka dolaylımlar sıklıkla devreye girer ve onun şimdide kalamamasına, can sıkıntısına sebep olur. Bu ilk bölümde İstanbul nostaljisi sık sık karşımıza çıkar, ta ki Selma Ankara'da istediği gibi konumlanıncaya kadar.

Selma'nın can sıkıntısını gösteren bir başka "şey" de gramofonlarının olmamasıdır. O kadar ıssızdır, o kadar sessizdir ki Ankara, Selma'ya ne mücadele mekânı ne de atan bir kalp gibi gelir. Nitekim bu günlerde eve daha çok kapanmasının nedeni de evini İstanbul'u anımsatan nesnelere döşemiş olmasıdır. Böylece Selma daha çok geçmişe çekilmiş ve şimdiden koparılmış olur. Selma'nın gramofon arzusu hayatının *enerjisini* bulacağı ve şimdinin bütün olasılıklarını göreceği ilk yeri verir ona: Ankara'daki bağları.

Deneyime erişimin olmadığı, deneyim yetersizliğinin bulunduğu durumlarda ortaya çıkan can sıkıntısı, Benjamin'e göre gündelik hayat ve modernitenin gerilimli ve karmaşık ilişkisinin sonucudur. Modernlik, değişimi barındırır ve değişimle kurulan gerilimli ilişki ve değişimin getirdiği deneyimden uzak kalmak can sıkıntısını kaçınılmaz olarak doğuracaktır. "Tüketime dayalı kitle üretiminin" yarattığı illüzyonda aklıktan değil ama can sıkıntısından ölünebilir imajı doğar (Moran 2003, 168-170). Gramofon, kolonya, diş macunu gibi lüks tüketim nesnelere yokluğu Selma'nın canının sıkılmasına neden olurken yoksullukla başı dertte olan biri, komşusu mesela, düşüncelerinde hiç yer almaz bile. Benjamin'in dediği gibi can sıkıntısı "kolektif uykuya katılımın bir göstergesidir" (Benjamin'den akt. Buck-Morss 2015, 125). Fakat bu, Benjamin'e göre bedensel bir uyku değildir. "Uyku bedensel gevşemenin doruğuydu eğer, can sıkıntısı zihinsel gevşemenin doruğudur. Deneyim yumurtası üstünde kuluçkaya yatan bir hayal kuşudur can sıkıntısı" (Benjamin 2008, 84). Başka bir yazısında ise şöyle ifade eder: "Deneyimden yoksun kalan kişi, kendini takvimden atılmış gibi hisseder. Büyük şehir insanı pazar günü bu duyguyla tanışır" (Benjamin 2008a, 168). Ancak Selma elbette böyle kalmaz ve

'şimdinin havuzunda' yüzmeye başlar, deneyimin içine çekilir ve *enerjisini* bulur, böylece can sıkıntısı dağılır. Yine Benjamin'e kulak verirse Selma'nın can sıkıntısı, devrimci ihtimallere erişmeye kapı aralamış olmasıyla, can sıkıntısının en yaratıcı tiplerinden biridir (Moran 2003, 180) çünkü farkındalık ona eşlik etmeye başlamıştır (a.g.e., 180).

...metadan oluşan sert kabuğu kırmanın ve içine hapsolmuş o vaatle yeniden bağlantı kurabilmenin, bastırılmış olan muazzam bir insan enerjisini açığa çıkaracağını iddia ediyordu. Bu enerji, diyalektik imgenin yol açtığı dünyevi hesaplaşmayla (imgeye bakana, mutluluk hayallerini en sonunda gerçekleştirebileceği inancı aşıl原因 bir hesaplaşmayla) birlikte devrimi motive eden bir güce dönüşecekti (Thompson 2013).

A.K. Thompson'ın yukarıdaki alıntıda, Benjamin'in diyalektik imge⁶ kavramıyla metanın içine hapsolan enerjiyi açığa çıkarmanın imkânlarını bulduğunu ve devrimi motive ettiğini ifade etmesine benzer şekilde can sıkıntısının *enerjiye* dönüşmesi de tam olarak bu diyalektik üzerinden okunabilir: Selma'nın kendi kabuğunu kırmasıyla ve üzerine kapanan şehri yırtıp içinden çıkmasıyla ortaya çıkan enerji, onu milli mücadeleye katılmaya teşvik edecektir.

Etlik'te bir bağı giderek Murat Beylere misafir olan Selma, Ankara'dan uzaklaştığı için çok mutlu olur ve bağ evinden Ankara'ya baktığında Ankara'yı "çölün ortasında bir kaya parçası"na (Karaosmanoğlu 2017, 36) benzettir. Selma için Ankara henüz şekillenmemiş, içine giremediği, aşamadığı, ilişkiselliği kuramadığı bir yerdir; fakat aynı zamanda bir yıkıntı imgesidir, çarşıda aranan iğne iplik yerine yalnızca "hırdavat" bulması da bu Ankara imgesini besler. Bu, savaşın yıkıntılarının ardından kalan tablodur. Fakat herkes için aynı Ankara imgesi yoktur elbette; savaşın ardından kalan yıkıntıda kimi yoksulluğu yaşarken kimi koşulları elverdiğince konforun tadını çıkarır. Mebus Murat Bey ve ailesinin de Etlik'teki bağ evlerinde doğanın içinde yaşadıkları hayatın konforu, doğanın bütün nimetlerinden faydalanmak için bağın ortasında kurulmuşlar hissi verir. Yıkıntının içinde bile değildirlir.

Binbaşı Hakkı Bey ise bütün bu yıkıntının kurtarıcı figürü gibidir. Selma için Hakkı Bey, Hillach'ın "Siyaset Estetiği: Walter Benjamin'in 'Alman Faşizminin Kuramları'" makalesinde askerler için yaptığı betimlemesiyle tarif edilebilir: "Heroik bir ruh"tur (Hillach 2007, 67). Hillach, geçmiş ve yaşanan günün diyalektik ilişkisinin savaş durumundaki bulanık iç içeliğinin savaşçıyı, gelecekle ilgili beklentilerde daha önce yapılamamış olanı yapacak "heroik misyona" indirgediğini belirtir (a.g.e., 67). Hakkı Bey'in üzerinde taşıdığı asker üniforması onun heroik imgesini kurar ve bu imgenin sürekliliğini sağlar. At binmesi ve şehirde atla gezmesi "doğaya egemen olma" (a.g.e., 69) durumunu çağrıştırmış ve Selma'nın milli mücadele enerjisinin açığa çıkmasını tetiklemiştir. İkinci bölümün başında Hakkı Bey'in değişiminde Selma'yı hayal kırıklığına uğratan da bu "heroik" imgenin çöküşüdür.

Bir kaya parçasına çarpan Selma, Binbaşı Hakkı Bey'le karşılaşmasıyla içindeki potansiyelini eyleme dönüştürmenin imkânını yakalar. Eşi Nazif'le beraber ata binmek için Hakkı Bey ile randevulaşmaya, böylece bu kaya parçasının içine girmeye ve onu şekillendirmeye başlar. Çoğunlukla savaşçının ayrılmaz bir figürü olarak resmedilen at, Selma'nın Ankara ile yaklaşmasına vesile olur. Selma savaşçı değildir, ata ilk binişinde gündelik hayattaki kıyafetiyle, çarşafı ve peçesiyle biner, daha sonra amazon denilen külotlu bir spor kıyafet giyer ki dönemin ata binerken giyilen kıyafetidir. "Tarihin sürekliliğinden vareste kılınmış ve şimdide edimsel kılınmış olan" (Buck-Morss 2015, 246) at burada diyalektik bir imgedir. Ankara'nın bağlık alanlarında atla gezinti ve şehrin çehresini tanıma ne atın bir fetih unsuru olarak kullanılması ne de İslam öncesi Türk boylarındaki savaşçı kadın konumuna gönderme yapan mitik bir kullanımdır. Şimdideki görüntüsünü, arkasına bunları alarak kurar ve dönüşümünü gözler önüne serer. Selma için ata binmek hem Hakkı Bey ile zaman geçirmenin hem de Ankara'yı keşfetmenin aracıdır. Tabii ki sınıfsal bir farklılığa da işaret eder, nihayetinde şehirdeki yoksul ailelerin tasvirinde vasıta olarak eşeğin kullanılıyor olması atın belirli güçteki insanların kullanımında olduğunu gösterir.

Bağda oturdukları ilk akşam gelen "sarıklılar"ı işaret eden Hakkı Bey, "bizim düşmanımız aynı zamanda bunlardır" da diyerek değişen tabloda istenmeyenleri işaret eder. Sarıklılar "...geçmiş yüzyılın istek imgelerinin şimdide moloz olarak görüldüğü biçim" (a.g.e., 236) gibidir. Romanın geçtiği yılın "istek imgesi" Türklüktür. "[K]olektifin hayal gücü daha uzak bir kök-geçmişe ait mitlerden ve (...) semboller"den (a.g.e., 136) yakın geçmişle radikal bir kopuş yaşamak için yardım aldığı noktada, der Buck-Morss, istek imgesi ortaya çıkar. Osmanlı'nın millet sistemiyle kesin bir kopuşun gerçekleştirilmeye ve modern olan ulus devletinin inşa edilmeye çalışıldığı an din ve dinsel olan her şey "ilerleme" fikrinin önündeki en büyük engel olarak görülür ve içinden

çıkılmak istenen tertibatı temsil eder. Bu yüzden Hakkı Bey sarıklılarla olan mücadeleyi, yakın geçmişle kopuş isteği nedeniyle, onların bir kürekle toplanıp atılması gerekenler olduğu şeklinde ifade eder. Şimdide geçmiş, geride olanı anımsatan fosil gibi olsalar da “sarıklılar” hiç gitmeyecek ama dönüşecek ve Türkiye’nin muhafazakâr-Batıcı hattının bir kutbunu her zaman tutacaklardır.

İlk bölümde gezilen bağlar, ikinci ve üçüncü bölümlerde binalarla dolacaktır ama ilk bölümde Ankara’nın doğası korunur. Örneğin Selma’nın her zaman merak ettiği Çankaya koruluktur. Romanda Çankaya, şehrin deneyimlenmesindeki farklılığı da anlatan bir mekân olarak karşımıza çıkar. Ömer Efendi’nin “haremi” ve mahalledeki diğer kadınlar, Çankaya’da kadınların çıplak yıkandığını iddia eder ve bunu kınarken orada bambaşka bir dünya olduğunu varsaymaktadırlar. Selma ise eşi Nazif ve Binbaşı Hakkı Bey ile gezdiğinde, hep merak ettiği Ankara’nın hayalindekinden bambaşka bir çehresiyle karşılaşacaktır. Koruluğun en tepesine çıktıklarında karşılaştıkları küçük, gösterişsiz taş evde Mustafa Kemal’in yaşadığını öğrenmesiyle millî müdafaaya ve Ankara’ya dair kalan son hayal imgeleri de darmadağın olur. Ormanın içindeki bu taş evin önünde duran nöbetçiler Selma için “*allegorik bir mahiyet*” (Karaosmanoğlu 2017, 65) kazanır. Müdafaanın ve mücadelenin belki de en şaşaasız, gösterişsiz biçimi olan nöbetçiler, büyük bir hareketlenmenin, dönüşümün muhafızları gibidir. Sessiz, hareketsiz Ankara imgesi dağılmış, yerine Selma’yı da mücadelenin içine çeken bir kaleye dönmüştür. Böylece Selma kafasını kaldırıp yeniden Ankara’ya baktığında her şeyi bambaşka görür. Bağ evindeki bir başka buluşmada diğer erkek konuklarla birlikte silah talimi yapması Selma’nın mücadelede aktif görev alması için karar vermesine vesile olur. Önce Eskişehir’de sonra Ankara’da Cebeci’de hastanede savaş yaralılarıyla ilgilenen Selma, sonunda *enerjisini* bulmuştur. Nazif’le aynı heyecanı paylaşmamaları ve Nazif’in millî mücadelenin bir parçası olamaması yollarını ayırmalarına sebep olmuştur.

İlk bölümde Selma’nın millî mücadelenin bir parçası olarak kavuştuğu *enerjisi* ikinci bölümde modernleşmenin “cereyanına” dönecektir. Yine üstüne kapanan bir Ankara hayatı Selma’yı kuşatacaktır.

Monden⁷ Ankara: 1924-1926 Yenişehir

*Atalım giysileri;
su bir adım ötede.*⁸

Bu bölümde modernleşmenin cereyanına (Karaosmanoğlu 2017, 114) kapılan Selma’nın ve eşi Hakkı Bey’in yeni hayatındayız, yepyeni bir Ankara çehresindeyiz. Romanın ikinci bölümü, bu yeni hayata Selma’nın yabancılaşmasıyla başlar ve bölüm boyunca da bu huzursuz his bize eşlik eder. Selma bir yandan inkılabın coşkulu hayatının içindedir; sürekli çay davetlerinde, sabahlara kadar süren partilerde giyimiyle kuşamıyla (artık çarşaf giymez, peçe takmaz), haliyle tavrıyla “olması gerektiği” gibidir. Bir yandan da bu dans partilerinde zaman zaman kenara çekilip yaşantısına uzaktan bakar ve huzursuzluk, yabancılık içini daha da kaplar. Fakat bu his Selma’nın özgürleşmesinin önünü açacaktır. “Yaşamdaki şeyleşme”nin farkında olan Selma, “özgürleştirici öğeler”i de yakalayacaktır (Oskay 2007, 167).

Ankara betonlaşmaya başlamıştır, bağların yerini apartmanlar, binalar almaya; şehir kapitalist tüketime özgü mekânları ve mekân kullanımlarını da barındırmaya başlamıştır. Hakkı Bey’in bir iş görüşmesi için misafirleriyle lokantada buluşması, kapitalist tüketimin dış mekân üzerinden en göze çarpan örneklerinden biridir. Benzer tüketimi bir iç mekân olan evde de görürüz. Selma ile Hakkı Bey’in ve içinde buldukları çevrenin evleri, ev kullanımları burjuva iç mekânının örnekleridir. Selma, Yenişehir’deki evleri “benlik ve benlikçilik kalesi”, “egoizm yuvası” olarak ifade eder (Karaosmanoğlu 2017, 149). Benjamin’in dediği gibi “konfor tecrit eder” (Benjamin 2008a, 135). Bu konforlu evler kimsenin bir diğerinin hayatından, acısından, sevincinden haberdar olmadığı, herkesin sadece kendi yalıtılmış hayatlarına kapalı kaldığı evlerdir. Selma, Taceddin Mahallesi’ni anımsadığında “mandalar bile daha cana yakındır” (a.g.e., 149) diye düşünür.

Selma bulunduğu ortamın yapaylığından, samimiysizliğinden yakınmaktadır ve bu duygu Ankara imgesine de yansır. Kaya parçasından “buzdan şehir maketi”ne (a.g.e., 150) dönmüştür Ankara: Hem soğuk hem yapmacık. Doğadan bir maddenin maket gibi bir teşhir nesnesi üzerinden ifade bulmasını, Selma’nın sosyal çevresi ve nesnelere ilişkisi üzerinden; “buz” gibi her an eriyip gidebilecek bir maddenin bu ifadeye yer almasını ise Selma’nın güvensizlik duygusu üzerinden okuyabiliriz. “İşlek bölgelerde bile egemen olan güvensizlik” der Benjamin “şehir sakinini (...) saydamlıktan uzak ve gerçekten ürkünç bir durumda bırakıyor” (Benjamin 2008b, 61). Temassız, hemen yanındakinin ne yaşadığını bilmediği bu fetişize hayat, Selma için de samimiyetten yoksun ve güvensizdir.

Yapaylığın bir başka alegorik anlatımı da Selma'nın ellerini "yapma çiçeklere" benzetmesidir: Selma bunu, "bu eller hiçbir işe karışmamaktan yapma çiçeklere benzediler iyice" (Karaosmanoğlu 2017, 101) diye ifade eder. Buck-Morss'un "yeni doğa" (Buck-Morss 2015, 89) dediği, "sanayileşmenin ürünü olan inorganik" (a.g.e., 88) nesne olarak yapma çiçek, adeta Selma'nın kendisiyle kurduğu memnuniyetsiz ilişkinin de bir ifadesidir. Modanın her zaman yeninin taklidi olduğunu belirten Benjamin, "yapay bir insanlık icat" (Benjamin'den akt. Buck-Morss 120) ettiğini söyler. Mesela doğayı tahrip ederek doğayı taklit eden bu yapay insanlık, lavanta gibi kokmaya çalışır.⁹ Bu, şimdinin zamanı değildir, hep yeninin tekrarıdır. Bu nedenle Benjamin'e göre "burjuva iç mekânları ancak bir ceset için uygun bir barınak olabilir" (Benjamin 2008b, 53).

Romanın ikinci bölümünde yine kimsenin Ankara'yı aynı şekilde yaşamadığını anlarız; aynı çevreyi paylaşanların bile. Meclis idare reisi olan Hakkı Bey'in bu *monden* hayata bütün abartısıyla kendini kaptırması Selma'nın bütün huzursuzluğunun ve yabancılaşma hissini başlıca kaynağıdır. Eski asker yeni mebus Hakkı Bey hem modernleşme coşkusu taşıyan hem de kapitalist tüketim kültürüne kolay adapte olmuş figürlerden biridir. İlk bölümde karşımıza çıkan Murat Bey ve ailesinin de *monden* hayata uyum sağlamaya çalıştığını görürüz. Murat Bey'in partilerde kadınlarla dans etme çabası, evini sürekli modern mimari üslupta dekore etme ısrarı, ailesine âdâb-ı muaşeret dersleri aldırması bu hayata uyum sağlama çabasının işaretleridir. Murat Bey ve ailesinin çabası, partilerdeki eğreti duruşları Selma'nın içinde bulunduğu *fantazmagoriyi*¹⁰ parçalar ve dağıtır. Fakat bir yandan da bu çevre için dedikodu malzemesi olmaları ve *monden* hayatın dışında kalan, dahil olamayan olmaları *fantazmagoriyi* yaşayanlar için güçlendiren ve yeniden üreten bir unsur teşkil eder.

Monden hayatın dışında kalan bir diğer figür de gazeteci Neşet Sabit'tir. Kendi deyimiyle, ait olmadığı bir hayatı merak ettiği için bu ortamlara girmektedir (Karaosmanoğlu 2017, 124). Neşet Sabit, Yenişehir'de bile oturmamaktadır. Neşet Sabit, Ankara'nın içi olarak tabir edilen Taceddin Mahallesi'nin de bulunduğu semtte yıllardır yaşamaktadır. Neşet Sabit'e göre yaşadığı yerde hiçbir şey değişmemiş ve hâla milli mücadele şartları devam etmektedir; kendisi de bundan sıkıntı duymaktadır (a.g.e., 123). Bu nedenle Neşet Sabit, *monden* hayatı paylaşanların gerçekleştiğine inandığı inkılabın sadece küçük bir çevre için gerçekleşmiş olduğunu, yani inkılap *fantazmagorisinin* farkındadır.

Bu iki farklı hayatın zıtlığını ve ilişkisizliğini, Neşet Sabit'in Selmalar'ın evindeki çay partisinden çıktığında yakalıyoruz. Yenişehir'in sokaklarında yürürken "bu ıssızlığın bu kadar aydınlığa ne ihtiyacı var" (a.g.e., 134) diye düşünür Neşet Sabit. Evine yürürken geçtiği muhafazakâr, yoksul mahallelerin karanlığında, "Garp medeniyetinin ne acayip, ne akıl almaz taksimi!" (a.g.e., 137) diye düşünür. Aydınlık ve ışıltı bu hayatın tasvirinde sık kullanılır, tıpkı kerpiç duvarın yoksul, muhafazakâr mahallelerin tasvirinde hep yer bulması gibi. Yenişehir'de ne kadar aydınlık varsa o kadar teşhir vardır, şehrin ışıl parlayan, parlatılan ayrıcalıklı yeri, vitrinidir sanki. Taceddin Mahallesi gibi yoksul semtlerin karanlığı ise görülmek, gösterilmek, vitrine çıkarılmak istenmeyeninin temsildir. Neşet Sabit için inkılap ne bol ışıltılı, aydınlık *monden* hayattır ne de karanlık sokaklı, kerpiç duvarlı evlerin olduğu bu mahallelerdir. Neşet Sabit'in inkılap anlayışı üçüncü bölümde bahsedilecek olan *millî dinamizmadır*.

Ankara'nın farklı çehresini okuduğumuz bir diğer sahne de yılbaşı eğlence partisinin mekânı olan Ankara Palas'taki balodur. Otelin önünde baloya gelen üst sınıftan insanları görmek için toplanmış bir kalabalık vardır. Yakup Kadri bize burada alt gelir sınıfına mensup çeşitli insan tiplerini tasvir eder. Ankara'ya yeni göçmüş evsiz biri, imam ve kentin başka yoksulları... *Monden* hayatın ve onu yaşayanların teşhir nesnesi olduğunu bir kere daha bize gösterir. Otelin önündekiler için balo orada, o seyir anında başlayıp biter. Otomobillerle otelin önüne gelen ve modaya uygun, pahalı kıyafetleriyle kalabalığın önünden geçip otele giren bu insanlar bir *fantazmagoriye* intikal ederler. Bu yanılmalı dünya 'şimdi' değildir; şimdinin imkânları, potansiyelleri yoktur burada. Sürekli tekrarlanan yeni, sürekli yakalanmaya çalışılan bu ideal yeni, Buck-Morss'un deyimiyle "cehennemdeki mükerrer ceza" (Buck-Morss 2015, 119) gibidir; bu nedenle burada yaşam değil, ölüm vardır ve Buck-Morss'a göre bu bilhassa "kadına hamledilmiştir"; "sürekli genç kalmak zorunda kalan kadına" (a.g.e., 119). Buck-Morss'a göre modern kadın tarihe ceset olarak, mankeni taklit ederek girer (a.g.e., 121). İşte Selma da bu cehennem imgesinden kurtulmak, yeniden yaşama kavuşmak ister. Ankara'nın Selma'ya "buzdan maket" gibi gelmesi bu ölüm halinin de bir ifadesidir.

Selma, eşi Hakkı Bey'den boşanmaya ve çalışmaya, kendi hayatını kurmaya karar verir. Yeni bir hayat kurmak ister ama Ankara'dan asla taşınmak istemez. Önce eski mahallesine, yani Taceddin Mahallesi'ne giden Selma, bu ziyareti bir *katastrof* olarak tanımlar. Neşet Sabit'in arkadaşının baloda 'halkın yukarı doğru gelmediği, halka doğru gidildiği takdirde *katastrof* olur' tanımlamasını hatırlar ve hak verir. Mahalleyi bulmakta, yürümekte zorlanır. Mahalle aynı kalmıştır ama civarındaki mahalleler değişmiştir, bu nedenle kestirme yolu

bulamaz. Üstelik eski ev sahipleri de onu pek sıcak karşılamamıştır. İçinde değilken nostaljik bir özlem duyduğu ve samimiyetle kodladığı bu mahalle, bu hayat da onun olmayı arzuladığı yer değildir. Selma artık daha da değişmiştir, Ankara da değişmiştir ve yeninin eskiye dönüşü bu nedenle bir yıkım gibi gelir Selma'ya.

Ankara'nın üstüne kapanan bu halinin de içinden çıkan Selma, modanın onu öldüren giysilerini çıkarıp atar ve 'şimdinin yaşam havuzuna' yeniden girer.

Millî Dinamizma¹¹, Genç Ankara: 1937-1942 Kaledibi

Şehir görünüyordu:

Çimentonun, demirin ve taşın geometrik yükselişi¹²

Romanın bu bölümü Yakup Kadri'nin ütopyasıdır. Ankara artık Selma'nın üstüne kapanabilecek bir mekân değil, Selma'nın evidir (Karaosmanoğlu 2017, 177). Selma içindeki potansiyeli yine eyleme dönüştürmüştür, artık çalışmaktadır. Yenişehir'deki hayatını, çevresini ve Hakkı Bey'i tamamen terk etmiştir. Neşet Sabit'le bambaşka bir hayata başlamıştır. Ne evlilikleri ne de evle ilişkileri Selma'nın diğer iki hayatına benzer. İkisi de çok yoğun çalışmaktadır ve Ankara'nın millî *dinamizmasını*, genç ruhunu yakalamışlardır. Neşet Sabit'in ikinci bölümdeki inkılap hayalinin büyük oranda yakalandığı bir hayattır bu. Yakup Kadri, Kaledibi'nde yamaçtaki evleri *anfiteatr* (a.g.e., 185) şeklinde tasvir etmiştir. *Anfiteatrda* sahnenin bulunduğu yerde Ankara vardır; yani Selma ve Neşet Sabit Ankara'yı izler, Ankara'yı dinler.

Selma'nın eviyle ilişkisi de diğer iki bölümdeki gibi değildir. Neşet Sabit, İçtimai Mükellefiyet Teşkilatı'nın üyelerinden biri olduğu, Selma da bir kız müessesini idare ettiği için çok yoğun çalışırlar ve ev iyi vakit geçirme, dinlenme alanları gibidir. Hatta Neşet Sabit'in sık sık şehir dışına çıkmasından dolayı görüşmeleri bile seyrekler. Bu nedenle sürekli diri kalan, dinamik bir sevgileri vardır.

Diğer iki bölümde olmayan homojen ulus ya da Anderson'ın deyimiyle 'hayali cemaat' (Anderson 2007) kurgusu bu bölümde karşımıza çıkar.¹³ Dolayısıyla Ankara da gençlik üzerinden; umumiyet, milliyet, devletçilik gibi toplayıcı kategoriler üzerinden homojen bir şehirdir. Ancak sınıfsız bir toplum kurgusu yoktur:

Türk işçisi Avrupa'daki Eski Roma'nın sürüleri gibi bin bir mihnet ve cefa altında çalışmıyor. Devlet memuru haysiyetini taşıyorlar. Başlarında patron diye bir bela yok. Kimsenin esiri değiller. (A.g.e., 183)

Benjamin'in Fransız Komünist Parti'nin örgütlediği Halk Cephesi'ni eleştirirken kullandığı "sol fetişi" kavramını burada da hatırlamak yerinde olacaktır. "Ulusal birliğin sınıf farklılıklarının üstesinden" gelmeyeceğini; "işçilerin ortak mülkiyetini savunmak yerine, ücret kazanımları için yasalar" (Buck-Morss 2015, 349) çıkmasını eleştiren Benjamin, bu kurgunun her zaman işçi sınıfına ihanetle sonuçlandığını hatırlatır (a.g.e., 350). Yakup Kadri'nin ütopyasının başlarında patron olmadığından övgüyle bahsedip, işçilerin devlete bağlı olduğunu dile getirmesi yine Benjamin'in vurguladığı gibi devleti kendinde bir amaç haline getirmekte ve Napolyon döneminde olduğu gibi askerleri işçiler alayına döndürmekte, 'geçmiş güncellenmektedir' (a.g.e., 342).

Bu bölümde yerli sanayinin gelişmesinden övgüyle bahsedildiği ve Neşet Sabit'le Selma'nın millî gururunun okşandığı sahnelere sık sık yer verilir. Dönemin sinema salonlarında (Ankara'ya sinema salonları da açılmıştır artık) "millî davalara hizmet eden filmler" (Karaosmanoğlu, 2017, 181) gösterime girmektedir. Bu filmlerdeki fabrika ve makine sahneleri ve Neşet Sabit'in aklına Türkiye'nin sanayileşmesine dair roman yazma fikri düşürür. Bu sahnelerde izledikleri ona bir *fantazmagori* gibi gelir:

Maddenin, insan elinde bu şekilden şekle girişi, adeta canlanıp, şuurlanıp muttasıl istihale ve tekâmül eden bir uzviyet halini alışı ona hayret verici bir *fantazmagoria* gibi geldi. Makinalar, idrak ve irade sahibi mahluklar gibi işliyordu ve bunların yaradani olan insan, eşya ve tabiat üstündeki hükmünü bunlar vasıtasıyla yürütürken mukadderatının en yüksek mertebesine erişmiş görünüyordu. (A.g.e., 182)

Neşet Sabit insanın, yaradani olduğu makine üzerinden maddeye bambaşka bir form verme yetisinin ona gücünün doruğunda hissettirdiğini düşünür. Oysa Marx tam tersini iddia eder; "işçi çalışma koşullarını değil, çalışma koşulları işçiyi kullanır. Ancak bu tersine dönüş ilk kez makineleşmeyle birlikte teknik anlamda elle

tutulur bir gerçeklik kazanır” (Marx’tan akt. Benjamin 2008a, 136). Yani makineleşmenin getirdiği yenilik ve ilerlemenin işçide yaratabileceği tahribat ve deneyim yoksunluğu bu *fantazmagori* içinde görünmese de işçi “makinenin terbiyesiyle değerinden en çok yitirmiş olandır. Çalışması deneyimden tecrit edilmiştir; artık burada talimin hiçbir söz hakkı kalmamıştır” (a.g.e. 136-137). Böylece teknolojiye tabi olan işçi, üretim güçlerini elinde bulundurana da tabi hale gelir ve aslında “teknoloji doğanın değil, doğa ile insan arasındaki ilişkinin denetlenmesidir” (Benjamin 2008b, 76). Her ne kadar Neşet Sabit ve Selma için bütün bu makineler, fabrikalar, Anadolu çiftlikleri ve otlaklar (Karaosmanoğlu 2017, 223-224) Türkiye için ilerleme göstergesi olsa da ilerleme fetişizminden dolayı işçinin ve köylünün bu tablodaki konumları görünmez kalır.

Buck-Morss’un stadyum ve sanayileşme arasında kurduğu bağlantıyı da *Ankara* romanına taşımak anlamlıdır: Boş vakitlerini¹⁴ geçirmek için spor eğlencelerini ve spor müsabakalarını izlemeye stadyuma giden Neşet Sabit ve Selma “sanayi makinelerinin en son örnekleri yerine en formda insan bedenleri”ni ve “kitlesel izleyiciler önünde hünerlerini” (Buck-Morss 2015, 354) gösteren sporcuların yarışlarını heyecanla izlerler. Buck-Morss’un belirttiği gibi stadyumdaki yarışlar “işçilerin bedensel eylemlerini dakikası dakikasına” ölçen Taylorizm gibidir. Olimpiyatların kök imgesi olan mücadelenin modern biçimi, “rekabet değil (...) insanları bir aygıtla” ölçmek, test etmektir (a.g.e., 356). Bütün bu ‘millî sanayi’ ve ‘devletin işçisi’ kurgularıyla birlikte bölümün baskın mekânının stadyum olması daha anlaşılır olmaktadır; stadyum ‘ilerleme’ hedefi için başat olarak kurgulanan genç kalmanın, millî *dinamizmanın* yükseldiği yerdir.

Selma yaşı ilerledikçe her gün daha da gençleştiğini hisseder; “hep gençler arasında gençlik için ve yeni millî havanın yarattığı taze hava içinde” (Karaosmanoğlu 2017, 173) yaşıyordu. Etraflarındaki herkes de “zekalarının ve iradelerinin en güzel meyvelerini verdikleri bu ateşli inkılap ve oluş muhiti” (a.g.e., 173) içindedirler. Birinci ve ikinci bölümde deneyimden yoksun kalan ve bunun getirdiği can sıkıntısı ve huzursuzluğu taşıyan Selma’nın bu bölümde hem kendisi hem de çevresi bizzat deneyimin içinde ve “oluş”un kendisi olan şimdidedir. Bu nedenle Ankara, Selma’nın üstüne kapanmaz ve Selma da potansiyelini eyleme dönüştürme arayışına düşmez. Ancak şehirli insan güvensizliği burada devreye girer. Tıpkı performansları teste tabi tutulan sporcular gibi zaman zaman Selma’da da gençlik yarışından geri kalma ve millî *dinamizmaya* ayak uyduramama korkusu ortaya çıkar. Neşet Sabit’i genç bir tiyatro oyuncusu ve sporcu olan Yıldız’dan kıskanma sebebi de budur. Her ne kadar saçındaki beyaz teli koparmayıp doğa ile zıtlaşmasa da yüzüne “gençlik iksiri” denen kırışıklık giderici kolonyayı genç kalma arzusundan dolayı kullanır (a.g.e., 208). Selma burada, ikinci bölümde yer alan modernitenin cehennem imgesindeki gibi konumlanmamış olsa bile kadına hamledilen o cezanın muhatabı olmaktan kaçamaz: “Herkesin çağdaşı olmak (...) asla yaşlanmamak” (Benjamin’dan akt. Buck-Morss 2015, 119).

Ankara’nın iyice betonlaşmaya başladığını eski çarşıların yerini, esnaf ve tüccarların taşındığı modern binalar, dükkanlar ve mağazaların (Karaosmanoğlu 2017, 176) almış olmasından ve çoğalan kalabalık sokaklardan anlarız. Millî *dinamizmanın* sembol mekânı olan stadyumun da “betondan ve kara Ankara taşından” (a.g.e., 171) yapılmış olması, şehirdeki “çimentonun, demirin ve taşın geometrik yükselişi”ni gösterir bize. “Şehirler savaştan sağ kurtulmayı başaracak ve en modern kentsel tasarım örneklerini yansıtacak şekilde yeniden inşa” (Buck-Morss 2015, 358) edilmiştir. Böylece geçmişin ya betonla üstü örtülmüştür ya da geçmiş, şehrin meydanlarına konulan taklarla mitleştirilmiştir. Cumhuriyet’in yirminci yıl dönümünün kutlandığı gün caddelere konulan taklar Selma’yı mitik bir zamana götürür:

Caddelerdeki, takların her biri, bir yüksek sanat eseri idi ve her biri, inkılap savaşının bir menkıbesini anlatıyordu. Kimi bir kule, kimi bir köprü, kimi bir kale kapısı şeklinde yapılmış bir taklar dizisinin en başında Ergenekon masalını temsil eden bir *allegorik* abide duruyordu. (Karaosmanoğlu 2017, 230).

Tarihin anıtta dondurulması, anıtta temsili yaşanmış olanın şimdide bir anlam bulmasının önünü kesebilir. Benjamin’in dediği gibi “yaşanmış olan olsa olsa, taşınırken kolları bacakları kopmuş güzel bir heykele benzetilebilir. Kendisinden geriye yalnızca, geleceğinin imgesini yontacağı değerli kütle kalmıştır” (Benjamin 2008b, 71). Selma’nın takları fetişleştirilmesi, ona şimdide bakmasını zorlaştırır ve Benjamin’in dediği gibi geleceğin imgesini yontacağı bir heykel olmaksızın, geçmişin deneyiminin aktarıldığı bir masala, ezoterik üsluba (Buck-Morss 2015, 319) döner. “Devrimci olasılığın anı olarak şimdi” (a.g.e., 366) dışarıda bırakılır.

Saniyorum ki millî ütopyadan dolayı mitik anlatının en çok devreye girdiği bölüm burasıdır. Örneğin, bu bölümün başlangıcı olan 1937 yılından dört yıl evvel Mustafa Kemal’in Cumhuriyet’in onuncu yıl

dönümünde yaptığı konuşmadaki hedeflerin gerçekleşmiş olmasını Selma, Tanrı kelamına benzetmektedir: “Bundan dört yıl evvel yüzünü gördüğü ve sesini işittiği Tanrı aydınlığa, ol! demişti; aydınlık oluyordu” (Karaosmanoğlu 2017, 174). Bir başka mitik anlatı da romanın sonlarında Cumhuriyet’in yirminci yıl dönümünü kutlamak üzere Çankaya’ya Mustafa Kemal’i dinlemeye giden kalabalıkla Selma’nın yürüyüşü sırasında karşımıza çıkar. Selma burada kendisini Türk boylarının ilk zamanlarında hisseder:

... ilk Türk akınlarının birinde, bir ordu içinde, uzun bir zamandan beri yürüyor farzediyordu. Bu ordu belki Asya’nın göbeğinden, Uç Doğu’ya uzanan bir göç ve fütuhât kolu idi. (...) Bu ordu, belki de, Ural dağlarıyla Hazer arasından Kafkaslar’a, Kafkaslar’dan Karpatlar’a, Karpatlar’dan Tuna boylarına yol alıyordu. (A.g.e., 231).

Kendisini ilk Türk akınlarının zamanında gibi hisseden Selma’nın burada kökene vurgu yaptığı söylenebilir. Dinsel farklılıklar üzerine şekillenen millet sistemiyle bağıni koparan ulus devlet ideali ortak geçmiş, yani köken olmadan kurulamaz. Milliyetçilik “kendisini önceleyen ve onlardan kaynaklanmış olduğu büyük kültürel sistemlerle” ilişkilidir (Anderson 2007, 25-26). Bu nedenle yukarıda bahsettiğim gibi taklara baktığında da bu kökeni hatırlatan imgeler uçuşur Selma’nın zihninde. Taklarla birlikte şehir de bu büyük kültürel sistemlerle kuşatılmış, şehrin sakinlerine kim oldukları hatırlatılmakta ve onlardan kimliklerine göre sorumluluklar beklenmektedir; tıpkı hayali cemaatin diğer üyelerinden olduğu gibi.

Son söz yerine: “Ben aşkın öbür ucunda birinin görüşüne gittim”¹⁵

Ankara romanı, bize değişen bir şehri ve şehir yaşantısını dönemler içerisinde bir kurguyla anlattığı gibi aslında bir kadının kendisi üzerinde kat ettiği yolları da anlatmaktadır. Selma her bölümde değişir, aşkları da değişir, sevdiği nesnelere de, Ankara ile ilişkisi de... Başlıkta Sepehri’nin “Suyun Ayak Sesi” şiirinden verdiğim alıntı, şiirde bambaşka bir bağlam içerisinde kurulmuş bir dizedir ama bu yazıyı bir kolaj çalışması gibi düşünürsek, bu dizeyi burada başka türlü okumak mümkündür: Selma aşkın öbür ucuna her gittiğinde değişimiyle ve dolayısıyla üzerine kapanan yaşamla yüzleşir. Kendisine, olmak üzere olduğu kişinin, girmek üzere olduğu yaşamın gözünden bakar.

İlk bölümde üzerine can sıkıntısı çöken Selma, Nazif Bey’le yeni bir şehirde tutunma çabasında birbirlerine yarenlik eden iki arkadaş gibidirler. Romanın son bölümünde ilişkileri üzerine düşünürken Selma da Nazif Bey’i “iyi yürekli, uysal bir arkadaş” (Karaosmanoğlu 2017, 188) olarak hatırlar. Nazif’le ilişkisi “çölün ortasında bir kaya parçası gibi” gördüğü ve içine giremediği Ankara gibidir. Kuşatıcı değil, yalnızlaştırıcı. Birkaç yıllık henüz yeni sayılabilecek evlilik, tayinden dolayı uzak yaşamak zorunda kalmaları, sonra taşınma ve hayal kırıklığı olan Ankara... Savaşın alevlendiği zamanlarda Nazif’in Kayseri’ye kaçmayı teklif edip Selma’nın gelmeme kararı üzerine “Seni bırakır giderim” demesi, Selma için Nazif’le ayrılığın başlangıcı olur. Nazif, uğruna mücadele edilecek ve içine girilebilecek bir kaya parçası değil, çölün kendisidir artık. Fakat Ankara hala bütün cazibesıyla Selma’yı heyecanlandırır; Selma, oluşmakta olan Ankara’nın deneyimini paylaşmaya devam eder.

Selma geriye dönüp baktığında Hakkı Bey’in de heroik savaşçı prestijine kapılmış olduğunu görür. Millî mücadele yıllarını unutmuş, mücadele ruhundan kopmuş, yapmacık ve abartılı hareketlerde bulunan Hakkı Bey, Selma’ya güvensiz hissettirir. Aslında Selma, aynı güvensizlik hissini Nazif’te de hisseder. Benjamin büyük şehrin, modernitenin yaratabildiği güven tahribatından ötürü mü böyle bir aşk tasviri yaptı bilinmez ama Buck-Morss’un aktardığı aşk üzerine olan şu satırlarında güveni önemli bir yere konumlandırır:

Hislerimiz, gözleri kamaşmış bir halde, kadının parlaklığında kuş sürüleri gibi uçuşurlar. Nasıl ki kuşlar bir ağacın yapraklarında sığınak ararsa, hislerimiz de sevdiğimiz bedeninin gölgeli kırışıklıklarına, anlamsız hareketlerine ve gözle görülmez kusurlarına kaçıp saklanır, orada güvenle yatabilir. (Buck-Morss 2015, 35).

Selma, Hakkı Bey’le birlikteyken “buzdan şehir maketi” gibi gördüğü Ankara’yı, yalnızca Neşet Sabit’le birlikteyken evi gibi görmüştür. Nitekim bunda buldukları çevrenin, şehirde konumlanışlarının da etkisi olduğu yadsınamaz. Bu nedenle Neşet Sabit, Selma’ya millî *dinamizma* içinde buldukları ve canlılığı paylaştıkları yıllarda “ben ve sen, ancak şehrin şetairetli temposunda mes’ut olabiliriz” (Karaosmanoğlu 2017, 188) demiştir; devamında da soysuz bir çevrede aşkın da soysuzlaşacağından bahsetmiştir. Ankara, Neşet

Sabit'le Selma'nın hem kendilerini hem aşklarını kurabildikleri mekân olmuştur. Oluşmakta olan bir şehrin deneyimini birlikte paylaşmak onları da aşklarını da hep genç tutmuştur. Neşet Sabit'le birlikte ilk kez sevdiğini hisseden Selma da "gençlik denilen şeyin bir sevme kabiliyetinden, bir sevme kudretinden başka şey olmadığını" (a.g.e., 184) anlar. Romanın sonunda yitip giden gençliğin farkına vardıklarında 'oluş'un onlar için tamamlanmış olduğunu hissetmişlerdir belki. Sokakları gençlere bırakıp evlerine çekilmişlerdir.

Cumhuriyet'in yirminci yıl kutlamalarından eve dönerken, İstanbul'dan gelen izci gençlerin grubuyla şarkılar söyleyerek yürürken evin önüne vardıklarında "son bir gençlik rüyasına dalmış duran Neşet Sabit'in kolundan" (a.g.e., 234) çeker Selma ve eve girerler. Selma eve girince yorulduğunu belirtip kendisini koltuğa atan Neşet Sabit'e durur ve bakar:

Kadın, gözünün ucuyla erkeğe baktı. Onu, ilk defa olarak cüssesinin bütün kusurlarıyla görüyordu. Bacakları küçükleşmeye, omuzları kalınlaşmaya, karnı büyümeye yüz tutmuş ve simasına bir sahtiyan maske sertliği gelmişti. Kendi kendine: "Zavallı yavrucak, zavallı yavrucak; o, artık trampetalı kafilere katılamaz," dedi. (A.g.e., 235).

Selma'nın Neşet Sabit'e bu bakışı, Benjamin'in "son bakışta aşk" adlandırması gibidir: "Büyük şehir insanını büyüleyen aşktır, ama ilk bakışta değil, son bakışta aşk." (Benjamin 2008a, 129). Şimdi burada olmayanı da görerek, anlam yüküyle bakılan son bakışta aşk... Ne memnuniyetsiz ne kaygılı ne de soğuk bir bakış. Güvenle sığındığı yerlere fark ederek bakmak gibi... Selma'nın Neşet Sabit'in yaşanmakta olan bedenine, kusurlarına baktığında gördüğü sadece Neşet Sabit'te yitenler, şimdi burada olmayanlar değil, aynı zamanda kendisinin de değişimidir. İlişkisel bir bakıştır bu: Geçip gidenin ilişkiselliği. Artık hem millî *dinamizmanın* hem de Ankara'nın 'oluş'unda genç olarak yer alamayacak olmanın kabulüdür. Romanın bu son satırlarında Selma ve Ankara'sı yine değişmeye başlamış, şimdinin yaşamı Selma'ya yine göz kırpmıştır.

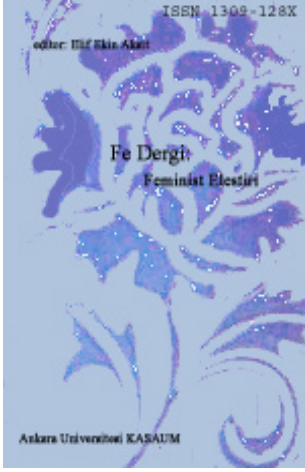
- ¹Karaosmanoğlu, s. 81’de bu haliyle geçen kelimeyi ben de kitapta geçtiği gibi bıraktım, makale boyunca da bu şekilde kullandım.
- ²Sohrab Sepehri (2017), *Suyun Ayak Sesi*, Yalnızlığımın Çinisi, çev. Haşim Hüsrevşahi, Totem Yayınları, İstanbul, 59.
- ³“Efendi” adlandırması dikkat çekicidir. İlerleyen kısımlarda göreceğimiz üzere Murat Bey, Hakkı Bey “bey” iken Ömer “efendi”dir. Murat Bey ve Hakkı Bey tamamen kentli, modern figürlerken Ömer Efendi ise gelenekseldir; adlandırma ile bu farklılık okuyucuya iletilmiş olur.
- ⁴ “Ankaralıları arasında hiç kimse bunların adını sanını bilmediği için Büyük Kavga’nın ikinci yılı, birdenbire ne işlerle zengin oluverdiklerini hatırlamaz” diyerek Sungurlu Zade ailesini anlatan Yakup Kadri’nin Ermeni soykırımına gönderme yaptığı düşünülebilir. (Karaosmanoğlu 2017, 28).
- ⁵Buck-Morss Benjamin için doğa ve tarihin kaynaşmasının, ikisinin tek bir kap içinde karışması olmadığından, semantik bir boşluk taşıdığından bahsediyor. Doğa ve tarihin kaynaşmasında doğadan koparılmış ve bambaşka biçimde yapılandırılmış nesnelere söz konusudur. Buck-Morss doğa ve tarihin birlikteliğini Benjamin’in dikkatini çekmiş olan John Heartfield üzerinden aktarır: Fotomontaj tekniğini geliştirmiş olan Heartfield, Hitler’ın Reich’ının Weimar Cumhuriyeti’nin evriminin doğrudan bir sonucu olduğu eleştirisini “Alman Doğa Tarihi” isimli fotomontaj eseriyle anlatmaktadır (Buck-Morss 2015, 78-81).
- ⁶ Diyalektik imge Buck-Morss’a göre, “metaların ‘doğa’sı hakkında tarihsel olarak nelerin yeni olduğunu tespit etmek için arkaik imgelerin kullanılmasına işaret eder” (Buck-Morss 2015, 85).
- ⁷A.g.e., s.115’te *monde* şeklinde geçen bu kelime sosyetik çevre olarak açıklanmıştır; s.121’de “monden hanım” şeklinde kullanımı mevcuttur.
- ⁸ Sepehri, a.g.e. 60.
- ⁹ Selma’nın parfümü lavanta kokusudur, bir davette bu kokuyla onunla dans edenlerin başını döndürür. (Karaosmanoğlu 2017, 106).
- ¹⁰ Benjamin’in *fantazmagori* kavramını Rolf Tiedemann, “Pasaajlar” kitabının giriş kısmında “aldatıcı görüntü” olarak tanımlar (Tiedemann 2002, 23). Örneğin, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde metaller *fantamazgori*dir çünkü meta, değişim değerini, kullanım değerini örter. *Ankara* romanıyla bağlantılı olarak, yukarıda değindiğim kısım özelinde ele alacak olursak, Selma’nın içinde bulunduğu hayatın aldatıcılığını Murat Bey ve ailesi gösterir. Sanki herkes *monden* bir hayat yaşıyormuş, böylesi bir Batılılaşma deneyimi herkesin uyum sağladığı, içerisine kolayca yerleşebildiği bir hayatmış yanılsaması Murat Bey ve ailesinin çabalaması üzerinden Selma için fark edilir hale gelir. Selma’nın ve içinde bulunduğu çevrenin yaşadığı bu *fantazmagori* önceki (hepsinin bundan önce başka bir hayatı, tarih olmuş bir zamanı deneyimlediklerini), süreci (böylesi bir yaşam biçimine gelene kadar atlatılan evreleri) ve çevreyi (herkesin de bu hayatı yaşamadığını) perdelemektedir.
- ¹¹ Bu ifadenin romanda ilk kullanım yeri 173.sayfadır.
- ¹² Sepehri, a.g.e. 51.
- ¹³Karaosmanoğlu 2017, 173: “Selma Hanım, bir millî mücadele devrindeki garipliğimizi, kimsesizliğimizi, yetimliğimizi düşündü; bir de, bugünün etrafımızı saran dost ve hayran kalabalığına baktı.” A.g.e., 177: “Yol üstünde yükselen her yeni bina onun [Selma’nın] mülkü, her yeni dikilen ağaç onun bahçesinden alınmış bir fidan, her yeni yetişmiş genç onun mektebinden çıkmış bir vatan evladı idi.”
- ¹⁴Boş vakit gibi bir tanımlama kapitalizm kültürüne içkindir.
- ¹⁵Sepehri, a.g.e. 48.

Kaynakça

- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*, Çev.: İskender Savaşır, (İstanbul: Metis Yay., 2007).
- Benjamin, Walter. “Hikaye Anlatıcısı”, *Son Bakışta Aşk*, Haz.: Nurdan Gürbilek, (İstanbul: Metis Yay., 2008).
- Benjamin, Walter, “Baudelaire’de Bazı Motifler Üzerine”, *Son Bakışta Aşk*, Haz.: Nurdan Gürbilek, (İstanbul: Metis Yay., 2008a).
- Benjamin, Walter. “Tek Yönlü Yol”, *Son Bakışta Aşk*, Haz.: Nurdan Gürbilek, (İstanbul: Metis Yay., 2008b).
- Benjamin, Walter. “Charles Baudelaire; Kapitalizmin Yükseliş Çağında Bir Lirik Şair”, *Pasaajlar*, Çev.: Ahmet Cemal, (İstanbul: YKY, 2002).
- Buck-Morss, Susan. *Görmenin Diyalektiği*, Çev.: Ferit Burak Aydar, (İstanbul: Metis Yay., 2015).
- Dönmez, Erdem. “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanında Muhafazakâr Modernleşme Modeli”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 18 (2019): 229-255. <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK798> (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)
- Dönmez, İ.Hakan. “Cumhuriyet “İmkânsız Aşk”a Karşı: Y. K. Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Modern-Geleneksel Karşıtlığının Kadın-Erkek İlişkisi Üzerinden Temsili”, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2 (1), (2010): 6-18. <https://cins.ankara.edu.tr/imkansizask.pdf> (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)
- Durmuş, Refiye. *Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Roman ve Hikâyelerinde Kadın ve Kadın Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008).

- Hillach, Ansgar. “Siyaset Estetiği: Walter Benjamin’in ‘Alman Faşizminin Kuramları’ ”, Çev: Ünsal Oskay, *Estetize Edilmiş Yaşam*, (İstanbul: Derin Yay., 2007).
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Ankara*, (İstanbul: İletişim Yay., 2017).
- Moran, Joe. “Benjamin and Boredom”, *Critical Quarterly*, vol.45, nos.1 (2003). <https://doi.org/10.1111/1467-8705.00483> (Son erişim tarihi: 06.06.2018.)
- Küçükalioğlu Gözdaşoğlu, Elif. *İmagi-Nation of Gendered Nationalism: The Representation of Women As Gendered National Subjects in Ottoman-Turkish Novels (1908-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Oğuz, Orhan. “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanında Beden”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(37) , (2013): 167-199. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/49917> (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)
- Oskay, Ünsal. “Walter Benjamin’de Tarih, Kültür ve Fantazya”, *Estetize Edilmiş Yaşam*, (İstanbul: Derin Yay., 2007).
- Thompson, A.K., “İsyanın Metalaştığı Bir Çağda Walter Benjamin’in ‘Diyalektik İmge’ Kavramı”, *E-Skop*, Çev.: Nursu Örgü, Kısım I, (2013). <http://www.e-skop.com/skopbulten/isyanin-metalastigi-bir-cagda-walter-benjaminin-diyalektik-imge-kavrami/1089> , (Son erişim tarihi: 3.06.2018.)
- Yalçın Çelik, Dilek. “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Bir Başkent İnşası”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*. 2(1), (2014): 93-107.
- Yılmaz, Ayfer. “Yakup Kadri’nin Ankara Romanında Cumhuriyet Kadınının Doğuşu”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2019): 11-19. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/910586> (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)
- Yılmaz, Nusret. “Yaban ile Ankara Romanları Arasında Diyalojik Bir Okuma”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 69 (2018): 269-279. [10.16992/ASOS.13675](https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10.16992/ASOS.13675) (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)
- Yumuşak, Fatma Bilgen. “Ankara’ Romanında Kimlik Bunalımı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), (2016): 639-652. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253822> (Son erişim tarihi: 10.05.2021.)

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Pınar Kür'ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri

Merve Esra Özgürbüz

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 10.01.2021

Yazı Kabul Tarihi: 20.09.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Merve Esra Özgürbüz, “**Pınar Kür'ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri**” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 13-25.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_2.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Pınar Kür'ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri

Merve Esra Özgürbüz*

Eril ve mutlak yapısıyla bir baskı unsuruna dönüşen klasik polisiyenin yazınsal yollarla klişe tipler yaratması ve bu tipleri normalleştirilmesi, türün queer'leştirilmesine imkân tanımaktadır. Pınar Kür, ataerkil sistemin cinsiyet ve cinsel yönelim farklılıklarına yüklediği eksiklik mantığından kurtulma mücadelesini edebiyat aracılığıyla veren yazarlar arasındadır. Yazarın polisiye roman üçlemesinde, dışlanan kimliklere söz hakkı verilmemesi ve bahsi geçen kimliklerin heteroseksüel erkeğin iktidarında kurgulanan ötekiler olması durumları ile iki kutuplu geleneksel cinsiyet algısı, bir dizi ihlal aracılığıyla yeniden kurularak tipik kurtarıcı ve kurban figürleri reddedilir. Böylelikle cinsel politikanın ürettiği ikilikler itibarsızlaştırılarak insan, cinsiyetlendirilmiş problematik matrisin sabitlediği ve ontolojize ettiği kalıplardan sıyrılıp özgür kılınır, yeni olasılıkların başlangıcıyla ortaya çıkan eşzamanlı keşiflerle kimliksizleştirilir, dışla(n)ma ve bozulmayla hiyerarşik varsayımlar sorgulanır. Özne ile nesnel arasındaki gerilimi ve özel olma hâlini öne çıkaran eserler; etiketleri kucaklama, reddetme ve kimliksizleştirme ile anlamın öncülü olarak belirlenmiş beden politikalarını çürüten, çelişken kurgularla okuyucuyu anlam krizlerine davet eden yıkıcı ve muhalif metinlerdir. Descartes'çı Kartezyen rasyonalizme direnen üçleme, geleneksel polisiyenin biçim ve içeriğini taklit edip ikili karşıtlıklar üretmeden klasik yapının mantık ve felsefesini yapıbozuma uğratmakta, kimikleştirmeyen bir yazını hedeflemekte ve polisiyenin kendi parodisini üretme potansiyelini ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polisiye edebiyat, queer teori, Pınar Kür, kimliksizleşme, yapıbozum

Queer Narrative Strategies in Pınar Kür's Detective Trilogy

The classic detective fiction, which has turned into an element of oppression with its masculine and absolute structure, allows the genre to be queer by creating cliché types in literary ways and normalizing them. Pınar Kür is one of the writers who has struggled with the logic of insufficiency that the patriarchal system attributes to the differences of gender and sexual orientation. In her detective novel trilogy, some notions, such as excluded identities are not being given the right to speak and conditioned as the other under the heterosexual man's power; besides, traditional bipolar gender constructions are rebuilt, and then rejected through some transgressive acts. By doing so, typical saviour and victim figures are rejected, as well. Thus, by discrediting the dualities produced by sexual politics, human beings are freed from the patterns which have been fixed and ontologized by the gendered problematic matrix; the hierarchical assumptions are questioned by exclusion and distortion, and it is de-identified by the simultaneous discoveries that emerge with the onset of new possibilities. These works emphasize the tension between the subjective and objective and the state of being special; thus they are destructive and opposing texts that refute the body politics determined as the premise of meaning by embracing, rejecting and de-identification labels, and inviting the reader to meaning crises with contradictory fictions. Resisting cartesian rationalism, the trilogy deconstructs the logic and philosophy of the classical structure without producing binary oppositions by imitating the form and content of traditional detective, targeting a non-identifying writing, and revealing the potential of detective to reveal its own parody.

Keywords: Detective literature, queer theory, Pınar Kür, de-identification, deconstruction

*Dr. Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mervesrapolat@gmail.com, [0000-0002-0616-5071](https://doi.org/10.1501/0000-0002-0616-5071), Yazı Gönderim Tarihi: 10.01.2021, Yazı Kabul Tarihi: 20.09.2021

Giriş

Dünya koyunlara ve keçilere bölünemez. Her şey siyah ya da beyaz değildir. Doğanın nadiren ayrı kategorilerle uğraşması, türe göre sınıflandırmanın temelidir. Yalnızca insan aklı, kategoriler icat eder ve gerçekleri bölünmüş güvercin yuvalarına girmeye zorlar. Yaşayan dünya, her bir yönüyle bir süreçtir.

Alfred Kinsey

Formüllere dayanan yazın türleri arasında öne çıkan polisiye edebiyat, *tür edebiyatı* (genre fiction) veya *formül edebiyatı* (formulaic fiction) olarak tanımlanmaktadır. Maskülen roman türü şeklinde nitelendirilen polisiye, toplumun ahlaki sınırlarını “hayalî bir kötülük” kavramı temelinde belirler, keskin çizgilerle iyi ile kötüyü birbirinden ayırır, iyi olanı *erkeksi* dedektif figüründe sabitleyerek kötüyle mücadele eder (Evans 2009, 2). Böylece adalet, suç, ceza, ahlak, iyi, kötü gibi kavramlar ataerkil bakış açısıyla ikili karşıtlıklar üzerine inşa edilir. Muğlaklığa yer bırakmayan sarıh yapısıyla polisiye, bir döngü halinde yinelenen biçim ve içerik özelliklerinden dolayı postfeminizmin eleştirel tepkisine maruz kalır. Zira karşıtlıklarla kurulan yapı, merkezde konumlandırılan üstün kahraman, bir noktada sabitlenmiş bakış açısı, dedektifin muhakkak kazandığı bir kapanış ile sonlanan sıralı anlatım tarzı, cinsiyet ve cinsel yönelim odaklı rol dağılımı gibi özellikler postfeminist eleştirinin ölçütlerine göre eril unsurlardır (Munt 1994, 199).

Hedefi yalnızca kadın kimliğine odaklanıp ayrımcılığı yeniden üretmek olmayan postfeminizm, toplumsal cinsiyetin cinsel yönelim meselesinde yetersiz kaldığını düşünen queer kuramla beraber lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksi tekrar tanımlayarak bahsi geçen yönelimleri sabitlemeden onların sosyolojik ve politik açılımlarına odaklanır. Queer'in cinsiyet ve cinsellikle ilgili geleneksel etiketleri daha akışkan kimlikler lehine reddetmesi, rasyonel bilgi ile ipuçlarına dayalı mutlak kurullarla kuşatılmış bir tür olan polisiyenin eleştirel şekilde dönüştürülmesini mümkün kılmaktadır. Zira queer kuramın temelinde normatif alanın dışında kalana, bu alanın dışında bırakılana, normu ihlal edene bir gönderme ve kelime anlamı itibariyle *kötüyü*, *anormali* yeniden anlamlandırma imkânı yatmaktadır.

Çalışmada polisiye tür kapsamında dedektif anlatıları, özelde ise yapı itibariyle şematik kurgusuyla öne çıkan “whodunit” (kimyaptı) türündeki metinler postfeminist bakış açısıyla incelenecektir. “Whodunit”in özellikleri cinsiyet odaklı karşıtlıklar üzerine kurulan anlam dünyasında ikiliklere dayalı yapısı; alışlagelmiş işleyiş biçimlerini deşifre etmek, cinsiyet ve cinsel kimlik hususlarındaki değişimi kurgu seviyesinde değerlendirmek ve türün queer’leştiğini ortaya koymak için veri sağlamaktadır. Queer teorisinin kalıplaşmış bilgiler ve kabuller ile klişeleri farklı yorumlara açması, geleneksel polisiyenin ikilikler üzerine inşa edilen biçim ve içerik özelliklerinin dönüşüme uğrayarak kimlik meselesinde ortaya çıkan yanlı tavırların parodik biçimde eserlerde yer almasını sağlar.

Çalışmanın amacı; polisiyenin cinsiyet ve cinsellik politikalarını görünür kılmak ve söz konusu politikaların nasıl dönüştüğünü ortaya koymak amacıyla kullandığı anlatı stratejileriyle öne çıkan Pınar Kür'ün *Bir Cinayet Romanı* (1989), *Sonuncu Sonbahar* (1992), *Cinayet Fakültesi* (2006) adlı eserlerini değerlendirmektir. Kür'ün kimliksizleştirme stratejilerinden yola çıkarak normatif karşıtı kabul edilen veya normatif olana direnişle eşdeğer tutulan queer'le ilişkilendirilebilecek tavırların, polisiyenin klasik yapısını ne şekilde dönüştürdüğü öte yandan baskın kimlik kurgularıyla özdeşlik kurmadan yeni özne konumlarını nasıl oluşturduğu ortaya konulacaktır. Dolayısıyla türün queer'leştiği iddiasını desteklemek için geleneksel polisiyenin heteronormatif kurgusundaki cinsiyetçi unsurlara dikkat çekilerek heteroseksüel matrisi yıkmak için cinsiyet ve cinselliğin queer öğeleri üzerinde durulacak ve hakikatin genelde değil tikelde olduğunu savunan queer kuramın etkisiyle “çıkıntılık yapanların, sapma gösterenlerin en nihayetinde cezalandırıldığı” (Yüce 2019, 100) muhafazakâr bir anlatı türü olan polisiyenin klişelerden beslenen anlatı yapısı sorguya açılacaktır. Polisiye gibi formüllere dayalı edebi bir türün queer'leşmesi, yazara ve okura empoze edilen biçimsel ve tematik kısıtlamaların ortaya konulması hususunda oldukça işlevseldir.

Postmodern Bir Deneme: Kür'ün Üçlemesinde Queer Anlamlar

Pınar Kür'ün üçlemesi¹ polisiyenin, tür edebiyatı veya formül edebiyatı tanımlarına uymamaktadır. Türün pozitivist düzlemdeki katı kuralcılığından, tüm yerleşik kalıpları destekleyen karakter kurgusu ve olay örgüsünden sıyrılan geleneksel polisiyenin parodisi niteliğindeki metinler; türün queerleştiğinin habercisidir.² Bu

metinlerde, polisiyenin geleneksel kuralları³ ile indirgeyici standartlarına bağlı kalınmadan türün tüm dayatmalarına başkaldırılarak farklılık meselesine odaklanılır. Dolayısıyla cinsiyet ve cinsel yönelim hususlarında farklılıkları yok sayan ve birbiriyle rekabete sokan ataerkil hegemonyanın söylemleri eleştirilerek polisiyeye queer nitelikli bir antitez üretilir.

Bir Cinayet Romanı, Sonuncu Sonbahar ve *Cinayet Fakültesi*'ni polisiyenin geleneksel yapısına meydan okuyan queer parodiler şeklinde değerlendirmek mümkündür. Rasyonaliteye karşı gelen çok anlamlı metinler, hem klasik yapıyı hem kullanıp hem tersyüz ederek sapkın kabul edilen bütün performanslara söz hakkı verir. Hareket ile değişimi anlatı yapısına yansıtan üçleme, yeni değerlere imkân tanımak için geleneksel polisiye kalıplarını uygular ve bu kalıpları görünür kılarak parçalarına ayırır. Böylece yapıbozuma uğratılan kurgu, yeni değerlere imkân tanır. Eşitsiz ve kalıplaşmış aidiyetlerin sınırlandırıcı etkisine yapılan müdahale, heteronormatif statükonun eleştirisiyle beraber tektipleştirilmiş cinsiyet ve cinsel yönelim algılarının da dönüşümünü başlatır.

Serinin ilk kitabı olan *Bir Cinayet Romanı, Ölümün Vazgeçilmez Çekiciliği* adında bir polisiye roman yazmak isteyen Akın Erkan'ın uzun yıllardır görüşmediği kişilerle iletişim kurmasıyla başlar. Kurgu içinde kurgunun yaratıldığı eserde Akın, iletişime geçtiği Emin Köklü, Levent Caner ve Yasemin Altan'ın romanda hangi rol(ler)de yer alacağını başından itibaren bilmektedir. Emin anlatının dedektifi iken Levent maktuldür. Ancak söz konusu durumdan habersiz olan Levent, yalnızca romanın bir kahramanı olduğunu bilmektedir. Romanın bir cinayet romanı olduğu ve nasıl yazılacağı bilgisi sadece Emin'e verilmiştir. Yazar Akın, farklı şekillerde bilgilendirdiği üç kişiden günlük tutup kendisine iletmelerini ister. Günce şeklindeki mektuplardan oluşan bölümler, kahramanların isimlerinin baş harfleriyle ("Y", "E", "L") iç romanda yer alır. Levent'in sekreteri Yeşim ile eşinin yakın arkadaşı Yıldız da romana birer karakter olarak dâhil olur, ancak ikisinin de bu durumdan bir haberi yoktur.

Akın'ın kurgusuna göre evli olan Levent, önce Yıldız'la sonra Yeşim'le aşk yaşayacaktır. Levent'in kendisinden uzaklaştığını gören Yıldız ise Levent'i öldürecek ve bu cinayeti Yasemin'in yardımcılarıyla Emin çözecektir. Levent'le otel odasında sevişip onu öldüren ve suçlunun Yıldız olduğuna dair deliller bırakan Akın'dır. Akın işlediği ilk cinayetin ardından ortaya çıkan tanıkları da öldürür. Otel odasında çantasını gören Yeşim ile Levent'in ölü bulunduğu katta kendisini çıplak bir şekilde yakalayan Anna Ferriter, yazarın diğer kurbanlarıdır.

Emin, "Y" ve "L" başlıklı bölümler ve komiser Haydar Bilir'den aldığı bilgilerle cinayetleri aydınlatmaya çalışır. Tüm kanıtlar katil olarak Yıldız'a işaret etmektedir. Ruh sağlığı iyi olmayan Yıldız, Akın'ın telkinleriyle katil olduğuna inanmakta ve Bodrum'da saklanmaktadır. Emin, araştırmaları sonucunda katilin Yıldız değil Akın olduğunu keşfeder. Ancak polis, Levent'i öldürdüğü gerekçesiyle Yıldız'ı tutuklamıştır. Bildiklerini anlatmak için Akın'ın evine giden Emin, hem işlenen cinayetler hem de yazılan roman üzerine Akın'la tartışır. Emin'e göre Akın'ın Levent'i öldürmesinin nedeni, yirmi sekiz yıl önce Levent'le yaşadığı aşktır. Ancak asıl sebep, Akın'ın çocukken önce komşularının oğlu Levent'in, ardından Levent ve arkadaşlarının tecavüzüne uğramasıdır. Uğradığı tecavüzleri kimseye anlatamayan Akın, kendisine yaşatılan travmanın intikamını bir suç fırsatına çevirdiği iç roman aracılığıyla alır. Gerçekleri öğrenen Emin, Akın'ı polise ihbar etmekle tehdit ederek kendisiyle evlenmesini teklif eder ve cevabın ne olduğu anlaşılamadan roman biter.

Serinin ikinci kitabı *Sonuncu Sonbahar*'da Emin, Akın ile emrivaki bir şekilde evlenmiştir. Klasik kalıplara uygun olmayan bir evlilik yaşayan çift, birbiriyle rekabet halindedir. Bu sebeple Emin, *Ölümün Vazgeçilmez Çekiciliği*'ne rakip olacak bir cinayet romanı yazmak istemektedir. Romanı için Akın'dan yardım ister. Akın, eşine medya tarafından John Lennon cinayetine benzetilen ve üç aydır çözülemeyen şarkıcı Ateş Altındal cinayetini araştırmasını önerir. Ardından, daha fazla yardımcı dokunmayacağını söyleyerek ve bir roman yazmak istediğini belirterek tatile gider.

Emin, Haydar ile sürdürdüğü Ateş Altındal cinayetinin soruşturmasında, maktulün yeni doğum yapmış olan eşi Aysel Alsan'a odaklanır. Çünkü suçluyu ele verecek ayrıntılar, ünlü bir oyuncu olan kadının geçmişiyile ilgilidir. Aysel'i kışkandığı için kadının arkadaşı Haluk Germen'i öldüren ve cezaevinden yeni çıkan Tarık Durusel şüpheliler arasında yer almaktadır. Tarık'ın bulunması için gazeteye ilan verildiğinde cinayet zanlıları arasındaki bir diğer kişi olan Ruşen Kaya evinde ölü bulunur. Araştırmalar sonucunda Ateş'in katilinin Ruşen olduğu, onu ise Aysel'in azmettirdiği ortaya çıkar. Ruşen'i de içkisine ilaç koyarak Aysel öldürmüştür. Romanın son cinayeti, Akın'ın Emin'e "arkadaşım Gökhan" şeklinde tanıttığı Tarık'ı öldürmesidir. İlk kitapta olduğu gibi Akın'ın kurgularında kaybolan Emin, son bölümde yine Akın'la yüzleşir. Akın'ın zekâsı karşısında bir kez daha yenilgiye uğrayan Emin'in kendi iç hesaplaşmaları ile roman muğlak bir şekilde son bulur.

Kür'ün üçlemesinin son kitabı *Cinayet Fakültesi*'nde ilk iki romanın aksine bir iç roman yazma denemesi yoktur. Emekli olduktan sonra İstanbul'dan taşınan ve Ege'ye yerleşen Emin, Narin ile sevgilidir. Yaşadığı kasabada kendisi gibi emekliye ayrılmış olan Haydar'la karşılaşır. Emekli komiser, bir gazete haberinde gördüğü seri cinayetlerin araştırılması için Emin'den yardım ister. İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde önce Serdar adlı bir öğrenci tuvalette uyuşturucudan ölü bulunur, ardından bir proje kapsamında Serdar'a İngilizce dersi veren ve Narin'in yeğeni olan öğretim görevlisi Melek Türker bıçaklanır. İki cinayetin ardından Melek'le ilişkisi olan hukuk profesörü Ergin Gürkan odasında silahla öldürülür. Cinayetlerin çözülmesini isteyen üniversite yönetimi görevi Emin ve Haydar'a verir. Yapılan araştırmalar sonucunda cinayetleri işleyen kişinin dekan yardımcısı Hulusi Gürol olduğu ortaya çıkar. Hulusi, Melek'in komşusu olan Işıl Hanım'ın yıllar önce elinden alınan oğlu ve aynı zamanda Ergin'in kardeşidir. Serdar'dan düzenli olarak uyuşturucu temin eden Hulusi, ajan polisin yasadışı ilişkileri ortaya çıkarmaya yaklaşmasıyla cinayetlerini işlemeye başlar. Sonuncu cinayetin sebepleri ise yaşanan ailevi sorunlar ile kıskançlıktır.

Üçlemenin son kitabında katilleri seçen, anlatının seyrini belirleyen ve dedektif konumundaki Emin'i yönlendiren karakter yine Akın'dır. Tanıdığı kişilerin özel hayatlarına dair bilgileri kullanarak onları manipüle eden Akın, bahsi geçen karakterlerin suç işlemesine yol açar. Akın'ın yardımı olmadan cinayetleri çözemeyen Emin, onun kendisi için bıraktığı notlar aracılığıyla gerçeklere ulaşır ve bir kez daha Akın karşısında yenilgiye uğrar. Diğer iki kitapta olduğu gibi son bölümde Akın'la yüzleşen Emin, asıl katilin Akın olduğunu söyleyerek onu öldürmek üzere harekete geçer ve belirsiz bir sonla roman biter.

Queer Anlatı Stratejilerine Doğru

Polisiyenin klasikleşmiş olay örgüsünde suç metnin başında işlenir, metin boyunca muamma unsuru gizli tutulup gerilim gittikçe yükseltilir, hikâye çözümün yer aldığı *çarpıcı* bir kapanışla bitirilir ve dedektif-suçlu-kurban üçgeni arasındaki hiyerarşik ilişki kesinlikle geçişken değildir. Kür'ün üçlemesinde ise suçlunun öne çıkarıldığı ve geriye dönük bir araştırmanın gerçekleştirildiği çift hikâyeli kurgu dönüştürülür; anlatının merkezindeki "Kim yaptı?" sorusu etkisiz kılınır. Dolayısıyla suçun işlenmesi ve araştırılması hikâyelerinin iç içe geçtiği metinlerde önemli olan suçlunun kim olduğu değil, toplumsal yapının suça giden süreçteki rolüdür. İncelenen eserlerde suçun gerçekleştiği an sabit değildir, olaylar henüz son bulmamıştır ve muamma unsuru hikâyenin merkezinde bulunmamaktadır. Karakter üçgeninin iç içe geçtiği metinlerde her şeyi bilen tanrısal anlatıcının yerini güvenilmez ve çoklu anlatıcılar alır. Bu anlatıcılar aracılığıyla geçmişten gelen verilerle ileriye dönük bir soruşturma yürütülür. Belirsiz ve yoğun bir üslubun kullanıldığı üçlemede, klasik polisiyenin net ifade teknikleri reddedilir, öne çıkarılan kavram ve temalarla suç izleği bir kenara itilir ve okur edebi bir tür üzerine düşünmesi için uyarılır.

Edebî kurgusu ve anlatı içi dinamikleriyle farklılığını ortaya koyan seri, postmodern tekniklerin kullanıldığı özgün bir polisiye denemesidir. Yaklaşık yirmi yıllık bir sürece yayılan üç romanda; anlatıcı anlattığıyla, muamma ise ironiyle kuşatılmıştır. Tüm kurguyu devingen bir yapıda sunan yazar; romanlar arasındaki geçişlerle farklı perspektiflerden bakmayı önermektedir. Örneğin; "Postmodern doğrultuda yeni bir aşama" (Tağızade Karaca 2006, 259), "bir dedektif romanı parodisi" (Çelenk 2005, 1) şeklinde nitelenen, cinayet romanı mekanizmasını irdeleyen ve üst kurmaca tekniğini kullanan serinin ilk kitabı *Bir Cinayet Romanı*, Kür'ün bir söyleşisinde de ifade ettiği gibi türün ölçütlerine göre özgün bir formu işaret etmektedir:

Sonra cinayet konusunu işleme meselesini ciddiye alarak düşünmeye başladım. Ama gene biçimsel bir yenilik yapmak istiyordum. O zamana kadar Türk edebiyatında bir polisiye edebiyat yok. Olmamasının da çok belirgin sebepleri var. Özel dedektiflik diye bir kurum yok mesela Türkiye'de. Ki çoğu cinayet romanları bu özel dedektif araştırması üzerine kurulmuştur. Sonra burada sorgulama, cinayetin çözülmesi için gereken usuller çok ilkel. Dayağı basıyor, itirafnameyi alıyorlar. Artı, öyle yakalanmamak üzere kurulmuş cinayet işlenmiyor Türkiye'de. Fevri cinayetler hep. Kocasına kızıyor bir gece dayanamayıp baltayı indiriyor kafasına ya da namus cinayeti, sokakta dan dan dan vuruyor. İngiliz, Amerikan, biraz da Fransız edebiyatında olduğu gibi böyle bir planlı cinayet işlenmesi, ayrıca onun çözümlemesi üzerine yapılacak bir kurgunun burada yeri yok. Onun için de ben polisiye bir roman yazmadım bir cinayet romanı yazdım. Hani *Bitmeyen Aşk*'ta aşkın mekanizmasını ortaya çıkarmıştım ya, şimdi de cinayet aracılığıyla romanın mekanizmasını çözmek istedim. (Söğüt 2006, 321-322)

Farklı yöntemlerin denendiği metnin giriş bölümünde romanın klasik cinayet anlatılarına benzemediği/benzemeyeceği belirtilmektedir. Geleneksel yapıda yaratılmaya çalışılan gerçek dünya imajı, *Ölümün Vazgeçilmez Çekiciliği* başlıklı iç romanla kasıtlı şekilde zedelenmektedir. Üç katmanlı anlam dünyası eşliğinde ilerledikçe anlamsızlaşan metnin amacı muamma unsurunu aydınlatmak değil, polisiye türünü çözümlenektir:

Dediğine göre, çok değişik bir kitap olacak bu. Bildiğimiz cinayet romanlarına hiç benzemeyecek. Nasıl ki, aşkı çözümlen ama klasik aşk romanlarına hiç benzemeyen bir roman yazmış (söz konusu eseri okumadığımı itiraf ettim, hiç bozulmadı, zaten okuyanların çoğunun da kitabı doğru dürüst anlamadıklarını belirtti), şimdi de aynı şeyi, *cinayet* konusunda yapmaya kararlıymış. Bu kez, cinayet olayı-*cinayet romanı* mekanizmasını irdelenecek, bir yerde anatomisini gözler önüne serecekmiş. *Bir Cinayetin Anatomisi* adlı bir roman (yoksa film miydi?) olduğunu hatırlattım kendisine. Onun yapacağıyla hiç ilgisi yokmuş. Bir kere, romanın pek çok bölümü katilin ağzından yazılacakmış. Agatha Christie'nin tam da bu yöntemle kaleme aldığı *Roger Ackroyd Cinayeti*'nden söz edeyeyim mi, etmeyeyim mi, kararsız kaldım bir an. Ama yazar arkadaşım aklıma geleni hemen anladı. Oradaki gibi olmayacakmış. Agatha Christie, katilin kimliğini sonuna kadar saklamış. Kendisi ise baştan açıklayacakmış. Katilin baştan beri bilindiği bir romanı okurun neden sonuna dek okuyacağını sorduğumda ise, bunu, kitabı okuduğumda anlayacağımı söyledi. Cümlesini, içini çekerek, 'inşallah' sözcüğüyle bitirişinde, burun kıvrır bir hali vardı galiba. Yoksa bana mı öyle geldi? Kitabın bazı bölümleri de *maktul* tarafından yazılacakmış. Ama ben, öteki iki kişinin anlatılarını okumayacak, bilmeyecekmişim kendi bölümlerimi yazarken. Hoş doğrusu! Katilin kimliğini okur bilecek, ben bulacağım! Evet, epeyce farklı bir hikâye olacağı benzer... Yazar arkadaşım, yanından ayrılmadan önce romanın adını da açıkladı: *Ölümün Vazgeçilmez Çekiciliği*... Buna benzer bir roman adı duymuşluğum vardı ama, bir şey demedim artık. (Kür 2004a, 19-20)

Akın Erkan'ın yazmayı planladığı ve tanıdığı birkaç kişiyi dâhil ettiği iç roman ile çerçeve metnin kurgusunda çizgisel anlatımın kullanılmaması, iki metin arasındaki sınırları belirsizleştirir. Vakalar, farklı karakterlerin perspektifinden iki hikâyeye indirgenmeyen girift bir kurguyla kronolojik olmayan bir şekilde aktarılır. Anlatımın "Y", "E" ve "L" şeklinde bölümlere ayrılması kurgunun muğlak tonunu arttırır. Katı mutlaklık ile tek bakış açısının yerini katılma, parçalanma, karnavallaşma ve belirsizlik alır. "Y" başlıklı bölümleri Akın, Yasemin Altan, Yıldız Gerçel, Yeşim Erses ve Yoyo takma adıyla Eser Caner'in dönüşümlü olarak yazması/yazmaması metindeki belirsizliğin tonunu yoğunlaştırır. Zira her bölümün farklı karakterlere ayrılması ve bir tanrısal anlatıcının olmaması, aynı hususlara yöneltilen farklı bakış açılarının, dolayısıyla düşüncelerin varlığını ortaya koyar.

Metinlerin kendi yazılış hikâyelerinin anlatıldığı seride, geleneksel polisiye romanın *saat gibi* işleyen mekanizması irdelenerek yapıbozuma uğratılır. Serinin devam kitaplarında önceki polisyelerin tartışılması merkezinde metinlerarası ilişkiler, üstkurmaca, ironi gibi öğelerin kullanımı devam ederken anlatıcı benöyküsel anlatıcıya evrilir. Okur, Dedektif Emin Köklü'nün bakış açısının yönlendiriciliğine bırakılmış gibi görünse de kurmaca ve üstkurmaca düzleminde geçişli bir varoluşun sahibi olan Akın, kurguyu yönlendiren pozisyonuyla Emin'i etkilemeye devam eder ve benöyküsel anlatıcının okurda yarattığı güven duygusunu zedeler. Serinin dedektif figürü Emin, üç eser boyunca bir kurbana dönüşme korkusuyla Akın'ın eski romanlarını tekrar tekrar okur, onlarla yenisi arasında bağ kurmaya çalışır ve Akın'ı geleneksel polisiye roman yapısına uymamakla suçlar:

Hâlâ bir olayı başından alıp sonuna dek götüremiyor. Hiçbir sorumluluğu tümüyle yüklenemiyor. Kız hâlâ seviyor mu? Adam ölüyor mu? Aşıklar kavuşuyorlar mı? Ayrılık kesin mi? Hiç bilemiyorsunuz okur olarak! Bir yere dek götürüyor, sonra pat diye bırakıyor sizi. Bu, bir yazar tekniği olabilir. Kesin çözümlerden kaçınmak... Okuru düşünmeye zorlamak... Ancak olaya yapıt açısından, yapıta bakırca yaklaşan bir okur açısından değil de, yazar açısından (yazarı bir vakitler sevmiş ve ondan vazgeçmiş bir tembel adam açısından) baktığımızda, sonuna dek soyunmayı göze alamadan kendini denize atmış bir kızcağız geliyor gözünüzün önüne ve ister istemez onu değerlendiriyorsunuz.

Her neyse... Üst üste okuyarak nerdeyse ezberlediğim yapıtlarımdan algıladıklarımı birkaç kelimeyle özetlersek: kararsızlık, sonuca vardırımda isteksizlik, okuru düşündürme adına (belki) sorumluluklardan kaçış... Oysa, bir cinayet romanı bunları kaldırmaz. Aşk hikâyelerinde, nostaljik öykülerde, hatta sosyal içeriklilerde bile yutturabilirsiniz belki, ama cinayet romanında asla! Cinayet romanları insana düşünecek vakit bırakmaz ya da düşündüklerini doğrulama fırsatı tanır.

Korkarım bu işin yönetimini ele almam gerekecek. (Kür 2004a, 149-150)

Emin'in klişelerle dolu zihninin göstergesi olan bu cümleler, insan doğasını keşfetmek/ sergilemek için hikâye anlatıcılığını/yazıcılığını kullanan Akın'ın kaleminden çıkan romanın özgün ve biricik oluşunun kanıtıdır. Yinelemelerin gölgesinde orijinalliğin aranmayacağını iddia eden queer bakışla, Emin'in tezi ile polisiye adı altında dayatılan kalıpların tutarlı olmadığı görülmekte ve türün alışlagelmiş kullanım biçimleri kendine karşı yok edici bir silaha dönüşmektedir. Örneğin, klasik yapıda muammayı aydınlatan çözümlemeci geriye dönüş yöntemi, seride aksi yönde işleyerek içinde bulunulan durumun açmazlarını ortaya koyar. Çünkü bu yöntemle elde edilen kanıtlar sadece klasik yapıda birbirine uymaktadır. İncelenen romanlarda ise tekil anlam dünyası bir kenara atılarak çokanlamlılık ve çokseslilik vurgulanmakta, polisiyeyi mutlaklığa mahkûm eden kurallar yıkıcı bir darbe almaktadır.

Polisiyede ipuçlarının gizlenmesinin aksine gizleme eyleminin bizzat kendisini açık etme kararıyla yazar Akın, türün kurallarını sarsmaya devam eder. Akın'ın cinayeti en başından Emin'e bildirmesi ve Emin ile yardımcı Haydar Bilir'e çözmeleri için sunduğu muammanın ipuçlarını saklama gereği duymaması, olay örgüsünde kaymalara sebep olmaktadır. *Sonuncu Sonbahar*'da Akın, bütün ayrıntılarıyla planladığı cinayetten hiç haberi yokmuş gibi Komiser Haydar'a bu cinayeti başından itibaren anlatır. Emin'in romanına yardım etme amacıyla ona üç aydır çözülmemiş olan Ateş Altındal cinayetini öneren Akın, hem romanı hem de cinayet silsilesini başlatır. Aşk ve kıskançlık odağında işlenen cinayetlerin sonuncusu, diğer cinayetlerle ilişkisi olan Tark Durusel'in Akın tarafından öldürülmesidir. Cinayet zanlısının Akın olduğunu işaret eden fotoğrafın kendisine verilmesine karşın Haydar, Akın'ın gerçek kimliğini tespit edemediği gibi kendisiyle *oyun oynayan* kadına her defasında olumlu tepkiler verir. Fotoğraf meselesi, geleneksel polisiyenin figür düzlemindeki kurgusuna getirilen bir eleştiridir çünkü söz konusu fotoğrafla birlikte klasik polisiyenin dedektif, suçlu, kurban düzlemindeki hiyerarşik ve mutlak rol dağılımı sarsılmaktadır. Bununla birlikte göstergelerin mutlak hakikate ulaştıracağı, apaçık olanın tek yorumunun bulunduğu ve kati surette kanıtlanabileceği argümanlarını reddeder. Böylece Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin doğruya/hakikate ulaşamayan kesintisiz göstergeler zinciri (Spivak 2014, 33) kırılarak değişme/biçimleme (figuration⁴) ile Derrida'nın erteleme/farklılık (différance⁵) kavramlarına benzer şekilde devamlı genişleyen mana ve inşaların öne açılır. Anlam ve kurgunun çok boyutlu bir şekilde genişlemesiyle muamma anlatısını tek forma indirgeyen kurallar bütünü altüst edilir. Ayrışma, eklemleme, bozma ve dönüştürme ile kabul edilegelmiş idealist anlayışlar çürütülür, farklı ve çelişik durumlarla okur anlam krizlerine sürüklenir. Düz mantığı yadsıyan üçleme, polisiyenin geleneksel kalıplarını taklit edip onların kılığına bürünerek keskin bir karşıtlık yaratmadan klasik yapının biçim ve içerik özellikleri ile mantık ve felsefesini yapıbozuma uğratmakta, türün sınırlarını genişletmekte, ayrı ve benzer olsa da sonsuz sayıdaki inşa olasılıklarına şans tanımaktadır. Bahsi geçen olasılıklar, Emin ile anlatının "Watson"ı, yani bakabilen ama görmeyi beceremeyen yardımcı Haydar arasında klasik polisiyede dedektif ile yardımcısının karakterizasyonunda yaratılan belirgin ayrımlara sekte vurur. Akışkan durum ve boyutlara odaklanılan üçlemede, istikrarlı ve köklü rol hiyerarşisiyle karşılaşmamaktadır. Örneğin; klasik insanın *kaba polisi* olan ama bu kimliği seri boyunca *layıkıyla* taşımayan Haydar, her zaman Watson rolünde değerlendirilmeye uygun değildir. Ortaya koyduğu iktidar alanı ile söylemleri, bilgileri ve biçimleri arasında uyumsuzluklar olan karakter, kimi zaman muamma unsurlarını Emin'e kıyasla daha hızlı çözmektedir. Özellikle serinin ikinci kitabında Haydar'ın rasyonel muhakeme yeteneğindeki değişim karşısında yenilgiye uğramış hisseden Emin, komiserin çıkarımlarının aklına gelmeyeceğini itiraf eder ve kendisine duyduğu saygı ile hayranlığın arttığını söyler (Kür 2004b, 220). Haydar'ı "kolay bir problemi çözemeyen salak öğrenciye yol gösterici sorular soran iyi yürekli bir ilkokul öğretmeni"ne (Kür 2004b, 316) benzeten Emin, Haydar aracılığıyla dedektife has üstün düşünme yetisini sergilemekten uzaktır:

Bu adamı vaktiyle ben yaratmamış mıydım? Karşıtlım olsun, şapşallığıyla benim zekâmın parlaklığını daha bir gözler önüne sersin, arada bir de ayak işlerimi görsün diye eski bir

romana ben katmamış mıydım? Başka bir yazar alsın onu geliştirsin, romanın felsefi içeriğini onun ağzına (yarım yamalak da olsa) yerleştirsin diye mi harcadım ben o çabayı? Ya da... o çaba da mı bir hayaldi? (Kür 2004b, 322)

Üçlemenin son kitabı *Cinayet Fakültesi*'nde ikili arasındaki istikrarsız ilişki devam eder. Emekli olup resmi güçten mahrum kaldıktan sonra dahi Haydar, yer yer Emin'in bir adım ilerisindedir. Örneğin okuduğu mektuplarda açık açık yazmasına rağmen katilin ismini fark edemeyen, soruşturmada *masum* kişileri suçlayan Emin; klasik dedektif tipinden uzaktır. Sanki amaç cinayeti aydınlatmak değil, dedektifin pratiklerine paralel doğrultuda herhangi birini suçlu ilan ederek toplumdaki *sahte* düzeni yeniden tesis etmektir. Sherlock Holmes, Auguste Dupin, Miss Marple ya da Hercule Poirot gibi muammayı çözmek için mantıklı bir çerçevede akıl yürütmeyle meşgul olan dedektifin hezimete uğraması, klasik yapının işlevsiz kalışıyla eşdeğerdir. Böylelikle karakterlerin klasik polisiedeki gibi kendilerine *uygun* roller doğrultusunda hareket etmesi/ediyormuş gibi görünmesi, polisiyenin yine polisiye kurgu parodisiyle yapıbozuma uğratıldığı anlamına gelmektedir. İç romanda Levent'in eşini aldatmasının istenmesi, aldatacağı kişinin yazar Akın tarafından belirlenmesi ve tüm isteklere "Çünkü gerekli bu. Roman için." (Kür 2004a, 83) düşüncesiyle harfiyen uyulması polisiyenin kuralcı yapısını anımsatmaktadır. Yine Levent'in "Âşık olmam gereken kişiyi boğazlamaya kalkarsam bu roman altüst olur." (Kür 2004a, 84) demesi ve rolünü layıkıyla yerine getirmek için okuduğu romanlardaki kahramanlarla özdeşim kurma çabası ayrıca bir roman kahramanı gibi hareket ederken yeniden Akın'a *tecavüz eden* faile dönüşmesi düzenin akışına kapılarak bu akışta samimiyetsiz bir şekilde rol yaptığının işaretleridir. Akın, planladığı romanı yazmak için geçmişte tanıdığı ve uzun süredir görüşmediği kişilerle iletişime geçer; üç ana kahramanın romanda hangi rollerde yer alacağına karar verir ve bu roller doğrultusunda onların eylemlerini yönlendirir. O, görünürde kurguladığı kuralcı düzlemde kişilerin iç dünyalarına ulaşmakta ve esnetme, altını oyma, altüst etme gibi tekniklerle etiketlerin yapaylığını gözler önüne sererek kimliksizleşmeyi vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle Akın, katı bir kural silsilesine bağlı kalarak kimlikleri kategorilere ayırmaz, aksine kimliklerin sistematik figürlere dönüştürüldüğü bir düzeni gözler önüne sererek klasik polisiye ile heteronormatif düzenin nizâmı yapısını yıkar.

Öznenin tâbi olmaya zorlandığı ve iktidar tarafından kurulduğu iddialarıyla polisiye figürlerin yeniden açılması sonucunda ortaya çıkan kişileri; dikotomik rollere göre sınıflandırmak/derecelendirmek mümkün görünmemektedir (Canatac 2013, 233-235). Örneğin; "Ben mi doğuştan dâhiyim, yoksa kadınları aldatmak mı çok kolay?" (Kür 2004a, 80) şeklinde *sözde* bir sorgulama içindeki Levent'in aldattığını sanırken aldatılan olmasının parodik biçimde okuyucuya sunumuyla normatif kodların baskısının reddedildiği ve cinsel politikanın ürettiği önyargıların ortadan kaldırılıp farklı matrislere alan tanıdığı söylenebilir. Anlam katma ile anlam aracılığıyla aldatmanın (Spivak 2014, 31) sonu gelmeyecek bir ivmeyle daima akış hâlinde olması, doğada var olan muğlaklığın altını çizdir. Bu düşünceler doğrultusunda Kür'ün, "Matematikte anlamsız bir şey yoktur, doğru. Ama hayat, matematiğin tam tersi. Anlamsızlıklarla dolu. Roman da hayatı yansıttığına göre... Anlam arayışı anlamsız aslında." (2004a, 69) cümlelerini *mantık timsali* Emin'e söyletmesi, figür düzleminde karmaşayı vurgular. Aynı karakterin cinayet ile çözümünü mutlak bir sebep sonuç ilişkisine bağlaması karakterin tutarsızlığına örnekken, metnin anlam hususunda altını çizdiği nokta bakımından dikkate değerdir:

O evinde oturmuş, katil mi maktul mü hâlâ karar verememekte. Ben yazıyor olsam, ilk önce onları seçerdim. Yani, ne var bunda bu kadar zorlanacak? Adamın biri bir başkasını öldürecek. Öldürmesi için önemli bir sebep gerekir, tamam. O sebebi bulup çıkarmak da çözümleyiciye düşer... ki o da benim. Şüpheli şahısları bir gözden geçireceksin; ölümden kim en çok yarar sağlıyor, kimin eline en uygun fırsat geçmiş, araştıracaksın; çok bilinmeyenli herhangi bir denklemi çözer gibi çıkaracaksın suçluyu ortaya. Bu kadar basit işte. Ondan sonra Haydar Bilir devreye girer. Suç aracı ve delillerle yüzleştirilen katilin itiraf etmeyenine henüz rastlamadım. (Kür 2004a, 71)

Yaşamın anlamsızlığını vurgulamasına karşın suça neden olan süreç ile çözümü sarsılmaz bir sebep sonuç zinciriyle ilişkilendirerek basitleştiren Emin, romanlarda ve gazete kupürlerinde çözdüğü muammalarla gururlanır. Agatha Christie, Raymond Chandler, Ellery Queen, George Simeon ve Carter Dickson okuduğunu, onların yöntemlerini içselleştirerek suçluyu cinayetin hemen ardından bulduğunu ifade eder. Bahsi geçen beş

ismin klasik polisiye yapısını sürdürmesi ve cinayet sürecini matematiksel bir olaya indirilmesi sayesinde seri bir şekilde olayları aydınlatan Emin, kendini *ünlü* dedektif tipleriyle özdeşleştirmektedir:

Konvansiyona göre dedektif son bölümde nasıl katilin kimliğini açıklarsa *Bir Cinayet Romanı*'nın son bölümünde de Emin Köklü katili açıklamak üzere yazarın evine gelir. Ama buradaki sahne dedektif romanlarının bir parodisidir, çünkü Emin Köklü ünlü dedektifleri oynar bu sahnede. Zaten romanın başından beri onda biraz Agatha Christie'nin Poirot'sunu, biraz Rex Stout'un şişman ve tembel dedektifi Nero Wolfe'ü buluruz. Philip Marlowe, Mike Hammer gibi ünlü dedektiflerin jestlerini ve üslubunu taklit ederek yaptığı açıklama nedeniyle mizah yanı ağır basan bu eğlenceli son bölüm Emin Köklü ile Akın Erkan arasında bir savaşımla sergiler. (Moran 2012, 116-117)

Serinin yazarı Kür ile iç romanın yazarı Akın, kurguladıkları cinayetlerle klasik dedektifleri taklit eden Emin'in başarısızlığına neden olur. Kısa sürede matematik problemi çözer gibi olayları çözen dedektif etkisiz hâle getirilerek yenilgiye uğratılır. Böylece geleneksel kurguda tümdengelim ve analogi yöntemleriyle muhakkak çözüme ulaşan analitik düşüncenin temsilcisi dedektifin durumu tartışmaya açılır.

Polisiye klişelerinin yeniden üretilip altüst edildiği metinlerde karakter üçgenindeki rollerin iç içe geçip belirsizleşmesi, bütün yapıyı kaosa sürüklemektedir. Emin'in şantaj yaparak evlenmesi ve eşini öldürmek için harekete geçmesi ama her seferinde mağlup olması, dedektifi suçlu konumuna çekerken; Akın'ın yazar, dedektif, suçlu, kurban kimliklerini eş zamanlı taşıması, rolleri bedene indirgeyen inşa unsurlarını ortadan kaldırır. Kurbanın yalnızca bedeniyle konumlandırılması ve nesneleştirilmesinin aksine bu seride kurban yaşamakta, intikam almakta ve suçluyu cezalandırmaktadır. "O zaman, bir cinayet olayı, öldürenle öldürülen ilk karşılaştıklarında mı başlıyor? Ve kimin katil, kimin maktul olacağı son ana dek belli değil mi? O zaman, öldürmekle kendi canını kurtarmış oluyor insan." (Kür 2004a, 2) ifadeleri de rollerin geçişkenliği ile çoklu yapılaraya vurgu yapmaktadır.

Dedektifi Kim Öldürdü?

Kür'ün üçlemesinde farklı bakış açılarının varlığıyla şekillenen karakterler; Sherlock Holmes, Dr. Watson, James Moriarty, Irene Adler gibi belli değerlerin temsilcisi pozisyonundan ayrılarak genel geçer tipler olmaktan uzaklaşır. Kendi hayat deneyimlerinin ürünü olan bir varoluş imkânının peşine düşen karakter kurgusuyla metinler, rollerin dağılımı ile paylaşımına karşı koyan queer gibi rollerin ortak olabileceğine (Erdoğan 2017, 8) vurgu yapar ve çeşitli cinsiyet rolleriyle özdeşleşmeye mecbur bırakılan kimliklerin kendini dikte edici söylemin içinde ve ona karşı konumlandırılma durumlarını ortaya koyar. Dolayısıyla reddedilen ve *aşağı* kabul edilen cinsiyet rolleri ile cinsel yönelimleri gündeme getiren üçleme, kodlanmış anlamların üzerine yeniden düşündürür ve baskın kimlik yapılarıyla özdeşleşmeden *yeni özne* konumlarının nasıl oluştuğunu gösterir.

Serinin *sözde* dedektifi Emin'in aşırı gelenekselliği ve sonuçsuz kalan muamma araştırmaları, çözümün rasyonel dayanaklarına meydan okuyan bir tür queer parodi işlevi görür. Geriye dönük bir alıntı olarak miras aldığı dedektif modellerini teorik ve pratik anlamda gerçekleştirmeye çalışan karakter, sıklıkla diğer metinlere atıfta bulunur ve geleneksel polisiye geleneğini sürdürür. Ancak bütün yaptıkları anlatının ilerlemesine engel olur, okurun çelişkili okumalarına imkân verir ve özgünlük sorununu ortaya çıkarır. Bu sorunun çözülmesi adına tür için saptanan kurallar bir kenara bırakılarak ikili yapı aşılmalı, her sorunun bir doğru cevabı veya bir cevaba ulaşmanın yalnızca bir doğru yolu olduğu fikirlerine meydan okunmalı; kültürel metnin kodlanmış mesajının evrenselleştirici ve dışlayıcı entrikaları açığa çıkarılmalı ve dedektif ile okuyucuya muammaanın çözümüne dair analitik varsayımları sorgulayabileceği imkânlar yaratılmalıdır.

Emin zor teoremleri ispatlayacak niteliklere sahip bir matematik profesörüdür ve kimliğini analitik düşünme yeteneği üzerinde temellendirir. Rasyonel bakımdan klasik dedektif figürünü andırır ama geleneksel kurguda dedektifin sahip olduğu nihai başarıya hiçbir zaman ulaşamaz. Emin'in dehası, normatif görme biçimlerini aşamaz ve yaratıcı bir şekilde suç ile ilişki kuramadığı için ikili varsayımlara takılır. Önyargılı karakter kavramları sorgulamaz; çünkü otomatikleştirilmiş algılama biçimlerini kırma yeteneğine sahip değildir. Anlamlar hakkında hatalı varsayımlara sebep olan ipuçlarının yanıltıcılığına kapılan Emin, muammaanın alışılmışın dışındaki yorumlarına ulaşamaz. Yenilikçi yorumlar odağında üretken bir teori pratiğini içeren queer'e göre Emin'in klasik dedektif figürüyle kurduğu özdeşleşme, standart sosyal uygulamaların bir sonucu olarak marjinalleştirilmiş hissedenler için güç dağıtımını hususunda eşitsiz uygulamaların nedenleri arasındadır.

Metinde geleneksel dedektifin aksine suçluya/kurbana yenik düşen Dedektif Emin'in homofobik tavrının vurgulanması özellikle önemlidir. Emin, oğlunun homoseksüel ilişkisini doğal karşıladığını söylese de serinin diğer dedektifi olan ve kendisinden daha dar bir bakış açısıyla hareket eden Haydar'a bundan bahsetmemeyi tercih eder. Emin'in, oğlunun arkadaşları olan İngiliz ve Yunan iki erkekten bahsederken "Korkarım onlar da bir çift oluşturunyorlardı." (Kür 2004b, 60) ifadesini kullanması ve homoseksüel ilişkilerin *ayan beyan* olmaması gerektiğini ima etmesi karakterin homoseksüellik ile ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Ona göre toplum içinde *normal* addedilen heteroseksüellik gizlenmeyi gerektirmezken homoseksüellik bahsedilmemesi ve kamusal alanda karşılaşılması gereken bir durumdur. Karakterin önyargılı tavrı, sevgililerini aynı yatakta yakalamasıyla cezalandırılır. Bu durum lezbiyen cinselliği görünür kılar ve *erkeksi* dedektif yenilgiye uğrar. Kadın ve erkek arzusunun temelde yörgülabilir olduğuna işaret eden lezbiyenlik hem cinsel nesnenin değişmesi hem de hâlihazırdaki pratikler, haz biçimleri ve türleri bakımından içsel bir açıklığın göstergesi konumunda oluşun sonsuz sayıdaki olasılıklarından biri olarak okura sunulur:

Kişinin ne yaptığı, neyi nasıl yaptığı, kiminle yaptığı ve bu eyleyişin ne gibi sonuçlar yarattığı ontolojik olarak ucu açık sorulardır; cinsellik hepimizin içinde ve hepimiz için en temelde geçici, narin, değişkendir ve hatta zaman zaman patlamaya hazır halde bekler, hiç beklenmedik bağlamlarda ateş alır ve çoğu kez sıkıntı verici etkilere neden olur: Gücü, cazibesi ve tehlikesi, cinselliğin temel akışkanlığı, sıvılığı, dönüşürebilirliği ve bunun cinsiyetlendirilmiş bedenlerde ortaya konmasından gelir. Bir beden ne olduğu ile ne(ler) yapabileceği birbirinden ayrıldığında, vasat bir öz yaratılmış olur, deneylerin, yaratma çabalarının yerini tahkim edilmiş bir alışkanlıklar ve beklentiler çekirdeği alır; bedenler, değişmez ve yinelenip duran ilişkiler içinde bir çökeltiye dönüşür ve herhangi bir altüst etmenin ancak yinelenme hallerinin ötesinde mümkün olacağı düşünülür. Butler'ın görüşü ve tıkağı yerdir bu: Altüst etme her zaman bir yinelenmeden ibarettir; asla düpedüz bir yaratma, yeninin üretilmesi değildir. (Grosz 2011, 35)

Hemcinsiyle cinsel ilişki kuran ve bunu sergileyen kadınlar genel geçer, muteber ve tahmin edilebilir olanı reddederek erkek hegemonyasına başkaldırmaktadır. Erkeğin aktif kadının pasif olduğu meşru cinsellik modeli, cinselliğin hiç durmadan teorileştirilmesi, açıklanması, çözümlenmesi, düşünülmesi, yeniden inşa edilmesi ve onunla deneylere girilmesi ile altüst edilerek cinsel haz özgürlük mücadelesiyle birleştirilmektedir. Erkeğin öznelerinden biri olmadığı lezbiyenlikle, *doğal* kabul edilen heteroseksüel matris yıkılarak sınırlara hapsedilmiş bütün tanımlara karşı çıkılır. Böylelikle ayırıştırmanın aksine karşılıklı saygıya dayalı bir hayat pratiği uygulanır. Örneğin *Cinayet Fakültesi*'nde Emin'in sevdiği kadınlar olan Akın ve Narin'in aynı yatakta çıplak yakalanmasıyla erkeksi dedektif mantığı ile dışlayıcı tavrın cezalandırıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda söz konusu lezbiyenlik iması; eril dile alternatif bir dişil dilin üretildiği, ayrıca cinsiyetler ve cinsel yönelimler ile polisiye kurgunun ihtimallerinin çoğaltıldığı anlamına gelmektedir. Zira iki kadının ataerkil hegemonik erkeklik davranışları karşısında sergiledikleri faillikleri, polisiye edebiyatta farklı cinsiyet inşalarının mümkün olabileceğini göstermektedir.

Cinsel yönelim konusunda homofobik davranan bir başka karakter olan ve *erkeksi* oluşuyla öne çıkarılan Levent'in Akın'a tecavüz etmesi, toplumda kendisine biçilen rol(ler)e tam anlamıyla uyum sağladığını göstermektedir. Henüz bir çocukken Levent ve arkadaşları tarafından tecavüze uğrayan Akın'ın yaşadıklarını kimseye anlatamaması, Levent ve arkadaşlarının ise hayatlarına devam etmesi, sadece toplumda yaratılan yanlış değer yargılarına değil polisiye türünün maskülen yapısına da dikkat çekmektedir/ okurun polisiye türünün maskülen yapısı üzerine düşünmesini de sağlamaktadır. Liberal bireyciliğe dayanan queer ve postmodern teori, kadını denetim altında tutmanın politik araçları arasındaki tecavüzü, benlik ihlali ve şiddet biçimi olarak değerlendirir. Queer'e göre bedene, iradeye veya kişiliğe bakılmaksızın başkalarının kullanması için kadınların nesneleştirilmesi/metalaştırılması olarak kabul edilen tecavüzden kurtulmanın yolu, kişinin bedeninde kalarak onu olduğu gibi kutlayabileceği eşit cinselliğin yaratılmasından geçmektedir. Eşit cinselliğe inanmayan erkek ve kadınlarla mücadele eden ve cinsiyetini karmaşık hâllerde gerçekleştiren Akın, yıllar önce düzenin yanlış değerleri sebebiyle Levent'in lehine karara bağlanan olayda son sözü söyler ve polisiye bir kurgu içinde Levent'i öldürür. Geleneksel kalıplara göre suçlu konumunda bulunan ama cezalandırılmayan Akın, toplumsal suç olgusunun bireysel patolojiye indirgenmesi eğilimine karşı çıkar. Dolayısıyla polisiye romanda katilin ağır ceza mahkemesince olmasa da bir şekilde cezalandırılması (Roloff ve Seeßlen 1997, 29) ilkesine uyulmayarak klasik

polisiyenin sınırları ihlal edilir. Toplumun *masumluğunun* kanıtlanması için bireysel olanı cezalandıran polisiyelerin aksine toplumdaki *hastalıklı* değer yargıları suçlanır. Erkek egemen toplumun adaletsiz sisteminden kaynaklı cinsel istismarlar, kadınları suça itmektir. Tecavüze uğrayan kadın aracılığıyla heteroseksüel erkeğin ataerkil düzendeki üstün konumu görünür kılınp toplumun açmazı ortaya konulmakta ve Akın'ı suça iten sebebin çocukken yaşadığı travma olduğu vurgulanmaktadır (Bay 2012, 350).

Serinin ilk kitabında ataerkil zihin yapısının temsilcileri olan Levent, Yeşim ve Yıldız anlatımın maktulleri olduğu hâlde kurban değildir. Çocuk yaşta isteği dışında bir grup erkek tarafından cinsel ilişkiye zorlanan, bu sebeple Levent'i öldüren Akın, *gerçek* kurbandır. Emin'in "Katil, adı L harfiyle başlayan, kırk beş yaşında, başarılı bir işadamı... Ama cinayet yirmi sekiz yıl önce işlenmiş!" (Kür 2004a, 158) çıkarımı, bir insanın *değer yargılarıyla* öldürüldüğü cinayetin altını çizmektedir. Cinayetin vurgulanmasındaki amaç, çözüme ulaşmak değildir. Zira serinin üç kitabı da çok sonuçlu ya da sonuçsuz kapanışlara sahiptir ve anlatılarda fiziksel bakımdan mahkûm edilen kimse yoktur. Emin'in "Bari sonuç alınsa..." (Kür 2004a, 98) eleştirilerine karşın amaçlanan, ortada bir maktul olmasa dahi, Akın'ın maruz kaldığı bedensel ve psikolojik şiddet sonucunda kurban dönüşmesi ve işlenen suçun tartışılmasıdır. Akın'ın tecavüz sebebiyle suç işlediğinin kalıcı bir anlamı olmaması, devridaim hâlinde dönüşen anlam dünyasında sabit durumlara yer verilmediği manasına gelmektedir. Karakterler istikrarsız anlamlar arasında polisiyenin klasik üçgenine mahkûm edilmemekte, eylemlere kesin yargılarla değer biçilememekte ve toplum suça giden süreçte birincil zanlı kabul edilerek toplumsal düzenin kurtarıcı vasfı sorguya açılmaktadır. Sabitliğin yapıbozuma uğratıldığı metinlerde, *mükemmel* işleyen düzeni tehdit eden eylemleri sebebiyle suçluyu yargılayıp cezalandıran ve toplumsal düzeni eski hâline getirecek kahraman ilan edilen dedektif kurgusu değiştirilerek dedektifin topluma kazandırdıkları/kaybettikleri üzerinde durulmaktadır. Böylelikle aydınlanmacı akla dayalı tümdengelimci yöntemle ulaşılan çözüm ve yeniden tesis edilen toplumsal huzur sarsılır; pozitivist nedensellik ile aydınlanma akılcılığına duyulan inanç sekteye uğratılır. Çözen, yargılayan ve cezalandıran sistemin açmazları ortaya konularak polisiye kurgunun rasyonel dayanakları sarsılır.

Bir Cinayet Romanı'nda işlediği cinayeti anlatımın başında itiraf eden Akın'ın "Doğal değil ki bu. Psikolojik, ve hatta, toplumsal bir davranış. Sonradan öğrenilmiş bir şey. Ya da işte doğal güdülerin toplum yaşamına uygulanışı..." (Kür 2004a, 3) ifadeleri suçun toplumsal bir olay olduğunu vurgulamaktadır. Suça sebep olan toplumsal yapının/sürecin üzerinde durulmadığı klasik yapıda suç, bireysel ve patolojik etkenlerle açıklanır. Dolayısıyla polisiyenin kurucuları Edgar Allan Poe ile Arthur Conan Doyle suçun kolektif değil bireysel olduğunu savunmalarıyla öne çıkan Auguste Dupin ve Sherlock Holmes gibi iki karakter yaratır. Bu karakterler aracılığıyla suç, toplumsal mekanizmadan bir sapma şeklinde değerlendirilir. Jon Thompson'a göre disipline edilmiş toplumsal düzende huzuru bozan suçu çözüme kavuşturmaktan sorumlu dedektif, güven veren kapitalist toplum imgesinin kahramanıdır. Dedektif, ampirik ideolojinin tekinsiz olarak nitelediği bilinmeyi dışlar; organizmayı türdeş hücrelere bölerek bulmaca parçalarına indirger (Thompson 1993, 43-82). Hegemonyanın indirgemeci tavrına karşı çıkan Akın ise farka izin vermeyen düzene, yazdığı romanla ve işlediği suçlarla başkaldırır. Onu suça iten bireysel etkenler değil; heteroseksüel matrisin dayattığı arzulardır.

Bilimin öncülüğünde genellikle dışlama amacıyla kullanılan *homoseksüel arzu* ifadesinin anlamsızlığını savunan Guy Hocquenghem'e göre boyun eğilen arzu düzeni, erkek egemenliğine dayalıdır ve insan, saklı arzularının izlerini hiç durmadan temizleyen sosyal bir mekanizmada yer almaktadır. Homoseksüel arzunun anlamsız bir ifade olduğunu savunan filozof, arzunun heteroseksüellik ve homoseksüellik gibi alt sınıflara ayrılmasını doğru bulmaz. Diğer bir ifadeyle arzu, heteroseksüelden daha homoseksüel değildir. Arzunun mevcut biçiminde kapitalist toplumun daima sınırlar çizerek ürettiği homoseksüel nitelemesi, hayal ürününün yanılığısıdır ve aşıkâr bir imgeye sahip olan homoseksüel arzunun yapıbozumunu üstlenmek gerekmektedir (Hocquenghem 2015, 43-44). Modern psikiyatrinin açıkladığı, indirgediği ve sınıflandırdığı homoseksüellere karşı açık bir baskıdan daha acımasız bir duruma dönüşen şey, psikolojik olarak baskılayıcı bir kategori ve arzunun soyut bir ayırımıdır.

Kullandığı *tuhaf* polisiye roman teknikleriyle queer bireyleri temsil eden/onlardan biri olduğunu vurgulayan ve sınıflandırılmaz olana dahi sosyal bir statü atfetme telaşındaki sistem içinde muhalif duruş sergileyen Akın, kendine özgü varoluşu ve yaşamla ilişkileri içinde ele alınır. Akın yazar, eş, arkadaş gibi statülerle beraber yerleşik kimliklerle özdeşleştiği ve taktiksel olarak normatif cinsiyet ve cinsel yönelim kalıpları gibi baskın kültürel biçimleri taklit ederek parodik şekilde dönüştürdüğü yeni özne pozisyonlarının ortaya çıkmasını sağlar. Toplumun uyguladığı maddî ve manevî yaptırımları, sahici varoluşu için göze alıp dedektif, suçlu ve kurban rollerinde hem kimlik deneyimini hem de rollerin niteliklerini zenginleştirir.

Evlilik, cinsellik gibi toplumsal baskının yoğunlukla hissedildiği meselelerde kalabalığın değer atfettiği yaklaşımları reddeden Akın tercih ve eylemlerinde herkes gibi olmayı, kalabalığa karışmayı istememektedir. Örneğin, serinin ilk kitabının kapanışında Akın'ın Emin'le yaptığı evlilik, *mutlu* sonun evlilikle taçlandırılması geleneğine katılsa da bu evlilik, baskın normu somutlaştırmaktan çok çarpıtmaktadır. Kendisini queer beden olarak işaretleyen cinsiyet rolleriyle Akın, dedektif-kurban-suçlu üçgenini yeniden formüle eder ve okurun, cinsiyet muhafazakârlığının anahtarı konumundaki ataerkil dedektifle özdeşleşmesini engeller. Akın'ın bir dedektiflik geleneği olan kılık değiştirmeyi deneyimlemesi de cinsiyetlerin başkaları tarafından okunma şeklini değiştirmektedir. Özellikle eskiden çıplak ressam olarak bilinen, sonrasında tesettüre giren Banu Sayar'ın kılığına bürünerek dedektifi aldatması; polisiye roman klişelerine yapılan bir gönderme olduğu gibi cinsiyet göstergelerinin benimsenmesi, onlarla oynanması, altüst edilmesi ve bu göstergelerin farklı bağlamlarda stratejik biçimde konuşlandırılmasıdır. Böylelikle ikili karşıtlıklar istikrarsızlaştırılıp akışkan ve değişken bir forma kavuşmaktadır.

Serinin ilk kitabının kapak resminde kendinden oldukça emin duran ve ikili cinsiyet yapılarının sunduğu rollere sıkıştırılmadan söz konusu baskıya direnen figür, queer bakış açısıyla incelenmeye değerdir. Ağzında tuttuğu pipoyla klasik dedektif tipi ile bazı kadın dedektiflerin aşırı *erkeksi* niteliklerine gönderme yapan figür, kısa saç ve takım elbisesiyle *erkeğin dünyasında* söz sahibi olduğunu iddia etmektedir. *Kadınsılık* ve *erkeksilik* şeklinde sınıflandırılmış nitelikleri eşzamanlı olarak taşıyan figürün özgüvenli duruşu, kadının ikincil konumunu daha metne girmeden sarsar. Bu kadın figürünün metindeki temsilcisinin dedektif-suçlu-kurban rollerine karar verip üçünü de aynı anda deneyimleyen; güzellik, cinsellik ve başarıyla öne çıkan, lezbiyen ilişki yaşayan, üç kez evlenip boşanan Akın olması yüksek ihtimaldir. Zira Akın, tercih hakkını sonuna kadar kullanarak sistemin kriterlerini reddettiği için ataerkinin *şeytanlaştırdığı* kadın figürüdür. Varlığı hatırlayan, düşünen ve ona şükreden Akın, hayat içinde *var olduğu* andan itibaren nesnel veya evrensel kriterlere başvurmadan *en yüksek iyiye* ulaşmak uğruna çabalamakta, kendiyile ilgili kararlar alırken bu kararları rasyonel yolla temellendirmeden özgür istenci doğrultusunda hareket etmektedir. Toplumsal dayatmalar ya da etkiler ile tehdit altında olan bireyselliğini koruyan ve sahici varoluşa ulaşan karakter, normatif düzeni görünür kılarak tartışmaya açar. Martin Heidegger, insanların diğerleriyle ortaklaşa kullandığı dünyada kişiyi bütünü parçası, *das man* yani diğerlerinden biri kılanın ekseriyetle başkalarıyla birlikte eleştirdikleri olduğunu ifade eder. *Dasein*, yani özgün varoluş hâlindeki kişinin kendini ifşa etme sürecinde sıradanlık ve vasatlık içinde kaybolması onu anonim birine dönüştürür. Kendini gündeliğe ait ve *das man* formunda ortaya koyma gibi temel bir eğilime sahip *dasein* (Mills 1997, 47), genel klişeleri tekrarlama yanılığısına düşerek *gerçeği* anlamaktan uzaklaşır. Üçlemede özgün varoluşun temsilcisi Akın ise kamusal özelliklerle donatılmış *das man*'a başkaldırarak özgürlük hakkını sonuna kadar kullanır. Dolayısıyla Akın'ın bir sonraki hamlesini tahmin etmenin imkânsızlığı, onun varoluşunu güçlendirdiği anlamına gelmektedir.

Varlığını/varoluşunu uygulanan baskılara rağmen gerçekleştirmek amacıyla kendisine özgü şekillerde emek sarf eden birey, toplumsal düzenin dayattığı standarttan uzaklaşarak queer'in ayrımcılığı ortadan kaldıran ve özgür kılan alanına yaklaşır. Seride temsil edilen polisiye kurguyla eşzamanlı bir özdeşleşme içinde üretmek onu değiştiren yazar Akın, kendi özgünlüğü için mücadele ettiği kadar dışlanan grupların da sesi olmaktadır. Azınlık kimlikler ile onlara dayatılan roller hesaba katılarak başlatılan kimliksizleştirme süreciyle marjinalleştirilmiş gruplar oyuna dâhil edilir ve güçlendirilir. Dolayısıyla doğal ve doğuştan kabul edilen bütün *normalleştirme* ile yaratılan dikotomik rekabetler queer ile beraber sorunsallaştırılarak bütün varoluşlar kucaklanır. Kalıplaşmış edebi bir türde yeni alanlar açan kurgulara benzer şekilde varlığın verili örneklerini taklit ederek dönüştüren özgün karakterlerle klişelerden uzaklaştırılan insan, özgünlüğü ve biricikliğiyle var olma hakkını elde etmektedir.

Sonuç

Pınar Kür fazlasıyla kuralcı bir tür olan polisiyeyi ona karşı çıkararak değil, daha çok bu kuralları kendi romanlarında dönüştürerek hegemonik söyleme mücadele eder. Diğer bir ifadeyle polisiye kurgunun gelişiminde radikal bir kopuşun sergilenmediği seride, polisiyenin formu korunurken cinsel politika eleştirisi yapan birçok strateji uygulanır. Queer kimliksizleşmeye doğru uzanan bu süreç polisiye kurgu, hayatta kalma ve yeniden yaratma üzerine farklı bakış açıları geliştirir ve geleneksel kalıpların daha akışkan yapılarla yer değiştirmesiyle devam eder. Cinsiyet, cinsel yönelim mefhumlarının yanında, polisiyede akışkanlığı sağlayan, türün cinsiyetçi ve homofobik yapısı üzerine düşündürmeyi amaçlayan metinler normatif olmayan, alternatif okumalara izin vererek polisiye türünün sınırlarını genişletirken sınır kavramının bizzat kendisini sorgulamaya

açar. Seride polisiyenin şematik kalıplarıyla kurgulanan karakterler hem var hem de yoktur. Zira geleneksel yapıdaki öncüllerini takip eden dedektif, cinayetleri çözemez, dolayısıyla suçlu(lar) *hak ettiği* cezaya mahkûm edilmez. Çizgisel, sıralı anlatımın takip edilmediği bu metinlerde suç ve çözüm adı altında iki hikâyeye indirgenen, geçmiş ve şimdinin anlatıldığı yapılara rastlanmaz. Farklı karakterlerin ağzından kendi bakış açılarıyla aktarılan olaylar, kronolojik olmayan şekilde iç içe geçirilerek girift hâle getirilir.

Üçlemede polisiye türünün dedektif-suçlu-kurban üçgenindeki bütün rolleri eşzamanlı oynayan ve sabit bir kimliğe oturtulamayan Akın karakteri aracılığıyla baskın ideolojilerle uğraşmanın yolları olarak hegemonik kimlik yapılarına muhalefet eden etiketleri kucaklama, reddetme ve kimliksizleştirme aşamalarının ardından heteronormatif kimlik politikaları eleştirilir, bireysellik vurgusu yapılır. Örneğin; serinin ilk kitabında Akın'ın yazdığı iç roman, polisiye roman kalıplarını kullansa da düzeni kuran değil bozan bir forma, yani bir nevi özgürleşme anlatısına evrilir. Suçlu ile dedektifin yarattığı şiddetin yeniden üretilmesini önlemek için normun dışında kalan *tuhaf* sapmalarla çok geniş anlamlara ulaşılır ve *erkeksi* zafer ortadan kaldırılır. Geleneksel dedektifin yenilgisiyle beraber polisiyenin kimlik pratikleri işlevsizleşerek tüm karakterler *sıradanlaşır*, azınlık gruplara yüklenen değerler reddedilir.

Sonuç olarak incelenen eserlerin, polisiye gibi ikiliklere dayalı bir türde potansiyel düşünme yolları üretmek için karakter ve kurguyu dönüştüren queer anlatı stratejileri kullandığını ve polisiye kurgu türünde cinsiyet politikası eleştirisini, türün kalıplarını tam anlamıyla değiştirmeden gerçekleştirdiğini iddia etmek mümkündür. Kendilerini belirli cinsel kimlikleri eşzamanlı deneyimleyen karmaşık bireyler şeklinde kuran karakterler ile birlikte polisiye türünün de ikili yapısı dönüştürülerek erkeklik-kadınlık, dedektif-suçlu, heteroseksüellik-homoseksüellik, iyi-kötü gibi karşıtlıklar iç içe geçirilir. Böylelikle ne belirli varoluşlara ne de edebi türün sınırlayıcı kurallarına işaret eden üçleme, bütün varoluşların kıyas içine sokulamayacak denli biricik ve özel olduğunu vurgular. Bu nedenle önemli olan dedektifin suçluyu yakalayıp cezalandırması değil, insanları kolektif kimliklere mahkûm eden sistemin ifşa edilerek eleştirilmesidir. Neticede klasik yapıda anlatımın fallik figürü olan dedektif aracılığıyla okuru hayalî erkek özne konumuna sürükleyen yaklaşım, queer'leşen dedektifle birlikte okura kendini dedektifle özdeşleştirmekten başka seçenekler sunarak polisiye kurgunun cinsel politika eleştirisi potansiyelini artırır.

¹*Bir Cinayet Romanı* (1989); *Sonuncu Sonbahar* (1992); *Cinayet Fakültesi* (2006).

²Türün queer'leşmesi bir bütün olarak polisiye türünün dönüşümü anlamında kullanılmamaktadır. Burada kastedilen, incelenen yapıtlar özelinde bir dönüşümdür. Çünkü söz konusu durum, queer polisyeler yazılabileceğini gösterirken türün standart biçimini ortadan kaldırmamaktadır.

³Diğer roman türlerine kıyasla klişe öge yönünden daha zengin olan, kısıtlı sayıda ve basmakalıp davranış modelleriyle hareket eden karakterler barındıran polisyede; dedektifin öncülüğünde ilk olarak muamma kurulur. Sonrasında rasyonel düşünme becerisi kullanılarak kurulan muamma aydınlatılır. Eril bir ideolojinin diliyle konuşan polisiye roman, dilin göstergeleri ile dedektif, suçlu ve kurbanın da içinde yer aldığı dünyayı cinsiyetçi ve hegemonik şekilde yorumlayarak suç ve ceza kavramlarına mutlak bir bakış açısı getirir. Olgu bakımından polisiye metinlerin arasında önemli fark ve estetik sapmalar olmasına rağmen polisiye türü kendi içinde tek bir anlam katmanına sahiptir ve aynı biçim yasalarına uyar. Siegfried Kracauer, bu eserlerin tamamını birleştiren ve tanımlayan şeyin, onları doğuran uygarlaşmış ve bütünüyle rasyonelleşmiş toplum fikri olduğunu ifade eder. Polisiye edebiyat, varlığına tanıklık ettiği toplum fikrini radikal bir tek taraflılıkla kavrayıp estetik şekilde stilize ederek yazı aracılığıyla yeniden kurar (Kracauer 2019, 9-10).

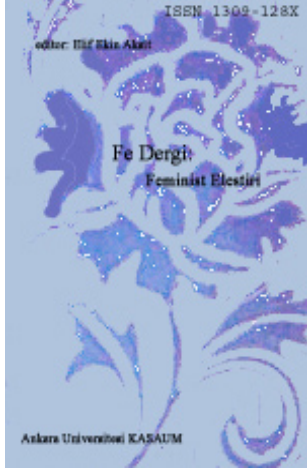
⁴Figürler ve tasarımlar aracılığıyla süsleme, alegorik temsil anlamlarına gelmektedir.

⁵Metin ve anlam arasındaki ilişkiye eleştirel bakan Derrida'nın yapıbozumunda merkezi bir kavramdır; anlamın farklılığı ve ertelenmesi şeklinde tanımlanabilir.

Kaynakça

- Bay, Özlem. "Kadın-Erkek Söylemi: Cinayeti Yazan Kadın Pınar Kür, 'Bir Cinayet Romanı' Ve Cinayeti İtiraf Eden Erkek Ahmet Ümit; 'Beyoğlu Rapsodisi'" *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(12) (2012): 345-364.
- Canatak, Mecit. "Postmodern Polisiye Roman ve Pınar Kür'ün Bir Cinayet Romanı" *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49 (2013): 223-238.
- Çelenk, Zehra. "Esrâr-ı Cinayât'tan Çoksatarlığın Esrarlarına: Ülkemizde Yazarın ve Romanın Polisiye Macerası" *Pasaj*, 2 (2005): 159-182.
- Erdinç, Esra. "Yapısökümü Okuma Yöntemi ve Queer Reklam Analizi Üzerine Bir Çalışma: Ikea Tayvan Koltuk Reklamı Örneği". <https://marmara.academia.edu/erdincesra>, (08.02.2017).
- Evans, Mary. *The Imagination of Evil: Detective Fiction and the Modern World* (London: Continuum International Publishing, 2009).
- Grosz, Elizabeth. "Deneysel Arzu: Queer Öznelliğini Yeniden Düşünmek" (Çev. Erkal Ünal), *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Özel Sayısı*, 65-66 (2011): 7-36.
- Hocquenghem, Guy. *Homoseksüel Arzu* (Çev. Burcu Denizci), (İstanbul: Altıkırkbeş Yayın, 2015).
- Kracauer, Siegfried. *Polisiye Roman: Felsefi Bir İnceleme* (Çev. Dilman Muradoğlu), (İstanbul: Metis Yayınları, 2019).
- Kür, Pınar. *Bir Cinayet Romanı* (İstanbul: Everest Yayınları, 2004a).
- Kür, Pınar. *Cinayet Fakültesi* (İstanbul: Everest Yayınları, 2004c).
- Kür, Pınar. *Sonuncu Sonbahar* (İstanbul: Everest Yayınları, 2004b).
- Mills, Jon. "The False Dasein: From Heidegger to Sartre and Psychoanalysis" *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(1) (1997): 42-65.
- Munt, Sally R. *Murder by the Book? Feminism and the Crime Novel* (London: Routledge, 1994).
- Roloff, Bernard ve Georg Seeßlen. *Cinayet Sineması: Polisiye Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi* (Çev. Süheyla - Saliha N. Kaya), (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1997).
- Söğüt, Mine. *Aşkın Sonu Cinayettir (Pınar Kür ile Hayat Edebiyat)* (İstanbul: Everest Yayınları, 2006).
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *Gramatoloji'ye Önsöz* (Çev. İsmail Yılmaz), (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2014).
- Tağızade-Karaca, Nesrin. "Pınar Kür", *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006): 258-165.
- Thompson, Jon. *Fiction, Crime, and Empire: Clues to Modernity and Postmodernism* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1993).
- Yüce, Cüneyt. Türkçe Polisiye Edebiyatı *Queer Bir Sapma: Mehmet Murat Somer'in Hop-Çiki-Yaya Serisi (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).*

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

***Siborg'lar, Yoldaş Türler ve Başka Yerler: Haraway'ın
Spekülatif Masallaştırmalarında Dönüşüm Arayışı***

Ece Öztan

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 10.05.2021

Yazı Kabul Tarihi: 01.12.2021

Bu makaleyi alıntılar için: Ece Öztan, “**Siborg'lar, Yoldaş Türler ve Başka Yerler: Haraway'ın Spekülatif Masallaştırmalarında Dönüşüm Arayışı**” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 26-32.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_3.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Siborg'lar, Yoldaş Türler ve Başka Yerler: Haraway'ın Spekülatif Masallaştırmalarında Dönüşüm Arayışı
Ece Öztan*

Bu yazı feminizm, ütopyalar, insan sonrası ve toplumsal cinsiyet sonrası bir özne arayışına ilişkin düşünsel bir patikanın izini sürmeye çalışıyor. Donna Haraway'ın Siborg Manifestosu'ndan Chutulasen'e uzanan yolda geliştirdiği figürlerin, pandeminin orta yerinde iyi bir hayat tahayyülüne ilişkin olanaklarına değiniyor. Bu çerçevede, doğa/kültür, biyolojik-teknolojik, fiziksel olan olmayan, insan-hayvan ikilemine düşmeden özcü olmayan bir öznelğin tanımlanması konusunda Haraway'ın sunduğu çerçeveyi gözden geçiriyor. Siborg Manifestosu'ndan itibaren Haraway'ın önümüze koyduğu siborg, yoldaş türler, spekülatif masallaştırmalar, Khtulusen gibi figür ve nosyonlara; ekolojik yıkım, pandemi, derinleşen eşitsizlikler içerisinden bakmaya çalışıyor

Anahtar Kelimeler: Donna Haraway, posthuman, Chthulucene, COVID-19, spekülatif masallaştırmalar

Cyborgs, Companion Species and "Other Places": The Alchemy in Haraway's Speculative Fabulation

Haraway's quest for "another place" is a rich ground to "go home" and become distant from "closed" space. This article seeks to track the path to pursuit of post-human and post-gender subject in feminist and utopian visions. From the Cyborg Manifesto to Chthulucene, Haraway's figures and notions are being examined regarding the imagination of "a good life" in the midst of the pandemic. In this context, the article reviews Haraway's framework for defining a non-essentialist subjectivity without falling into the nature/culture, biological-technological, non-physical, human-animal dilemma. It deals with Haraway's figures and notions such as siborgs, companion species and speculative fabulations, Chthulucene through the ecological destruction, pandemic, and deepening inequalities.

Keywords: Donna Haraway, posthuman, Chthulucene, COVID-19, Speculative Fabulation

Giriş

“Dünyalı bir varlık olmanın temelinde birbiriyle zorunlu bir dayanışma yatar. Bu dayanışma, hiçbir zaman sadece insanlar arasında değildir. Bu her zaman yerleşik sosyo-doğal ekolojilerde vuku bulur. Çok hızlı bir örnek vereyim: şu anki virüs muhtemelen, hatta doğrudan bio çeşitliliğin süregiden tahribatından, yarasalar dahil diğer canlı varlıkların yaşam sistemlerinin basite indirgenmesinden kaynaklanıyor. İnsanların tarıma hızla artan kentleşmeye diğer varlıkların yaşama şekillerini nüfuz etmeye dayalı yaşam biçiminin salgınlara yatkın bir dünya yarattı. Salgınları yatkın dünya şu anda bir miktar kapıları çalsa da, zenginleri o kadar da etkilemiyor. Virüsler hakkında düşünmek tarımsal s istemlere, salgına yatkın düzeneklere kafa yormayı ve onların salgınlara yatkınlığını azaltmayı da gerektiriyor. Bizi ve diğer türleri felakete sürüklemeye eğilimli olmayan bir birlikte yaşam ve ölüm ş ekli bulmalıyız. Şu anda tam da bu türden bir düşünme biçimine ihtiyaç var. Bu kıyamet tellallığı yapmak değil. Ancak kitlesel ölümlere ciddiye alan bir düşünme biçimi.”¹

Donna J. Haraway, Torino Kitap Fuarı, 14 Mayıs 2020

Donna Haraway, *Belayla Kalmak (Staying with Trouble)* adlı son kitabında, başka türlerle beraber iyi yaşamaktan ve ölmekten bahsediyordu. Pandemi döneminin ve kapanmaların başlangıcında gerçekleştirilen bu söyleşide Haraway, mevcut durumda birbirimizle dayanışmanın daha önce hiç olmadığı kadar yoğun bir gereklilik haline geldiğini ancak bu dayanışmanın sürdürülmesi ve yaygınlaştırılmasının pandemi koşulları nedeniyle güçleştiğini ifade ediyor. Ancak dayanışmanın şu anda seçenek değil bir zorunluluk olduğunun ısrarla altını çiziyor. Kısa değil uzun dönemli bir dayanışma üstelik.

*Dr. Siyaset Bilimi, ece.oztan@gmail.com , Yazı Gönderim Tarihi: 10.05.2021, Yazı Kabul Tarihi: 01.12.2021

Haraway'ın "başka yer" arayışı, yaşadığımız "yere" batmış ve kapatılmışlığımızla biraz olsun mesafelenmek ve yurtsuzlaşmak için zengin bir uğrak. Yalnızca siyaset ikliminde değil düşünsel dünyamızda da iyice uzaklaştığımız diyalog ve bağ kurmanın imkanları üzerine düşünmek sağaltıcı. Bu yazıda, Haraway'ın ütopyacı düşünce, insan sonrası ve toplumsal cinsiyet sonrası bir özne arayışına ilişkin düşünsel patikasının ve bu patikanın pandeminin orta yerinde iyi bir hayat tahayyülüne ilişkin olanaklarının izini sürmeye çalışacağım. Bu çerçevede, doğa/kültür, biyolojik-teknolojik, fiziksel olan olmayan, insan-hayvan ikilemine düşmeden özcü olmayan bir özneliliğin tanımlanması konusunda Haraway'ın sunduğu çerçeveyi gözden geçirerek; Siborg Manifestosu'ndan itibaren Haraway'ın önümüze koyduğu siborg, yoldaş türler, spekülasyon masallaştırmalar, *Chutulecene* gibi nosyonlara; ekolojik yıkım, pandemi, derinleşen eşitsizlikler içerisinden bakmaya çalışacağım.

Spekülasyon kurmacalar ve "başka yerler"

1970'ler sonrasında ütopya geleneğindeki kırılmalar, tarihin sonu tezlerine paralel olarak, ütopyaların sonu algısı da yaratmıştır. Diğer yandan, iyi bir dünya umudunun azalması ya da kötümserliğin bir yansıması olarak da değerlendirilmiştir bu düşünüş. İşte Donna Haraway'ın *Siborg Manifestosu*² (Haraway 1985) tam da bu dönemde yayımlanan, ütopyacı bir vizyon içeren önemli bir metin. Manifesto, dönemin özneyi, teoriyi ve siyaseti düşünme yolunda açtığı yeni patikalarla; teknoloji, neoliberalizm ve yeni sağın kasvet yaydığı bir dönemde, imkanları düşünmeye davet ediyor.

Kuşkusuz Haraway yaklaşık kırk yıldır farklı disiplinlerde çok çeşitli yönleri ile tartışılan çalışmalar üretti. Türkçede, Haraway'ın farklı alanlarda tartışılan, ilham veren bir yazar olarak tanınmasına neden olan meşhur *Siborg Manifestosu* dışında 2010 yılına kadar hiçbir çalışması yayımlanmamıştı. Nihayet 2010'da, *Socialist Review*'de 1985'te yayımlanan *Siborg Manifestosu* da dahil olmak üzere, yazarın düşüncesinin temel uğraklarını öne çıkaran kimi önemli metinlerinden oluşan bir Donna Haraway seçkisi Metis Yayınları tarafından *Başka Yer* adıyla yayımlandı (Haraway 2010). 2020'de ise, Haraway'ın düşünsel izleği ve metodolojik zenginliğinin yanı sıra; özel yaşamı, akademi ve öğrencileriyle ilişkisinden eylemciliğine varana dek yaşamının farklı yönlerine dair ufuk açıcı bir söyleşi olan *Tıpkı Bir Yaprak Gibi* yayımlandı.³ Kuşkusuz Haraway'ın oldukça zengin düşünsel izleğinin kapsamlı bir analizini yapmak bu yazının kapsamını aşan bir çaba olurdu. Buradaki sınırlı amacım Haraway'ın siborg, yoldaş türler, *Chthulucene* gibi nosyonların içerdiği dönüşüm çağrısı ve özne arayışını, pandemi döneminin içerisinden bir bakışla izleğini sürme ile sınırlı olacak.

Canavarın karnından yazmak!

"Yirminci yüzyılın sonlarına, bizim mitik zamanımıza gelindiğinde, hepimiz kimerayız,⁴ kurumsallaştırılmış ve imal edilmiş makine-organizma melezleriyiz; kısacası siborguz. Siborg bizim ontolojimiz; siborg bize politikamızı verir. Siborg her türlü tarihsel dönüşüm imkanını yapılandıran iki birleşik merkezin, yani hayal gücünün ve maddi gerçekliğin yoğunlaştırılmış bir imgesidir." (Haraway 2010, 46).

Haraway, çeşitli vesilerle dile getirdiği gibi canavarın karnından yazmaktadır. Siborg figürü⁵ ve yazarın 1980'lerden itibaren çalışmalarında odaklandığı primatlar, DişiAdam©, OnkoFare™, Ortho-mune*™, yoldaş türler, köpek insan, mütevazı tanık, kompozitler gibi figürler dünyayı anlama yolumuza ilişkin hem disiplinlere ilişkin sınırlara hem de zihinsel ve kavramsal ikiliklere meydan okuyarak, başka bir yer tahayyülüne ve imkanlarına işaret ediyor.

Tüm bu imgeler, COVID-19 pandemisinin yol açtığı küresel kapanma döneminde daha da çarpıcı hale geliyor. Küresel patojen, hem insanlararası hem insan ve diğer türler arası, hem de canlı olan ile olmayan arası ilişki ve birlikteliklere dair pek çok şeyi bir arada düşünmeyi kaçınılmaz kılıyor. Biyoloji, epidemiyoloji, immünoloji ile sosyoloji, ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımın dışına çıkarak düşünmeye zorluyor bizi. Pandemi süreci ağırlıklı olarak medikal terimlerle, sosyal alanda da daha çok spesifik bir ekonomi kavrayışından ele alınıyor. Bu terminoloji COVID-19 ile mücadele pratiklerinde de belirleyici. Bu anlamda "fiziksel mesafe yerine "sosyal mesafenin", virüsle mücadelede ise "savaş" metaforunun kullanılması, doğa-insan ve insan-insan ilişkileri bakımından düşünme biçimimizin bir arada yaşama ve dayanışma tahayyül edebilecek patikaların dışında tezahür ettiğine örnek oluşturuyor. Giderek hayati halen gelen iyi hayat tahayyülünde Haraway'ın imge ve metaforlarının güçlendirici bir potansiyeli var.

Siborg figürüne dönecek olursak; Haraway'ın kendi ifadesiyle siborg "muhalif ve ütopyiktir, masumiyetten tamamen yoksundur. Kamusal-özel kutupluluğunca yaratılmamış olan siborg, kısmen oikos'taki, yani hanedeki toplumsal ilişkilere dair bir devrime dayanan teknolojik bir polis tanımlar" (Haraway 2010: s.48).

Yapay zeka alanında varılan noktayı düşünürsek; nanoteknoloji, artırılmış gerçeklikler, implantlar ve akıllı her şeyin; organizmaya eklenilebilir, dahası organizmayı dönüştürebilir bir evren oluşturduğunu düşünürsek, Siborg figürü günümüzde de çok çarpıcı bir imgedir.

Haraway, militarist teknolojinin siborg figürünü de biyokapitalin konusu olan melezlenmiş organizmaları da başka bir yerden yazmaktadır. Başta siborg olmak üzere bu figürlerin en etkileyici yanı, teknolojiyi ve bilimsel süreçleri tahakkümün olduğu kadar özgürleşmenin potansiyel araçları olarak tanımlamasıdır. Haraway'ın, *Tipki Bir Yaprak Gibi* başlıklı söyleşisinde bilim teknoloji ile ilgili olumsuzluğun bu alanların insan karşıtı bir alan olarak algılanmasına ilişkin köklü gelenek oluşturduğunu ifade eder (Goodeve 2020, 35). Haraway için bu aslında bilimsel pratiklerin tarihselleştirilmesi bakımından önemli bir sorundur.

Siborg, primat, genetiği değiştirilmiş ve patentlenmiş canlılar gibi figürler Haraway'in düşüncesinde hümanist özne ve ontolojiye yönelen temel bir eleştiri aracına dönüşür. Nihan Bozok, tüm bu feminist figürlerin umut ve korkuları, olasılıkları ve tehditleri, aydınlığı ve karanlığı bir arada konuk etmesine dikkat çekmektedir (Bozok 2019, 131). Bu figürler “feministtir; çünkü, feminist teori ve siyaset, cinsiyetin, sabitlenmiş organik beden anlatıları ve ilişkilerinden oluşan tahakküm enformatiğine karşı çıkarlar. Bu bir anlamda bedenden ve konumlanmışlıklardan yola çıkarak genişleyen bir arayıştır. Braidotti'nin ifadesiyle; “gözden çıkarılabilir bedenlere sahip, insandan aşağı konuma indirgenen, cinsiyetlendirilmiş, ırk üzerinden belirlenmiş ve doğal addedilmiş” ve “diğerlerinden daha ölümlü” tüm görmezden gelinenlere ilişkin bir bakış açısidir bu (Braidotti 2018, 28).

Braidotti, hümanizm mirasıyla başa çıkmak için daha fazla etik sorumluluğa ihtiyacımız olduğunu ifade ederken, insansonrası (*posthuman*) düşüşünü üstlenebilecek bir özne kuramı arayışındadır. Bu düzlemde Haraway'i da hümanizm sonrası jeneolojik çizgide değerlendirmektedir.⁶ Braidotti, posthuman kavramını kullanırken, Haraway posthuman/ism adlandırmasını kullanmaktan imtina etmektedir. Haraway bir röportajında posthumanizmi, özellikle transhumanist tekno-gelişim öyküsünün, teleolojik, evrimsel bir aşamasına dönüştürülme riski nedeniyle kullanmaktan yana olmadığını belirtiyor (Gane 2006). Bu vurgu farkı büyük ölçüde Braidotti'nin sömürgecilik, Nazizm, göçmen ve mülteci karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve neoliberal piyasa ekonomisinin Avrupa deneyimi ile Avrupa merkezli özne ve hümanizmine karşı konuşurken; Haraway'ın teknobiokapitalin, yaşamın kendisinin metalaşması ve markalaşmasının, militarist teknobilimin, zenginliğin hiper-kapitalist birikiminin, küresel bilgi-eğence aygıtının içinden, yani ABD bağlamında konuşmasından kaynaklanmaktadır. Haraway, doğanın ve kültürün tek kelime olduğu doğa-kültürün içinde yaşamaktan bahsederken; genin kültürel fetiş olarak tanımlanması, sermaye-teknobilim ilişkisi, yerli ve yerel bilginin kültüre indirgenmesi, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, toksik kimyasallar ve su kaynaklarının ve diğer fiziksel kaynakların tükenmesi gibi “hikayelere” odaklanır. Haraway için tüm bu hikayeler; nesnelere, bilim pratiklerinin yani bu doğa-kültürün içindedir.

Spekülatif masallaştırmalar

Haraway'ın ütopyacı vizyonu, tam da bu konumdan başka yere bakış serüveninde yatar. Bir başka deyişle, canavarın karnında başka bir hikâye anlatma, başka bir figürasyon, başka bir mitik figür arama çabası içerisindedir. Aksu Bora, Haraway'ın ilk olarak Siborg figüründe karşımıza çıkardığı bu ütopyacı çabayı “insan olmayana doğru açılan, genişleyen bir dünya” olarak betimliyor (Bora 2018, 206). Ütopyacı vizyonu kabul etmekle birlikte Haraway, *Siborg Manifestosu*'nda özellikle bilimkurguya atıfta bulunarak “bilimkurgu ile toplumsal gerçeklik arasındaki sınırın bir göz yanılığından ibaret olduğunu söylüyor.” (Haraway 2010, 46) İroni, mecaz, mitik figür, kurgu gibi adlandırmaların ötesinde Haraway daha sonraki çalışmalarında, bu arayışı yine dilin sınırlarını ve ironisini kullanarak genellikle bilimkurgunun kısaltması olarak kullanılan SF'yi (*science fiction*) “spekülatif masallaştırma” (*speculative fabulation*) olarak kullanır. Spekülatif masallaştırmayı, dilden dile aktarılan hikayeler ve hikaye anlatıcılığı ile bağlantılandırarak; başka yer arayışına ilişkin kolektif ve ilişkiyel bir hikayeleme yöntemi olarak görür.

Haraway, “Bilimkurgu, Spekülatif Masallaştırma, Sicim Figürleri” başlıklı konuşmasında⁷ spekülatif masallaştırmayı bilinçli olarak bilim kurgu, bilim gerçeği, bilim fantezisi gibi bir dizi figür olarak materyal ve semiyotik bir zenginlik potansiyeli taşıdığı için kullandığını ileri sürmektedir (Haraway 2013). Sanatçı Carolyn Christov Bakargiev, 14. İstanbul Bianeli açılış konuşmasında tam da Haraway'ın bu spekülatif kurmacalarının içerdiği potansiyelle gönderme yaparak, birbirimize yeni hikayeler anlatabilmeye olanak veren, hayal gücünü kösteklemeyen, tahayyüle vurgu yapar (Bakargiev 2015). Bu hikayeleme, aslında Haraway'ın tanımlayıcı ve

negatif bir etkinlik olarak eleştirelliğin ötesine geçen, üretken bir eleştirelilik nosyonu ile de doğrudan bağlantılıdır.⁸

Haraway, *Siborg Manifestosu*'nda döneminin bilimkurgusuna uzunca bir yer ayırır. Haraway'a göre, "günümüz bilimkurgusu siborglarla, aynı anda hem hayvan hem de makine olup doğal mı olduğu yoksa insan elinden mi çıktığı muğlak dünyaları mesken tutan yaratıklarla doludur." (Haraway 2010, 46) Haraway, feminist bilimkurgunun renkli ırktan kadınlar ve ucube benlikleri inşa ederken, siborg mitinin oluşturulmasına önemli katkılar yaptığını vurgular (Haraway 2010,80). Farklı katmanları ile okunabilecek bir metin olan *Siborg Manifestosu*'nda Haraway, feminist bilimkurgunun dışında feminist teori ile de konuşur. Bu konuşma metnin bütününe yayılmıştır. Luce Irigaray'dan, Monique Wittig'e; Amerikan radikal feministlerinden, Julia Kristeva ve Catherine MacKinnon'a çok farklı feminizmlerle diyaloga girmektedir. Haraway'ın düşüncesinin izini farklı metinlerinde sürdürdüğümüzde, bu diyalog ve eklemlemenin yalnızca Marksizm, feminizm, biyoloji, edebiyat, bilimkurgu, bilim tarihi alanlarından değil; eleştirel ırk kuramları, ekofeminizm ve politik ekoloji, postkolonyalizm, kuir kuram, posthümanizm gibi farklı alanlardan beslendiğini söylemek mümkün.

Haraway, siborg figürünü kullanırken, özellikle renkli ırktan kadınlara ve deneyimleri ikincilleştirilen kadınlara vurgu yapar. Sosyalist-feminist bir arayış ile Haraway, hem sınıf hem de cinsiyetle sabitlenmiş öznelerle karşı çağının gelişmeleri çerçevesinde yeni düşünce patikaları açar. *Siborg Manifestosu* ile ortaya konulan ontolojinin önemli bir yönü, bilim insanlarının nesnelere ile ilişkilerini nasıl algılayacakları ve nasıl bir duyarlılık ile ilişkilenecekleri meselesidir. Haraway'ın bilimsel konumluluğa ve tanıklığa ilişkin kavrayışı hem doğal-kültürel dünyaya ilişkin bir anlama biçimi hem de eyleme biçimidir. Haraway mütavazi tanıklığı, "bilimin inanılır, medeni erkeğinin 'laboratuvar'ında bir özne konumuna yerleşmeyen ya da yerleşemeyenlerin ihtiyaçlarını gözeten araştırmalar" yapan bir figür olarak tanımlamaktadır (Goodeve 2020, 174).

Yeraltından başka yere

Haraway'ın son çalışmalarında oluşturduğu bir diğer kurgu, antroposen çağı adlandırmasına ve nosyonuna alternatif, bu nosyonu açan, genişleten ve karmaşıklaştıran *Chthulucene* kurgusudur. Antroposen⁹, Yunanca insan anlamına gelen antropos'tan türetilen ve içine girdiğimiz yeni bir jeolojik çağın adı olarak kullanılan bir kavram. Bu adlandırma özellikle küresel ısınma, iklim değişikliği, ekolojik tahribatlar nedeniyle yapılan yeni bir tanımlama. Haraway, antroposen yerine bir süre, bu kavramı, ekolojik tahribatın sorumluluğunu kapitalist piyasa ilişkilerinde arayan kapitalosen¹⁰ kavramını tercih etmişse de sonradan, yoldaş türler, siborg gibi mitik kurgularında başvurduğu yeni bir dil ve hikaye oluşturma motivasyonu ile *Chthulucene* kavramını benimsemiştir (Haraway 2015).

Bir başka ifadeyle Haraway yeni dönemi, tümüyle özel bir anlatı merceği ve olası anlamların karmaşık bir örüntüsü ile yeniden tasarlar. Korku edebiyatının kült isimlerinden H. P. Lovecraft'ın 1928'de yazdığı 'The Call of Cthulhu' adlı bilim kurgu hikayesindeki¹¹ kabus figürü olan "Cthulhu"nun yazılışını da "Chthulu"ya dönüştürerek, yeni bir mitik kurgu oluşturur. Kozmik korku edebiyatının önde gelen isimlerinden Lovecraft'ın alenen ırkçı ve kadın düşmanı figürünü bir harf değişikliğiyle kullanmak, Haraway'ın teknobilimin, genetik teknolojilerinin tam içinden giriştiği mütavazi tanıklık nosyonu ile ilişkilidir. Haraway, bu figürü yeni hikayeler anlatmak, hikayelerle bağ kurmak için özellikle kullanır. *Chthulucene*, mitolojide yer altında yaşayan tanrıların yeri anlamında "chthonic" sıfatı ile de ilişkilidir. Lovecraft'ın hikayesinde aslında *Ctulhu* yeraltı güçleri ile ilgilidir. Haraway'ın bu kurguyu bir korku hikayesinden alması tesadüf değil; çünkü "tam şu anda yeryüzü sığınağı olmayan, insan ve insan olmayan sığınmacılarla dolu"dur. (Haraway 2015: 160). Bu anlamda Haraway'ın metni insan-doğa, insan- insan olmayan, insan-hayvan gibi ikiliklere karşı bir türlerin birbiri ile akraba olduğu bir türlerarası eşitlik düzeni tahayyülüdür. Ferwerdana, *Chthulucene*'i Haraway'ın yeni manifestosu olarak görmektedir (Ferwerdana 2016, 38).

Haraway, türlerin birbiri ile akraba olduğu bir tahayyül ile doğa-kültür, insan ve insan olmayan, insan-hayvan ve insan-makine gibi ikilikler arasındaki sınırları aşındırarak ikili sistemleri sorgulamaktadır. Çelik, Haraway'ın teknolojik yeniliklere duyduğu heyecanının giderek bu dünya güçlerinden duyduğu heyecanla yer değiştirmeye başladığını ifade eder (Çelik 2018, 34). Gerçekten de ekolojik yıkım ve tehditler karşısında Haraway'ın ütopyacı vizyonunun insan olmayanlara ilişkin sorumluluğun yakıcılığını vurgulamak için başka bir melezlenmeye ve birlikte oluşturmaya kaydığını söyleyebiliriz. Haraway 2016'da yayımlanan "Belayla Kalmak" kitabında, insan soyundan gelenlerin gelecekte biyolojik yeniden üretim yerine insanlar hayvanlar ve diğer insan olmayanlar arasında akrabalık kurma biçimleri geliştirerek, hayatta kalabildikleri üzerine birçok nesli içeren

Camille Öyküleri kurgusuna başvurmuştur (Haraway 2016a). 2025 ile 2425 arasında geçen her bir Camille öyküsünde; siyasal ve ekolojik hatalar yapılmakta ve her bir öykü okuyucuyu öykülerdeki mücadelelere eklemektedir. Bu anlamda Haraway'ın eleştirel ütopya vizyonu, tam da bu bitmemişlik, tamamlanmamışlık, köklerini hayatın ve deneyimlerin kendisinden, praksisten alan bir dönüştürme gücü içerir.

Haraway, *Chthulucene* ile ilgili olarak bu gezegen için sorumluluklar temelinde ahlaki ve siyasal muhakemeleri tahayyül etmek ve pratik etmek anlamında *worlding* yani, "dünyevileşmek/dünyasallaşmak" kelimesini kullanmaktadır. Haraway İngilizce'de Naga, Gaia, Tangaroa, Medusa, Spider Women gibi bilim kurgu alanındaki binlerce isimlendirmeyi, Lovecraft'ın asla tahayyül edemeyeceği ve kucaklayamayacağı feminist, spekülâtif masallaştırmalar olarak görür (Haraway 2015, 160). Haraway'ın mitik kurguları ve spekülâtif masalları, politik olarak zenginleştirici ve ilham verici bir başka yer umudu olarak öne çıkarılır. Haraway'ın düşünsel izleğini, iyi bir yaşam üzerine yeniden düşünmeyi kaçınılmaz kılan pandemi deneyimlerimiz ile birlikte okumak çok çarpıcı.

Sonuç

COVID-19 pandemisinin; endüstriyel tarım ve hayvancılık ölçeğinin genişlemesi, Amazon Ormanları dahil yerkürenin tüm canlı alanlarında yıkıcı tahribatlar sonucunda güvenlik çemberi oluşturan doğal canlı yaşamın yok edilmesi ile doğrudan ilişkili olduğunu düşündüğümüzde, Haraway'ın mitik kurguları ve spekülâtif masallarını dünyayı anlama ve yıkıcı olmayan bir yaşam pratiği açısından mütevazî bir tanıklığa çağrı olarak okumak gerekiyor. Haraway'ın "çoktürlü ekoadalet" (*multispecies ecojustice*) (Haraway 2015, 161) olarak ifade ettiği şey, sosyal adalet arayışının tüm yaşam biçimleri ve alanlarında izinin sürüldüğü bir tahayyül ortaya koymaktadır.

COVID-19 yalnızca insan-doğa, insan-hayvan-virüs etkileşimleri açısından değil, insanlar arası ilişki ve insan- makine etkileşimlerinin de dönüşümünü apaçık gözler önüne seriyor. Kimlerin hayatının virüsten nasıl etkilendiği, kimlerin hayatının riske atılabilir hayatlar olarak görüldüğüne ilişkin tanıklık ve deneyimlerimiz bizi; yaşam bilimleri, immünoloji, istatistik ve politik ekonominin maddi-semiyotik ortaklığına dahil ediyor. Haraway'ın dünyevi olmak ve akrabalık gibi nosyonları, şu anda ve içinde yer aldığımız biyolojik, fizyolojik, ticari, teknolojik, genetik ve politik hikayeleri tanıklık ve sorumluluklar yoluyla değiştirmeye çağırıyor bizi. Bu nedenle son kitabının başlığı olan *Belayla Kalmak*, ahlaki bir sorumluluk alma alanını çarpıcı bir şekilde genişletiyor. Pandeminin dijital teknoloji dolayımının yoğunluğunu ve alanlarını olağanüstü artırdığı, pandemi kontrolü ve gözetiminin dijital uygulamalar, kişisel veri ve akıllı ağırlar ile yürütüldüğü bir dönemde¹², tüm bu dönüşüm olanaklarını sosyal adalet perspektifinden yeniden tahayyül etmeyi de içeriyor bu sorumluluk. Bu nedenle Haraway'ın insan ve insan dışı tüm yaşam ve makine alanları birlikte ortaya koyduğu dünyevi ontoloji, adalet kavramını; sosyal, biyolojik, genetik, politik ve teknolojik tüm yönleri ile yeniden düşünmek ve yeni dünyevi hikayeler yaratmak bakımından oldukça zihin açıcı.

¹Donna Haraway ile 14 Mayıs 2020'de Torino Kitap Fuarı'nda *Belayla Kalmak (Staying with Trouble)* adlı son kitabı üzerine yapılan çevrimiçi söyleşiden alınmıştır. <https://www.birartibir.org/aidiyetler/748-dayanisma-seccenek-degil-yukumluluk>

²Siborg Manifestosu, Haraway'ın bir röportajında belirttiği gibi, ABD'de Reagan'ın seçilmesinden kısa bir süre sonra *Socialist Review* dergisinin yazardan, sosyalist feminizmin geleceği ile ilgili bir yazı kaleme almasını istenmesi sonrasında üretilen bir metin (Gane 2006,135). Haraway, manifestonun yazıldığı dönemde bir arada tutması imkansız ama aynı zamanda birlikte düşünülmesi gerekli şeyleri bir araya getirme yolunda çaresiz bir çabanın ürünü olduğunu ifade ediyor. "Benim için Siborg Manifestosu, savaşı ve savaşın ürünlerinin nasıl hatırlayacağımız ve eleştireceğimiz, ekofeminizm ve teknobilimi nasıl gerçekte biraraya getirilebileceği ve genel olarak zalim kökenlerden uzaklaşan olasılıkları nasıl ağırlayacağımızı düşünmeye çalışan *Sosyalist Review* için yazılan ağırbaşlı bir sosyalist-feminist bir beyandı."(Haraway 2004, 3).

³Kitabın İngilizce baskısı "How Like a Leaf: An Interview with Donna J. Haraway" 2017 yılında yayımlanmıştır.

⁴"Yunan mitolojisinde ağzından ateş püsküren aslan başlı, keçi gövdeli ve yılan kuyruklu yaratık"-ç.n. (Haraway 2010, 46)

⁵Siborg kelimesi ilk kez 1960'da N.A.S.A (National Aeronautics and Space) programında mühendis olarak çalışan Clynes ve Kline tarafından yazılan bir makalede, insanların uzay yolculuğunda ortama adaptasyonlarını mümkün kılacak makine ile melezlenmiş ve bedensel yetileri geliştirilmiş/dönüştürülmüş insan-makine bileşimlerini anlatmak için kullanılan "siber" ve "organizma" kelimelerinin birleşiminden oluşturulmuş bir kelimedir (Clynes ve Kline 1960, 30 Cook 2004, 2 içinde).

⁶Posthümanizm insanı, makinalar, hayvanlar ve yeryüzünden ontolojik olarak "üstün bir tür" olarak tanımlamayı reddetmektedir (Miah 2008, 72). İnsan ve insan olmayan arasındaki sınır hep akıcı olagelmıştır. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler bunu yalnızca daha açık ve belirgin hale getirmiştir. Bu nedenle insansonrası perspektif, teknolojik gelişmelere iyimser ya da kötümser bir bakışı reddeder. Braidotti, posthümanizmin, hümanizm ve insan merkezilik (anthropocentrism) eleştirileri kesişiminde ortaya çıkan çok farklı disiplin alanlarında yükselen non/in/trans/meta/posthuman söylemlerinin izini sürmeye olanak veren bir çerçeve olduğunu ifade etmektedir (Braidotti 2018, 6)

⁷Haraway bu konuşmayı, 2011'de Pilgrim ödülünü alırken yapmış, konuşma daha sonra yayımlanmıştır.

⁸Donna Haraway ile söyleşisinde Thyrza Nicholas Goodeve de, hocası Haraway'ın kritiklik nosyonun geleneksel eleştirel düşünce geleneği ile çarpıcı bir farklılık taşıdığına vurgu yapmaktadır. (Goodeve 2020, 124-125).

⁹Antroposen terimi 2000 yılında jeolog Crutzen ve Stoermer "atmosfer ve yerküreye insan etkinliklerinin artan etkisi" nedeniyle son jeolojik çağ olan *Holosen*'den sonra gelen yeni bir jeolojik çağı ifade eden bir terim olarak önerilmiştir (Crutzen ve Stoermer 2000, 17). Bu önerinin ardında ekolojik tahribatlara ilişkin insan sorumluluğunun altını çizmenin yanı sıra bu sorumluluğun ekosistemi koruyacak küresel stratejilerin de bir an önce hayata geçirilmesi idi. İnsanı doğada bir tür ve kolektif eyleyici güç olarak konumlamak gibi bir hedefi vardı. Ve antroposen çağı tanımlı benimsendi. Ancak terim aynı zamanda sorunun öznesini muğlaklaştırdığı ve belirsizleştirdiği için sosyal bilimciler tarafından eleştirilmektedir.

¹⁰Jason W. Moore, kapitalosen yani "sermaye çağı" kavramının ilk kez radikal ekonomist David Ruccio tarafından kullanılmaya başladığını, 2012'ye kadar Haraway tarafından da kullanıldığını belirtmektedir. Moore, kapitalosen teriminin ardında kapitalizmin yalnızca bir ekonomik ve sosyal bir sistem olmadığı, aynı zamanda doğayı bir örgütlenme yolu olduğuna ilişkin tezler yattığını ifade eder (Moore 2016, 6) Moore kapitalosen dışında anthropocene, cconocene, technocene, misanthropocene ve manthropocene gibi antroposen'e alternatif ve eleştirel tanımlamaların yapıldığını ancak kapitalosenin dünya ekolojisi ve tarihindeki temel dönüşüm ve örüntüleri yakalayan bir kavram olduğunu belirtmektedir.

¹¹H.P. Lovecraft'ın insanların henüz olmadığı bir dünyada var olan yaratık ve canlıları içeren hikâye hikayesi Türkçe'de de "Cthulhu'nun Çağırısı" adıyla farklı yayınevleri tarafından basılmıştır.

¹²Kuşkusuz bu dönüşüm pandemi ile birlikte gerçekleşmedi. Pandemi bu dolaylımların yaygınlığını ve yoğunluğunu arttırdı. Yurttaşlık puanlamaları, finansal işlemleri ve düşük tutarlı kredi ve harcama limiti veren uygulamalar ile "yoksulların"avucuna taşıyan" fintek (finansal teknoloji) uygulamaları bu türden teknoloji-yapay zeka ve kişisel veri kullanımının sınıfsal, etnik, toplumsal cinsiyet temelli ayrımsalar ve gözetim biçimleri bakımından tüm bu insan-teknoloji dolaylımlarını adalet perspektifi ile yeniden düşünmek ve Haraway'ın terminolojisi ile kullanacak olursak "yeni hikâyeler anlatmak" için sorumluluk almamız gerekiyor.

Kaynakça

- Bora, Aksu. "Romantik bir Ütopya olarak Siborg", *Ütopya*. Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018): 199-206.
- Bozok, Nihan. "Herkesle ve Kimsesiz, Türler Arasında ve Kökensiz Siborg: Donna Haraway'ın Düşüncesinde Feminist Bir Beden Politikasının İmkânları" *ViraVerita E-Dergi* 9 (2019): 128-148.
- Braidotti, Rosi. A theoretical framework for the critical posthumanities. *Theory, Culture & Society*, 36.6 (2018): 31-61.
- Christov-Bakargiev, C. "Tuzlu Su: Düşünce Biçimleri Üzerine Bir Teori", 14. *İstanbul Bienali Kataloğu*, Çev. Savaş Kılıç. (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015): XXXIV.
- Collin, F. ve Kaufer, I. *Feminist Güzergah* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2015)
- Cook, Peta S. "The Modernistic Posthuman Prophecy of Donna Haraway", *Social Change in the 21st Century Conference* (Centre for Social Change Research Queensland University of Technology 29 October 2004).

https://eprints.qut.edu.au/646/1/cook_peta.pdf (11 Ocak 2020 tarihinde erişildi).

- Crutzen, P. J., & Stoermer, E. F. "The Anthropocene" *Global change newsletter*, 41, (2000).
- Ferwerda, S. M. *Narrating the Anthropocene. Threading Contemporary Feminist Theory and Fiction in a Human-Dominated World* (Master's thesis), MA Gender and Ethnicity, Department of Media and Culture Studies (Utrecht University, 2016).
- Gane, Nicholas. When we have never been human, what is to be done? Interview with Donna Haraway. In *Theory, Culture & Society* 23, 7-8 (2006): 135–158.
- Goodeve, Thyrza Nichols. *Tıpkı Bir Yaprak Gibi Donna J. Haraway ile Söyleşi*, Çev. Aksu Bora, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020)
- Haraway, Donna. "Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980s" *Socialist Review* 80 (1985): 65-108.
- Haraway, Donna. Introduction: A kinship of feminist figurations. *The Haraway Reader*, 2004): 1–6.
- Haraway, Donna "Siborg Manifestosu: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Bilim, Teknoloji ve Sosyalist Feminizm", 45-90. *Başka Yer*, Metis Seçkileri Donna J. Haraway (İstanbul: Metis Yayınları, 2010).
- Haraway, Donna. "SF: Science Fiction, Speculative Fabulation, String Figures, So Far", *Ada A Journal of Gender, New Media & Technology*. 3 (2013). <https://adanewmedia.org/2013/11/issue3-haraway/> (25 Temmuz 2019 tarihinde erişildi)
- Haraway, Donna "Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin." *Environmental Humanities* 6 (2015): 159-65.
- Haraway, Donna. *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene* (Durham, NC: Duke University Press, 2016).
- Haraway, D. "The Camille Stories: Children of Compost", *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene* (Durham, NC: Duke University Press, 2016a): 134-168
- Miah, A. A Critical History of Posthumanism. In: Gordijn, B./ Chadwick, R. (Ed.): *Medical Enhancement and Posthumanity*. (Springer, New York, 2008).
- Moore, Jason W. "Introduction", Der. Jason W. Moore, *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism* (PM Press, 2016)

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Kadınlarda Kendini Susturma: Çevre, Annelik Deneyimi, Eğitim ve İlişki Durumunun Rolü

Meva Demir Kaya; Figen Çok

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 20.02.2021

Yazı Kabul Tarihi: 09.09.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Meva Demir Kaya; Çok F., “***Kadınlarda Kendini Susturma: Çevre, Annelik Deneyimi, Eğitim ve İlişki Durumunun Rolü***” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 33-43.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_4.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Kadınlarda Kendini Susturma: Çevre, Annelik Deneyimi, Eğitim ve İlişki Durumunun Rolü*

Meva Demir Kaya**

Figen Çok***

Kadınlar yakın ilişkilerinde herhangi bir çatışmadan kaçınmak ve ilişkilerini güvenceye almak amacıyla kimi zaman başkalarının istek, ihtiyaç ve beklentilerini kendininkinin önünde tutarak kendilerini susturmaktadırlar. Bu ilişkisel sürece kadınların sahip oldukları duygu ve düşünceler ile çevresel faktörler eşlik edebilir. Bu araştırmanın amacı genç kadınların kendini susturmalarını iki farklı kentte yaşayan kadınlar üzerinde annelik deneyimi, eğitim düzeyi ve ilişki durumu açısından incelemektir. Araştırma İstanbul ve Erzurum'dan eğitime devam eden ve etmeyen toplam 503 genç kadınla yürütülmüştür. Araştırmada veri toplamak amacıyla Kendini Susturma Ölçeği ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre kadınlarda kendini susturmanın ele alınan iki kentte yaşıyor olmaya ve eğitim düzeyine göre farklılaştığı bulunmuştur. Kendini susturma düzeyi konusundaki bulgular iki kentte ve farklı eğitim düzeylerinde kendilerini susturma düzeyi arasında bulunan farklar doğrultusunda yorumlanmaktadır. Öte yandan annelik deneyimi ile ilişki durumuna göre kendini susturma açısından anlamlı farklar bulunmamıştır. Bulgular kadın araştırmaları birikimi çerçevesinde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kendini susturma, genç kadınlar, çevre, annelik, eğitim, ilişkiler

Self Silencing in Women: The Role of Environment, Motherhood Experience, Education, and Relationship Status

Women sometimes silence themselves by keeping wishes, needs and expectations of others more than their own to avoid any conflict and to secure themselves in their intimate relationships. The relational process may be accompanied by feelings and cognitions of women and environmental factors. The purpose of this study is to examine young women's self silencing among women living in two different cities in terms of motherhood experience, education level, and relationship status. The research was carried out with 503 young women (student/non student) in Istanbul and Erzurum. In order to collect data Silencing The Self Scale and Demographic Information Form were used. According to the findings of the study, it was found that self silencing in women differs according to living in the two cities and education level. The findings on the level of self silencing are interpreted in line with the differences found between the level of self silencing in the two cities and different educational levels. On the other hand, there were no significant differences in terms of self silencing according to the motherhood experience and relationship status. Findings are discussed within the framework of women's studies..

Keywords: self silencing, young women, environment, motherhood, education, relationships

Giriş

Susturma, genellikle kadın çalışmalarında incelenen bir kavramdır (Kurtiş, 2010). İlişkisel bir süreç olan susturmanın, genellikle sessizlik ile sessizlik olarak ele alındığı ve sessizlik kapsamında ise grup ve bireysel sessizlik olarak iki yönelimi olduğu dikkat çekmektedir (Jack ve Ali, 2010). Grup düzeyinde sessizliğe genellikle telkine eğilimli olan ve kararlarını grubun normları doğrultusunda şekillendiren bireylerin bulunduğu ortamlarda rastlanmaktadır (Le Bon, 2009). Bireysel düzeyde sessizlik ise kendini susturma olarak ele alınabilir. Yakın ilişkilerdeki etkileşimde yoğunlaşan kendini susturma, kişinin ilişkisel süreçteki benliği üzerine düşünmesini vurgulamaktadır (Jack, 1991).

*Bu çalışmada "Genç Kadınlarda Kendini Susturma ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kimlik İşlevleri Üzerindeki Etkisi" başlıklı doktora tezinde yer alan veri seti kullanılmıştır.

**Dr. Öğr. Üyesi, Orcid: 0000-0002-1174-6305, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, meva.demir@atauni.edu.tr , Yazı Gönderim Tarihi: 20.02.2021, Yazı Kabul Tarihi: 09.09.2021

***Prof. Dr., Orcid: 0000-0003-2406-1345, Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, figencok@baskent.edu.tr.

Kendini susturma kavramının çıkış noktası; kadınların ilişkisel süreçlerde herhangi bir çatışmadan kaçınmak, ilişkilerini güvenceye almak ve böylelikle yakın ilişkilerini sürdürmek amacıyla kendi seslerini bastırmalarına dayanmaktadır. Bu nedenle kendini susturma erkeklerdence, kadınlar ile karakterize edilir (Jack ve Ali, 2010). Jack (1991) ile alanyazına giren kendini susturma, klinik ortamdaki depresyon tanısı almış kadınların anlatıları ile geliştirilmiştir. Söz konusu anlatılarda kendini susturmanın ardından kadınlarda kendine ve yaşamlarına yönelik bir kayıp hissi doğrultusunda çaresizlik, utanç, öfke ve kendine ihanet duygularının yaşandığı görülmüştür. Bu kadınların kendi istek ve ihtiyaçlarındansa, başkalarınınkine daha fazla önem verdikleri bilinmektedir (Jack, 2003). Bir diğer ifadeyle kadınlar başkalarının istek, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması amacıyla kendilerinden feragat edip kendilerini sustururlar. Bu doğrultuda kendininkilerdence başkasının istek ve ihtiyaçlarını ön plana almaya dayanan ve yakın ilişkilerde partnerinin mutluluğuna ilişkin sorumluluk duyulan 'kendini kurban olarak görme' boyutu dikkat çekmektedir. Kendini susturmaya ilişkin diğer boyutlar ise, hissedilen duygulara yabancılaşma doğrultusunda benliğin bölünme eğilimi olarak görülen 'bölünmüş benlik', dış dünyadan ve medyadan aktarılan kadına ilişkin ideal imajlarla kadının kendini acımasızca yargılamasına dayanan 'dışsallaştırılmış benlik algısı' ve tüm bu süreçlerde kendi ifadelerini engelleme olarak değerlendirilen 'kendini susturma' olarak sıralanmaktadır. Kendini susturmaya ilişkin bu boyutlar genellikle kadınsı cinsiyet özelliğinde yer alan ideallerden ve kültür tarafından oluşturulan normlardan etkilenmektedir (Jack ve Ali 2010, Jack ve Dill 1992).

Feminist yaklaşımda kendini susturmanın sıklıkla ele alındığı dikkat çekmektedir (Dainow 2014, Fivush 2002, Gilligan 2017, Jack 1991). Gilligan (2017) tarafından öne sürülen ilişkisel kuramda kadınların ilişkilerinde attıkları adımlarla benliklerini yapılandırdıklarını öne sürerek kendilerini genellikle susturmaya başladıkları dönemin ergenlik olduğundan söz eder. Söz konusu gelişimsel dönemde kadınlar kendi seslerini bastırdıklarından yaşamı olduğu gibi yaşayamama ve gerçek benlikten uzaklaşarak ideal kadın imajının yer aldığı bir benlik yapılandırma sürecine girerler.

Feminist yaklaşımın yanı sıra kültürel bakış açısına göre başkasının istek ve ihtiyaçlarına öncelik vermek, ilişkilere uyum sağlamak ve böylelikle bu ilişkilerle var olmak ilişkisel benlik yapısında; belirlenen hedefler doğrultusunda seçim yapıp kendini özgürce ifade edebilmek ise ayrışık benlik yapısında yaşanan süreçlerdir (Adams ve Plaut, 2003; Kağıtçıbaşı, 2010). Bu nedenle kendini susturma genellikle ilişkisel benlik yapısının yer aldığı toplulukçu kültürlerde yaygın görülmektedir. Öyle ki ilişkisel benlik yapısında toplum bireyin normatif olgulara uymasını beklemektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Kadının kendini olduğu gibi hissetmesi, kendini ifade edebildiği bir kültürde yer almasına bağlıdır (Jack ve Ali, 2010). Ancak kendini susturma normatif bir uygulama olarak algılandığında, kendini susturma kadınlar için bir tehdit olarak görülmeyebilir (Kurtiş, 2010). Aksine ilişkisel süreçte benlikleri koruyan bir mekanizma olarak görülebilir. Bu doğrultuda farklı çevrelerde yer alan kadınların kendini susturma düzeylerini belirlemek önemli görülmektedir.

Genellikle toplulukçu kültürlerde bulunan ataerkil toplumsal normlar ve geleneksel cinsiyet özellikleri kadınların boyun eğici tutumlar geliştirmelerine neden olur (Jack, 1991). Söz konusu bu tutumlar kadınların yaşamlarında birçok rolde görülebilir. Örneğin annelik rolüne sahip kadınların kültürel normlar doğrultusunda, annelik beklentilerini yerine getirmeye çalışırken kendilerine yabancılaşmaları, diğer insanlardan ve çevredeki kültürden kopuk hissetmeleri kendini susturmaya neden olur. Bu nedenle feminist ve kültürel çalışmalar, yalnızca kadınların yaşamlarının yapısal ve maddi koşullarını değil, aynı zamanda kadınlığa, anneliğe ve doğum sonrası depresyona yönelik kültürel tutumları da incelemektedir (Mauthner, 2010). Doğum sonrası depresyon yaşayan kadınlar anneliğe ilişkin kültürel beklentileri yerine getirmek için kendilerini susturmaktadırlar (Jack ve Ali, 2010). İçinde buldukları kültürde yer alan annelik ideali ile sahip oldukları anne olma gerçeği arasında bir gerilim yaşayan kadınlar, suçluluk duygusunun da eşlik ettiği güçlü iç çatışmayı deneyimlemektedirler (Zoellner ve Hedlund, 2010). Dolayısıyla bir kadının içinde bulunduğu kültürün, partneriyle kurmuş olduğu ilişki kadar, anneliğe ilişkin rolleri de şekillendirdiği düşünülmektedir.

Kendini susturmanın toplulukçu ve bireyci kültürlerde bulunma durumuna göre farklılık göstermesinin yanı sıra; eğitim durumundan da etkilendiği bilinmektedir (Jack, Pokharel ve Subba, 2010). Düşük düzeyde eğitimin kişinin kendi sesini duyurmasını, diğer bir deyişle ifade ediciliğine yön vermesini engellediği söylenebilir. Drat Ruszczak (2010) düşük eğitim düzeyinin ve bunun yanı sıra düşük benlik saygısının kendini susturmayı artırdığını öne sürerek düşük benlik saygısının okula ilişkin faaliyetlerde bulunma ve eğitim düzeylerini iyileştirme motivasyonunu engelleyebildiği gibi, düşük eğitimin de benlik saygısını geliştirme fırsatlarını azaltabildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle her iki faktörün de birbirini etkilediği, sınırladığı ve kadınların kendini susturmasında önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Hautamaki (2010) tarafından yapılan

çalışmada, eğitim düzeyi ne kadar düşükse, kadınlarda kendini susturmanın da o kadar yüksek olacağına ilişkin görüşler yer almaktadır. Bu doğrultuda eğitim ile kadınların kendini susturmasının önüne geçilebilme varsayımı göz önüne alındığında, kendini susturmanın eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek oldukça önemlidir.

Herhangi bir ilişki durumu da kendini susturmayı etkileyebilmektedir (Jack ve ark., 2010). Hatta kendini susturmayı etkileyen en önemli faktörün yakın ilişkiler olduğu düşünülmektedir (Jack ve Ali, 2010). Kendini susturmanın temel amaçlarından biri ilişkileri sürdürme çabası olduğundan, ilişkilerin sonlanması ve bununla birlikte yaşanabilecek yalnızlık duygusu büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Kadınlarda kimliğin kurulan yakın ilişkiler kapsamında yapılandırılması, bir diğer ifadeyle kadınlarda kimlik biçimlenmesi ile yakınlık duygusunun eş zamanlı yaşanabildiği göz önüne alındığında (Erikson, 1994; Gilligan, 2017) kadınlar yalnızlığı deneyimlememek amacıyla işlevsel olmayan bir savunmaya yönelebilir ve kendilerini susturabilirler. Bu kez de kendini susturmayı deneyimleyen kadınlar kendilerini yoğun bir baskı altında hisseder. Öyle ki hem ilişkilerin sona ermesiyle yaşanan yalnızlık, hem de kendini susturma istenmedik birer durumdur (Jordan, 2010). Ancak yakın bir ilişkinin o an yaşanıp yaşanmamasının kendini susturma üzerindeki etkisine ilişkin, bir diğer ifadeyle kadınların herhangi bir yakın ilişkiye sahip olma ya da olmama durumlarına göre kendini susturma düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğine ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle kendini susturmanın yakın bir ilişkiye sahip olduğunda gerçekleşip gerçekleşmediğine ya da bilişsel süreçte yakın ilişkilere ilişkin düşünce ve inanışlarla oluşup oluşmadığına yönelik sonuçlar önemli görülmektedir.

Kendini susturmanın erken çocukluk döneminde olduğu ve bireyin içinde bulunduğu kültürel normlar ile kadın ve erkekler arasında farkların belirginleşmesi doğrultusunda gençlik döneminde yoğunlaştığı ifade edilmektedir (Miller, 1996). Genç yetişkinlik döneminde, psikososyal gelişim evresi olarak yakınlığa karşı yalıtılmışlık duygusu deneyimlendiğinden (Erikson, 1994) ve kendini susturmanın da temel amacının yakın ilişkileri sürdürebilmek ve güvenceye almak olduğu bilindiğinden (Jack, 1991), bu çalışma kapsamında genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda kendini susturmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesinin alana katkı sunacağı düşünülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde kendini susturmanın genellikle genç kadınlarda ele alındığı (Gordon, 2010; Zoellner ve Hedlund, 2010), öte yandan çoğunlukla depresyon (Astbury, 2010; LaFrance, 2009; Miller, 1996; Nicolas, Hirsch ve Beltrame, 2010; Oh, 2010; Stoppard, 2010), feminist kimlik (Witte ve Sherman, 2002), travma (Granski, Javdani, Sichel ve Rentko, 2020), benlik saygısı (Neely Smith ve Patsdaughter, 2003; Page, Stevens ve Galvin, 1996; Drat Ruszczak, 2010), iyi oluş (Jordan, 2010), göç (Ali, 2010), toplumsal cinsiyet (Reyes, 2014) ve kronik hastalıklar (Eaker ve Kelly Hayes, 2010; Sormanti, 2010) gibi değişkenlerle birlikte çalışıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye’de kendini susturma üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır ve konuya ilişkin sadece birkaç çalışmaya rastlanmaktadır (Demir Kaya, 2019; Kurtiş, 2010). Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda genellikle örnekleme kadınlarda nispeten yüksek eğitime sahip oldukları dikkat çekmektedir (Kurtiş, 2010). Eğitim faktörüne ek olarak yaşanan kent ve ilişki durumunun da araştırılmaya değer olduğu düşünülmektedir. Kadınlarda kendini susturmanın küçük ya da büyük yerleşim yerlerinde bulunmaya göre farklılaşabildiği (Ali, 2010; Drat-Ruszczak, 2010) ve kendini susturmaya özellikle yakın ilişkileri sürdürmek amacıyla başvurulduğu (Jack, 1991) göz önüne alındığında, yaşanan kent ile ilişki durumunun da önemli değişkenler olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı genç kadınların kendini susturmalarını iki farklı kentte yaşayan kadınlar üzerinde annelik deneyimi, eğitim düzeyi ve ilişki durumu açısından incelemektir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Çalışma İstanbul ve Erzurum illerindeki 18-28 yaş aralığındaki kadın katılımcılarla yürütülmüştür. Çalışmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu kapsamda öğrenci kadınlarla İstanbul ve Erzurum’da yer alan birer üniversite, okul dışı kadınlarla ise her iki ilde belediyelere bağlı sanat ve meslek kursları üzerinden bağlantı kurulmuştur.

Çalışmada yer alan kadınlardan %22,9’u (115 kişi) İstanbul’daki bir üniversitede, %23,7’si (119 kişi) Erzurum’daki bir üniversitede, %26,4’ü (133 kişi) İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı sanat ve meslek eğitimi kurslarında ve %27’si (136 kişi) Erzurum Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı sanat ve meslek eğitimi

kurslarında bulunmaktadır. Öte yandan 243 katılımcının herhangi bir ilişkisi varken (flört/nişanlı/evli), 260 kadının romantik bir ilişkiye sahip olmadığı (ilişkisi yok/boşanmış/eş kaybı) bildirilmiştir. Katılımcılardan 160 kadının ise anne olduğu kayıt edilmiştir. Ayrıca sanat ve meslek eğitimi kurslarında bulunan katılımcıların üniversite eğitimi görmemiş olma kriterini taşımalarına özen gösterilmiştir. Bir diğer ifadeyle bu çalışma kapsamında, söz konusu kurslardaki katılımcılar üniversite eğitimi almayan bireylerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kendini Susturma Ölçeği

Bireylerin kendilerini ne derecede susturduklarını belirleyen ölçek Jack (1991) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Kurtiş (2010) tarafından yapılmıştır. Toplam 31 maddeden oluşan ölçeğin dışsallaştırılmış benlik algısı, kendini kurban olarak görme, kendini susturma ve bölünmüş benlik olmak üzere dört alt boyutu bulunmaktadır. 5'li likert tipinde olan ölçekte yüksek puan almak, kişinin kendisini yüksek düzeyde susturduğunun göstergesidir. Ölçekte örnek madde olarak kendini kurban olarak görme boyutu için "Birine değer vermek, onun ihtiyaçlarını benimkilerin önüne koymak demektir"; dışsallaştırılmış benlik algısı boyutu için "Kendimi başkalarının beni nasıl gördüğüyle değerlendirmeye eğilimliyim"; bölünmüş benlik boyutu için ise "Romantik bir ilişkideyken kendim olmak, yalnızken kendim olmaktan daha zordur" ve kendini susturma boyutu için "Romantik bir ilişkide, anlaşmazlığa sebep olacağımı bildiğim hislerimi anlatmam" maddeleri sunulabilir.

Ölçeğin orijinal formunda 3 farklı ortamda bulunan katılımcılara ulaşılmıştır: Kadın sığınma yerlerindeki kadınlar, üniversite öğrencileri ve hamile olan ve hastanede bulunan kadınlar. Katılımcıların sırasıyla (kadın sığınma yerlerindeki kadınlar – üniversite öğrencileri – hamile olan ve hastanede bulunan kadınlar) ölçeğin Cronbach alfa değerleri dışsallaştırılmış benlik algısı boyutunda .83, .75 ve .79; kendini kurban olarak görme boyutunda .81, .65 ve .60; kendini susturma boyutunda .90, .78 ve .81; bölünmüş benlik boyutunda .78, .74 ve .83 olarak bulunmuştur. Yine katılımcıların sırasıyla ölçeğin test tekrar test güvenilirliği katsayıları .93, .88 ve .89 olarak hesaplanmıştır (Jack ve Dill, 1992). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda ise, DFA sonuçları $\chi^2(428) = 957.729$, $p < .001$; RMSEA = 0,065 (0,059, 0,070); CFI = .909; TLI = .901; AIC = 1105.531 olarak; test-tekrar test güvenilirliği ise .70 olarak bulunmuştur. Ancak ölçekte yer alan 1 ve 11. maddelerdeki yüklemeler anlamlı çıkmadığı için ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması 29 madde ile yapılmıştır (Kurtiş, 2010). Bu çalışma kapsamında, ölçeğin hem okul hem de okul dışındaki kadın katılımcılar üzerindeki DFA sonuçları $\chi^2 = 1159.37$, $Sd = 380$, $\chi^2/Sd = 3.05$, CFI = .94, NFI = .91, RMSEA = .063, SRMR = .06 olarak, Cronbach alfa değerleri ise dışsallaştırılmış benlik algısı boyutunda .78, kendini kurban olarak görme boyutunda .63, kendini susturma boyutunda .73, bölünmüş benlik boyutunda .73 olarak bulunmuştur.

Demografik Bilgi Formu

Çalışmada kadınların yaşadıkları kent, eğitim durumu, yaş, ilişki durumu ve anne olup olmadıklarına ilişkin demografik bilgilerin ortaya konulması amacıyla hazırlanan formdur.

Verilerin Toplanması

Çalışmada okul dışı katılımcıların yer aldığı meslek eğitim kurslarının bağlı olduğu müdürlüklerden ve üniversite öğrencilerinin bulunduğu ilgili üniversitelerin etik kurullarından gerekli izinler alınmıştır. Okul dışı katılımcılardan veriler hem (sınıf ortama yönelik) grup hem de (atölye ortama yönelik) bireysel uygulama şeklinde gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcılardan ise veriler, yalnızca grup uygulaması olarak elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada ön analizler çerçevesinde değişkenlere ilişkin betimleyici analizler yapıldıktan sonra, kendini susturmanın yaşanılan kente, annelik deneyimine, eğitim düzeyine ve ilişki durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ve çalışmada kullanılan örnekleme türünden dolayı, SPSS 23.0 paket

programı kullanılarak, Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Gruplar arası farkın büyüklüğünü anlamak amacıyla ise kendini susturma puanlarının etki değeri hesaplanmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada genç kadınlarda kendini susturmanın yaşanılan kente, eğitim düzeyine ve ilişki durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığı Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir.

Genç Kadınların Yaşanılan Kente Göre Kendini Susturma Puanları Açısından Aralarındaki Farklılaşmaya İlişkin Bulgular

Genç kadınların iki kente göre kendini susturma puanları açısından aralarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanarak sonuçlar Tablo 1’de aktarılmıştır.

Tablo 1. Kadınların yaşadıkları kente göre kendini susturma puanlarına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Kent	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
İstanbul	248	236.06	58543.50	27667.500	.015
Erzurum	255	267.50	68212.50		

Tablo 1 incelendiğinde İstanbul’da ve Erzurum’da yaşayan kadınların kendini susturma puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda aralarında anlamlı farklılaşma olduğu bulunmuştur (U=27667.500, p< .05). Bu sonuca göre İstanbul ilinde yaşayan kadınların kendini susturma puanlarının, Erzurum ilinde yaşayan kadınların kendini susturma puanlarından daha düşük olduğu söylenebilir.

Genç Kadınların Annelik Deneyimine Göre Kendini Susturma Puanları Açısından Aralarındaki Farklılaşmaya İlişkin Bulgular

Genç kadınların annelik deneyimine (anne olup olmamalarına) göre kendini susturma puanları açısından aralarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanarak sonuçlar Tablo 2’de aktarılmıştır.

Tablo 2. Kadınların annelik deneyimine göre kendini susturma puanlarına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Annelik Deneyimi	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Var	160	243.04	38886.50	26006.500	.345
Yok	343	256.18	87869.50		

Tablo 2 incelendiğinde annelik deneyimine göre kadınların kendini susturma puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda aralarında anlamlı farklılaşma olmadığı bulunmuştur (U=26006.500, p>.05). Bu sonuca göre anne olan ve olmayan kadınların kendini susturma düzeyleri açısından benzer oldukları söylenebilir.

Genç Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre Kendini Susturma Puanları Açısından Aralarındaki Farklılaşmaya İlişkin Bulgular

Genç kadınların eğitim düzeylerine göre kendini susturma puanları açısından aralarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem için Mann-Whitney U testi uygulanarak sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kadınların üniversite öğrencisi olma ya da kursa devam etme durumuna göre kendini susturma puanlarına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Üniversite	234	233.67	54679.50	27184.500	.008
Kurs	269	267.94	72076.50		

Tablo 3 incelendiğinde eğitim durumlarına göre kadınların kendini susturma puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda aralarında anlamlı farklılaşma olduğu bulunmuştur (U=27184.500, p<.05). Bu sonuca göre üniversite okuyan kadınlarının kendini susturma puanlarının meslek eğitim kurslarında bulunan kadınlarının kendini susturma puanlarından daha düşük olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle araştırma kapsamındaki yüksek eğitime devam eden kadınların kendilerini daha az susturma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Genç Kadınların İlişki Durumlarına Göre Kendini Susturma Puanları Açısından Aralarındaki Farklılaşmaya İlişkin Bulgular

Genç kadınların ilişki durumlarına göre kendini susturma puanları açısından aralarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem için Mann-Whitney U testi uygulanarak sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kadınların ilişki durumlarına göre kendini susturma puanlarına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

İlişki Durumu	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Var	260	255.88	66529.00	30581.000	.536
Yok	243	247.85	60227.00		

Tablo 4 incelendiğinde ilişki durumlarına göre kadınların kendini susturma puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda aralarında anlamlı farklılaşma olmadığı bulunmuştur (U=30581.000, p>.05). Bu sonuca göre ilişki durumuna göre ilişkisi olan ve olmayan kadınların kendini susturma düzeyleri açısından benzer oldukları söylenebilir.

Tartışma

Bu araştırmada genç kadınların kendini susturma puanlarında iki farklı kent, annelik deneyimi, eğitim düzeyi ve ilişki durumu açısından anlamlı farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen ilk bulguya göre kendini susturmanın yaşanılan kente göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgu, kendini susturmaya ilişkin alanyazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışmalarda daha küçük yerleşim yerlerinde ve kasabalarda yaşayan kadınların önemli bir kısmının kendini susturma eğiliminde oldukları dikkat çekmektedir (Ali, 2010; Drat-Ruszczak, 2010). Bu durum belirli sosyal çevrelerde kendini susturmaya yönelik ilişkisel şemalarla açıklanabilir (Jack ve Ali, 2010). Ayrıca kendini susturma belirli sosyal çevrelerde kadını oluşturduğu bir yanıt olarak da değerlendirilmektedir. Bir diğer ifadeyle, bazı çevresel faktörler kadının kendini susturmasını olağan kabul ederek kadına ilişkin bir rol olarak değerlendirilmektedir. Bu tür sosyal çevrelerin genellikle nispeten daha küçük yerleşim yerlerinde bulunduğu bilindiğinden (Drat-Ruszczak, 2010), bu araştırmadaki kendini susturmanın kadınların yaşadıkları kente göre anlamlı farklılaşmasının beklendik bir sonuç olduğu söylenebilir. Burada ele alınan iki kentten Erzurum nüfus açısından daha geleneksel bir yaşam biçiminin ve buna bağlı değerlerin hakim olduğu bir kent olma özelliğindedir. Bu bağlamda kendini susturmanın

yaşanılan kente göre farklılaşmasının bir diğer nedeni, kadınların içinde yer aldıkları topluma ilişkin cinsiyet rolleri olabilir. Toplumun kadın ve erkeğe ilişkin beklentilerinin ve onlara attıkları görevlerin katı sınırlarla ayrılmasını kapsayan geleneksel cinsiyet rollerinin (Woodhill ve Samuels, 2004), bir diğer ifadeyle kadınsı ve erkeksi cinsiyet rollerinin, kendini susturmayı artırdığı bilinmektedir (Murphy, 2003; Puzio, 2017; Reyes, 2014). Natsuaki, Samuels ve Leve (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, etkili duyuşsal ve bilişsel başa çıkma becerilerini kazanmadan önce kadınsı cinsiyet rolünün benimsenmesi ile kadınların rollerinde uyumsuz başa çıkma stratejilerine yöneldiği ve bu doğrultuda kendilerini susturdıkları görülmüştür. Harper ve Welsh (2007) ise, geleneksel cinsiyet rollerinin baskın olduğu çevrelerde kadınların romantik ilişkilerini devam ettirebilmek amacıyla kendilerini susturdıklarını öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin çevresel faktörler kapsamında kazanıldığına ilişkin vurgu (Moi, 2001), kadının kendini susturmasının içinde bulunduğu kente göre farklılaşmasını açıklayabilir. Öte yandan mevcut çalışmanın bulguları Türkiye kültüründe yer alan genç kadınları temsil ettiğinden, tek bir kültürde yer alan farklı kentlerdeki kadınların kendini susturmasının anlamlı düzeyde farklılaşması, Jack ve Ali'nin (2010) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmada farklı büyüklüğe ve fırsatlara sahip çevrelerde yaşayan kadınların, kendini susturma düzeylerinin de farklı olduğu görülmüştür. Bu durum mevcut çalışmadaki kentlerden birinin metropol özelliğe sahip olması, diğerinin ise böyle bir özelliğe sahip olmaması ile açıklanabilir. Bu nedenle ilişkisel davranışlar ele alındığında kişilerarası ilişkiler kadar, kadının içinde yer aldığı fiziksel çevrenin de değerlendirilmesi gereklidir (DeMarco, 2010).

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç, kendini susturmanın annelik deneyimine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulgusudur. İlgili alanyazında, kadınların annelik deneyimi ile kendini susturmasında belirleyici olan etmenin kültür olduğu vurgulanmaktadır (Jack ve Ali, 2010). Mauthner (2010), bir kadının içinde bulunduğu sosyal çevrede yer alan annelik idealleri doğrultusunda, kendi istek ve ihtiyaçlarını görmezden geldiklerini öne sürmektedir. Zoellner ve Hedlund (2010) bu idealleri; küçük çocuklara yabancılar, hatta babaları tarafından bakılmasının onların dezavantajlı durumda olmasına neden olduğuna ve kreş ya da gündüz bakım evi gibi seçeneklere başvurmanın annelik imajına aykırı olduğuna ilişkin tutumlarla betimlemektedir. Ayrıca söz konusu idealler ile kadınların hali hazırda sahip olduğu annelik tutumları arasında fark olduğunda, kadınların kendilerini ifade etmek yerine, arka planda olmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ancak mevcut çalışmada kendini susturmanın annelik deneyimine sahip olma ya da olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu durumun nedeni, mevcut çalışmadaki kadınların geleneksel olmayan cinsiyet rollerine sahip olma ihtimalini düşündürebilir. Öyle ki kadınların sahip olduğu annelik şeması, geleneksel cinsiyet rolleri doğrultusunda şekillendiğinde, toplumsal çevrenin anneliğe ilişkin ideallerinden oldukça etkilenmektedir. Söz konusu idealler çerçevesinde oluşturulan 'ideal bir anne' ya da 'ideal bir eş' olma ile kadınlar, ilişkilerini güvenceye almak amacıyla da kendi seslerini duymazdan gelirler (Zoellner ve Hedlund, 2010). Dolayısıyla mevcut çalışmadaki anne olan ve olmayan kadınların kendini susturma düzeyleri açısından benzer oldukları söylenebilir.

Çalışmadan elde edilen genç kadınlarda kendini susturmanın eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulgusu, yapılan diğer çalışmalar ile tutarlıdır (Bowleg, Belgrave ve Reisen, 2000). Mevcut çalışmada, okul dışı kadın katılımcılara meslek eğitim kursları aracılığıyla ulaşılmasının nedeni, bu kurslardaki bireylerin çoğunlukla kadınlardan oluşmasıdır. Alanyazında kadın katılımcılar ile yürütülen çalışmalara bakıldığında, kadınlara genellikle kadın cinsiyetiyle özdeşleşmiş kurslar üzerinden ulaşıldığı görülmektedir (Neves ve Nogueira, 2010). Öte yandan Drat Ruszczak (2010) tarafından yapılan bir çalışmada düşük eğitim düzeyine sahip olanların kendini daha fazla susturdıkları görülmüştür. Bir diğer ifadeyle kendini susturma düşük eğitim düzeyinden etkilenecek daha yoğun yaşanmaktadır. Jack ve arkadaşlarının (2010) Nepal toplumundaki kadınlarda kendini susturmayı inceledikleri çalışmada da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmada düşük eğitim düzeyinin kendini susturmayı güçlü bir şekilde etkileyebildiği ve kadının kendini susturmasına ilişkin farkındalığın eğitimle kazanıldığı ifade edilmektedir. Dale ve arkadaşları (2014) da eğitim ve kariyere ilişkin daha az fırsatın kendini susturmaya katkıda bulunacağından söz etmektedir. Ek olarak, düşük eğitim düzeyine sahip kimi kadının kendini susturarak 'anne' rolüne kendilerini adayarak ve belirli bir oranda kişisel tatmin duygusu yaşayarak kendini susturmayı nispeten etkili hale getirdikleri görülmektedir (Drat Ruszczak, 2010). Bu durum da ise kendini susturmanın bir savunma mekanizması olarak işlev gördüğü söylenebilir. Kadınlarda kendini susturmanın eğitim düzeyine göre farklılaşması, yukarıda aktarılanlar doğrultusunda, beklendiği bir sonuç olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen son bulguda ise, genç kadınlarda kendini susturmanın ilişki durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır. İlgili alanyazında kendini susturmanın yakın ilişkiler

doğrultusunda gerçekleştiği ifade edilmektedir (Jack ve Ali, 2010). Ancak mevcut çalışmada kendini susturmanın herhangi bir ilişkiye sahip olma ya da olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu durumun nedeni kadınların kendini susturmaya yönelik tutumlarının sadece davranışsal boyutta değil, bilişsel boyutta da oluşması olabilir. Öyle aktif bir yakın ilişkiye sahip olmanın ötesinde ilişkisel süreçlere yönelik beklenti, plan ve düşünceler de kadınların kendini susturmaya ilişkin şemalar geliştirmelerine neden olabilir. Besser, Flett ve Hewitt (2010) tarafından yapılan çalışmada da ilişkilere yönelik inanç ve düşüncelerin kendini susturmayı etkilediği görülmektedir. Bu nedenle, herhangi bir ilişkisi olmayan kadınların da kendini susturma puanları, yakın ilişkisi olan kadınlarıkiyle benzerlik taşımış olabilir. Öte yandan herhangi bir ilişkiye sahip olan kadınların ise, ilişkisel süreçte yer almalarının başlı başına kendini susturmaya neden olmadığı söylenebilir. Kendini susturma, ilişkisel süreçlerde kadınların herhangi bir çatışmadan kaçınma ve ilişkiyi devam ettirme çabası doğrultusunda şekillendiğinden (Jack, 2003; Jack ve Dill, 1992) ve genellikle işlevsel olmayan bir başa çıkma stili olarak değerlendirildiğinden (Natsuaki ve ark., 2015); kendini susturmanın herhangi bir ilişkisi olan tüm kadınlarda deneyimlenmesi olanaksız görülmektedir. Bir diğer ifadeyle yakın bir ilişkiye sahip olmanın başlı başına kendini susturmanın bir belirleyicisi olmadığı söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen sınırlı bulgular nicel araştırma yöntemiyle elde edilmiştir. Kendini susturmanın orijinal olarak depresyon tanısı almış kadınların anlatıları doğrultusunda açıklandığı göz önüne alındığında, kadınların görüşlerine başvurarak nitel araştırmaların yapılması, süreci farklı bir açıdan değerlendirmeye olanak sağlayabilir. Ayrıca çalışmada okul dışı katılımcılara yalnızca meslek eğitim kursları aracılığıyla ulaşılmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmaların okul dışı örneklemi temsil etmesi amacıyla çeşitli sektörlerdeki meslek elemanları (temizlik görevlisi, çocuk bakıcısı gibi bazı özel çalışma alanları da dahil ederek), işsiz bireyler ve çeşitli bölgelerdeki kadınlar üzerinde yürütülmesi önerilebilir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda, yine farklı çevrelerin karşılaştırılmasına yönelik, kırsalda yer alan katılımcılara da ulaşılabilir. Son olarak kadınların kendilerini susturmalarının ilerleyen yaşam dönemlerinde devam edip etmeyeceğini ve bu süreci etkileyebilecek olası değişkenleri belirlemek amacıyla boylamsal çalışmaların yapılması önerilebilir. Kadın yaşantısının daha derin anlaşılmasına katkıda bulunan kendini susturma olgusunun daha geniş çaplı ve farklı değişkenlerle ve araştırma yöntemleriyle incelenmesinin önemli katkılar getireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

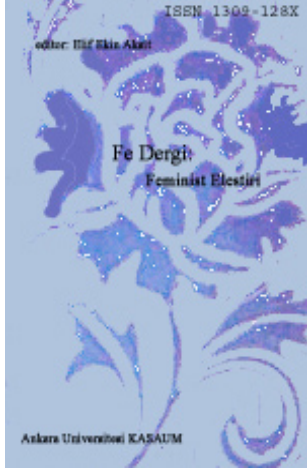
- Adams, G., & Plaut, V. C. (2003). The cultural grounding of personal relationship: Friendship in North American and West African worlds. *Personal Relationships, 10*, 333-347.
- Ali, A. (2010). Exploring the immigrant experience through self-silencing theory and the full-frame approach: The case of caribbean immigrant women in Canada and the United States. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 227-240). New York, NY: Oxford University Press.
- Astbury, J. (2010). The social causes of Women's depression: A question of right violated? In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 19-45). New York, NY: Oxford University Press.
- Besser, A., Flett, G. L., & Hewitt, P. L. (2010). Silencing the self and personality vulnerabilities associated with depression. In D.C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 285-312). New York, NY: Oxford University Press.
- Bowleg, L., Belgrave, F. Z., & Reisen, C. A. (2000). Gender roles, power strategies, and precautionary sexual self-efficacy: Implications for Black and Latina women's HIV/AIDS protective behaviors. *Sex roles, 42*(7), 613-635.
- Dainow, A. (2014). *The influence of feminism on self-silencing and friendship quality in women's same-sex friendships*. Master Thesis. The University of Guelph, Canada.

- Dale, S. K., Cohen, M. H., Kelso, G. A., Cruise, R. C., Weber, K. M., Watson, C., ... & Brody, L. R. (2014). Resilience among women with HIV: Impact of silencing the self and socioeconomic factors. *Sex roles, 70*(5-6), 221-231.
- DeMarco, R. F. (2010). Supporting voice in women living with HIV/AIDS. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 343-362). New York, NY: Oxford University Press.
- Demir Kaya, M. (2019). *Genç kadınlarda kendini susturma ve toplumsal cinsiyet rollerinin kimlik işlevleri üzerindeki etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Drat-Ruszczak, K. (2010). The meaning of self-silencing in Polish women. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 203-225). New York, NY: Oxford University Press.
- Eaker, E. D., & Kelly Hayes, M. (2010). Self-silencing and the risk of heart disease and death in women: The framingham offspring study. In D.C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 399-414). New York, NY: Oxford University Press.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton. (Reprinted from Identity, youth and crisis, 1968, New York: Norton)
- Fivush, R. (2002). Voice and silence: A feminist model of autobiographical memory. In J. Lucariello, J. A. Hudson, R. Fivush, & P. J. Bauer (Eds.), *The mediated mind: Essays in honor of Katherine Nelson* (pp. 1-38). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Gilligan, C. (2017). *Kadının farklı sesi*. (Çev. D. Dinçer, F. Arisan & M. Elma). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gordon, R. A. (2010). Drugs don't talk: Do medication and biological psychiatry contribute to silencing the self? In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 47-72). New York, NY: Oxford University Press.
- Granski, M., Javdani, S., Sichel, C. E., & Rentko, M. (2020). Gender Differences in the Relationship Between Self-Silencing, Trauma, and Mental Health Among Juvenile Legal System-Involved Youth. *Feminist Criminology, 15*(5), 545-566.
- Harper, M. S., & Welsh, D. P. (2007). Keeping quiet: Self-silencing and its association with relational and individual functioning among adolescent romantic couples. *Journal of Social and Personal Relationships, 24*, 99-116.
- Hautamaki, A. (2010). Silencing the self across generations and gender in Finland. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 175-201). New York, NY: Oxford University Press.
- Jack, D. C. (1991). *Silencing the self: Women and depression*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jack, D. C. (2003). The anger of hope and the anger of despair: How anger relates to women's depression. In J. Stoppard & L. McMullen (Eds.), *Situating sadness: Women and depression in social context* (pp. 62-87). New York: New York University Press.

- Jack, D. C., & Ali, A. (2010). Introduction: Culture, self-silencing, and depression: A contextual-relational perspective. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 3-17). New York, NY: Oxford University Press.
- Jack, D. C., & Dill, D. (1992). The silencing the self scale: Schemas of intimacy associated with depression in women. *Psychology of Women Quarterly*, 16, 97-106.
- Jack, D. C., Pokharel, B., & Subba, U. (2010). "I don't express my feelings to anyone": How self-silencing relates to gender and depression in Nepal. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 147-173). New York, NY: Oxford University Press.
- Jordan, J. (2010). On the critical importance of relationships for women's well-being. In D.C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 99-106). New York, NY: Oxford University Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kurtiş, T. (2010). *Self-silencing and well-being among turkish women*. Doktora Tezi. Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Lafrance, M. N. (2009). *Women and depression: Recovery and resistance*. London: Routledge.
- Le Bon, G. (2009). *Kitleler psikolojisi*. (Çev. Y. Ender). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Mauthner, N. S. (2010). "I wasn't being true to myself": Women's narratives of postpartum depression. In D.C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 459-484). New York, NY: Oxford University Press.
- Miller, L. T. (1996). *The self-silencing process in late adolescence: The relationship with depression and mother/doughter relationship*. Doctoral Dissertation. University of Cincinnati, USA.
- Moi, T. (2001). *What is a woman?: And other essays*. Oxford: Oxford University Press on Demand.
- Murphy, J. (2003). *Silencing the self: Depression, oppression, and gender*. Doctoral Dissertation. Alliant International University, Los Angeles.
- Natsuaki, M. N., Samuels, D., & Leve, L. D. (2015). Puberty, identity, and context: A biopsychosocial perspective on internalizing psychopathology in early adolescent girls. In K. C. McLean & M. Syed (Eds.), *The Oxford handbook of identity development* (pp. 389-405). New York, NY: Oxford University Press.
- Neely-Smith, S., & Patsdaughter, C. A. (2003). *The influence of self-esteem and self-silencing on self-efficacy for negotiating safer behaviors in urban Bahamian women* (Doctoral dissertation, Barry University, Miami Shores).
- Neves, S., & Nogueira, C. (2010). Deconstructing gendered discourses of love, power, and violence in intimate relationships: Portuguese women's experiences. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 241-259). New York, NY: Oxford University Press.
- Nicolas, G., Hirsch, B., & Beltrame, C. (2010). Sociopolitical, gender, and cultural factors in the conceptualization and treatment of depression among Haitian women. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 313-330). New York, NY: Oxford University Press.

- Oh, J. J. (2010). *Self silencing, cultural values and well-being among Asian and European American women*. Doctoral Dissertation. Alliant International University, Los Angeles.
- Page, J. R., Stevens, H. B., & Galvin, S. L. (1996). Relationships between depression, self-esteem, and self-silencing behavior. *Journal of Social and Clinical Psychology, 15*(4), 381-396.
- Puzio, A. R. (2017). *The socialization of the adolescent voice: Selfsilencing as an expression of culture and context*. Doctoral Dissertation. Wake Forest University, USA.
- Reyes, D. Y. (2014). *Ethnic differences in self-silencing and traditional Latino gender roles in Latina women*. Doctoral Dissertation. Walden University, USA.
- Sormanti, M. (2010). Facilitating women's development through the illness of cancer: Depression, self-silencing, and self-care. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 363-380). New York, NY: Oxford University Press.
- Stoppard, J. M. (2010). Commentary: Self-silencing and Women's depression. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 505-513). New York, NY: Oxford University Press.
- Witte, T. H., & Sherman, M. F. (2002). Silencing the self and feminist identity development. *Psychological Reports, 90*, 1075-1083.
- Woodhill, B. M., & Samuels, C. A. (2004). Desirable and undesirable androgyny: A prescription for the twenty-first century. *Journal of Gender Studies, 13*(1), 15-42.
- Zoellner, T., & Hedlund, S. (2010). Women's self-silencing and depression in the socio-cultural context of Germany. In D. C. Jack & A. Ali (Eds.), *Silencing the self across cultures* (pp. 107-127). New York, NY: Oxford University Press.

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Halkla İlişkiler ve Kamulardaki “Sosyo-Kültürel Dönüşüm”e Kampanyalar Üzerinden Bakmak: #KıyafetimeKarışma Kampanyası Üzerine Bir İnceleme

Ebru Akçay

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 12.05.2021

Yazı Kabul Tarihi: 01.10.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Ebru Akçay, “**Halkla İlişkiler ve Kamulardaki “Sosyo-Kültürel Dönüşüm”e Kampanyalar Üzerinden Bakmak: #KıyafetimeKarışma Kampanyası Üzerine Bir İnceleme**” *Fe Dergi 14*, no. 2 (2021), 44-59.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_5.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Halkla İlişkiler ve Kamulardaki “Sosyo-Kültürel Dönüşüm”e Kampanyalar Üzerinden Bakmak: #KıyafetimeKarışma Kampanyası Üzerine Bir İnceleme*
Ebru Akçay*

Halkla ilişkilerdeki “sosyo-kültürel dönüşüm” halkla ilişkilere egemen olan yönetsel yaklaşımdan teorik ve metodolojik olarak değişime işaret etmektedir. Sosyo-kültürel dönüşüm perspektifi, halkla ilişkilerin toplumsal bir pratik olduğunu öne sürer ve halkla ilişkilerin anlamların üretildiği “etkileşim mevkii” olarak kavramsallaştırılmasını önerir. Halkla ilişkilere yönelik sosyo-kültürel yaklaşımdan yararlanan bu çalışma, halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşümü, kamuların halkla ilişkiler kampanyalarına katılımı bağlamında incelemeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun 2017’de kadınların katılımıyla gerçekleştirdiği #KıyafetimeKarışma kampanyası, halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşümü örneklendiren bir kampanya olarak vaka incelemesi yöntemiyle incelenmektedir. Kampanyaya ilişkin toplanan verilerin analizi için Linda Hon’un “Halkla İlişkiler ve Dijital Toplumsal Savunuculuk Modeli” takip edilmiştir. Çalışma, egemen halkla ilişkiler literatüründeki kamu kavramsallaştırmasının dönüşüme uğradığını ve kamuların kampanyalarda üretilen “anlamın ortak yaratıcıları” olarak tanımlanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu ekseninde çalışma, kamuların katılımlarıyla gerçekleştirilen halkla ilişkiler kampanyalarının, erkek şiddeti hakkında söylemlerin üretildiği, kadın dayanışmasının geliştirildiği, sürdürülebilir platformların kurulduğu bir “etkileşim mevkii” oluşturma potansiyeli bulunduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, sosyo-kültürel dönüşüm, ortak anlam yaratımı, kadına yönelik şiddet, #KıyafetimeKarışma

Observing “Socio-Cultural Turn” in Public Relations and Publics through Campaigns: An Analysis on #KıyafetimeKarışma

“Socio-cultural turn” in public relations refers to a theoretical and methodological shift from the managerial approach to public relations. The perspective of socio-cultural turn puts forward that public relations is a societal practice and suggests public relations to be conceptualized as “a locus of transactions” in which meanings are produced. Based on this approach, the study aims to analyze the transformation that public relations has undergone through publics’ participation in public relations campaigns. In this context, #KıyafetimeKarışma campaign, which was conducted by We Will Stop Femicide Platform with the participation of publics in 2017, is chosen as a case exemplifying the transformation of public relations and case study is used for the analysis. Linda Hon’s model titled “Model of Public Relations and Digital Social Advocacy” is utilized to analyze the case. The study puts forth that the concept of public in public relations literature has transformed; and publics can be described as “cocreators of meaning” of public relations campaigns. Within this scope, the study asserts that public relations campaigns conducted with publics’ participation have the potential of generating “locus of transactions” through which discourses on male violence are produced, women’s solidarity is built, and sustainable platforms are founded.

Keywords: public relations, socio-cultural turn, cocreation of meaning, violence against women, #KıyafetimeKarışma

Giriş

Halkla ilişkileri, yönetsel bir fonksiyon olarak tanımlayan kurumsal yaklaşımın 2000’li yıllarda sarsılmaya başlamasıyla, halkla ilişkiler teorisi değişim geçirmeye başlamıştır. Halkla ilişkilerdeki bu teorik sarsıntı, halkla

*Bu makale, Ebru Akçay’ın (2020) “Halkla İlişkilere Toplumsal Yaklaşım: Kadına Yönelik Şiddet Karşıtı Dijital Kampanyalar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ebruakcay@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4792-9680>, Yazı Gönderim Tarihi: 12.05.2021, Yazı Kabul Tarihi: 01.10.2021

ilişkiler araştırmacılarının sosyal teorileri sorunsallaştırması ve disiplinin temel varsayımlarını sorgulamasıyla mümkün olmuştur. Edwards ve Hodges (2011), halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşümü “sosyo-kültürel dönüşüm” olarak tanımlamaktadır. Bu dönüşüm ekseninde, halkla ilişkiler pratiğinin sosyal inşacı bir okuması ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, uzun yıllardır sadece yönetsel ve kurumsal bir pratik olarak tanımlanan halkla ilişkiler, artık toplumsal bir pratik olarak tanımlanmakta ve halkla ilişkilerin “anlam yaratımı” ile olan ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Halkla ilişkilerin toplumsal bir pratik olduğunu ve halkla ilişkiler kampanyalarının toplumsal çıktılar üretebildiğini ileri süren yaklaşımlardan beslenen bu çalışma, bu teorik varsayımın en görünür alanlarından birinin kadın hareketi içindeki kampanyalar olduğu fikrinden hareketle, Türkiye kadın hareketi içinde yer alan #KıyafetimeKarışma kampanyasına odaklanmaktadır.

Halkla ilişkilerin toplumsal bir pratik olarak kavramsallaştırılması, kamuların tanımlanma biçiminin de değiştiğini göstermektedir. Botan ve Taylor (2004) halkla ilişkilerin, işlevsel yaklaşımlardan “ortak anlam yaratımı” yaklaşımına doğru bir dönüşüm geçirdiğinin altını çizmektedir. Halkla ilişkilerdeki işlevsel yaklaşım, iletişimi ve kamuları, kurumların amaçları için araç olarak görürken “ortak anlam yaratımı” yaklaşımı kamuları, kurumların iletişim pratiklerinde inşa ettikleri anlamın ortak yaratıcıları olarak konumlandırmaktadır (Botan ve Taylor, 2004). Halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşüm çerçevesinde, kamular, normatif halkla ilişkiler literatürünün iddia ettiği gibi kurumlara sorun yaratan ya da eleştirel halkla ilişkiler yaklaşımının iddia ettiği gibi iletişimsel mesajları pasif şekilde alımlayan gruplar olarak değil; halkla ilişkiler kampanyalarında üretilen anlamların ortak yaratıcıları olarak yani iletişim süreçlerinde aktif birer aktör olarak konumlandırılmaktadır.

Ortak anlam yaratımı perspektifinin teorik bir varsayım olarak kalmaması için kamusal yaşamın içinden bazı örneklerin bu perspektif ile okunması gerekmektedir. Dolayısıyla bu makale, kamuların anlam yaratımı sürecinin bir parçası olduğunu incelemek için kadın hareketine bakmanın ufuk açıcı olacağını ve kadınların katılımıyla gerçekleşen kampanyaların, halkla ilişkilerdeki dönüşümü örneklendirebileceğini ileri sürmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın özgünlüğü, halkla ilişkilerdeki sosyo-kültürel dönüşümü tartışmaya açarak sosyo-kültürel yaklaşımı, halkla ilişkiler literatürüne hâkim olan ana akım ve eleştirel yaklaşım dikotomisine bir alternatif olarak konumlandırması ve bunu ampirik bir örnekle açıklamasında yatmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada, *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu*'nun (KCDP), 2017'de, kadınlara yönelik saldırılarla mücadele etmek için gerçekleştirdiği #KıyafetimeKarışma kampanyası, halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşümü örneklendiren bir kampanya olarak incelenmektedir. Kadınların, kıyafetleri bahane gösterilerek kamusal mekanlarda erkeklerin saldırısına uğradığı bir dönemde kadınlar, saldırıların münferit olmadığını gündeme getirmek için kampanyaya katılmıştır. Yaşanan şiddet olaylarının, kadınların hayat tarzına yönelik saldırılar olarak tanımlandığı kampanyada “stratejik iletişim” esnek ve katılımcı bir biçimde kullanılmıştır. Bu doğrultuda, #KıyafetimeKarışma kampanyasını, erkek şiddetine karşı iletişimsel, örgütsel ve sembolik taktiklerin kullanıldığı bir halkla ilişkiler kampanyası olarak konumlandırmak mümkündür.

Çalışmada, vaka incelemesi yöntemi kullanılmakta ve kampanyaya ilişkin veriler Hon'un (2015) “Halkla İlişkiler ve Dijital Toplumsal Savunuculuk Modeli” takip edilerek analiz edilmektedir. Söz konusu model, halkla ilişkiler ve savunuculuk kampanyalarının analizi için *öncüller*, *süreç* ve *sonuçlar* bölümlerini içeren bir araştırma tasarımı önermektedir. Çalışmada, halkla ilişkilerin geçirdiği dönüşüm “sosyo-kültürel dönüşüm” (Edwards ve Hodges, 2011); kamuların geçirdiği dönüşüm ise “ortak anlam yaratımı” (Botan ve Taylor, 2004) çerçevesinde tartışılmaktadır. Halkla ilişkiler kampanyalarında, kamuların katılımıyla gerçekleştirilen aktivist taktiklere değinildikten sonra, araştırmanın analiz bölümünde #KıyafetimeKarışma kampanyası *öncüller*, *süreç* ve *sonuçlar* başlıkları altında incelenmektedir.

Halkla İlişkiler ve Kamulardaki Dönüşüm

Kamusallığın Yapısal Dönüşümü kitabında, Jürgen Habermas (2014), kamusal alanın dönüşümünde halkla ilişkilere olumsuz bir rol yüklemektedir. Halkla ilişkilerin “rıza mühendisliği” olduğu fikrini paylaşan Habermas (2014) halkla ilişkilerin ABD’de modern halkla ilişkiler disiplinin kurucusu olarak tanımlanan Ivy Lee ile başladığını iddia eden halkla ilişkiler tarih yazımını temel alarak argümanını geliştirir. Habermas’a göre halkla ilişkiler, kamuoyunu “yeni otoriteler ve simgeler oluşturup kabul ettirerek” (2014, s. 321) yönlendirir. Bu çerçevede, Habermas’a göre “yanlış bilinç” üreten ve kamuyu yönlendirmeyi amaçlayan halkla ilişkiler (Yıldırım Becerikli, 2008), kamusal alanın erozyonuna neden olmakta (Habermas, 2014) ve kamusal alana “ihanet etmektedir” (Habermas, 2015, s. 101).

Halkla ilişkilerin kamusal alanı erozyona uğrattığı yönündeki görüşleri ile Habermas’ın da dahil olduğu eleştirel halkla ilişkiler yaklaşımları, halkla ilişkilerin demokratik süreçlerin, kamusal alanın ve sivil toplumun

altını oyduğunu iddia etmektedir. Eleştirel yaklaşıma göre, antidemokratik bir yapıya sahip olan halkla ilişkiler, sadece kurumsal çıkarları göz önüne aldığı için kamusal alana zarar vermektedir (L'Etang, 2002). Bu çerçevede halkla ilişkilerdeki eleştirel yaklaşımlar, aktarımsal iletişim modeline dayanan egemen halkla ilişkiler paradigmasının, halkla ilişkileri yönetsel bir araç olarak kavramsallaştırmasına ve kaynak eşitsizliklerine, iktidar sorununa yer vermemesine eleştiri getirmekte ve halkla ilişkiler pratiğinin, egemen çıkarları yeniden üreten ideolojik bir araç olduğunun altını çizmektedir.

Son dönemde, halkla ilişkilerin toplumsal bir pratik olduğunu ve sınırlarının genişletilmesi gerektiğini belirten araştırmalar artmaya başlamıştır (Swann, 2014). Özellikle 2000'li yıllardan sonra halkla ilişkiler literatüründe filizlenen sosyo-kültürel yaklaşım, halkla ilişkilerin kurumsal örneklerine alternatif üretmekte ve halkla ilişkilere toplumsal bir yaklaşım getirmektedir. Başka bir ifadeyle, sosyo-kültürel yaklaşım, halkla ilişkileri sadece kurumların kontrolünde olan yönetsel bir araç olarak konumlandırmak yerine, kamuların halkla ilişkiler kampanyalarına katılımını ön plana çıkararak halkla ilişkilerin toplumsal hareketlerdeki ve kamusal tartışmalardaki kullanımlarını irdelemektedir. Bu yönüyle, sosyo-kültürel dönüşüm, halkla ilişkiler pratiğini kültürel anlamların üretilmesi, sürdürülmesi ve düzenlenmesi ile ilgili bir alan olarak kavramsallaştırmakta, bu nedenle kurumsal vurguyu önceleyen yaklaşımdan farklılaşmaktadır (Edwards ve Hodges, 2011).

Sosyo-kültürel yaklaşım, halkla ilişkilerdeki eleştirel yaklaşımdan da farklılaşarak halkla ilişkilerin kamusal alana katkı sağlama potansiyelini gündeme getirmektedir. Bu yaklaşıma göre, halkla ilişkiler pratiği, yurttaşların kamusal hayata katılımını sağlama ve kamusal tartışmaları etkileme potansiyeline sahiptir (Ihlen ve van Ruler, 2009). Halkla ilişkilerin topluma katkısını araştırmak; kamuları tartışmanın merkezine çekmek anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, kamuların, iletişim faaliyetlerinin sadece hedef kitlesi değil, iletişim faaliyetlerinin ortak yaratıcısı olduğunun altı çizilmektedir. Zira artık halkla ilişkilerin, kâr amacı gütmeyen kurumlar, STK'lar ve aktivistler tarafından da yoğun olarak kullanıldığı kabul edilmektedir (Heath, 2006).

Kamuların, iletişim süreçlerinde anlamın ortak yaratıcısı olduğunu ileri süren yaklaşım, literatürde "ortak anlam yaratımı" perspektifi olarak bilinmektedir (Botan ve Taylor, 2004). İletişimi, "anlam yaratma süreci" olarak tanımlayan bu perspektife göre kamular, kurumsal amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olarak değil, iletişim kampanyalarında üretilen anlamların yaratımına katılan partner olarak algılanmalıdır (Botan ve Taylor, 2004). Diğer bir ifadeyle, "ortak anlam yaratımı" kampanyalarda üretilen anlamın yaratılmasına kamuların dahil olduğunu ileri sürmektedir.

Kâr amacı gütmeyen örgütlerin ve kamuların katılımıyla gerçekleştirilen kampanyaların artmaya başlaması, kamuların halkla ilişkilerde önemli bir çalışma alanı haline gelmesini sağlamaktadır (Holtzhausen, 2000). Günümüzde, halkla ilişkilerin, aktivist kamular ve sivil toplum örgütleri tarafından aktivist amaçlarla kullanılması anlamına gelen "aktivist halkla ilişkiler" literatürü gelişmeye başlamıştır (Sancar, 2017). Aktivist halkla ilişkiler kavramsallaştırması, kâr amacı gütmeyen örgütlerde olduğu gibi kamuların da bir dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu, aktivistlerin, kurumlar için "engel" olarak tanımlanmasından iletişim faaliyetlerinin yürütücüsü ya da ortak yaratıcısı olarak tanımlanmasına doğru bir dönüşümdür.

Kamuların, anlamların "ortak yaratıcısı" olarak konumlandırılması, işlevsel yaklaşımdan kopuşa işaret etmektedir. İşlevsel yaklaşım ile "ortak anlam yaratımı" yaklaşımı arasındaki temel farklılık, kamuların tanımlanma biçiminde yatmaktadır (Botan ve Taylor, 2004). İşlevsel yaklaşımda, kamu kategorileri, kurumun hedeflerine kıyasla ikincil önemdeyken "ortak anlam yaratımı" yaklaşımında, kamularla inşa edilen ilişki ve kamuların anlam yaratımına katılımı önem kazanmaktadır. Kamuların, kurumlarla ve kamularla iş birliği içinde anlam yaratabilmesi, halkla ilişkilerin farklı tarafların katılımını mümkün kılmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, halkla ilişkiler pratiğinin "toplumsal ve kültürel anlamları üreten etkileşim mevkileri" oluşturduğunu söylemek mümkündür (Edwards ve Hodges, 2011, s. 4).

Halkla ilişkilerin, etkileşim mevkileri yarattığını iddia etmek için kamuların da stratejik iletişimi kullandığını görmek gerekmektedir. Zira günümüzde, kurumların yukarıdan aşağıya doğru tasarladığı ve önceden planladığı stratejilerinden bahsetmek yerine, ortak çalışmaya ve iş birliğine dayalı stratejilerinden söz etmek mümkün hale gelmiştir (Gulbrandsen ve Just, 2016). Son dönem yapılan araştırmalar, stratejik iletişim alanındaki bu dönüşümün dijitalleşmeyle mümkün olduğunu ortaya koymuştur (Aktaş, 2021). Dijitalleşme sayesinde, kurumların, iletişim pratiklerini kontrol edebildiğine ve merkezden yönetebildiğine dair anlayış geçerliliğini yitirmiş, dijital imkânlarla desteklenen stratejik iletişim merkezsizleşmiştir (Knebel ve Seele, 2019). Stratejik iletişimin katılımcı ve merkezsizleşmiş hale gelmesinde, kurumların, kamulardaki dönüşümün farkına varmasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim toplumsal sorunlar etrafında kümelenerek gündem oluşturma ve

kamusal tartışmayı yönlendirme potansiyeli olan kamuları yok saymanın, kurumların imajını zedeleme riski bulunmaktadır.

Dijitalleşme ile spontane, esnek ve katılımcı bir yapıya kavuşan stratejik iletişim ekseninde, halkla ilişkilerin araştırma, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamaları da esnekleşmektedir. Kamuların katılımıyla gerçekleşen kampanyaların araştırma aşaması, yalnızca formel araştırmaya değil, kamuların tecrübesi, aktivizmden gelen deneyimi, kolektif hafızası ve sezgisine de dayanabilmektedir. Planlama aşaması, kampanyaların tüm sürecine yayılırken uygulama aşamasını, önceden planlanmış programlar değil, kamuların spontane ve yaratıcı stratejileri şekillendirmektedir. Kampanyaların başarısı ise sadece formel yöntemlerle değil, kampanyaların toplumsal çıktılarıyla da değerlendirilmektedir.

Dijitalleşme, yalnızca stratejik iletişimi ve halkla ilişkiler kampanyalarını esnekleştirmekle kalmamış aynı zamanda aktivist kamuların geniş katılımlı dijital kampanyalar gerçekleştirmesini de mümkün hale getirmiştir. 1990’lardan sonra teknolojinin imkanları sayesinde, aktivist kamular, halkla ilişkiler taktiklerini kullanarak dijital iletişim kampanyaları düzenlemeye başlamıştır (Watson, 2017; Swann, 2014). Dijital platformlar, çevrimiçi eylemlerin düşük maliyetle gerçekleştirilebilmesini sağlamış ve katılımcıların aynı mekân ve zamanı paylaşma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır (Earl ve Kimport, 2011). Bu açıdan, dijital platformlar, toplulukların küresel kampanyalar düzenlenebilmesini mümkün kılmakta (Collister, 2012) ve eylemler için bilgiye erişim, bilgiyi yayma, dayanışma, kolektif kimlik inşa etme, kararları koordine etme gibi konularda kolaylıklar sağlamaktadır (Kavada, 2010).

Aktivist Kamular, Aktivist Taktikler ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu

Dijitalleşme, kamu kategorilerinin yekpare ve homojen bir bütün olarak değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Nitekim, dijital platformlar, hedef kitle kategorilerinin belirlenmesini zor hale getirmektedir (Güçdemir, 2015). Bu makale, kamuları, önceden tanımlanmış ve homojen gruplar olarak ele almak yerine, bir sorun etrafında kümelenen heterojen toplumsal gruplar olarak tanımlayan yaklaşıma katılmaktadır. Bu çerçevede, kamular, “bir soruna bağlı olarak oluşan ve soruna ilişkin değişimin yaşanması için baskı yaratan gruplar” olarak tanımlanmaktadır (Wakefield ve Knighton, 2019, s. 3). Bu çalışma da Chandler ve Munday’ın (2018, s. 223) “her kamusal olay veya meselenin, o mesele yaygın bir kamusal ilgi konusu olduğu sürece kendine ait bir kamusu olur ve aslında tek bir ‘kamu’ yoktur” şeklindeki fikriyle uyumlu olarak tek bir *kamudan* değil, farklı ve çoğul *kamulardan* bahsetmenin daha makul olduğu fikrini paylaşmaktadır. *Kamular* artık kendi güçlerini ortaya koymakta (Tench ve Yeomans, 2017), agresif taktikleri ve diyalogu kullanmaktadır (Toledano, 2016).

Aktivistlerin kullandığı taktikleri, Patrick Jackson (1982, s. 215) beş gruba ayırmaktadır: *iletişimsel aktiviteler* röportajları, kişisel ziyaretleri ve medya ilişkilerini; *sembolik aktiviteler* boykotları, sokak tiyatrolarını ve kostümlü grevleri; *örgütsel aktiviteler* broşür dağıtma, örgütlenme ve toplantı düzenlemeyi; *yasal aktiviteler* imza kampanyaları, duruşmalarda tanıklıkları ve dava takiplerini; *sivil itaatsizlik aktiviteleri* ise oturma eylemleri ve trafik durdurma gibi eylemleri kapsamaktadır.

Jackson’ın kategorilendirdiği aktivist taktiklerin, halkla ilişkiler odaklı bir okuması yapıldığında Jackson’ın sıraladığı aktiviteler ile halkla ilişkiler taktikleri arasındaki örtüşmeyi görmek mümkündür. Nitekim Michael F. Smith (2013), aktivist grupların, amaçlarına ulaşmak için halkla ilişkiler taktiklerinden yararlandığını belirtir. Aktivistler, kamuoyunun dikkatini çekmek için boykotlar, gösteriler, sembolik etkinlikler gibi “cephelenen” (*confrontational*) halkla ilişkiler taktiklerini kullandıkları gibi; medya ile ilişkiler, basın konferansı, röportaj, reklam, web sitesi gibi “bilgilendirici” taktikleri de kullanmaktadır (Smith, 2013, s. 7). Smith’in (2013) gruplamasına dahil ettiği bir diğer taktik ise aktivistlerin ele aldığı ve sorunun oluşmasında sorumluluğunun olduğunu düşündüğü kurumlar ve örgütlerle “ilişki inşası”dır. Bu çerçevede, Jackson’ın “sembolik aktiviteler” ve “sivil itaatsizlik aktiviteleri” olarak tanımladığı taktikleri, Smith’in “cephelenen” halkla ilişkiler taktikleri olarak; Jackson’ın “iletişimsel aktiviteler” ve “örgütsel aktiviteler” adını verdiği taktikleri ise Smith’in “bilgilendirici” taktikler ve “ilişki inşası” olarak tanımladığı görülmektedir.

Jackson’ın kategorilendirdiği aktivist taktikler ve hâkim halkla ilişkiler taktikleri arasındaki örtüşmeyi görmek, aktivizm ile halkla ilişkiler arasındaki ilişkiyi antagonist şekilde kuran ve halkla ilişkileri yalnızca kâr amacı güden kurumlara sabitleyen kurumsal halkla ilişkiler kavrayışından uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Toplumsal hareketlerin kullanageldiği taktik repertuarını, halkla ilişkiler taktikleri olarak değerlendirmek, halkla ilişkiler pratiğini yalnızca kurumsal iletişimle değil toplumsal hareketlerle ilişkilendiren literatürle de uyumludur. Söz konusu araştırmalar, halkla ilişkiler stratejilerinin, 1700’lerin sonundan 1860’ların ortasına kadar kölelik karşıtı harekette, 1840’lardan 1921’e kadar süfraj hareketinde, 1960’lar ve 1970’lerin sivil haklar

ve feminist hareketlerinde, 1920'lerdeki ve 1960'lardaki çevreci harekette kullanıldığını ortaya koymaktadır (Byerly, 1993).

Jackson'ın gruplamasındaki taktikleri, halkla ilişkiler taktikleri olarak ele almak, halkla ilişkilerin kurumsal işlevi dışında aktivist işlevi olduğunu (Coombs ve Holladay, 2012) görmeyi mümkün kıldığı gibi, aktivist kamuların halkla ilişkiler pratiğinin yürütücüsü olabileceği yönündeki "ortak anlam yaratımı" perspektifiyle de örtüşmektedir. Nitekim, Cizsek (2015) kölelik karşıtlarını, grevleri organize edenleri ve süfraj hareketine katılan kadınları, halkla ilişkiler uygulayıcısı olarak tanımlayabileceğimizi belirtmektedir.

Aktivist halkla ilişkiler literatüründe, özellikle 19. yüzyılın süfraj hareketi ve 1960'lar ve 1970'lerin feminist hareketinde, halkla ilişkiler stratejilerinin kullanıldığını ortaya koyan araştırmalar (Byerly, 1993; Cizsek, 2015), feminist kamuların ve örgütlerin, halkla ilişkiler taktiklerini ne şekilde kullandığını ve bunun halkla ilişkiler literatürüne katkısını gündeme getirmektedir. Toplumsal hareketlerle halkla ilişkilerin bağını kuran çalışmaların, feminist hareketin tarih boyunca halkla ilişkiler taktiklerini kullandığını ve feminist kamuların da birer halkla ilişkiler uygulayıcısı olduğunu göstermesi, halkla ilişkileri, kâr amacı güden örgütlerin kontrolündeki yönetsel bir araç olarak tanımlayan kurumsal literatüre alternatif üretmektedir. Ayrıca bu çalışmalar, halkla ilişkilerin yeni tanımlamalarının yapılmasına da zemin hazırlamaktadır. Örneğin, ABD'deki Oy Hakkı Hareketi'nde, performatif gösteriler, müzik, resim ve edebiyat gibi güzel sanat dallarının halkla ilişkiler faaliyeti olarak kullanıldığını ortaya koyduğu çalışmasında Bozkurt (2021), feminist hareketin halkla ilişkiler faaliyetlerini "mor halkla ilişkiler" olarak kavramsallaştırmıştır.

Bu çalışma ise *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu*'nu (KCDP) halkla ilişkiler taktiklerinin kullanımını örnekleyen bir örgüt olarak ele almakta ve örgütün düzenlediği #KıyafetimeKarşıma kampanyasını incelemektedir. 2010'da Münevver Karabalut cinayetinden¹ sonra *Emekçi Hareket Partisi*'nden kadınların oluşturduğu KCDP (Yıldız Tahincioğlu, 2015), Aksu Bora'nın ifadesiyle (2015, s. 12) "2000'li yılların en ilginç kadın örgütlemelerinden biri" konumundadır. KCDP "kadın cinayetlerine yönelik bakışı" değiştirmekte, kolektif olarak "sokağa çıkmanın fitilini" ateşlemekte (Yıldız Tahincioğlu, 2015, s. 342) ve avukatların, dava sahibi kadınların ve kadınların ailelerinin değişimine yardımcı olmaktadır (Kav, 2020). Ancak Yıldız Tahincioğlu (2015, s. 323) "esaslı bir kadın mücadelesi" yürütse de sosyalist gelenekten beslenen platformun, feminist hareketle arasında mesafe koyduğunu ve bu mesafenin Türkiye'deki sol hareketin feminist ideolojiye ve feminist mücadeleye bakışından kaynaklandığını belirtmektedir.

Feminist hareketle arasında koyduğu mesafeye rağmen, platformun halkla ilişkiler taktiklerinin kullanılması bağlamında, Türkiye kadın hareketinin aktivist repertuvarını çeşitlendirdiği söylenebilir. Örneğin, KCDP üyeleri söyleşilere katılmak, röportajlar vermek, basın toplantıları düzenlemek, programlara konuk olmak gibi *iletişimsel aktiviteler* yürütmek dışında, kadın cinayetlerine ilişkin broşür/afiş/pankart hazırlayarak ve düzenli aralıklarla toplantılar düzenleyerek *örgütsel aktiviteler* de gerçekleştirmektedir. Platformun örgütsel aktivitelerinin en güncel örneği, Türkiye'nin *İstanbul Sözleşmesi*'nden çekilmesini protesto etmek için hazırlanan ve bir binaya asılan #ÖLMEKİSTEMİYORUM yazılı dev bir şikâyet dilekçesidir.²

Platform, kadın cinayetleri vakalarını, dava süreçlerini ve gündeme ilişkin gelişmeleri boykot ederek *sembolik aktivitelerden* de yararlanmaktadır. Platformun sembolik taktiklerinden en dikkat çekici olanı, öldürülen kadınlar için hazırlanmış olan "Anıt Sayaç"tır.³ Öldürülen kadınların isimlerinin bulunduğu "Anıt Sayaç"ta kadınların isimlerine tıklandığında kadınların nerede, ne zaman, ne şekilde, kim tarafından öldürüldüğüne ve failin tutukluluk durumuna dair bilgiler paylaşılmaktadır. Platform, kadın cinayetleriyle mücadelede kullandığı iletişimsel, örgütsel ve sembolik taktiklere ek olarak kadınların şiddet gördüğü mekanlarda oturma eylemleri, mitingler ve yürüyüşler düzenleyerek *sivil itaatsizlik aktiviteleri* de gerçekleştirmektedir. Platformun yakın dönemde gerçekleştirdiği sivil itaatsizlik aktivitelerine, Cumhurbaşkanlığı'nın "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"nden çekilme kararını protesto etmek için yaptığı oturma eylemi, miting ve yürüyüş örnek verilebilir.

Platformun, dava takibi yapması, davalara ilişkin bilgiler paylaşması ve adliye çıkışlarında basın açıklamaları yapması platformun *yasal aktivitelerine* örnek olarak gösterilebilir. Yanı sıra, platform davaları devam eden, davaları açılmayan/kapatılan ya da şüpheli şekilde öldürülen kadınların gündemden düşmemesi için de mücadele etmektedir. Platform, #Gülistansız500gün⁴, #NadiraKadirova⁵, #RabiaNaz3Yıl⁶ gibi etiketlerle şüpheli şekilde öldürülen ve kendisinden haber alınamayan kadınların ve kız çocuklarının ailelerine destek olmaya ve kadına yönelik şiddet vakalarını gündemde tutmaya devam etmektedir.

Feminist kamuların ve örgütlerin dijital platformlar ve etiketler aracılığıyla yürüttüğü dijital kampanyalar, feminist aktivizmin araçlarını genişletmektedir. Dijital platformlarda ve dijital araçlarla gerçekleştirilen feminist aktivizm “dördüncü dalga feminizm”, “hashtag feminizm”, “e-feminizm”, “dijital feminizm” gibi kavramlarla karşılanmaktadır. Bu çerçevede, *KCDP*’nin kadınlara yönelik saldırılara karşı kamuoyu yaratmak ve kadınları örgütlemek üzere *#KıyafetimeKarışma* etiketini kullanarak gerçekleştirdiği *#KıyafetimeKarışma* kampanyasını dijital feminist aktivizm içinde konumlandırmak mümkündür.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada *#KıyafetimeKarışma* kampanyası vaka incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Kişiler, gruplar, kurumlar ya da olgular hakkındaki bilgilerimizi artıran bir “araştırma stratejisi” olarak tanımlanabilecek olan vaka incelemesi (Yin, 2003), incelenen konuya ilişkin bütünlüklü bilgi sunma imkanına sahiptir. Halkla ilişkiler alanında da en sık kullanılan araştırma yöntemlerinden biri vaka incelemesidir (Aktaş Ymanoğlu, 2013). Vaka incelemesi ele alınan konu hakkında teorilerin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır (Yıldırım Becerikli, 2008).

Kampanyaya ilişkin veri toplamak için; öncelikle *Google* ve *YouTube*’ta tarama yapılmıştır. Kampanyayla ilişkili televizyon programları, haberler, röportajlar, kampanyanın sosyal medya hesapları incelenmiş ve *#KıyafetimeKarışma* etiketi altındaki gönderiler toplanmıştır. *#KıyafetimeKarışma* etiketi için eylemin başlatıldığı tarihi takip eden ilk hafta (29 Temmuz-6 Ağustos 2017), tarih aralığı olarak seçilmiş ancak yalnızca 121 tweete ulaşılabilmektedir. *Twitter*’ın “Gelişmiş Arama” özelliği, paylaşımların tümüne erişim imkânı tanımadığı için araştırma *Twitter*’ın erişime izin verdiği sınırlı sayıda veriyle gerçekleştirilmiştir. Bu sınırlılıklarla elde edilen veri setinden “kelime bulutu” tablosu oluşturulmuştur. Kelime bulutu tablosuyla aktarılan verilerin analizi için, tweetler içinde en çok kullanılan kelimeleri kullanan tweetlerden örnekler seçilmiş ve tweetlerin niteliksel metin analizi yapılmıştır.

Kampanyayla ilgili basılı medyada çıkan haberlere, TBMM’nin “Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri” birimi aracılığıyla ulaşılmıştır. TBMM gazete arşivindeki tüm gazetelerde “*#KıyafetimeKarışma*” anahtar kelimesiyle yapılan taramada, kampanyanın başlatıldığı bir haftalık dönem (29 Temmuz-6 Ağustos 2017), tarih aralığı olarak seçilmiş; 41 habere ve 29 köşe yazısına ulaşılmıştır. Ulaşılan haberler ve köşe yazıları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırma esnasında bir *KCDP* üyesiyle de görüşme yapılmıştır. *KCDP* üyesiyle 27 Nisan 2019 tarihinde telefon aracılığıyla yapılan görüşme izin alınarak kayıt altına alındıktan sonra görüşme deşifre edilmiştir. Yapılan görüşme, veri toplamak için çoğunlukla ikincil kaynaklardan yararlanılmasına ilişkin yöntemsel kısıtlılığı aşma ve kampanyaya ilişkin ayrıntılı bilgi edinme imkânı sağlamıştır. Farklı kaynaklar aracılığıyla ulaşılan veriler Hon’un (2015) “Halkla İlişkiler ve Dijital Toplumsal Savunuculuk Modeli” referans alınarak analiz edilmiştir. Modele göre, analizin ilk aşamasında kampanyanın *öncülleri* (kampanyanın gerçekleştirildiği toplumsal, politik ve ekonomik koşullar), ikinci aşamasında kampanya *süreci* (kampanyada kullanılan strateji ve taktikler), analizin son aşamasında ise kampanyanın *çıktıları* (katılım/ziyaretçi sayısı, sosyal medyadaki etkileşim ve takipçi sayısı vb.) ve *sonuçları* (kampanyanın “açıklamaya, öngörmeye ve kontrol altına almaya çalıştığı değişkenler”) analiz edilmektedir (Hon, 2015, s. 306).

Hon’un analizi, incelenen kampanyanın toplumsal sonuçlarını kampanyanın gerçekleştirildiği bağlamla ve kampanyada kullanılan halkla ilişkiler taktikleriyle ilişkilendirmesi açısından, halkla ilişkiler kampanyalarını toplumsal bağlamdan bağımsız bir şekilde inceleyen analizlerden farklılaşmaktadır. Bu açıdan analiz, halkla ilişkilerde bağlamın önemine işaret etmesi açısından halkla ilişkilerdeki toplumsal yaklaşımla da uyumludur. Bu çerçevede, araştırma soruları şu şekildedir:

Soru 1) *#KıyafetimeKarışma* kampanyasının *öncülleri*, *taktikleri* ve *sonuçları* nelerdir?

Soru 2) Kampanyanın hedefine ulaşabilmesindeki kriterler nelerdir?

Soru 3) Kampanya, halkla ilişkilerdeki dönüşümü ne şekilde örneklemektedir?

Kampanyanın Öncülleri: Kadınların Hayat Tarzlarına Yönelik Saldırılarıdaki Artış

KCDP Ankara İl Temsilcisi Ayşen Ece Kavas “toplumsallaşamayan, toplumu dönüştürmeyen, kadınların somut dertlerine somut çözümler aramayan ya da bunlarla mücadele edemeyen bir kadın hareketi”nin kadın hareketi olarak adlandırılmayacağını belirtmektedir (Yıldız Tahincioğlu, 2015, s. 325). Bu çerçevede, “kadınların somut dertlerine somut çözümler” arayan bir kampanya olarak değerlendirilebilecek olan *#KıyafetimeKarışma* kampanyasında, kadınlar kıyafetleri bahane edilerek şiddete maruz kalmalarını protesto etmiştir.

#KıyafetimeKarışma kampanyasının ilk eylemi, 29 Temmuz 2017’de Kadıköy’de gerçekleşmiştir. Eylemin basın açıklamasında, kampanyanın talebinin kadınların hayat tarzına karışılmasının sona ermesi ve erkek şiddetini meşrulaştıran cinsiyetçi söylemlere ve yasal düzenlemelerdeki açıklıklara karşı direniş oluşturmak olduğu belirtilmiştir.⁷

#KıyafetimeKarışma eyleminin gerçekleştirildiği gün, Çağla Köse’nin Maçka Parkı’ndaki bir güvenlik görevlisinin sözlü tacizine maruz kalması, kadınların Maçka Parkı’nda toplanması için önemli bir gerekçe oluşturmuştur. #KıyafetimeKarışma kampanyasının organize ettiği ikinci eylem, Çağla Köse’nin de katılımıyla 30 Temmuz’da Maçka Parkı’nda gerçekleşmiştir. Kampanyanın üçüncü eyleminde, 6 Ağustos’ta Maçka Parkı’nda bir araya gelen kadınlar, piknik yapmış, dans etmiş ve dilek ağacına dileklerini asmışlardır. Böylelikle, kadınlar Maçka Parkı’nı kadınların şiddete uğradığı değil, birlikte erkek şiddetini protesto ettikleri bir mekân haline getirmişlerdir. Nitekim kampanyanın amacı, ataerkil yapıların şiddetin gerekçesi olarak gösterdiği hayat tarzını, bir “direniş alanı” haline getirmektir.⁸

#KıyafetimeKarışma kampanyasının bağlamına baktığımızda, kampanyanın kadınların hayat tarzlarına yönelik saldırıların arttığı bir dönemde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. 2017’nin ‘Mayıs-Ekim ayları arasında 16 kadın ‘şort giydiği, açık giyindiği, sigara içtiği’ bahanesiyle saldırıya” uğramıştır.⁹ Bu açıdan, kampanyanın öncülünün kadınların hayat tarzlarına yönelik artan saldırılar ve kampanyaya katılan kadınların bu saldırılara yönelik kolektif öfkesi olduğu söylenebilir.

Kamusal alanda gerçekleşen bu saldırıların ve kadınların bu saldırılara gösterdiği tepkinin, 2000’lerden itibaren artmaya başlayan muhafazakârlaşma ve politik bağlamdan bağımsız düşünülemediği aşikardır. Nitekim “kadın herkesin içinde kahkaha atmayacak”, “hamile kadının sokakta gezmesi uygun değildir” gibi muhafazakâr söylemler, erkek şiddetini artırmakta ve erkek şiddetinin meşru görülmesi için zemin oluşturmaktadır. Özellikle, Ayşegül Terzi, şort giydiği için saldırıya uğradığında, dönemin Başbakanı Binali Yıldırım’ın “Normal bir insanın yapacağı bir iş değil yaptığı. Hoşuna gitmeyebilir, mırıldanırsın”¹⁰ sözleri, erkek şiddetini meşru kılan muhafazakarlaşmanın kristalize olduğu anlardan birini oluşturmaktadır.

Siyasal iktidarın muhafazakâr söylemlerinin yanı sıra, kadınlara yönelik toplu taşıma araçlarında artan saldırılara yönelik olarak sadece kadınların kullanacağı “pembe vagon” uygulamaları gündeme gelmiş ancak kadın hakları savunucuları cinsiyet ayrımcılığını yeniden üreten bu tarz uygulamalara karşı çıkmışlardır. *KCDP* Genel Temsilcisi Gülsüm Kav #KıyafetimeKarışma kampanyasına giden yolu ve gündemin *KCDP*’yi nasıl harekete geçirdiğini şu şekilde anlatmaktadır:

Kadınların kıyafetleri bahane edilerek saldırıldığını, davranışları bahane edilerek darp edildikleri olguları üst üste yaşadığımız bir dönem oldu. (...) ‘Kıyafetime Karışma’ diye çok büyük, kadınlara seslenen, seçtiği yaşam ne olursa olsun, yaşam tarzı ne olursa olsun kadınların kendini ifade hakkını her kadının kendini ifade hakkını savunan savunacak olan bir genel sözle de, bana göre çok isabetli de bir söz oldu, eylemler yapma dönemi yaşadık.¹¹

Kampanyanın tetikleyici unsuru ise Canan Kaymakçı’nın uğradığı sözlü saldırıdır. *KCDP* üyesi Canan Kaymakçı olayının “bardağı taşıran son damla” olduğunu ve bu saldırının kampanyanın fitilini ateşlediğini belirtmektedir (*KCDP* üyesi, kişisel görüşme, 27 Nisan 2019). 30 Haziran 2017’de, İstanbul Eminönü’nde, Canan Kaymakçı bir erkeğin “üstüne başına dikkat et, milleti azdırıyorsun” şeklindeki sözlü tacizine uğramıştır.¹² Bu esnada, tesadüfen orada olan *KCDP* üyesi Dilber Sünnetçioğlu, Canan Kaymakçı’ya sözlü tacizde bulunan kişiye “Hangi hakla karışyorsun sen gelen geçen kadının kıyafetine?” diyerek karşı çıkmış, bu söz daha sonra kampanyanın sloganı haline gelmiştir.

Kampanyanın, kamusal alanda kadınlara yönelik saldırıların arttığı ve bu saldırılara yönelik muhafazakâr savunuların yapıldığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olması, halkla ilişkiler kampanyalarının öncüllerinin ancak kampanyanın gerçekleştirildiği gündemle ilişkilendirildiğinde anlaşılabileceğini ve bağlamın önemini ortaya koymaktadır. Zira kadınların saldırılara yönelik kolektif öfkesi, kampanyanın başlaması için itici unsur olmuştur. Bu nedenle, kadınların ortak deneyimlerinin ve kolektif öfkelerinin kampanyanın öncülleri arasında bulunması, halkla ilişkiler kampanyalarının formel araştırmalara dayanması gerektiğini ileri süren kurumsal yaklaşıma alternatif üretmektedir.

Kampanya Süreci: Bütünleştirici Slogan, “Koreografik Liderlik” ve Etiket Eylemleri

KCDP üyesi Sünnetçioğlu'nun, Kaymakçı'ya yönelik yapılan saldırı sonrası saldırganı söylediği sözlerden üretilmiş olması açısından refleksif bir karaktere sahip olan “Kıyafetime Karışma” sloganı, kampanyanın kadınların kıyafetlerini bahane göstererek erkek şiddetini meşru kılan söylemlere karşı çıktığını açık bir biçimde anlatması açısından kampanyanın en önemli iletişimsel taktiklerinden biridir. Kadınların, erkeklere ve erkek egemen yapılara yönelttiği “kıyafetime karışma” sloganının, kısa ve hatırdan kalan bir slogan olması da taktiksel açıdan kampanyanın başarısında etkili olmuştur.

“Şortuma karışma”, “başörtüme karışma” gibi belirli bir dünya görüşünü temsil eden bir slogan yerine, “kıyafetime karışma” gibi bütünleştirici bir slogan kullanılması, kampanyanın kadınların katılımını sağlayan önemli bir unsurdur. Kamuları bir araya getiren “ortak dilin varlığıdır” (Gerbaudo, 2012, s. 28). Bu açıdan, #KıyafetimeKarışma kampanyasında bütünleştirici slogan aracılığıyla oluşturulan ortak dil, hangi hayat tarzına sahip olursa olsun kadınların kıyafetlerine karışılmasından mustarip olmaları üzerinedir. Kampanyanın eylem çağrılarında da bütünleştirici bir dil kullanılmıştır:

Ne zaman nereye gideceğimize ne giyeceğimize biz kendimiz karar veririz. Yeter artık karışmayın kıyafetlerimize. Kararlarımız bizimdir. Pembe vagonlarla bizleri ayırtırmaya çalışmayın, bize kıyafetimizi bahane ederek saldıranları, darp edenleri cezalandırırsanız, salıvermezseniz bunların önüne geçilir. Yalnız değiliz, birlikte başarabiliriz. Hayatımıza ve özgürlüklerimize sahip çıkmak için 29 Temmuz Cumartesi Günü saat 19’da Süreyya Operası önünde buluşalım. Sen varsan daha güçlüyüz.¹³

#KıyafetimeKarışma kampanyasının eylem çağrılarında sıklıkla dile getirilen “sen varsan daha güçlüyüz” ifadesi, kampanyaya katılacak olan her bir kadının mücadeleyi daha da güçlü kılacağına altını çizmektedir:

Miting çağrılarında hiçbir zaman ayırıştırıcı dil kullanılmadı, hiçbir şekilde. Yani gençler gelsin, yaşlılar gelsin, yok o parti gelsin, bu siyasi görüş gelsin, hiç o yoktu. Hep söyledik, sen varsan daha güçlüyüz. Sen yoksan bir eksiğiz gibi. Bütünleştirici bir dil. (KCDP üyesi, kişisel görüşme, 27 Nisan 2019).

Bütünleştirici dil ve hatırdan kalan slogan kullanımı, kamuların kampanyalara katılımının sağlanması açısından önemli iletişimsel taktiklerdir çünkü kamuların dikkatini çekmeyen bir slogan veya ayırıştırıcı dil kullanımı kampanyanın kitleselleşmesini engelleyebilir. Kampanyanın slogan ve dile ilişkin bu iletişimsel taktiği halkla ilişkiler pratiğinin “etkileşim mevkii” yaratma işlevini de açığa çıkarmaktadır zira bütünleştirici dil kadınların deneyimlerini birbirleriyle paylaşmalarını kolaylaştırmakta ve dayanışmayı güçlendirmektedir.

Kampanya kapsamında yapılan stant çalışmaları, bildiriler, pankartlar, afişler ise kampanyanın örgütsel taktikleri arasındadır. Kampanyada önceden tasarlanmış bildiri, pankart, afiş gibi örgütsel taktikleri desteklemek için sembolik taktiklerden de yararlanılmıştır. Kadınlar eylem çağrısı yapacakları durağa giderken kullandıkları otobüse şortlar asmış (bkz. Resim 1), eylem çağrısı için duvarlara “29 Temmuz’da 19’da Kadıköy’deyiz. #KıyafetimeKarışma” yazmıştır (bkz. Resim 2). Kamuların katılımını sağlayan ve yaratıcılığa dayanan sembolik taktikler, kamuoyunun dikkatini, ele alınan toplumsal soruna çekmek isteyen aktivist kampanyaların amaçlarını gerçekleştirmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, şort giydikleri gerekçesiyle kadınların saldırıya uğramalarını, toplumsal bir sorun olarak işaretlemeyi ve saldırı mekânlarını direniş mekânlarına dönüştürmeyi amaçlayan #KıyafetimeKarışma kampanyası, halkla ilişkiler kampanyalarında, kampanyanın amacına özgü sembolik taktiklerden yararlanmanın önemini de göstermektedir. Nitekim, kampanyada kullanılan sembolik taktikler, kamusal mekanlarda gerçekleştirilen saldırılara kamuoyunun dikkatini çekerken kadınların hayat tarzlarına yönelik saldırıların kadınları yıldırmayacağını da göstermiştir.

Kadın Meclisleri @kadinmeclisleri · 29 Tem 2017

Otobüste, metroda, her yerde istediğimiz gibi giyineceğiz; karışamazsın diyen kadınlarla kazanacağız. #KıyafetimeKarışmaYürüyüşü

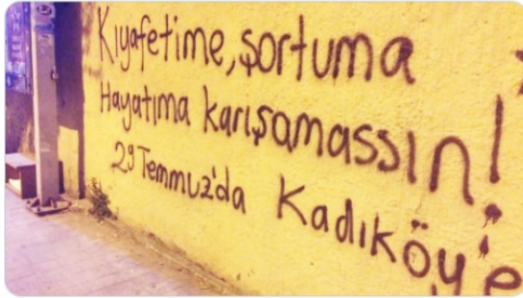

Resim 1: Otobüs Eylemi¹⁴

Kadın Meclisleri @kadinmeclisleri · 29 Tem 2017

Kıyafetime, şortuma, hayatıma karışma diyen tüm kadınları bu akşam 19.00'da Kadıköy'e bekliyoruz. #KıyafetimeKarışmaYürüyüşü

Resim 2: Duvar Yazısı¹⁵

Kampanya boyunca eylemlerin/etkinliklerin tanıtımını yapmak, eylem çağrılarını paylaşmak ve eylemlerden görüntüler paylaşmak gibi amaçlar için sosyal medya yoğun olarak kullanılmıştır. Sosyal medya, eylemcileri mobilize ederek, pratik konularda talimatlar vererek ve yönlendirme yaparak “toplama koreografisi” oluşturmaktadır (Gerbaudo, 2012, s. 12). Bu açıdan, dijital aktivist hareketlerin leadersiz olduğu yönündeki varsayımlar yerine, eylemleri “koreografik liderlerin” örgütlediğini ve “örgütlenmenin akışkanlaştığını” söylemek mümkündür (Gerbaudo, 2012, s. 157). Çağdaş toplumsal hareketlerin leadersiz olmadığını ileri süren Paolo Gerbaudo'ya göre (2012) çağdaş toplumsal hareketler, ön saflarda görünür olmayan ancak hareketi biçimlendiren ve katılımcıları yönlendiren “koreograflara” ya da “yumuşak liderlere” sahiptir. Platformun, kampanya boyunca koreograf olarak hareket etmesi, kampanya boyunca platformun geri planda durmasıyla ve kampanyanın kadınlara ait olduğunun altının çizilmesiyle mümkün olmuştur. Görüşme yapılan *KCDP* üyesi de kampanyanın hiçbir siyasi partiye ya da ideolojiye angaje olmadan gerçekleştirilmesinin kadınların kampanyaya katılımını artırdığını ve kampanyanın başarısının kadınlara ait olduğunun altını çizmektedir (*KCDP* üyesi, kişisel görüşme, 27 Nisan 2019).

KCDP'nin #KıyafetimeKarışma kampanyasını bir “koreograf” gibi örgütlemesi, kampanyanın kamuların katılımını artıran örgütsel bir taktik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülsüm Kav da kampanyanın “imzasız, her kadının ve kurumun katılımına açık, herkesin kendini ifade edebildiği ama ortaklığı bozmadığı kendi nötr sembolünü ve kendi kahramanlarını yaratan iyi bir örnek”¹⁶ olduğunu düşünmektedir. Başka bir ifadeyle, “imzasız” ve viral görünen kampanyada “koreografik liderliğin” kullanılmış olması, kampanyaya katılım sağlayanların kampanyanın “ortak anlam yaratıcıları” olmalarını da mümkün kılmıştır. Nitekim kampanyaya katılan kadınlar etiket kampanyalarına yoğun katılım göstermiş ve #KıyafetimeKarışma etiketi *Twitter*'da gündem olmuştur.

29 Temmuz 2017 ve 6 Ağustos 2017 tarihleri arasında #KıyafetimeKarışma etiketi altında yapılan paylaşımlarda (bkz. Tablo 1), #KıyafetimeKarışma etiketiyle birlikte en çok “maçka”, “park,” “kuğulu”,

“Ne giydiğime, tercihlerime, ne düşündüğüme ve özgür irademe karışma! #kıyafetimekarışma Kadın olmam sana hayatıma karışma hakkı vermez”²⁶

“İstediğimle konuşur, istediğimle küser, istediğim gibi eğlenir, istediğim gibi yaşar, istediğimi giyerim #kıyafetimekarışma #istediğimizgibi”²⁷

Kampanyada anlam yaratımına yalnızca kamular değil örgütler de katılmıştır. Öyle ki, çeşitli platformlar ve siyasi partiler de bu tarz saldırıların kadınları korkutmayacağını, mücadeleden ve direnişten vazgeçirmeyeceğini, aksine bu tarz saldırıların kadın dayanışmasını güçlendirdiğini paylaşarak kampanyaya katılmıştır:

“Özgürüz, susmayacağız. Korkmuyoruz, haklıyız. İtaat etmiyoruz, kadınız! Kıyafetimize karışamazsınız! #KıyafetimeKarışma”²⁸

“Kız Kardeşlik Güçleniyor! İster Başörtüsü, İster Mini Etek Giyeceğiz #KıyafetimeKarışma”²⁹

“Heryer kadın heryer direniş! #KıyafetimeKarışma #KıyafetimeKarışmaYürüyüşü”³⁰

Kampanyanın kamuların ve kurumların etkileşimini sağlamış olması, halkla ilişkiler pratiğinin etkileşim mevkii yaratabileceğini bir kere daha göstermektedir. Bu açıdan, kadınlara yönelik saldırıları yok sayarak kadınların “yaygara kopardığını” belirten cinsiyetçi söylemleri yeniden üretme potansiyeline karşılık, #KıyafetimeKarışma etiketinin kamuların kampanyada üretilen anlamların yaratımına katılımını ve kurumlarla etkileşimini sağladığını söylemek mümkündür.

Kampanyanın Sonuçları: Kitlesele Katılım, “Kadın Meclisleri” ve Medya Görünürlüğü

Kamuların katılımını sağlayan ve sembolik taktiklerden yararlanan halkla ilişkiler kampanyalarının sonuçlarını, kampanyaların ürettiği niceliksel ve toplumsal çıktılar aracılığıyla değerlendirmek mümkündür. #KıyafetimeKarışma kampanyası da yürüyüşlere ve etiket eylemlerine kitlesele katılım gibi niceliksel çıktılarının yanı sıra toplumsal sonuçlar üretmiştir. Kampanyaya katılımın yüksek olması hem gerçekleştirilen eylemlere binlerce kadının katılımıyla hem de kampanyanın sosyal medyada gündem olmasıyla görünür olmuştur. KCDP üyesi, Kıyafetime Karışma yürüyüşüne, her yaştan ve farklı dünya görüşünden yaklaşık 3.500 kadının katıldığını belirtmiş ve yürüyüşe olan katılımı “o zamana kadar gördüğüm en kalabalık yürüyüşü” sözleriyle aktarmıştır (KCDP üyesi, kişisel görüşme, 27 Nisan 2019).

Kampanyaya katılan kadınlar, Maçka Parkı’ndaki etkinlikte Kadın Meclisleri kurulması kararı almıştır. Kamusal tartışma için platform yaratması bakımından kampanyanın en önemli sonucu Kadın Meclisleri’nin kurulmasıdır. Kadın Meclisleri’nin ülke çapında yayılmaya başlaması, sadece büyük kentlerde gerçekleştirilmiş olan #KıyafetimeKarışma kampanyası ile oluşturulan deneyimin kitlelere yayılabilmesi anlamını taşımaktadır.

Kampanyanın sürdürülebilir hale gelmesi, kadınların örgütlü bir biçimde kendi gündemlerini kamuoyunun gündemine taşıyabilmeleri gibi bir imkânı içinde barındırmaktadır. Bir platformun çatısı altında düzenli toplantıların gerçekleştirilmesi, iş birliklerinin geliştirilmesi ve dijital platformların kalıcı hale gelmesi aktivist ağlar için istikrar anlamına gelmektedir (Kavada, 2010). Bu açıdan, Kadın Meclisleri’nin kurulması, #KıyafetimeKarışma kampanyasıyla oluşturulan mücadelenin sürdürülebilir olmasını mümkün kılmıştır. KCDP üyesi de sadece eylem olarak kalmış olsaydı, kampanyanın etkisinin olmayacağını, Kadın Meclisleri’nin kurulmasının kadın mücadelesini güçlendirdiğini belirtmiştir (KCDP üyesi, kişisel görüşme, 27 Nisan 2019).

Kampanyanın sosyal medya hesaplarının gördüğü ilgi de kampanyanın önemli çıktıları arasındadır. Eylül 2021 itibarıyla Kadın Meclisleri’nin Twitter hesabının 87 binin, Facebook hesabının ise 16 binin üzerinde takipçisi bulunmaktadır. Kurulan meclis; düzenli aralıklarla toplantılar yapma, gündeme gelen meseleler hakkında kampanyalar/eylemler düzenleme ve kampanyalara destek verme gibi iletişimsel, örgütsel, sivil itaatsizlik ve sembolik taktikleri, davaları takip etme ve duruşmalara katılma gibi yasal taktikleri kullanmaya devam etmektedir.

Kampanya sürdürülebilir bir platform haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda basılı medyada da görünürlük elde etmiştir. TBMM Gazete arşivindeki gazetelerde “Kıyafetime Karışma” anahtar kelimesiyle

yapılan tarama sonucu 70 gazete içeriğine ulaşılmıştır. Kampanyanın ideolojik duruşları farklı olan gazetelerde haberleştirilmiş olması, halkla ilişkiler kampanyalarının erkek şiddeti gibi toplumsal konular hakkındaki farklı görüşlere kamusalılık sağlama ve kamusal tartışmaları etkileme potansiyelini gözler önüne sermektedir.

70 gazete içeriğinin 41’i haber ve 29’u köşe yazısı biçimindedir. 29 köşe yazarının 15’i (%51,7) #*KıyafetimeKarışma* kampanyasının topluma zarar verdiğine, kampanyanın bir “algı operasyonu” olduğuna ve kampanyaya destek verilmemesi gerektiğine yer verirken köşe yazarlarından 13’ü (%44,8) kampanyayı desteklediğini açıklamıştır. Kampanyanın, topluma zarar veren bir girişim olarak tanımlanması, medyada kampanyayı bağlamından koparan ve kampanyanın medyada gündeme getirdiği erkek şiddetini yok sayan cinsiyetçi bir söylemin de üretildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kampanyanın zararlı olduğu yönündeki fikirleri dolaşıma sokan köşe yazılarının kadın mücadelesinin ve kamuların kamusal tartışmaya katılımının önemini azalttığını söylemek mümkündür.

#*KıyafetimeKarışma* ile ilgili çıkan 41 haberden 23 tanesi (%56,1) birinci sayfada yer almaktadır. Kampanyaya ilgili çıkan haberlerin yarısından fazlasının birinci sayfada yer alması, kampanyanın kamuoyu gündemine yerleşmesine katkı sağlayan önemli çıktılarında biri olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, kampanyanın medyada anonim bir kampanya olarak yer bulduğu söylenebilir zira haber metninde kampanyayı *KCDP*’nin yürüttüğünü belirten haber sayısı 5’tir. Haberlerin kampanyayı *KCDP* ile anmaması platformun “koreografik lider”liğiyle açıklanabilir. *KCDP* haberlerde ön plana çıkmadıkça kampanya anonim kalabilmiş, kampanya anonim kaldıkça kampanya kadınların katılımıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca ulaşılan haberlerden birçoğu eylemlerden fotoğraf paylaşmış ve 14 haber eylemlere “yaklaşık bin kadının”, “yüzlerce kadının”, “binden fazla kadının” katıldığı bilgisini paylaşarak kampanyanın geniş katımlı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu açıdan, kampanyaya olan katılım, medyanın kampanyaya haber değeri yüklemesini ve kadınlara yönelik saldırıların medyada toplumsal bir sorun olarak işaretlenebilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede, kampanyaya olan katılımın kampanyanın amacını yerine getirebilmesi için en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Ancak #*KıyafetimeKarışma* kampanyasının “algı operasyonu” yaratmak için düzenlendiğini ve kampanyanın “durduk yere”, “hiç gündemde yokken” yapıldığını ileri süren *Akşam*, *Güneş*, *Yeni Akit*, *Yeni Asır* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde yer alan 9 haber, kampanyaya katılan kadınları, “Türkiye’de kıyafet özgürlüğü yok algısı başlatan içerideki ve dışarıdaki derin güçler”, “Türkiye’nin karanlık yola girdiği imajını oluşturmak isteyen” ve “Türkiye’yi karıştırıp kaosa sürüklemek isteyen çevreler” olarak tanımlanmaktadır. Dahası, bu haberler kampanyanın “sokakları karıştırmak”, “çıplaklığı sürekli gündemde tutmak ve toplumu buna alıştırmak” için başlatıldığını iddia etmektedir. Bu tür haberlerin, kampanyayı bağlamından kopararak kadınları kriminalize etmeyi amaçladığı söylenebilir. Zira söz konusu haberler, eylemlere çok az sayıda kadının katıldığını “bir avuç kadın”, “azgın azınlık” gibi ifadelerle haberleştirmiştir. Bu çerçevede, bu tarz haberlerin kadın mücadelesinin önemsizleştirilmesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

41 haberden 26’sı ise kampanyayı Çağla Köse’nin başına gelen olayla birlikte sunmuştur. Bu durum, medyanın kadına yönelik şiddet haberlerini magazinleştirme eğilimiyle açıklanabilir. Bu çerçevede, genç bir kadının kamusal bir mekânda (parkta) saldırıya uğraması, saldırıları münferit olaylar olarak işaretlerken kampanya boyunca kadınların örgütlü mücadelesini geri plana atmaktadır.

Sonuç

Çalışmada, #*KıyafetimeKarışma* kampanyası, halkla ilişkiler ve kamulardaki sosyo-kültürel dönüşümü örneklendiren bir halkla ilişkiler kampanyası olarak ele alınmıştır. Canan Kaymakçı’ya yapılan sözlü saldırı sonrası, *KCDP* öncülüğünde başlatılan kampanyanın gerçekleştirildiği toplumsal bağlam ve *öncüller* incelendiğinde, kampanyanın kadınların hayat tarzına yönelik saldırıların artışa geçtiği ve muhafazakâr söylemlerin bu saldırıları meşru kıldığı bir bağlamda başlatıldığı söylenebilir. Kampanyaya katılan kadınların artan saldırılara ve muhafazakarlaşmaya ortak cevabı olarak görülebilecek olan kampanyaya katılımın sağlanması için halkla ilişkiler taktiklerinden yararlanılması gerekmiştir.

Kampanya *sürecinde* hatırdan kalan slogan ve bütünleştirici dil kullanımı gibi iletişimsel taktiklerden; stant çalışması, bildiri, pankart, afiş, “koreografik liderlik” gibi örgütsel taktiklerden ve otobüs/metrolardaki eylem çağrıları, duvar yazıları gibi sembolik taktiklerden yararlanılmıştır. Kampanyada kullanılan halkla ilişkiler taktikleri, kamuların kampanyaya katılımını kolaylaştırmış, kamuların birbirleriyle ve kurumlarla etkileşimini sağlamış ve kamusal tartışmayı yönlendirmiştir. Bu taktikler aracılığıyla, kampanyanın yürütücüsü ve kampanyada üretilen anlamın ortak yaratıcısı konumuna gelen kadınlar, erkek şiddetini toplumsal bir sorun

olarak işaretleyebilmiş ve kadınların saldırıya uğradığı mekanları, dayanışmanın gerçekleştiği mekânlara dönüştürebilmiştir.

#KıyafetimeKarışma kampanyası, kadınların katılımını sağlayarak önemli *çıktılar* ve toplumsal *sonuçlar* da üretmiştir. Kampanyanın bir taraftan eylemlere çok sayıda kadının katılımını sağlama, sosyal medyada gündem olma ve yüksek sayıda takipçiye sahip olma gibi çıktıları bulunurken, diğer taraftan kampanyaya katılan kadınların mücadelesini sürdürülebilir hale getirecek olan *Kadın Meclisleri*'nin kurulması ve medya görünürlüğü elde etmek gibi sonuçları da bulunmaktadır. Kampanyanın aktif olarak faaliyet yürüten bir kadın örgütüne evrilmiş olması, halkla ilişkiler pratiğinin aktivist işlevini ve toplumsal rolünü ortaya koymaktadır.

Kampanyanın öncülleri, süreci ve sonuçlarına yönelik bu bulgular, halkla ilişkiler pratiğinin ve kamuların değişmekte olduğunu göstermektedir. Öncelikle, analiz, egemen halkla ilişkiler literatürünün iddia ettiği biçimde kamuların (bu çalışma özelinde kadınların) güçsüz ya da pasif değil, aksine halkla ilişkiler kampanyalarının aktif katılımcıları olabildiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan çalışma, kadın hareketi özelinde, tanımlanmış ve homojen kamu kategorilerinin geçerliliğini yitirdiğini ve toplumsal sorunlar etrafında örgütlenen kamuların, günümüzde halkla ilişkiler kampanyalarında yaratılan “anlamın ortak yaratıcıları” haline gelebildiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede çalışma, kampanyalara katılan kadınların, erkek egemen söylemleri pasif şekilde onaylayan bir onay mercii değil, ataerkil düzeni eleştiren ve mizojinik pratiklere direnen eleştirel mercii olarak konumlandırılması gerektiğini de ortaya koymuştur. Ayrıca yaratıcı, esnek ve katılımcı iletişimsel taktiklerin halkla ilişkiler kampanyalarının başarılarındaki etkili unsurlar olduğu saptanmıştır. Bu açıdan, günümüzde halkla ilişkiler kampanyalarında, önceden belirlenen ve yalnızca kâr amacı güden kurumların tekelinde olan taktik listelerinin geçerliliğini yitirdiği ve kamuların dahil olduğu her iletişimsel pratiğin halkla ilişkiler taktiğine dönüşebildiği görülmüştür.

Bu çerçevede, halkla ilişkiler pratiğini yalnızca kurumların kontrolünde olan yönetsel bir araç olarak görmenin, günümüz halkla ilişkiler pratiğini anlamada yetersiz olduğu söylenebilir. Nitekim araştırma, halkla ilişkiler kampanyalarının erkek şiddeti gibi toplumsal konular hakkında kadın kamusalının inşa edildiği, kamuoyu yaratıldığı, kamuların katılımının sağlandığı ve ortak anlamların oluşmasına imkân tanıyan “etkileşim mevkileri” oluşturabildiğini göstermiştir. Bu bağlamda çalışma, halkla ilişkiler pratiğinin ve kamuların dönüşmekte olduğunu ve kurumsal halkla ilişkiler kavrayışına alternatif üretecek olan toplumsal yaklaşımın bu dönüşümü anlamada teorik bir rehber görevi görebileceğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, halkla ilişkiler “sosyo-kültürel” perspektiften yaklaşacak olan çalışmaların, kampanyaların gerçekleştirildiği toplumsal bağlamı, kamulardaki dönüşümü, kampanyalarda kullanılan aktivist taktikleri ve kampanyaların toplumsal işlevlerini göz önünde bulundurması gerekmektedir.

- ¹Münevver Karabulut, erkek arkadaşı Cem Gariboğlu tarafından 3 Mart 2009'da öldürülmüştür. Toplumsal infial yaratan ve kamuoyunun gündemine yerleşen cinayetten aylar sonra teslim olan Cem Garipoğlu, 2014 yılında cezaevinde intihar etmiştir.
- ²<https://twitter.com/Medyascopetv/status/1377570486184448001> (Erişim tarihi: 27.05.2021).
- ³<http://anitsayac.com/> (Erişim tarihi: 27.05.2021).
- ⁴5 Ocak 2020'de Tunceli'de kaybolmasının ardından, arama çalışmalarına, ailesinin ve kadın örgütlerinin mücadelelerine rağmen Gülistan Doku'dan halen haber alınmamaktadır.
- ⁵Nadira Kadırova, bakıcı olarak çalıştığı AKP Milletvekili Şirin Ünal'ın Ankara'daki evinde 23 Eylül 2019'da ölü bulunmuştur. Nadira Kadırova'nın şüpheli ölümüne ilişkin takipsizlik kararı verilmiştir.
- ⁶Giresun'da 12 Nisan 2018'de evinin önünde yaralı bulunan 11 yaşındaki Rabia Naz Vatan, hastaneye kaldırıldıktan sonra hayatını kaybetmiştir. Rabia Naz Vatan'ın şüpheli ölümüne ilişkin soruşturmaya takipsizlik kararı verilmiştir.
- ⁷<https://www.youtube.com/watch?v=BF5bP5OKgh4> (Erişim tarihi: 26.02.2019).
- ⁸<https://www.youtube.com/watch?v=BF5bP5OKgh4> (Erişim tarihi: 26.02.2019).
- ⁹<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu> (Erişim tarihi: 27.10.2019).
- ¹⁰<https://www.evrensel.net/haber/290979/basbakan-mirildan-derse-sokaktaki-tekmeyi-hak-gorur> (Erişim tarihi: 11.07.2021).
- ¹¹https://www.youtube.com/watch?v=_WVlaHkgsfE&feature=youtu.be (Erişim tarihi: 22.04.2019).
- ¹²<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu> (Erişim tarihi: 27.10.2019).
- ¹³<https://www.facebook.com/KiyafetimeKarisma/videos/356999161383777/>(Erişim tarihi: 26.02.2019).
- ¹⁴<https://twitter.com/kadinmeclisleri/status/891281264283721728> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ¹⁵<https://twitter.com/kadinmeclisleri/status/891242764377174016> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ¹⁶<http://yarinhaber.net/yazarlar/56981/haddini-bil> (Erişim tarihi: 26.02.2020).
- ¹⁷<https://twitter.com/PuCCaa/status/891255866695049216> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ¹⁸<https://twitter.com/KeskinEren1/status/891625265604042752> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ¹⁹<https://twitter.com/nurnacakk/status/891933503180476416> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁰https://twitter.com/julide_s/status/891980527007412224 (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²¹<https://twitter.com/ridvanisavictim/status/891721294978457603> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²²https://twitter.com/Ali_F_Turkmen/status/893768518117847040 (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²³<https://twitter.com/osmannuriunsal/status/896086953208172544> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁴<https://twitter.com/enveryan/status/891410929786793985> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁵<https://twitter.com/PerihanKoca/status/891207353453948929> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁶<https://twitter.com/yaseminoney34/status/891245366452121600> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁷<https://twitter.com/Nuuurgull/status/891241031068524544> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁸<https://twitter.com/kadininfenni/status/891340367274049537> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ²⁹<https://twitter.com/onediocom/status/891305827935682560> (Erişim tarihi: 25.05.2021).
- ³⁰<https://twitter.com/CHPKadinKolu/status/891341993556803584> (Erişim tarihi: 25.05.2021).

Kaynakça

- Akçay, Ebru. "Halkla İlişkilere Toplumsal Yaklaşım: Kadına Yönelik Şiddet Karşıtı Dijital Kampanyalar Üzerine Bir İnceleme," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Aktaş, Melike. "Stratejik İletişim Araştırmalarında Yeni Yönelimler: Uluslararası Literatürdeki Tartışmalar Üzerine Bir Analiz," *Selçuk İletişim*, cilt: 14, sayı: 1, 2021: 363-382.
- Aktaş Yamanoğlu, Melike. "Halkla İlişkiler Araştırmalarında Vaka İncelemesinin Kullanımı Üzerine," *Halkla İlişkilerin Kazancı: Geçmiş Eğilimler, Yeni Yönelimler* içinde. Der. Melike Aktaş Yamanoğlu ve B. Pınar Özdemir, (Ankara: De Ki, 2013), 187-197.
- Bora, Aksu. "Giriş", *İradenin İyimsirliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar* içinde. Der. Aksu Bora, (Ankara: Ayizi Yayınları, 2015), 7-14.
- Botan, Carl H., ve Taylor, Maureen. "Public Relations: State of the Field", *Journal of Communication*, cilt: 54, sayı: 4, 2004: 645-661.
- Bozkurt, Elif. "'Mor Bir Halkla İlişkiler' Örneği Olarak ABD Bağlamında Oy Hakkı Hareketi", *Fe Dergi*, cilt: 13, sayı: 1, 2021: 127-143.
- Byerly, Carolyn M. "Toward a Comprehensive History of Public Relations," *Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication*, Kansas City, 1993, 2-23.

- Chandler, Daniel ve Munday, Rod. *Medya ve İletişim Sözlüğü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018).
- Ciszek, Erica L. "Bridging the Gap: Mapping the Relationship between Activism and Public Relations", *Public Relations Review*, cilt: 20, sayı: 4, 2015: 447-455.
- Collister, Simon. "Social Media and the Third Sector," *Share This: The Social Media Handbook for PR Professionals* içinde. Der. Stephen Waddington, (Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2012), 221-228.
- Coombs, W. Timothy ve Holladay, Sherry J. "Privileging an Activist vs. a Corporate View of Public Relations History in the U.S.," *Public Relations Review*, cilt: 38, sayı: 3, 2012: 347-353.
- Earl, Jennifer ve Kimport, Katrina. *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age* (Cambridge, MA: MIT Press, 2011).
- Edwards, Lee ve Hodges, Caroline E. M. "Introduction: Implications Of A (Radical) Socio-Cultural 'Turn' in Public Relations Scholarship," *Public Relations, Society And Culture: Theoretical and Empirical Explorations* içinde. Der. Lee Edwards ve Caroline E. M. Hodges, (New York: Routledge, 2011), 1-14.
- Gerbaudo, Paolo. *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism* (London: Pluto Press, 2012).
- Gulbrandsen, Ib T. ve Just, Sine N. "In the Wake of New Media: Connecting the Who with the How of Strategizing Communication," *International Journal of Strategic Communication*, cilt: 10, sayı: 4, 2016: 223-237.
- Güçdemir, Yeşim. *Sanal Ortamda İletişim: Bir Halkla İlişkiler Perspektifi* (İstanbul: Derin Yayınları, 2015).
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).
- Habermas, Jürgen. "Kamusal Alan," *Kamusal Alan* içinde. Der. Meral Özbek, (İstanbul: Hil Yayın, 2015), 95-102.
- Heath, Robert L. "Onward Into More Fog: Thoughts on Public Relations Research Directions," *Journal of Public Relations Research*, cilt: 18, sayı: 2, 2006: 93-114.
- Holtzhausen, Derina R. "Postmodern Values in Public Relations", *Journal of Public Relations Research*, cilt:12, sayı: 1, 2000: 93-114.
- Hon, Linda. "Digital Social Advocacy in the Justice for Trayvon Campaign," *Journal of Public Relations Research*, cilt: 27, sayı: 4, 2015: 299-321.
- Ihlen, Øyvind ve van Ruler, Betteke. "Introduction: Applying Social Theory to Public Relations," *Public Relations and Social Theory: Key Figures and Concepts* içinde. Der. Øyvind Ihlen, Betteke van Ruler ve Magnus Fredriksson, (New York: Routledge, 2009), 1-20.
- Jackson, Patrick. "Tactics of Confrontation", *The Public Affairs Handbook* içinde. Der. J. S. Nagelschmidt, (New York: American Management Association, 1982), 211- 220.
- Kav, Gülsüm. *Yaşasın Kadınlar: Türkiye'de Kadın Cinayetleri Gerçeği ve Çözüm Yolları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2020).
- Kavada, Anastasia. "Activism Transforms Digital: The Social Movement Perspective", *Digital Activism Decoded: the New Mechanics of Change* içinde. Der. Mary Joyce, (New York: International Debate Education Association, 2010), 101-118.
- Knebel, Sebastian ve Seele, Peter. "Conceptualizing the 'Corporate Nervous Net': Decentralized Strategic Communication Based on a Digital Reporting Indicator Framework," *International Journal of Strategic Communication*, cilt: 13, sayı: 5, 2019: 418-432.
- L'Etang, Jacquie. "Kurumsal Sorumluluk ve Halkla İlişkiler Etiği," *Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* içinde. Der. Jacquie L'Etang ve Magda Pieczka (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 153-188.
- Sancar, Gaye Aslı. "Aktivist Halkla İlişkiler Bağlamında WWF Dünya Saati Kampanya Örneği," *Erciyes İletişim Dergisi "akademia"* cilt:5, sayı: 1, 2017: 2-18.

- Smith, Michael F. ve Ferguson, Denise P. "Activism," *Handbook of Public Relations* içinde. Der. Robert L. Heath, (California: Sage Publications, 2001), 291-300.
- Smith, Brian G. "Guerilla Marketing," *Encyclopedia of Public Relations* içinde. Der. Robert L. Heath, (California: Sage Publications, 2013), 407-408.
- Swann, Patricia. *Cases in Public Relations Management: The Rise of Social Media and Activism* (New York: Routledge, 2014).
- Tench, Ralph ve Yeomans, Liz. "What next? Future Issues for Public Relations," *Exploring Public Relations: Global Strategic Communication* içinde. Der. Ralph Tench ve Liz Yeomans, (Harlow: Pearson, 2017), 538-560.
- Toledano, Margalit. "Advocating for Reconciliation: Public Relations, Activism, Advocacy and Dialogue," *Public Relations Inquiry*, cilt:5, sayı: 3, 2016: 277-294.
- Wakefield, Robert ve Knighton, Devin. "Distinguishing among Publics, Audiences, and Stakeholders in the Social Media Era of Unanticipated Publics," *Public Relations Review*, cilt: 45, sayı: 5, 2019: 1-7.
- Watson, Tom. "Public Relations Origins: Definitions and History," *Exploring Public Relations: Global Strategic Communication* içinde. Der. Ralph Tench ve Liz Yeomans, (Harlow: Pearson, 2017), 3-19.
- Yıldırım Becerikli, Sema. *ve Halkla İlişkiler: Şeytanın Avukatlığından Arabuluculuğa; Bir Disiplinin Eleştirel Analizi* (Ankara: Karınca, 2008).
- Yıldız Tahincioğlu, Nevin. "Sola Kadın Eli Değince: Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu," *İradenin İyimserliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar* içinde. Der. Aksu Bora, (Ankara: Ayizi Yayınları, 2015), 311-345.
- Yin, Robert K. *Case Study Research: Design and Methods* (California: Sage, 2003).

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Harem mi Haram mı? Kadınların Mekânsal Özgürlüğünün Kıskaçları

Güldane Mirioğlu

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 27.03.2021

Yazı Kabul Tarihi: 25.11.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Güldane Mirioğlu, “**Harem mi Haram mı? Kadınların Mekânsal Özgürlüğünün Kıskaçları**” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 60-74.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_6.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Harem mi Haram mı? Kadınların Mekânsal Özgürlüğünün Kıskaçları

Güldane Mirioğlu*

Bu çalışmanın amacı cinsiyete dayalı mekânsal sınırları inşa eden çok boyutlu bileşenlerin keşişimselliğini anlamaktır. Çalışmada toplum ile mekân ve beden keşişimselliği, Balıkesir kentinde kadınlara özel bir kafe örneğinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında kafenin ilk işletmecisi (K1), kafenin açılışında ona yardımcı olan kadın arkadaşı (K2) ve kafeyi kadınlara özel kına gecesi organizasyon faaliyetlerine yönelik bir işletmeye dönüştüren şimdiki işletmecisi (K3) olmak üzere 3 kişi ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşme, görüşülen kişilerin bilgisi dâhilinde ses kaydına kaydedildi, daha sonra yazıya geçirilerek analiz edilmiştir. Kadınlara özel kafe kadınlar için kamusal mekân kullanımını teşvik amaçlı bir girişim gibi başlasa da söz konusu mekân ayrımı başlı başına kadın kimliğinin mahrem inşasını sürdüren bir pratiktir. Bununla beraber böylesi bir ayrımla kadınları kamusal mekânda bulunmaya teşvik eden bu girişimin bile ataerkil engellerle karşılaşması, kadın bedeninin özgürlüğünün adeta bir yengecin kiskacındaymışçasına tutulduğunu göstermektedir. Kentsel mekânda kadın ve erkekleri ayrı tutmaya yönelik bu girişimler kadın bedeninin mahrem inşasını sürdüren dahası güçlendirerek yeniden üreten ideolojik inşalardır. Fakat kentsel mekân, kenti kullanan bireylerin eylemlerinden bağımsız değildir. Bu çalışma örneğinde de kentliler kadınlara özel kafe kullanımını tercih etmeyerek, kent kimliğinin muhafazakâr oluşumunu reddetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: ayrı mekanlar, feminist coğrafya, kadınlara özel kafe, cinsiyet, mekân

Hareem or Haraam? Clamps of Women's Spatial Freedom

This study aims to understand the intersectionality of multidimensional components that construct gender-based spatial boundaries. In this study, the intersectionality of society, body, space and time is examined in the example of one women-only cafe in Balıkesir. The study is a qualitative study and focus group discussion, based on a semi-structured interview form, was conducted. Focus group discussion conducted by researcher/author with three women who the first owner of the Cafe (W1), her female friend who helped her during the opening process of the cafe (W2), and the current owner who turned the cafe into a business for henna night organizations (W3). The interview was audio-recorded, then transcribed, and analyzed with critical discourse analysis. The Café is a cafe special for women. W1 claimed that she aimed to encourage the use of public spaces for women with this cafe. Even this attempt, which encourages women to be in the public space with such a distinction, encountered male barriers. These experiences show that the freedom of the female body is almost under the grip like crab clamps. But the spatial arrangements aimed at keeping men and women separately in the public sphere are an ideological production that maintains the intimate construction of the female body and further reproduces it by strengthening. However urban space is not independent of the actions of individuals that use the city. In the example of this study, the citizens of the city did not prefer the use of women-only cafe and rejected the conservative formation of urban identity.

Keywords: separate spheres, feminist geography, women-only cafe, gender, space

Giriş

Birey olmak bir toplumda yaşamayı gerektirir. Gerçekliğin, başkaları tarafından görülme ve duyulma ile mümkün olduğunu, buna göre kamusal alanın herkesçe duyulabilir ve görülebilir olmasına karşın özel olanın başkaları tarafından duyulmama ve görülmemeyi ifade ettiğini belirten Arendt'e (2013, 92) göre yalnızca özel yaşamı olmak bulanık bir varoluştur. Bir çevrenin içinde yer almak ve kabul görmek varoluşun zorunluluklarından (Mayol 2015, 38-39). Mayol (2015, 38-39) bir çevrede yaşamak için herkesi zorlayan bu toplumsal sözleşmeyi baskı olarak adlandırır. Lefebvre (2014), Bourdieu (2015), Mayol (2015) ve Butler'ın (2014) açıklamalarında bu tahakkümün inşası bedende başlar.

*Dr., guldanege@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3191-5935>, Yazı Gönderim Tarihi: 27.03.2021, Yazı Kabul Tarihi: 25.11.2021

Yaşanılan toplumun örtük sözleşmesine katılma, katılmama, kabullenme ya da dışlanmayı ifade eden bütün davranışların dayanağı bedendir (Mayol 2015, 39). Bourdieu'nun (2015, 22-23) açıklamalarında toplumsal düzen bedeni, cinsiyetlendirilmiş farklılık görüşü üzerine inşa eder ve bu görüş ilk olarak bedene uygulanır. Eril düzen, cinsiyete dayalı iş bölümü ve ritüellerle, örneğin kadını asil işlerden dışlayarak onlara aşağı işler vererek, bedenlerini nasıl taşıyacaklarını söyleyerek, onlara alt konumlarda yer vererek, sünnet törenleri ile erkekliği kutsayarak, ilk saç kesim töreni ile kadınlığı reddederek sözsüz emirlerle bedene kazınır (Bourdieu 2015, 38). Butler (2014, 8) da bedenin, gündelik hayattaki yinelemelerle inşa olduğunu açıklar. Buna göre insanın kendisi, normların yinelenmesiyle (performativite) işleyen bir süreçtir, böylece beden, belli pratikler aracılığıyla maddeselleştirilir (Butler 2014, 16-20).

Bondi'ye (2005, 4) göre de toplumsal cinsiyet, bireyin sosyal çevresi ile olan etkileşimi ile inşa olmakta, cinsiyetli bedenler de günlük yinelemeler ya da karşı eylemlerle cinsiyetin anlam ve kodlarını üretmektedirler (Bondi 2005, 4). Buna göre cinsiyet günlük yaşamda tekrar eden davranışlarla üretilir. Bu bakımdan değişmez değildir. Bu değişim iktidar ilişkileri ile iç içedir. Bu kapsamda iktidar ilişkileri, beden ve mekân karşılıklı ilişkilidir.

Bu çalışmada toplum ile mekân ve beden kesişimselliği, Balıkesir kentindeki kadınlara özel X kafe¹ örneğinde incelenmiştir. Son yıllarda Türkiye kentlerinin muhafazakârlaşma sürecinin belirgin pratiklerinden biri olmasına rağmen Türkiye'de kadınlara özel kafelere ilişkin bir çalışma bulunmamıştır. Bu kapsamda kadınlara özel bir kafenin oluşturulması ve kafeyi kullanım pratikleri ile kadın kimliğinin inşası arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Çalışmanın temel sorunsalı, kadınlara özel kafeler gibi, kadın ve erkek mekânlarının ayrılması ile kadın bedeninin mahrem inşasını sürdüren gündelik pratiklerdir. Çalışma kapsamında cinsiyete dayalı kimliği üreten mekân ve beden arasındaki ilişkinin çok boyutlu bileşenlerini anlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın temel odağı cinsiyete dayalı kimlik inşasının mekândan bağımsız olmadığı ve bu karşılıklı inşaların sabit-değişmez ya da tek yönlü olmadığına anlaşılmasıdır.

Çalışmada öncelikle mekân, toplum ve beden kesişimselliğini açıklayan teorik bilgiler verilmiş ardından söz konusu kesişimsellik Cumhuriyet dönemi modernleşme süreci ile 2000'li yılların neomuhafazakarlaşma sürecinde Türkiye ve Balıkesir kentinden örneklerle açıklanmıştır. Devam eden bölümde mekân, toplum ve beden kesişimselliği X kafe örneğinde incelenmiş ve bu bölümde bulgular 5 alt bölüm halinde sunulmuştur.

Mekân, toplum ve beden

Gündelik pratikler bir yandan gündelik eylemlerimizi belirlerken bir yandan da gündelik eylemler aracılığıyla üretilir. Bireyler, toplumsal yapı içinde kendilerine dayatılanları, farklı uygulayarak, gündelik pratiklerle içeriden dönüştürürler (Certeau 2008, 107-108). Mayol'a (2015, 37) göre de öznel, kentsel çarkın dayattıklarını bozarak kendi kullanımları için yeniden üretirler. Elbette bu karşılıklı üretim güç ilişkilerinden bağımsız değildir.

Çok sayıda güç ilişkisini içeren mekânsal ve toplumsal olanın karşılıklı üretimi, Lefebvre'nin (2014, 62-63) "*mekânsal pratik*", "*temsil mekânları*" ve "*mekân temsilleri*" kavramsallaştırması ile açıklanır. Lefebvre'ye (2014, 66-69) göre bu üç boyutlu mekân kavrayışı, algılanan (mekân pratiği), tasarlanan (mekân temsili) ve yaşanan (temsil mekânı) mekâna karşılık gelir. Bunların her biri, diğeri ile karşılıklı ilişki içinde olup toplumsal mekânı üretirler. Bir başka ifadeyle mekân onu algılayan, tasarlayan ve yaşayanlar tarafından karşılıklı olarak üretilir. Bu bağlamda mekân, üretim ve toplumsal yeniden üretim ilişkilerini içerir (Lefebvre 2014, 61-62). Spor salonlarını, okulları, yurtları, ulaşım araçlarını kadın ve erkeklerin ayrı kullanımları için cinsiyet temelinde mekânsal olarak bölmek gibi, kıraathanelere karşın kadınlara özel kafeler oluşturarak kentsel mekânın cinsiyet temelinde bölünmesi de tek yönlü bir inşa değildir. Mekânı planlayan, onu algılayan ve yaşayanların pratikleri birlikte işler.

Bondi'ye (2005, 6-10) göre de cinsiyet, mekânsal ve zamansal bir inşadır, yinelemelerle (performatively) üretilir ve bu inşa günlük yaşamın sıradan pratiğinde gerçekleşir. Bu süreç, bedenin inşası (toplumsal cinsiyetin bireylerde bedenleşmesi) gibi mekânın da inşasıdır (Bondi 2005, 10). Bu bakımdan cinsiyet ve mekânın zorunlu olarak birlikte inşa olduğunu açıklayan Bondi (2005, 11-13), cinsiyete dayalı pratikler ve mekânın yeniden üretilebilir, meydan okunabilir ve değiştirilerek yeniden şekillendirilebilir olduğu üzerinde durur. Bu bağlamda her bir öznenin mekân ile ilişkisi, bedeni ile ilişkisi üzerinden ele alınmaktadır. De Certeau'ya (2008, 110-117) göre bireyler, günlük hayatta gerçekleştirdikleri davranışlarla mekânı üretirler. Gündelik pratikler mekânda iz bırakır, mekân aracılığıyla eylemin okunmasını sağlar, aynı zamanda bu izler

mekânın kullanıcıları tarafından benimsenmesi ve farklı konumlar arasında ilişki kurmasını gerektirmesi bakımından, mekân aracılığıyla da eylemi üretir (De Certeau 2008, 193-194).

Harvey'in (2016, 19) değişik insan pratiklerinin değişik mekân kavramlaştırmaları üreteceği açıklamaları da aynı ilişkiye işaret eder. Lefebvre (2014, 180) "*Mekân, bedenden yola çıkarak algılanır, yaşanır ve üretilir*" der. De Certeau'ya (2008, 194) göre mekânın sunduğu olasılık ve yasaklar gündelik pratiklerle sıradan insanlar tarafından seçilmekte, bazılarının yerleri değiştirilmekte, bunlardan yeniler oluşturulmakta ve dönüştürülmektedirler. Harvey (2014, 231) "*pratiğin ne tür sabit bir temsil şeması karşısında olursa olsun, bağlandığı şamandıradan kaçma gibi münasebetsiz bir âdeti vardır*" der. Harvey'in (2014) bu ifadesi, De Certeau'nun (2008, 110-111), sıradan insanın günlük hayatta, buldukları sistem içinde kendi çıkarlarına uygun yollar çizerek mekânı ürettikleri görüşü ve Bondi'nin (2005) cinsiyet ve mekânın ikili formunun dönüştürülebileceği iddiası ile birleşir.

Bondi ve Davidson (2003, 328) iktidar hiyerarşisi ile ilişkisi bağlamında mekân ve cinsiyetin karşılıklı inşasını, cinsiyete dayalı iş bölümü aracılığıyla, hemşirelik ve sekreter birimlerinin feminen, boks ringi, uçak kokpiti ya da otobanların eril inşası; eril mekânları kullanan kadınların erkeksi, feminen mekânları kullanan erkeklerin ise kadınsı olarak anlamlandırılması örneği ile açıklarlar. Buna göre cinsiyete dayalı kimlik ve mekân karşılıklı olarak inşa olur. Temizlik, ütü, yemek yapma gibi işler feminen kodlanmakta, ücretsiz olduğunda özel alan ve kadınlarla özdeşleştirilmekte, ev dışında ise maskülen bir potansiyeli olmakta, bununla beraber şefin mutfağına karşın evdeki mutfağı, doktorun yeri karşısında hemşirenin yerini düşündüğümüzde belirli bir yere ne kadar çok erkek dâhil olursa, o yer o kadar saygı görmekte ve bir yer ne kadar saygın-değerli olursa o yer o kadar "erkeklerle rezerve" olmaktadır (Bondi ve Davidson 2003, 329).

Mekânın cinsiyete dayalı bölünmesi iş ve komuta sahalarının erkeklere tahsis edilmişçesine kullanımından ibaret de değildir. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl Avrupa kentlerinde yemek, gezmek ve izlemek için boş zamanı olan yeni kamusal insanı temsil eden, şehrin görsel sahibi, erkek bakışının vücut bulduğu flaneur olarak tanımlanır (Wilson 1992, 55-57). Wolff (1985, 41) da on dokuzuncu yüzyılda Paris sokaklarında özgürce dolaşabilmenin bir erkek özgürlüğü olduğunu anlatır. On dokuzuncu yüzyılda gezgin erkek figür flâneur iken gezgin kadın figür fahişe olarak anılmaktaydı (Wolff 1985, 41; Hubbard, 2005, 324). Hubbard (2005, 323-326), cinsiyet temelli bu eşitsizliği, başlı başına "sokak kadını" kavramı ve tecavüze ilişkin mahkeme söylemlerinin erkek ve kadınlar için farklı olması vb. üzerinden açıklar.

Mekânın kamusal-özel bölünmeye dayalı cinsiyet temelli eşitsiz kullanımı ile birlikte, kadınların kentsel kamusal mekânda bulunma biçimleri de önemlidir. Örneğin Bondi ve Domosh (1998, 279) on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, New York'da örneklem aldıkları bir kadının tek başına ev dışına çıkmadığını, belirli bir saatten (16.00) sonra yanında kocası olmadan ev dışına çıkmadığını, kamusal mekândaki eylemlerinin de müze ya da konsere gitmek ve alışveriş gibi Viktoryen standartta tanımlanmış feminen aktivitelerle sınırlı olduğunu, böylece on dokuzuncu yüzyıl orta sınıf kadın kimliğinin tüketici ve kültürel normların sürdürücüsü olarak inşa olduğunu belirtmişlerdir.

Bondi ve Domosh'un (1998, 280) örneğinde tüketimin feminizasyonu ile değişen burjuva kadın tanımları kentin belli mekânlarını kadınların erişimine açmıştır. Ancak yine de maskülen olarak kodlanan üretim ile feminenlik ve tüketim aktiviteleri arasında kurulan ilişki cinsiyete dayalı iktidar temelli kimlik inşasını sürdürmüştür (Bondi ve Domosh 1998, 280-285). Mekân ve cinsiyet kimliği arasındaki bu karşılıklı ilişki, kadınların iş yaşamına katılımıyla yeniden tanımlanan kadın kimlikleri biçiminde yeni inşaları üretmiştir. 20. yüzyılın başlarında artan büro işleri ile işgücüne katılan kadın sayısındaki artış, Viktoryen mekânsal kodlamalarda değişimler sağlamış, kadın erdemi bakımından lanetli kamusal mekân söylemlerine meydan okuyabilecek çok sayıda mekân inşa olmuştur (Boyer 1998, 272). Görüldüğü gibi cinsiyete dayalı kimlik bir yandan mekânı inşa etmekte, bir yandan da mekân aracılığıyla inşa olmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılda kadınların kamusal mekâna erişimi belirli zaman, mekân, belirli feminen aktiviteler, belirli davranış kalıpları ve gözetimi ile sınırlı iken yirminci yüzyılda orta sınıf kadınların mekânsal hareketleri genişlediyse de bu gelişme, mekânsal planlama, dizayn, açılış-kapanış saatleri gibi düzenlemelerle, mekân aracılığıyla da düzenlenmiştir (Bondi ve Domosh 1998, 283-284). Cinsiyete dayalı öznelliklerin inşasında mekân, kullanımının yasaklanması, izin verilmesi, nasıl kullanılacağı ve mekândaki davranışların belirlenmesi aracılığıyla kurulmaktadır.

Cinsiyete dayalı kimlik ve mekân arasındaki bu ilişki ayrı mekânlar doktrini (separate spheres doctrine) (Bondi 1998, 162) olarak tanımlanmaktadır. Kadın ve erkeklerin mekân temelli davranışlarına ilişkin ahlaki

yargılarla sürdürülen ayrı mekânlar doktrini, mekân ve cinsiyete dayalı kimliğin karşılıklı ilişkisinin ideolojik birlikteliğini açıklar (Bondi ve Domosh 1998, 270).

Kentsel mekânın, belli cinsiyetlerin kullanımı için bölünmesi, ataerkil kültürde kadın bedeninin mahrem ve meta konumunun üreticisidir. Kadın bedeninin bağımsızlaşması ve bireyselleşmesi, mekânsal hareketlerin cinsiyet rollerinden bağımsızlaşması ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda ev mekânı ile özdeşleştirilen kadın kimliği; kadınların kamusal mekânda sadece kadınlara ayrılmış belirli mekânlarda, belirli saatlerde ve belirli davranışlarda bulunabilmeleri, kadın bedenine yönelik saldırıları güçlendirir. Bu bakımdan kentsel mekân kadın bedenini saklayarak mahrem ve meta konumunu üretmek yerine cinslerin eşitliği yönünde planlanmalıdır. Bu eşitliğin öncelikli odağı ise kadın bedeninin mahrem ve meta konumunun aşılması olmalıdır.

Beden, toplum, mekân ve zaman kesişimselliğinde cinsiyete özgü mekânlar

Türkiye’de 1926’da Türk Medeni Kanunu’nun kabulü ile çok eşliliğin yasaklanması, iki eşe de eşit boşanma ve çocukların velayet hakkı, 1934’te kadınların oy kullanma hakkı verilmesi, İslam’da çokkarınlık, eve kapatılma, örtülme gibi pratiklerle kadını ötekileştiren Osmanlı ideolojisinden ayrışmanın temel unsurlarından biri olmuştur (Kandiyoti 2013, 74). Bununla birlikte Türkiye’nin Osmanlılık’tan ayrılmasındaki temel değişimlerden biri 1925’deki şapka reformuyla olmuş, kadın tesettürünün kalkmasını hazırlayan şapka devrimi, peçe ve çarşaftan ayrılma ile dini otoritenin mahrem anlayışı kırılmaktaydı (Göle 2014, 87).

Bu kırılmanın bir diğer temsili de Cumhuriyet baloları gibi kamusal mekânda kadın ve erkekleri bir araya getiren gündelik mekânsal pratikler ile gelişmiştir. Bu bakımdan kına geceleri² de 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla laik ulus inşa etme sürecinde kentli orta sınıf tarafından terk edilen bir gelenek olmuş (Subaşı 2020, 18), Osmanlı toplumunun önde gelen bir ritüeli iken yeni laik ulus devlet ile kırsal ve “geri” addedilmiştir (Üstüner 2000, 209).

Cumhuriyetin ilanı ile 1920’li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti’nde kadın bedeninin mahrem inşasını reddeden gündelik pratikler inşa olurken, son yıllarda tersi yönde sosyo-mekânsal pratikler belirgindir. Bu bağlamda cinsiyete dayalı mekân bölünmesi, Türkiye kentlerinin muhafazakârlaşma sürecinin belirgin temsillerinden biridir. Subaşı (2020, 19), Osmanlı modasının 2000’li yıllarda toplumsal zemin ve pazar piyasasındaki gelişimini, kına gecelerinde giyilen kaftanlar ve sürülen kınaların, kına eğlencelerinde ilk sırada yer alması ile ilişkilendirmiştir. Bu bakımdan değişen mekânsal pratikler, toplumsal cinsiyet inşasının, beden, toplum, mekân ve zaman kesişimselliğine işaret etmektedir.

Cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri zaman, mekân ve toplumlara göre değişir. Tillion (2016) Akdeniz havzasında kadın ötekiliğinin aldığı biçimi, toplumsal bütünlüğü bağlamında inceler ve bu bölgedeki durumun özgünlüğünü anlatır. Bu bakımdan kadının konumu; mekân ile ilişkisi bağlamında iller, şehirler, mahalleler hatta sokaklara göre farklı biçimler alır. Bu biçim alışların zamansal değişimi ise bize, toplumsal cinsiyetin değişmez bir kategori olmadığını hatırlatır.

Beden, toplum, mekân ve zaman kesişimselliğinde Balıkesir kenti

Balıkesir, Türkiye’nin kuzeybatısında, Marmara bölgesinde, Marmara ve Ege denizleri ve İzmir, İstanbul, Bursa ve Çanakkale illeri ile bağlantılı bir konumdadır. Adı geçen büyük kent merkezlerine yakınlığı bakımından avantajlı bir konuma sahip olmakla birlikte Balıkesir Türkiye yerleşme sisteminde 4. kademe merkez (alt kademe bölge merkezi) durumundadır (DPT, 1982). Bursa gibi bölge merkezi ya da İzmir gibi üst bölge merkezi değildir (Aliağaoğlu ve Mirioğlu, 2020). İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara gibi metropol şehirlerin aksine Balıkesir orta ölçekli bir Anadolu kenti olarak tanımlanabilir.

Cumhuriyet dönemi ile kolordu merkezi olarak seçilmesiyle hızlı bir gelişim süreci yaşayan Balıkesir kenti (Tolun-Denker 1970, 71) bugün de askeri kimliği ön planda olan bir kenttir. Ayrıca Kuvay-ı Milliye temsilleri de kent kimliğinin en belirgin unsurlarındandır. Bu bakımdan kentte eril temsiller belirgindir (Mirioğlu, 2020). Bununla birlikte kent, Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinin de belirgin olduğu bir kenttir. Birol (2011) 1930’lu yıllarda ulaşılan toplumsal modernleşme bakımından Balıkesir kentini bu yönüyle dikkat çekici olarak tanımlar ve kenti diğer kentlerden farklı ve özgün kılanın da bu olduğunu belirtir. 2000’li yıllarda ise kentte neo-liberal ve neo-muhafazakâr pratiklerin belirgin olduğunu söylemek mümkündür.

Cinsiyet temelli mekan bölünmesi bağlamında 1934 yılında açılan Atatürk Parkı, Balıkesir’de kadınlarla erkeklerin bir araya gelebilecekleri ilk rekreasyon alanlarından biri olmuştur (Birol, 2011). Cumhuriyet Döneminde kentlilerin sosyal etkinliklerine ev sahipliği yapan Atatürk Parkı, yakın geçmişte “günümüz gereksinimlerine yanıt veremez hale geldiği” gerekçesi ile içerisindeki Park Gazinosu ve anıt niteliği

taşıyan çeşitli yapılar ortadan kaldırılarak, çok sayıda ağaç kesilerek taşıdığı kimlik niteliğini yitirecek şekilde, yeniden düzenlenmiştir (Biol, 2008). Balıkesir kentinde benzer bir mekânsal değişim Gazi Ortaokulu için de geçerlidir. Karma eğitimin yapıldığı Gazi İlköğretim Okulu'nun 2013 yılında Gazi İmam Hatip Ortaokulu'na dönüştürülmesi de cinsiyete dayalı mekânsal ayrımları kodlayan, muhafazakâr kentin inşasına tekabül eden bir oluşumdur.

Bir diğer uygulama ise karma yurtların sonlandırılması ile ilgilidir. 2013 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın, Yurtkur'a bağlı erkek ve kadın yurtlarının *ayrı* konumlandırılmasına ilişkin politikası ilk olarak Türkiye'deki 7 şehirde uygulanmıştır (Tuysuz, Eryentü-Gürel ve Gülmez 2020, 4-5). Bu 7 şehrin biri de araştırma sahası olan Balıkesir şehridir. Üstelik Türkiye'de sözü edilen ve varlığı sonlandırılmaya çalışılan karma yurtlarda, kadın ve erkek öğrenciler aynı binada kalmamaktadır. İlk giriş kapısı, bahçe, yemekhane gibi ortak kullanım alanlarının bulunduğu ancak kadın ve erkek öğrencilerin ayrı binalarda yaşadıkları, binaların cinsiyet temelli bölündüğü sözde karma yurtlardır. Böylece ilk 7 uygulama şehirden biri olan Balıkesir'de de sözde karma olan yurtlara da son verilmiştir.

Bu bağlamda kentin bir diğer belirgin özelliği ise sadece kadınlar için oluşturulmuş giyim mağazaları ile sadece erkekler için oluşturulmuş giyim mağazalarıdır. Sözü edilen her bir oluşumda cinsiyete dayalı kimlik mekân aracılığıyla inşa olmakta ve mekânı inşa etmektedir. Bu karşılıklı inşada mekânın kilit unsur olduğu bir diğer pratik de kadınlara özel kafelerdir. Bu bakımdan devam eden bölümde mekân ve beden inşasının çok boyutlu bileşenleri Balıkesir kentinde 2014 yılında açılan ve kadınlara özel bir kafe olan X kafe örneğinde incelenmiştir.

Yöntem

Çalışma kapsamında kafenin açılması girişimini gerçekleştiren ilk işletmecisi (K1), kafenin açılışında ona yardımcı olan kadın arkadaşı (K2) ve kafeyi kadınlara özel kına gecesi organizasyon faaliyetlerine yönelik bir işletmeye dönüştüren şimdiki işletmecisi (K3) olmak üzere 3 kişi ile 8 Ağustos 2017 tarihinde odak grup görüşmesi yapılmıştır. K1, kafeyi ilk açan işletmeci kadın; K2, K1'in kafeyi açma sürecinde ona yardımcı olan kadın arkadaşı; K3 ise işletmeyi devralan ve şu anda işleten kadındır.

Görüşme, önceden hazırlanmış birkaç sorunun yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formuna dayanarak konuşmanın akışı çerçevesinde gelişti ve katılımcıların bilgisi dâhilinde ses kaydına alındı. Görüşmeler olduğu gibi yazıya aktarıldı, daha sonra defalarca okunarak metin içerisinden kodlar ayırt edildi ve bu kodlar aracılığıyla araştırmanın bulgularını ifade eden 5 farklı tema elde edildi. Ayırt edilen temalar araştırmanın bulgular bölümündeki konu başlıklarını oluşturmaya yaradı. Konu başlıkları halinde sunulan temalar ise, bu temaları oluşturan söylemlere dayanmakta olup ilgili başlıklar altında gösterildi.

Söylemler eleştirel söylem analizi ile analiz edildi. Eleştirel söylem analizi, dilin sosyal süreçlerle nasıl şekillendiğini göstermeyi amaçlar, görünür olmayan ilişkilerin ifade biçimlerine odaklanır ve örtük olan iktidar ilişkilerini açığa çıkarmayı hedefler (Arkonaç 2014, 169-170). Bu kapsamda çalışmada söylenenin arkasındaki gerçeklikleri, söylemi üreten ve söylemin ürettiği iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaya odaklandım.

Feminist araştırmada araştırmacı, araştırmanın bir parçasıdır. Bilgi ile bilgiyi üreten özne arasındaki ilişkiyi açıklayan "*konumlu bilgi*" (Haraway 2010, 100-115) açıklamaları ile araştırmacının konumu ile araştırılan ve araştırılan arasındaki güç ilişkileri (McDowell (1993, 310-313) araştırma süreci ve üretilen bilgiyi etkiler. Hiçbir zaman kadınlara özel bir kafede bulunmayan ve cinsiyet temelli mekân bölünmesini reddeden biri olarak kendimi araştırmanın dışında konumlandırıyorum. Bununla birlikte araştırmadaki konumum ataerkil düşüncüyü sorunsallaştıran, cinsiyet eşitsizliğine karşı çıkan bir duruştur.

Veri toplama sürecinde kadınlara özel kafelerin, hiç evlerinden çıkamayan kadınlar için bir fırsat olabileceği ihtimalini düşünüyordum. Bu nedenle görüşmeler sırasında, özel kafenin reddine dair bir söylemim olmadı. Bu da görüşmeye katılan kadınların kafenin varlığını meşrulaştırmaya dair anlatılarını teşvik etti. Görüşmeler sırasında kadınların kısıtlanmasına karşı bir duruşum vardı. Bu duruş görüşmeye katılan kadınların eril tahakküme dair anlatılarını güçlendirdi. Görüşmeye katılan kadınların daha görüşme için randevu almaya gittiğim ilk tanışmada araştırmayı olumlu karşılamaları ve hemen o anda görüşmeyi gerçekleştirmemiz ile görüşme, hiyerarşik bir iletişimin aksine günlük hayatta konuşuyormuşçasına gerçekleştirildi.

Beden, toplum, zaman ve mekân kesişimselliğinde X kafe***Mekân temelli ötekilik***

X kafenin açılma dürtüsü, kadınların mekânsal kısıtlılıklarına dayanmaktadır. Ancak söz konusu mekânsal kısıtlılık K1'in kafeyi açma girişimini de olumsuz etkilemiştir.

- Kafenin hikâyesini merak ediyorum öncelikle neden böyle bir yer açmaya ihtiyaç duydunuz? Kafenin açılma hikâyesi nasıl?
- *Neden böyle bi yer (duraksama) bu kafeyi açmadan on sene önce benim hayalimdi benim ama bu tarz değildi daha kadınlara özel ama ocakbaşı gibi bi yerdi yani lokanta tarzı yemek yenilen bi yer hani var ya böyle oluyor ya erkeklerin gittiği ama onların içkili ben alkollü olarak değil de alkolsüz olarak kendin pişir kendin ye tarzında bi yer ama o zamanlar Balıkesir şartlarında öyle bir yerin tutmayacağını düşündük*
- Neden öyle düşündünüz?
- *Balıkesirde nasıl diyim ben 90 senesinde Balıkesir'e geldim bayanlar öyle gidipte bi yerde oturma gibi bişey yoktu mesela eşimle bende ailecek gidipte oturabileceğimiz bir yer de yoktu*

Kadınların mekânsal kısıtlılıkları nedeniyle böyle bir kafe açma hayali olduğunu anlatırken “*lokanta tarzı yemek yenilen bi yer hani var ya böyle oluyor ya erkeklerin gittiği*” söyleminde K1'in, lokantaları erkeklerin gidebildiği bir yer olarak anlamlandırdığı anlaşılmaktadır. K1'in söyleminde lokanta tarzı yemek yenilen yerler erkeklerin gidebildiği, erkeklere tahsis edilmiş mekânlardır. “*ama onların içkili ben alkollü olarak değil*” söylemi ise K1'in muhafazakâr ideolojisinin temsilidir.

K1'in kadınlara özel kafe açma hayalini geciktirmesini “*ama o zamanlar Balıkesir şartlarında öyle bir yerin tutmayacağını düşündük*” ve “*bayanlar öyle gidipte bi yerde oturma gibi bişey yoktu*” söylemi ile gerekçelendirmesi, kadınların mekânsal hareketlerinin sınırlandırılmasının kadınların mekânsal hareketlerini arttırma girişimlerini de kısıtladığını göstermektedir. Bu bakımdan kadınların mekan kullanımının kısıtlılığı, kafenin açılışı için hem bir motivasyon hem de bir kısıtlayıcı olarak tezahür etmiştir. Kadınların kamusal mekândaki görünürlüğünün artması, kamusal mekâna çıkışı kısıtlı kadınlar için kamusal mekân kullanımını teşvik eder. Kadınların kamusal mekândaki görünürlüğünün kısıtlanması ise kadınları kamusal mekânda bulunmaya teşvik edecek mekânsal oluşumları da kısıtlar.

K1 Balıkesir'de kadınların kamusal mekândaki görünürlüğünün 1990'lara kıyasla arttığını söyleyerek bunu, üniversitenin kente etkisi ile ilişkilendirmiştir. K1'in söyleminde kentin sosyal olanaklarının artması, kadınların mekânsal hareketlerini destekleyicidir. K1 bunu kentin göç alması ile ilişkilendirirken, Balıkesir yerelinin muhafazakâr yapısına işaret etmektedir.

- Peki sizce bu süreçte Balıkesir'de kadınların hayatı nasıl değişti?
- *Çok süper değişti yani benim geldiğim zamanki Balıkesir değil şu an mesela daha biraz da belki üniversitenin de öğrencilerin de etkisi oldu memurların gelip burayı çok sevip kalmasının da etkisi oldu heralde Balıkesir de daha sosyal olmaya başladı kadınlar mesela hani benim geldiğim zamanlarda daha şeydi daha küçüktü 90 da ama şimdi kadınlar her şeye girebiliyor her yere rahat gidebiliyor yani çevre de artık bunu kabul etmeye başladı Balıkesir'in yerli halkı diyim daha doğrusu önceden yerlileri şey işte hani bayanlar gidip bi yerde otursun yesin içsin şimdiki kadar değildi yapıyorsa da çok belli çevreler yapıyordu hani*

K1'in ifadeleri bir yandan üniversitenin, kent yaşamının muhafazakâr yapısının kırılmasındaki etkisi bir yandan da kadınların mekânsal görünürlüğünün artışının diğer kadınlar için mekânsal hareketliği destekleyici yönünü ortaya koymaktadır. K1'in “*yapıyorsa da çok belli çevreler yapıyordu hani*” söylemi kadınların mekânsal hareketleri bağlamında sınıf temelli bir ayrımın göstergesidir. Yine “*şeydi daha küçüktü 90 da ama şimdi kadınlar her şeye girebiliyor her yere rahat gidebiliyor*” söylemi kadınların mekânsal hareketleri bağlamında şehrin küçük ya da büyük olması arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre kadınların mekânsal hareketleri bağlamında, birbirleriyle karşılıklı biçimde küçük şehir kısıtlı olmayı, büyük şehir rahat olmayı ifade etmektedir.

K1'in "çevre de bunu kabul etmeye başladı" söylemi ise Mayol'un (2015, 38-39), bireylerin yaşayabilmek için bir çevrenin içinde yer alma, kabul görme zorunluluğu açıklamalarının karşılığıdır.

Bir bütün olarak dikkate alındığında X kafenin oluşturulması Balıkesir yereli ve K1'in muhafazakâr ideolojisine dayanmaktadır. Söz konusu oluşum aynı zamanda Ak Parti iktidarı dönemindeki muhafazakarlaşma algısına, mekânın politikleşmesine, politikanın mekânsallaşmasına (Işık, 1994) işaret etmektedir.

K1: "ya bide şey şimdi sırf bayanlara özel bide ben kendim hani başörtülü mantolu olduğum için hani kapalı olduğum için de hani sadece kapalıların girebileceğini düşünenler de oldu hani gelip sırf bayanlara özel mi ya da bir derneğe vakıfa özel mi diye soranlar oldu mesela ilk zamanlar yardım belediyeden yardım talep edenler geliyordu buraya işte kadınlara özel olunca ak partinin kahvesiymiş benim işte ocağım yok benim tüpüm yok falan diye böyle isteklerde bulunan teyzelerimiz de oldu yani değişik şeylerle karşılaştık değişik şeylerle karşılaştık"

K1 ve K3'ün söylemlerinde mekânsal hareketleri ve kentsel kamusal mekândaki iletişimleri ailedeki erkekler tarafından kısıtlamaktadır. Kafenin kadınlara özel oluşu da aynı kısıtlamanın üretimi ve üreticisidir. Bu kısıtlanmayı ayrıca şehrin küçük olması ve herkesin birbirini tanıyor olması ile ilişkilendiren K3 bu kısıtlılığın üstesinden gelebilmek için şehrin büyüüp gelişmesi ve şehirde yaşayanların zihniyetinin gelişmesi gerektiğini söylemiştir. Şehirde yaşayanların zihniyetinin gelişmesine dair "dışarda bi kız ve bi erkek yan yana yürüdüğünde ay bunların arasında bişey var diye düşünmediği takdirde o zaman biraz daha gelişmiş olurlar" ifadesiyle de K3 tam da kadın ve erkeklerin mekânsal olarak ayrıştırılması düşüncesine karşı çıkmaktadır. Bu bakımdan kafenin oluşumu aynı zamanda bir ideolojik ikileme işaret etmektedir. Ayrıca başörtülü bir müşteri profilinin olmayışı kafenin K1'in söylemlerindeki kuruluş gereksinini karşılamamaktadır.

- Pekii buraya başörtülü başörtüsüz biçok kadın geliyor mu yoksa hani daha çok başörtülüler mi?
- Hayır hayır daha çok başörtüsüz arkadaşlar (gülüyor).

Konuma dayalı mekânsal özellikler

X Kafe, Balıkesir kenti merkezi iş sahasında, Akıncılar Mahallesi'nde yer almaktadır (Şekil, 1). Konum olarak kent ulaşımının düğüm noktası niteliğindeki Toplu Taşıma Merkezi (TTM) ile kırsal mahalle durakları arasındadır. Kafenin mekânsal açıdan önemli bir özelliği, kafeyi işleten kadının mülkü olan yerde bir kafe açabilmesidir. Bu bakımdan, iş yaşamına katılan K1'in bu katılımı belli bir mekânsal kısıtlılığa dayanmaktadır. K1 daha önce kadınlara özel bir kafeye gittiğini ve bu kafeye dair beğenisini eşi ile paylaştıktan sonra eşinin teklifi ile böyle bir işletme açmaya giriştiklerini anlatmıştır. K1'in hayali olmasına rağmen kafeyi açmanın eşinin teklifi ile gerçekleşmesi ise kadın girişimciliğinin erkek desteği ile mümkün olduğu bir toplumsal yaşamın karşılığıdır.

- Bi kafe vardı aslında bayanlara özel bi kafe bi 6 sene önce filan oraya bi gitmiştim orası benim çok hoşuma gitmişti biz bayan bayana gitmiştik orda iftar yaptık işte hani oturduk rahat hiç erkek yok mesela ben kapalıyım mantomu çıkarıp oturabildim orda hiç erkek olmamasından dolayı yani çok rahat gelmişti sonra eşime de anlatmışım oranın güzelliğini sonra bu dükkân kendimizin burası kiracı çıkınca eşim "böyle bir şey yapar mısın açık hani sırf bayanların geldiği bir yer" yaparım kaybedecek bişeyimiz yok yani dükkân bizim sıkıntı olmaz diye düşündük

Foto 1. X Kafe ile TTM arasındaki güzergâhta yer alan oto bakım ve yıkamacılar (23 Haziran 2020)

Etrafındaki oto yıkama ve bakım hizmetleri, erkek egemen kullanım alanları olması bakımından kadınların mekânsal hareketliğini kısıtlayıcıdır. K1'in anlatısında, kafenin çevresindeki ulaşım olanakları (TTM, Kırsal Mahalle Durakları) ise erişimi destekleyici olmaya işaret etmektedir.

- Pekii müşteri kitlesi nasıl buranın?
- Müşteri kitlesi yani kafe olarak evet kahvaltılarımız filan vardı onlarda biraz şeydik kahvaltılar oluyordu çay kahve içmeye gelenler oluyordu toplu yemekler filan oldu ama biz bir bir buçuk seneden beri sırf kına üzerine çalışıyoruz artık kafe olarak pek iş yapmıyoruz olmadı gitmedi Balıkesir'de umduğumuz gibi gitmedi yani
- Peki şeyi merak ediyorum açtığınızda tanıtımını nasıl yaptınız?
- Hem televizyona ilan vermiştik hem gasteye hem el broşürü dağıttık ama onlardan bize hiç dönüş olmadı öyle söyliyim şimdi internet reklamı internette bişey paylaşmak daha güzel reklammış
- Peki ne kadar sürede tanındı kafeniz?
- Valla kafem hâlâ daha gelenler "aaaa yeni mi açıldı?"
- Ben bişey söylicem yeri çok şey
- Yeri aslında işte yer kendi yerim olduğu için bide toplu taşımaya yakın aslında ama şu oto yıkamalar işimi bozuyor burdan bayanlar geçmiyor kadınlar geçmiyor oto yıkamalardan dolayı işte kendi yerimiz ben böyle bi yeri başka bir yerde açsam daha ön çarşı içi ya da Paşaalını'nda tutmuş olsam böyle bi dükkanı 2000 3000 liradan aşağı kira ödemem ... yani kirayı nasıl ödüceksin o var vergisi var elektiriği var her şeyini düşünmek zorundasın ama toplu taşımaya yakın olduğu için Balıkesir köylü garajı burası toplu taşıma burası ulaşım için çok kolay ama işte bayanların burdan geçerken görme ihtimali sıfır gibi bişey o yüzden ama memnunum ben şimdi geçen sene veya önceki sene gelseydin sana işlerden memnun olmadığımın bisürü şikayet edebilirdim mesela ama şu anda elhamdülillah

Köylü garajı (Kırsal Mahalle Durakları) olarak anılan yer, Balıkesir'in kentsel ve kırsal mahalleleri arasında ulaşımı sağlayan toplu taşıma araçlarının ilk ve son durak yerlerini ifade etmektedir. Bu bakımdan kafeye erişim bağlamında olumlu bir özelliğe işaret etse de, kırsal mahalle duraklarının konumu da oto yıkama ve bakım faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir bölge ve Dereboyu Caddesi gibi bir yanı dere olma aracılığıyla, kentin tenhalaşan ve güvensiz olarak tanımlanan bir bölgesine tekabül etmektedir (Miriöglu, 2020).

Bu bakımdan X kafenin mekânsal mesafe ve ulaşım hizmeti olanakları bakımından son derece avantajlı konumuna rağmen gündelik pratiklerin erilliliğinin, bu konumu erişimde dezavantajlı kılması, gündelik pratiklerin haritalardaki konum ve koordinatlardan çok daha fazla şey ifade ettiğini göstermektedir. K1'in "burdan

bayanlar geçmiyor kadınlar geçmiyor oto yıkamalardan dolayı” söylemi ile “ama toplu taşımaya yakın olduğu için Balıkesir köylü garajı burası toplu taşıma burası ulaşım için çok kolay ama işte bayanların burdan geçerken görme ihtimali sıfır gibi bişey” söylemleri tam da bu gerçekliği açıklamaktadır. Görüşmenin bütününde yer alan alıntılarda aktarıldığı şekliyle kadınlara özel kafe formatına ilişkin “aa ...” ile başlayan tepkiler, söz konusu saklı konumu üreten gündelik pratiklerle ilişkilidir.

Cinsiyet temelli mekânsal bölünme

Kadınların kamusal mekân hareketleri, kamusal mekândaki koşullar (kadınlara davranış, kamusal mekânda kadınlardan beklentiler, kamusal mekânın olanakları vb.), ekonomik koşullar, dini inanç, aile içi iktidar ilişkileri gibi çok boyutlu ilişkileri içerir. Kadınların mekânsal hareketliğini kısıtlayıcı patriarkal bileşenlerin üstesinden gelmeye yönelik cinsiyet temelli mekân bölünmesi girişimi (kadınlara özel kafe), uzun vadede bu patriarkal bileşenlere hizmet etmesi bakımından kadınların mahrem ve meta konumunu sürdürücü bir girişim olmakla birlikte, bu haliyle bile erkek saldırısı ve engeli ile karşılaşmıştır.

- Peki şey adını nasıl karar verdiniz X olsun diye?
- *Adını haremlik selamlık gibi düşündük hani beyleri almıcağımız için burası harem sadece bayanların gelebileceği bazen de yanlış anlaşılabilir bazen amcalar böyle cama yapışabiliyor böyle hani harem olunca burda hürremi filan görmeyi bekliyorlar*
- Bu tür deneyimleriniz oldu mu hani erkeklerin gelmek istemesi gibi?
- *Tabi tabi başta çok oldu başta beyler çok geliyorlardı yazı daha ilk başlarda bayanlara özel yazısını daha yazmamıştık beyleri geri çevirmek zorunda kaldık çok aşırı tepkiler de aldığımız oldu o zaman arkadaşım da yanımdaydı birkaç ay yardım etti sağolsun bana hani geldi bi düzeni oturtana kadar diye en büyük tepkilerle de o karşılaşmıştı zaten*
- Ne gibi tepkiler yaşadınız?
- *K2: yani şey en ilginç adamın biri dövecekti nerdeyse “niye bayanlara özel” “böyle bi yeri niye bayanlara özel açıyorsunuz” “ben burasını mekân olarak çok beğendim ben burda çay içmek istiyorum” önce kapıyı açtı bayanlara olunca ben burda olunca arkadaşım kapalı olduğu için bey olunca ben devreye giriyordum ondan sonra kapıyı açtı buyrun dedim “bi saniye geliyorum” dedi kapattı kapıyı çıktı dışarı tekrar kapıyı açtım buyrun dedim “sigaramı içiyorum bitsin gelicem” dedi pardon dedim yalnız burası bayanlara özel dedim şöyle bi bakındı “nasıl yani” dedi dedim beyleri almıyoruz sadece bayanlara özel “niye” dedi konsept öyle dedim yani öyle açıldı burası “ama” dedi “benim arkadaşlarım da gelicek” e tamam şimdi öğrendiniz bayanlara özel olduğunu söylersiniz arkadaşlarınıza gelmezler dedim “iyi de orda kahve var ben orda oturmak istemiyorum burası çok güzel bir mekân ben burayı çok beğendim ben burda çay içmek istiyorum” dedi kusura bakmayın yapabilecek bişeyim yok burası bayanlara özel dedim (kadının sesi gürleşiyor burada) yani var ya ama adamın konuşma tarzını kaşlar çatıldı falan böyle bir kızgın ifadeyle yapabilecek bişey yok kusura bakmayın dedim başka bir yere gidin oturun dedim “hallahallah” yaptı döndü arkasını gitti*

K1 ve K2'nin anlatıları kamusal mekânın erkek egemen inşasını açıklamaktadır. Kadınların kentsel mekân talebi, kentsel kamusal mekândaki erkeklerin saldırıları ve sınırlamalarına maruz kalmıştır. Kamusal mekânda kendilerine yer açmak isteyen kadınlar, tanımadıkları erkeklerin cama yapışma ve kafeye zorla girmeye çalışma biçimindeki taciz ve saldırı niteliğinde engelleyici davranışları ile karşılaşmışlardır. Bu davranışlar on dokuzuncu yüzyıl kentlerinde erkeklerin kadınlar üzerindeki görsel ve gözetleyici üstünlüğünün temsilcisi olarak tanımlanan flaneur'un (Wilson 1992, 55-57), yirmi birinci yüzyıldaki temsilidir. Bununla birlikte K1 ve K2'nin “burası da kadınların kahvesi buraya da biz beyleri almıyoruz” benzeri söylemleri beden ve mekân temelli eşitsizliği sürdürmesi bakımından sorunludur.

- *K1: yani bazen evet neden sırf bayanlar diye soran oluyor bende diyorum ki beyler her yere girebiliyor zaten sizin kahveniz var biz gelip sizin kahvenizde oturmak istemiyoruz hani öyle bir talepte bulunmuyoruz gelipte neden burası sadece erkeklere diyo muyuz demiyoruz burası da kadınların kahvesi buraya da biz beyleri almıyoruz güzel karşılayan da oluyor ama ilk başlarda aşırı tepki veren de oldu*

Ev ile özdeşleşen kadın kimliği

K1'in "Çalışma yaşamına girmekle ne değişti sizin hayatınızda?" sorusuna verdiği yanıt, kadının ev dışında ücretli iş yaşamına katılımının onu nasıl güçlendirdiğini göstermektedir.

"ilk başlarda esnaflık zor biraz sinirlerim bozuldu ... bayağı bi esnaflık zor gelmişti sonra ama çok güzel oldu şimdi mesela burayı kapatsam allah korusun evde oturmak çok zor gelecek çok daha farklı burda değişik insanlar görüyorum bide para kazanmak güzelmiş insanın kendi ayakları üstünde durması güzelmiş ondan öncesinde bana burayı açmadan öncesinde bana sorsanız yapabileceğin iş temizlik derdim yemek derdim başka bişey bulamazdım ama şimdi burayı açtıktan sonra şimdi her şeyi yapabilirim"

K1'in söylemleri ev ile özdeşleşen kadın kimliğinin aşılması ile güçlü kadın inşası arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca "*şimdi mesela burayı kapatsam allah korusun evde oturmak çok zor gelecek*" söylemi ev ile özdeşleşen kadın kimliğinin kadın dünyasındaki örtülü korkunçluğunun temsilidir. Kadınlar ancak çeşitli şekillerde ev ile özdeşleşen kimliklerinden sıyrılmaya içinde buldukları durumun vahametini anlayabilmektedirler. Ancak kadınlara özel kafe, evden dışarı çıkması kısıtlanan kadınların ev dışına çıkmalarını destekleyici, ev ile özdeşleşen kadın kimliği inşasını değiştirmeye yönelik bir adım olarak tahayyül edilse bile bunun bu şekilde tezahür etmediği görülmektedir. K1'in söyleminde kadınlara özel kafe pratiği ile karşılaşan erkekler bu oluşumu, ailedeki kadınların evde gerçekleştirdikleri pratikleri taşıyabilecekleri bir mekân olarak tanımlamışlardır.

- *ya aşırı tepkiler de aldık bazı erkekleri geri çevirdiğimiz zaman mesela hani "aa o zaman ben hanıma söyliyim bari bak günlerini burda yapsınlar bizim eşler toplantıolar bayanlar" şimdi mesela daha çok şeyi soran oldu geldiği zaman beyler "aa bayanlara özelmış o zaman okey falan oynatılabiliyor mu burda oyun oynayabiliyor mu hanımlar akşamları toplantıolar" diye*

Bununla birlikte K1'in perspektifinde de kafenin dizaynından müşterilerin ağırlanma biçimlerine, kafede gerçekleştirilen kozmetik toplantılarından bebek doğum günlerine kadar kafede gerçekleştirilen pratikler de ev ile özdeşleşen kadın kimliğini sürdürmektedir.

- Peki kafenizi dizayn ederken bu şey kadınlar için olsun hani kadınlara özel olarak dizayn ettiğiniz bir şey oldu mu?
- *Tabi her şeyim öyleydi mesela bardaklarımdan tepsimden şekerliğimden işte fincanlarımdan hani normal kahvelerde veya işte dışardaki kafelerdeki gibi düşünmedim ben evime alır gibi düşündüm ve hâlâ biz müşteri diye bahsetmeyiz mesela kendi aramızda konuşurken misafirimiz misafir biz her geleni misafir kabul ettik elimizden geldiği kadar kapıda karşılayıp kapıya kadar da yolcu ederiz biz gelenleri bize*
- Peki siz bu kınaya geçmeden önce burası hangi amaçlarla kullanılıyordu?
- *Mesela toplantılar oluyordu işte grup toplantıları kozmetik toplantıları felan oluyordu mesela Amway gibi şeylerin network çalışanlarının toplantıları oluyordu uuu toplu kahvaltılar oluyordu mesela parti parti şeyleri oluyordu mesela toplu yemekler filan günler bayanların günleri oluyordu doğumgünleri yapıyoduk bebek doğumgünleri veya işte gençlerin doğum günleri gibi mezuniyetler oluyordu mezuniyet baloları*

K1'in "*normal kahvelerde veya işte dışardaki kafelerdeki gibi düşünmedim*" söylemi de kadınlara özel mekân anlayışının kamusal alan çok ev ile özdeşleştirilmesinin karşılığıdır. Kozmetik toplantıları, bebek doğum günleri, altın günleri vb. ev içi pratiklerin ev dışında kapalı bir mekâna taşınması aracılığıyla, kadınlara özel kafe girişiminin, ev ile özdeşleşen kadın kimliğini pekiştirdiğini göstermektedir. Bu bakımdan kiraathanelerin hegemonik erkekliğin inşa edildiği yerler olması (Arık, 2009) gibi X kafe örneğinde kadınlara özel kafeler de ev ile özdeşleşen kadın kimliğinin inşa edildiği yerlere tekabül etmektedir. Söz konusu mekânsal inşa, kadın bedeninin içeride, saklı olma konumunun kentsel mekânlar aracılığıyla üretilmesine karşılık gelmektedir.

Kadınlara özel kafenin reddi

Kadınlara özel kafe pratiğinin “aa ..” ile başlayan tepkilerle karşılaşması, bununla beraber yer yer böyle bir oluşumun gereksiz-tuhaf karşılanması fakat daha da önemlisi kafenin kadınlara özel kafe formatında talep görmemesi ve zaman zaman karma kullanımlara da açılması, sonuçta da kadınlara özel kafe niteliğini kaybederek kına vb. organizasyon işletmesine dönüştürülmesi mekan ve gündelik pratiklerin karşılıklı olarak inşa olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan işletenler aracılığıyla inşa olan bu mekân, kenti kullananlar tarafından reddedilerek- tercih edilmeyerek dönüşüme uğramıştır.

- Peki şey böyle iki kadın üç kadın gelip oturuyor muydu böyle kafe tarzında?
- *Tabi tabi geliyordu öyle gelenlerimiz oluyordu ama hani diğer kafeler kadar çok çalışmıyorduk*
- Yerinden dolayı mesela bi Milli Kuvvetler³'de olsa daha çok
- *Yine Milli Kuvvetler'de de olsa benim müşterim sırf bayan olduğu için işin açıkçası gençler bile çok tercih etmiyor buraya gelip oturmayı genç kızlar bile çünkü neden erkek arkadaşlarıyla gidip bir yere oturmak istiyorlar veya hani liseliler bile sınıfça grupça gidip oturmak istiyorlar e ben buraya beyleri almıyorum bu seferde erkek arkadaşlarıyla oturamacakları için gelmiyorlar yani*

Karşılaşılan yadırgamalar, müşteri kıtlığı ve kafenin zaman zaman karma kullanımlara da açılması cinsiyet temelli mekân bölünmesinin reddini inşa eden gündelik pratiklerdir.

- Pekii bu özellikle şunun üstünde durmak istiyorum son olarak hani şu gelmek isteyipte geri gönderdiğiniz erkeklerle ilgili deneyimleriniz
- K3: *ya hala çok oluyor mesela duyulmadığımı zannediyor insanlar geçerken “aaa bayanlara özelmiş ya ne alaka” falan diye sürekli gün içinde 3 kere 5 kere böyle kapının önünden geçen grup özellikle sürekli aynı tepki “aa bayanlara özelmiş o ne ya” falan*
- K1: *mesela karşımızda otel olduğu için de oraya hani daha çok üniversiteliler sporcular filan gelip kalıyor büyük otobüslerle başka şehirlerden mesela onlara da çok ilginç geliyor yani sadece bayanlara özel tabi yani İstanbul'da filan da var ama hani İstanbul çok büyük bi yer hani ordaki çok bilinmiyor olabilir*
- K2: *erkekler ne kadar alışmışlar her yere böyle paldır küldür yani o çok büyük rahatlık yani eskiden bu yana gelen bişey böyle bişeyle karşılaşınca da tepki gösteriyorlar*
- K1: *bazen de şey olabiliyor mesela çok orta yaşlı mesela hani böyle karı koca yorulmuşlar bi çay içmek istiyorlar bakıyorum kimse yok alıyorum çok nadir de olsa alıyorum çay ikram ediyorum*
- Hm hm ama tek başına erkek almıyorsunuz
- *Almıyorum*

Görüldüğü gibi kadınlara özel kafe hem Balıkesir şehrinde yaşayanlar hem de Balıkesir'e şehir dışından gelenler tarafından yadırganmıştır. K1 ve K3 bu yadırgamayı kadınlara özel kafelerin duyulmamış, bilinmeyen oluşuyla ilişkilendirirken, K2, istedikleri her yere girebilen erkeklerin ilk kez giremeyecekleri bir yerle karşılaşmalarına, yani erkeklerin sınırlandırılmaya verdikleri bir tepki olarak yorumlamıştır.

Her iki perspektiften de “kadınlara özel kafe” cinsiyet temelli eşitsizlikleri *ters yüz etme* girişimi olarak okunmaktadır. Bu bakımdan temel mesele başlı başına mekân bölünmesinin kendisi iken “kadınlara özel kafe” pratiği feminist teoride sorunlu bir uygulamaya karşılık gelir. Bu konudaki bir diğer sorun kadınların kamusal mekâna katılımının onlara tahsis edilmiş belirli mekânlar-sınırlar aracılığıyla gerçekleşmesinin “mekân bölünmesi” doktrinini pekiştirmesidir.

Sonuç

Kadının iffeti ile aile-sülalenin şerefi arasında kurulan bağlantı, kadınları eve kapatma, örtme, kamusal mekâna giriş ve hareketlerinin sınırlandırılmasına kadar varan baskılara yol açar (Kandiyoti 2019, 81). Kandiyoti (2019, 81) kadının cinsel iffeti ile aile ya da sülalenin şerefi arasındaki bağlantının, kadın cinselliği üzerindeki toplu denetimin önemli bir nedeni olduğunu söyler. Tillion (2006) da kadın bedeninin, ailenin şerefi yani ad ile ilişkisini anlatır.

Kadın üzerinden kurulan namus kültüründe, ailenin onuru için ailedeki kadınların davranışlarını kontrol etmek erkeğin geleneksel görevlerinden biri sayılmaktadır (Boyacıoğlu 2016, 133). Bu kontrol ise başlı başına kadınların mekânsal hareketliğinin kısıtlanması biçiminde tezahür etmektedir. Gidebilecekleri yerlerden, kimlerle gidebileceğine, nerede nasıl giyinip nasıl oturup kalkacaklarına, nerede ne zaman bulunup ne zaman bulunamayacaklarına kadar bir dizi kısıtlama bu kontrolün uygulama biçimleridir.

X kafe örneğinde kadınlara özel kafe pratiği söz konusu kısıtlanmanın üstesinden gelme girişimi –miş gibi açıklanmıştır. X Kafe kadınlar için kamusal mekân kullanımını teşvik amaçlı bir girişim gibi başlasa da söz konusu mekân ayrımı başlı başına kadın kimliğinin mahrem inşasını sürdüren bir pratiktir. Bununla beraber böylesi bir ayrımla kadınları kamusal mekânda bulunmaya teşvik eden bu girişimin bile ataerkil engellerle karşılaşması, kadınların özgürlüğünün adeta bir yengecin kısılcacındaymişçasına kısıtlandığını göstermektedir.

Kamusal mekânda kadın ve erkekleri ayrı tutmaya yönelik mekânsal düzenlemeler kadın bedeninin mahrem inşasını sürdüren, dahası güçlendirerek yeniden üreten oluşumlardır. Kadının kamusal görünürlüğünü teşvik etmeye yönelik -miş gibi yapılan bu girişimler, kadın bedeninin mahrem inşasını güçlendirerek kadın bedeninin kısıtlanması, taciz, tecavüz ve cinayete kadar uzanan eril şiddeti üretir.

Bu bağlamda beden ve mekân birbirini inşa eden oluşumlardır. Her ikisi de bireysel ve toplumsalın keşişiminde yer alır. Kadınları belirli mekânlarla sınırlandırmak üzerinden gelişen bu uygulamalar ile kamusal mekânda kadın ve erkekleri ayrı tutma girişimleri, muhafazakârlaşma sürecinin ürünleridir. Fakat Harvey (2014, 231; 2016, 19), Lefebvre (2014, 180, De Certeau (2008, 194) ve Bondi'nin (2005, 11-13) açıklamalarındaki gibi kentsel mekân, kenti kullanan bireylerin eylemlerinden bağımsız değildir. Cinsiyete dayalı kimlikler ve mekân hem değişmez sabit kategoriler değildir hem de birbirleriyle karşılıklı ilişkilidirler. X Kafe örneğinde de kentliler kadınlara özel kafe kullanımını tercih etmeyerek, kent kimliğinin muhafazakâr oluşumunu reddetmişlerdir. Böylece kadınlara özel kafe pratiği kentsel mekânda varlığını sürdürememiş ve bir organizasyon şirketine dönüşmüştür.

Kına organizasyonu odaklı olan bu oluşum da cinsiyete dayalı mekân bölünmesine dayalı bir pratik olmakla beraber muhafazakâr kentin temsillerindedir. Kamusal-özel mekân ayrımı gibi, kentsel mekânın cinsiyet temelli bölünmesi de (erkek ve kadınların ayrı mekânlarda konumlandırılması) kadın bedeninin ve kadın kimliğinin ötekileştirilmesini üretir.

Bu çalışmada ister kafenin açılma dürtüsü, ister kafenin açılma sürecinde ailedeki erkeklerin tutumları, ister kentsel kamusal mekândaki erkeklerin müdahale ve tepkileri, ister kafede gerçekeştirilen gündelik pratikler, ister kafenin dizayn ve kullanım biçimleri, isterse de kına organizasyonu ve pratiği bağlamında düşünölsün tümü birden kadın bedeninin özgürlüğünü engelleyen kısıcaları oluşurmaktadır.

Başlı başına mekânsal bölünme kentli bireyler arasında ayrıştırma ve ötekileştirmeye tekabül etmektedir. Bu çerçevede üzerinde durulması gereken temel konu her bir gündelik pratiğin inşa ettiği anlamı anlamak ve bu anlamların bilincinde hareket etmektir. Çünkü gündelik eylemlerimiz de mekânlar aracılığıyla kimliklerimizi üretir. Kısacası, günlük eylemlerimizle ataerkil inşaları reddetmek, toplumsal cinsiyet eşişliğine bir adım daha yaklaşmamızı mümkün kılar.

¹Kafenin adını kullanmamak adına bu çalışma için incelenen kafe x kafe olarak adlandırılmıştır.

²Çalışmanın bulguları bağlamında ayrıca önem taşıdığı için burada kına geleneğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Kına yakma geleneğinin doğuşu, Allah'a kurban edilen koç rivayetine dayanmakta (Karaca ve Şar 2016, 33), böylece kurban edilme ile doğrudan ilişkili olan kına, kına yakılan varlığın seçilmiş, adak edilmiş olanı sembolize etmektedir. Farklı uygulamaları olmakla birlikte, düğünden önce gelinin evinde ya da gelin tarafı aracılığıyla organize edilen bir yerde gerçekleştirilen kına töreni, evlenecek olan kadının kocasına ve yeni evine kurban edilme (Karaca ve Şar 2016, 32) anlamını da taşımaktadır. Hem kurban edilme anlamı hem de mekânsal bölünme (kadınlara özgü olma/ kadınlar ve erkekleri ayırma) bağlamında kına ritüeli de kadın kimliğinin mahrem ve meta inşasına işaret etmektedir.

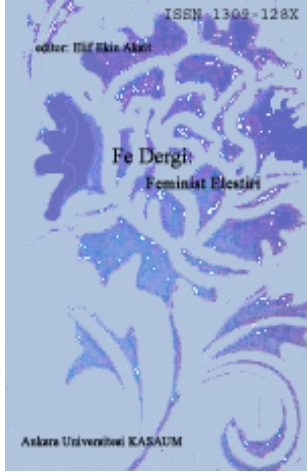
³Milli Kuvvetler Caddesi, Balıkesir kentinde alışveriş, yeme-içme ve bankacılık benzeri hizmet sektörlerinin önem kazandığı, yaya öncelikli ve işlek bir caddedir.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, Alpaslan ve Mirioğlu, Güldane. "Balıkesir kent kimliği." *International Journal of Geography and Geography Education Journal*, no. 42, (2020): 374-399. <https://doi.org/10.32003/igge.736051>
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu* (Çev. Şener, B. S., İstanbul: İletişim Yay., 2013)
- Arık, Hülya. "Kahvehanede Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğinin Antropolojisi," *Cins Cins Mekân* ed. Ayten Alkan (İstanbul: Varlık yay., 2009), 168-201.
- Arkonacı, Sibel. *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi* (İstanbul: Ayrıntı yay., 2014).
- Balıkesir Gazi İmam Hatip Ortaokulu. Resmi web sayfası. <https://balikesirgaziimamhatip.meb.k12.tr/>
- Biol, Gaye. "Kentsel Dönüşüm ve Balıkesir'deki Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme." *Mimarlık*. 344. Kasım-Aralık (2008): 24-28.
- Biol, Gaye. Cumhuriyet Dönemi Modern Mimarlık Pratiğinin Balıkesir'deki İzleri. *Cumhuriyetin Mimari Mirası Sempozyum ve Sergisi Bildiriler Kitabı* (Ankara: Mimarlar Odası Genel Merkezi, 2011), 273-290.
- Bondi, Liz ve Davidson, Joyce. Troubling the Place of Gender. *Handbook of Cultural Geography*. Ed. K. Anderson, M. Domosh, S. Pile ve N. Thrift (Sage., 2003), 325-343.
- Bondi, Liz ve Domosh, Mona. "On The Contours of Public Space: A Tale of Three Women." *Antipode*. 30, no. 3, (1998): 270-289.
- Bondi, Liz. "Gender and the Reality of Cities: embodied identities, social relations and performativities." *online papers archived by the Institute of Geography, School of Geosciences, University of Edinburgh*. (2005). <https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/822/lbondi002.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bondi, Liz. "Gender, Class and Urban Space: Public and Private Space in Contemporary Urban Landscapes." *Urban Geography*. 19, no. 2 (1998): 160-185.
- Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm* (Çev. B. Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yay., 2015).
- Boyacıoğlu, İnci. "Dünden Bugüne Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet ve Ulusal Kadın Çalışmaları: Psikolojik Araştırmalara Davet." *Türk Psikoloji Yazıları*. Kasım 2016, 19 (Special Issue). (2016): 126-145.
- Boyer, Kate. "Place and the politics of virtue: clerical work, corporate anxiety, and changing meanings of public womanhood in early twentieth-century Montreal." *Gender, Place and Culture*. 5, no. 3, (1998): 261-275.
- Butler, Judith. *Bela Bedenler* (Çev. C. Çakırlar ve Z. Talay. İstanbul: Pinhan Yay., 2014).
- De Certeau, Michel. *Gündelik Hayatın Keşfi I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (Ankara: Dost Kitabevi yay., 2008).
- DPT. *Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenirilmesi* (Ankara: DPT Yay. No: 1806., 1982).
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis yay., 2014).
- Haraway, Donna, J. Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcalığı. *Başka Yer*. Haraway Donna, J. Çev: G. Pular. (İstanbul: Metis Yayınları. 2010). 91-119.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu* (Çev. S. Savran. 7. Ed. İstanbul: Metis Yay., 2014).
- Harvey, David. *Sosyal Adalet ve Şehir* (Çev. Mehmet Morali. 5. Ed. İstanbul: Metis Yay., 2016).

- Hubbard, Phil. Women Outdoors: Destabilizing the Public/Private Dichotomy. *A Companion to Feminist Geography*. Ed. L. Nelson, (Blackwell, 2005). 322-333.
- Işık, Oğuz. "Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması" *Toplum ve Bilim* 64-65, (1994): 7-38.
- Kandiyoti, Deniz. Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi? *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. Deniz Kandiyoti. (İstanbul: Metis yay. 2019). 71-91.
- Karaca, Elif-Gizem ve Şar, Sevgi. "Geçmişten Günümüze Kına." *Lokman Hekim Tıp Dergisi*. 6, no. 2, (2016): 30-37.
- Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi* (Çev. I. Ergüden. 2. Baskı. İstanbul: Sel yay., 2014).
- Mayol, Pierre. Konut. *Gündelik Hayatın Keşfi II*. Ed. M. De Certau, L. Giard ve P.Mayol. (Ankara: Dost Kitabevi. 2. baskı. 2015). 29-159.
- McDowell, Linda. "Space, place and gender relations: Part II. Feminist empiricism and the geography of social relations." *Progress in Human Geography*, 17, no. 3, (1993): 305-318.
- Miriöglü, Güldane. "Mekânı Feminist Perspektifle Okumak: Balıkesir Kenti Merkezi İş Alanı Örneği." *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, (2020): 103-128.
- Subaşı-Tunç, Selda. "Kız-Kıza Eğlence: Mezuniyet kınası, Homososyallik ve Gençlik Kültürü." *Fe Dergi*. 12, no.1, (2020): 16-29.
- Tillion, Germanine. *Harem ve Kuzenler*. (İstanbul: Metis yay., 2006).
- Tolun-Denker, Bedriye. *Balıkesir Ovasında Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1970).
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tuysuz, Suat., Eryentu-Gurel, Melek ve Gulmez, Recep. "Kent Hakkı ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Mekânın Siyaseti: Erzincan KYK Yurtları Örneği." *Journal of Economy Culture and Society*. (2020): 1-22. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0086>
- Üstüner, Tuba., Ger, Güliz ve Holt, B. Douglas. "Consuming Ritual: Reframing the Turkish Henna-Night Ceremony." *Advances in Consumer Research* 27, (2000): 209-214.
- Wilson, Elizabeth. "Görünmez Flaneur." Çev. F. Çulha ve A. Bora. *Birikim*. 43, (1992): 54-65.
- Wolff, Janet. "The Invisible Flâneuse. Women and the Literature of Modernity." *Theory Culture and Society*. 2, no. 3, (1985): 37-46.

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Securing a Future with Social Capital: The Case of Syrian Refugee Women Working in Non-governmental Organizations-Refugees (NGO-Rs) in Turkey
Cansu Aydın

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 09.04.2021

Yazı Kabul Tarihi: 09.09.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Cansu Aydın, “**Securing a Future with Social Capital: The Case of Syrian Refugee Women Working in Non-governmental Organizations-Refugees (NGO-Rs) in Turkey**” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 75-86.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_7.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Securing a Future with Social Capital: The Case of Syrian Refugee Women Working in Non-governmental Organizations-Refugees (NGO-Rs) in Turkey

Cansu Aydın*

Aiming at shedding a light on refugee women's experiences with social capital, this article tries to answer the following questions: whether and how do Syrian refugee women utilize different forms of social capital to find jobs in NGO-Rs in Turkey? Investigating the role of bonding, bridging, and linking social capital, a qualitative methods study was conducted with Syrian refugee women that work at NGO-Rs in Turkey. The data analyzed was generated by thematic analysis of semi-structured interviews with 16 Syrian refugee women working in NGO-Rs in Gaziantep, Turkey; and a key informant interview that was conducted for triangulation purposes with an office manager of an NGO-R that finds work for Syrian refugees in Turkey. Research findings reveal that Syrian women tend to rely on personal and professional ties to find jobs and survive in the sector; and it radically increases their employment prospects.

Keywords: social capital, Syrian refugee women, Turkey, NGO

Sosyal Sermaye ile Geleceğini Güvence Altına Almak: Türkiye'de Mülteci-Sivil Toplum Kuruluşlarında (M-STK) Çalışan Suriyeli Mülteci Kadınlar Örneği

Sosyal sermaye çalışmalarında kadınların deneyimlerinin görünürlüğüne katkıda bulunmayı amaçlayan bu çalışma, Suriyeli mülteci kadınların köprü oluşturan, bağlayıcı ve birleştirici olarak geçen farklı türlerdeki sosyal sermayeleri Türkiye'deki M-STK'larda is bulmak için kullanıp kullanmadığını ve kullanıyorlarsa nasıl kullandıklarını nitel yöntemleri kullanarak incelemektedir. Analiz edilen veriler, Gaziantep'te M-STK'larda çalışan 16 Suriyeli mülteci kadınla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Ayrıca, Suriyeli mültecilere iş bulma amacıyla kurulmuş olan bir sivil toplum kuruluşunun. ofis müdürüyle de bir anahtar kişi görüşmesi yapılmıştır. Araştırma sonuçları, Suriyeli kadınların iş bulmak ve sektöre tutunmak için kişisel ve profesyonel bağlantılarını kullandıklarını göstermiştir.

Anahtar kelimeler: sosyal sermaye, Suriyeli mülteci kadınlar, Türkiye, sivil toplum kuruluşları

Background

Since the outbreak of the conflict in Syria in 2011, more than 5 million Syrians have fled to neighboring countries, including Turkey, Lebanon, Jordan, Iraq, and Egypt (UNHCR 2018). With an explicit open-door policy, Turkey has been both a final destination and a transit country for millions of Syrian refugees. An estimated 3,670,717 Syrian refugees, of whom almost half are women and children, are registered with temporary protection status in Turkey (Directorate General of Migration Management 2021).

Migration is not a new phenomenon in Turkey, having seen waves of emigration, immigration, and transit throughout its history (İçduygu et.al 2012). Turkey is a state party to the 1951 UN Convention Relating to the Status of Refugees and it's 1967 Protocol, with a geographical limitation to the Convention. As such, Turkey only accepts refugee status applications from European countries. Syrians, being non-Europeans and arriving in mass and rapid influx, are not eligible for refugee status in Turkey. In this regard, the Turkish Law on Foreigners and International Protection and the 2014 Temporary Protection Regulation, which grants Syrians a temporary protection status, governs the protection of Syrian refugees. The temporary protection status provides Syrians with access to health services, education, social assistance, and translation and interpretation services. Work permits are also available to Syrians with the passing of Regulation 8375 in 2016, which outlines the necessary

*Cornell Üniversitesi Kamu Yönetimi Yüksek Lisans (insan hakları ve sosyal adalet) mezunu. Ca376@cornell.edu. <https://orcid.org/0000-0002-5738-1591>, Yazı Gönderim Tarihi: 09.04.2021, Yazı Kabul Tarihi: 09.09.2021

procedures. In order to be eligible for a work permit, Syrians need to be under temporary protection for at least 6 months and have a work contract with a potential employer who is willing to apply for the permit.¹ The official employment rates among Syrians are quite low, as only 31,185 Syrians had work permits according to the latest figures provided by the government offices (Ministry of Trade 2019). While the sex disaggregation of those who received work permits is unavailable, it is expected that women only consist of a small percentage of them as only 15% of women are engaged in income-generating activities (UN Women and SGDD-ASAM 2018). There are four types of work that Syrian refugee women (hereafter referred to as Syrian women) are generally involved in Turkey, and those are namely, employment at NGOs or public institutions, self-employment, employment in jobs such as beauty salons or small stores, and lastly employment through piecework jobs performed from home (Körükmez et al. 2020).

As outlined, basic rights that can ensure the protection of Syrians are provided through temporary protection status. However, there are barriers to accessing available services that allow for the enjoyment of their rights. According to Barbelet et al. (2017), refugees without pre-existing networks experience further vulnerabilities within host communities; and the uncertainty with work permits, poor working conditions, and discrimination are of particular concern for refugees. Women face significant barriers, as almost 92% of the Syrian women are not informed about the work permits and the majority of women lack knowledge about rights and responsibilities when it comes to working or paying tax (UN Women and SGDD-ASAM 2018). Additionally, lack of language fluency, low education, and skill levels along with the opacity of bureaucratic procedures seem to hinder the access of Syrian women to the labor markets (Ozturk et al. 2019). Considering these practical and structural barriers to survival, social capital becomes particularly crucial for Syrian women, especially for labor market integration.

Aiming at assisting refugees in claiming their rights, advocating on their behalf, and providing complementary services, there are many NGOs working with refugees in Turkey. While there are various terms used in the literature to define and differentiate between these civil society actors, this article focuses on NGO-Rs. NGO-R is used to highlight the refugee and migrant-focused work of the NGOs and is defined as “institutions and organizations willing to cope with the increasing gap between the state’s organizational capacity regarding the refugees and the actual social reality” (Sunata and Tosun 2018). With a dense population of these NGO-Rs, Gaziantep has become a hub for both cross-border and in-country operations. As of 2020, there were 2,739 civil society organizations registered in Gaziantep, with 279 of them providing humanitarian aid (Directorate of Civil Society 2020). Additionally, there were also 19 international NGOs registered in Gaziantep to provide humanitarian aid.

Given this introduction and background, this study will try to answer the following questions: whether and how do Syrian women utilize different forms of social capital to secure jobs at NGO-Rs in Turkey? The analysis will focus on all three types of social capital, namely bonding, bridging, and linking. By analyzing the experiences of Syrian women and the barriers they face, it can also be a practical guide for governments and NGO-Rs to tailor policies or services they provide to support the economic integration of refugee women. These experiences may not only show where the opportunities lie to support refugee women to accumulate more social capital, but also where their strength lies, and which type of social capital is more crucial for them. Considering the lack of research on the labor market integration processes and practices of Syrian women in Turkey, particularly of those with strong professional and education backgrounds, this research can be pioneering. In the following section, the literature on social capital is examined and the existing literature on refugee women’s experiences is visited. Following this, the research design and methods will be presented. Finally, findings are outlined and discussed within the existing literature, and conclusions are drawn from the findings.

Social Capital and Refugee Women

According to Portes (1998, 6), there is a consensus in the literature that social capital is “the ability of the actors to secure benefits by virtue of membership in social networks or other social structures”. Similarly, Bourdieu (1986) also defines the concept as the total sum of the actual or potential resources that come through a network of tight or loose relationships. For Bourdieu (1986), social capital accumulated through connections can turn into economic capital when the conditions are favorable. Hence, social capital is directly linked to economic and cultural capital, besides the context in which it is being used. Additionally, according to Bourdieu (1986), unless the social relationships are established and kept for a long period of

time, they can't always be utilized when they are needed. This article will use Bourdieu's approach to social capital to understand the experiences of Syrian women.

According to Woolcock (2001), there are three types of social capital: bonding, bridging, and linking social capital. The source of bonding capital is the relationships between networks of groups who perceive themselves to have a bonding social identity (Szreter and Woolcock 2004). Bonding social capital comes from the kinship of families, close friends, and fellows, and even neighbors. Therefore, bonding social capital is the resource that stems from a person's primary network directly relating to the naturally acquired social identity. Although the naturally acquired identity constitutes a ground for membership in these primary networks, this membership is not acquired by birth. Bridging capital, on the other hand, depends on the memberships in the groups that are not established based on similar socio-demographics among members. Distant friends, colleagues, or broader community can be a source of bridging capital. Hence, these bridging networks are useful for reaching out to external opportunities and knowledge sharing such as through membership in civil rights movements or youth service groups (Putnam 2000). Lastly, linking social capital stems from the relationships with individuals or groups that are in a higher state in the hierarchy. These relationships could be with the service providers or formal institutions that people can use to access information and knowledge that could not be obtained through other networks. Furthermore, all these types of social capital and their different combinations are directly related to refugee and migrant integration outcomes; and do not necessarily always yield positive results. For instance, the ethnicity factor in social capital formation is perceived to be tricky as while it helps to ensure that the refugees have readily available support upon arrival, it can also be a barrier preventing them from making connections out of their ethnic group (Quetulio-Navarra, Niehof and van der Vaart 2013). This means, having more bonding capital at the expense of bridging or linking capital can in some instances prevent the integration of refugees.

According to Strang and Ager (2010), social connections become the driving force and play an essential role in local integration. Being an intermediary between labor markets and refugee women, social capital can help them to integrate better in the absence of nationwide integration policies. The research conducted in multiple contexts such as in Jordan, Turkey, and Vietnam with refugees and displaced populations, have shown a tendency to rely on existing networks as a survival strategy and to gain access to labor markets (Tran 2015; Barbelet et al. 2017). On the other hand, building social capital with host communities is a crucial part of integration efforts (Barbelet et al. 2017). Social capital also often being the only asset of refugees to access livelihoods or to act as a coping mechanism; it increases the resilience of refugees and thus enhances aid effectiveness (Uzelac et al. 2018). In other words, being used to access other assets such as loans, information, and accommodation, social capital promotes access to livelihoods (Farrington et al. 2002). This is also valid for educated Syrian refugees in Turkey, as those who had social connections and therefore, social capital managed to do better overall compared to those who didn't have these ties (Üstündağ 2020).

The literature on social capital overall tends to focus on the experiences of men, turning a blind eye to the gendered differences, with several recent exceptions (Molyneux 2002; Aguilera 2005; Allen 2009; O'Neill and Gidengil 2006). The focus on refugee women's experiences seems to be even less; even though women who belong to low-income groups are the ones who develop strong social connections, supportive community relations, and participate in civil society organizations including voluntarily (Molyneux 2002). Furthermore, by being primary caregivers and organizing how the money is spent at home, women can also be claimed to be the ones who determine the organization of primary networks. However, since the refugee context provides women with unusual circumstances, the impact of social capital on their experience is also different than the rest of the women. For instance, according to Boateng (2010), the women at refugee camps have fewer opportunities to develop social capital and therefore it is more limited. For out-of-camp refugee women, the situation might be different since they would have the opportunity to socialize with different groups or get involved in various networks. Lastly, Dion and Dion (2001) claim that it is important to address the gender dimension of refugee contexts in order to understand the challenges encountered by them. Building upon existing research and the theoretical framework of social capital, this article tries to fill a gap in the literature by examining the refugee women's experiences with social capital. This will help to ensure that challenges they face are understood better and the policy responses are tailored based on the gendered needs and capacities of the refugees.

Research Design and Methods

This article is written based on a thematic analysis of 16 semi-structured interviews with Syrian women who are working at various local and international NGO-Rs in Gaziantep in Turkey. For data triangulation purposes, a key informant interview was also conducted with an office manager of an NGO-R that assists Syrian refugees to find jobs. The interviews were conducted between the dates of 24 July – 1 August 2019 and were recorded with the consent of the interviewees. The scope of the research was fully explained to the interviewees and their informed consent was obtained. All the interviews have been anonymized to ensure the privacy of the participants. The locations of the interviews were chosen with the participants to ensure that they would feel comfortable enough to speak. Additionally, the research followed feminist principles by trying to make the experiences of women visible; and promoting the agency of the refugee women who participated in this research as opposed to the tendency in the literature to show them as subjects rather than objects of the action. The interviews were also conducted by acknowledging the power differences between the interviewer and interviewees, and therefore trying to minimize them. The research was also driven by political motivation to empower Syrian women and help them challenge the injustices they face. The researcher was also driven with the curiosity to understand the experiences of educated and working Syrian women who are also drivers of change, and agents of civil society supporting their fellow Syrians in Turkey and through cross-border operations in Syria. Based on her experience and observations in the civil society and humanitarian aid sector, the researcher also wanted to understand whether there were deliberate attempts made by Syrian women to address the challenges they face around finding employment in Turkey.

The respondents of the interviews were between the age range of 26 – 52; and at the time of the interviews, while one was actively seeking a job, the rest worked in 11 different local and international NGO-Rs. While Sunata and Tosun (2018) differentiate between four different types of NGO-Rs, analyzing how Syrian women's experiences differ within those four types is beyond the scope of this article. However, it is worth mentioning that the participants of this research represented all four types of NGO-Rs: migrant operated, local, international and professional.

While the majority of the respondents had a bachelor's degree, the respondent with the lowest educational attainment had a high school diploma and the highest degree was a master's degree. All of them spoke English, besides their native language Arabic, and the majority of them either spoke some level of Turkish or were interested in learning Turkish. At the time of the interviews, 8 of the respondents were single, with one of them also having kids and was the primary caregiver; 2 of them were engaged; 4 of them were married with kids, and 2 of them were married with no kids. The average time the respondents have been in Turkey was around 4.5 years during the time of the data collection. The majority of the respondents (13 out of 16) either came to Turkey with their family members or had family members present in Turkey. The legal status of the respondents also varied among temporary protection, residency, tourist visa, and citizenship. Although many of them resided in Gaziantep at the time of the interviews, the city of their first settlement in Turkey also varied and included Sanliurfa, Istanbul, and Hatay. While the legal status of the women can directly impact their job prospects and future in the host country, for this study, it wasn't considered as a variable since the study solely focuses on the importance of social capital. However, it is worth mentioning the importance of legal status in finding jobs was highlighted by various participants of this research.

The city of Gaziantep was specifically chosen for this study, as it's the hub for humanitarian relief operations being conducted in both Turkey and Northwest Syria. Furthermore, Gaziantep also hosts 449,184 Syrian refugees, which constitutes 21.54% of the total population of the city (Directorate General of Migration Management 2021). Having worked at various local and international NGO-Rs in the field, including at Gaziantep, the researcher made the initial connections through personal contacts and continued via the snowball technique. The themes of the questions were pre-prepared, however using a semi-structured methodology, they were adjusted during the interview based on the responses of the participants. Having a semi-structured interview helped to encourage a deeper discussion with each participant and helped to create a more comfortable discussion rather than a question-and-answer session. Additionally, semi-structured interviews as a method seem to fit better with the purpose of this article which is to show the diversity of the refugee women's experiences,

their strengths, and where the opportunities lie to support their social capital accumulation which in return might lead to better job prospects.

Following the guidance of the Department for International Development (1999) three major areas of focus were used to investigate social capital during interviews. These areas were as follows: the nature of existing links and how they work; how these links contribute to livelihoods on different levels; and whether affiliation with certain groups hinders individuals from accessing income-generating activities. It is also worth mentioning that all participants were interested in the research piece and found it useful as they perceived it as an opportunity to address some of the issues they face searching for jobs at NGO-Rs in Turkey. Therefore, the discussions yielded valuable data and insights. The search for additional participants stopped when it was clear that similar themes were being repeated throughout the interviews.

There are several limitations of this research paper. Firstly, the interviews were conducted in English; and English is neither the researcher's nor the participants' native language. The citations provided below from the research participants were written exactly as they were stated by the participants. Secondly, even though Gaziantep is the hub of humanitarian operations, there are still other organizations operating in other major cities where dynamics might be different. Lastly, the key informant interview, which was conducted with triangulation purposes, remained limited in number, as the researcher did not have the resources to conduct further interviews.

Results and Discussion

Bonding Social Capital

Bonding social capital is acquired through connections with the groups that are similar in demographics and have similar characteristics. They are therefore among “people like us” and with who we have close relationships. (Claridge 2018). These relationships can be established among family members, close friends, and neighbors. In the case of Syrian women working in NGO-Rs, these links can take the form of family, close friends, and fellow Syrians. In countries like Turkey, where the social and ethnic polarization is high and social cohesion remains relatively low, it can be claimed that bonding social capital is much more important for refugee women compared to the other types of social capital.

Before the current crisis, there weren't many NGOs in Syria. Hence, with few exceptions, the respondents did not have prior experience in the sector. One of the respondents who had a voluntary job in Syria also said: “you can't say it is experience. I had some voluntary job in Syria. It is totally different than here.”. Many Syrian women became familiar with NGO-Rs through their relatives and fellow Syrians. Furthermore, one of the respondents also chose Turkey as a destination because there were existing contacts at NGO-Rs. She explains this as:

My father had some connection, some people who was working in INGOs in Turkey. He said he referred me to this person and say like just apply your CV, maybe you will have a opportunity because I am, I am a fluent in English and that's another advantage for me and then I applied. Thanks God, I got the position. (...) So, I directly came to Turkey; from Syria to Turkey but with the job secured.

Since most of the social networks were disrupted upon arrival to a new country, the Syrian women established new friendships in Turkey. According to the participants of this research, most of these networks are established with fellow Syrians who are also colleagues. With colleagues, they meet every day, while with out-of-work friends they meet at least once a week. It should be noted that this was not applicable for women with children and women who are heads of their households as they claimed they had less time to socialize than their peers. Therefore, having small children can limit the social capital accumulation process for refugee women.

Having friends in the NGO-Rs is useful in many ways, such as getting informal references, recommendations, technical support, or insights from the organization. This supports the finding that 40.5% of Syrian women working in regular and irregular jobs found jobs through the assistance of other Syrians (UN Women and SGDD-ASAM 2018). One of the interviewees referring to the importance of social connections said: “that is how you make sure your CV gets viewed and have actual opportunity.” Furthermore, some of the participants also use their friendship networks to find extra work in their area of expertise. One of the participants explained this: “they [*friends*] actually just contact me there is something like this, do you want to

take it? I say yes or no. Sometimes I get asked more but if I have a lot of work, already I don't take it. It depends on the job." It also confirms the findings of Livingston (2006) who claimed that the more time migrant women spent in a foreign country, the more likely they are to use friendship networks to search jobs.

Being used to revive social networks, manage supportive relationships, and communicate with employers, mobile phones are extremely important for refugees (Göransson et al. 2020). Mobile phones are also extremely crucial for Syrian women as there are online groups set up by Syrians to advertise jobs. In these groups, people also support each other by providing information about their organizations, helping with writing CVs, providing potential interview questions, and helping candidates to pass CVs to the organizations. They refer to these groups to search for jobs or share potential jobs from their organizations.

Additionally, it was noted by the interviewees that being from a particular region or a city in Syria also helped to forge ties and to be considered for a position in certain local organizations. The key informant also noted that:

Now the organizations are known by the cities. This organization is for Deir ez-Zor people; this organization for Aleppo people; this for Hama; this for Hums. This is the situation; believe me.

However, according to the interviewees, there still seems to be open and hidden discrimination against women during the recruitment processes. Referring to local Syrian organizations working in the humanitarian sector, one of the respondents said:

They said "women are not clever, not focused to the work; so men are better than women.". So, I am officer, he is officer. He is becoming senior, then becoming coordinator, then becoming manager. But women stay officer and they give it benefits for 40 dollar, and men give it 200 dollar.

Another respondent also highlighted that it is very hard for women to survive in the sector:

You see that now the number of women already it is very few if you compare it number of men. In all organization, it is like maybe 20% or 10% maybe women. Because I used to work in Syrian organization and most of the staff are men. You see only 1 or 2 female working. So because when they come to the interviews, like men shows the more experience in this field and the women need to be introduced, and need to be stronger to be, to show that she is strong for the position and work.

While it seems that donor policies and regulations, besides a global emphasis on a need for gender balance in the sector, help the organizations to be accountable; there still seem to be few women in the sector who are senior managers. A respondent, referring to her migrant operated NGO-R, said that except her all women were either assistants or cleaners. This might make it harder for Syrian women to build bonding social capital, as the key informant noted that their non-profit organization also failed to place even one skilled person into the NGO-Rs, simply because they didn't have connections with the high-level managers of those NGO-Rs. The lack of women in high-level positions, who can support other women and set examples is an important issue in the sector.

In case of a lack of bonding social capital, the only way women secure jobs in the sector seems to be on conditions from donors around gender balance for the teams. An interviewee explain this as:

I know women they don't have any attitude or you know any background in political issues, and they came from Syria directly because they want to run out of this hell inside Syria; and they got good opportunities because there is a this gender equality issue inside organization and you know the fund need that, donors need gender equality inside. They are getting chances and job offers. This opened a lot for women specially a lot of opportunities. Not reaching the decision-making positions or senior management but at last they have job opportunity.

However, when the organizations hire women even for the sake of donors, bonding social capital seems highly important to be considered for a position. An interviewee referring to her own experience with a local organization said:

(...) for example, in the local organization, most of them are males. (...) we were only 2 in the organization with 50 men. So it was a little bit difficult and they are with religious background. So we faced some challenges in communication. Most of them don't reply us even. So imagine. I don't know if it is the religious background or revolution background or depends on their culture of the area that they come from. But really it was difficult. But after few months, they used to be some females to be at the office. Also, for example, most of this organization really, very, how to say, not neutral with dealing with women, discriminatory. So they don't like to work with women and if they see you wearing some clothes, unusual clothes to them, they annoyed.

Lastly, it is worth to mention that knowing the importance of high-level contacts in NGO-Rs, the participants of this research mainly seem to rely on their contact with fellow Syrians to find jobs in the sector. They therefore make deliberate attempts to connect with fellow Syrians, especially with those who come from the same cities in Syria.

Bridging Social Capital

Bridging social capital links groups that are not similar to each other based on race, class, or religion across communities, groups, or organizations (Claridge 2018). For Syrian women working in NGO-Rs, these links can be established with the host communities and work colleagues or colleagues in other organizations who are from different backgrounds.

Relationships with the broader community have a direct impact on making refugees feel at home since acts of friendship positively change their perceptions about the host community and their life in a foreign country (Ager and Strang 2008). Making friends from the host community takes multiple forms for Syrian women. For those who have kids, it is possible to connect with the other mothers at schools. For others who continue their education at university, meeting with other students from the host community is also an option. These kinds of relationships established out of the sector seem to be useful for the daily survival or finding jobs out of the sector, as around 22% of Syrian women working in regular or irregular jobs seem to report finding employment with the help of host communities (UN Women and SGDD-ASAM 2018). One of the interviewees, married to a Turkish man, explained that: "(...) most of the host community that I know they are not familiar with the humanitarian work. Actually, to be honest, I was supporting them to inform them about these jobs, the humanitarian work.". However, for majority of the interviewees, the relationships with host communities are limited to those who work in NGO-Rs. The interviewees explained that most of the friendships with the host community are formed through work relations. An interviewee explained that her friends from the host community gave/gives her resources and materials, and she could seek their support when in need. For those who work for local Syrian organizations this way of meeting host community members is usually not possible since most of the employees in those organizations are Syrians. Overall, trying to establish connections with the host community members in the sector seems to be one of the least preferred forms of social capital.

Another source of social capital for Syrian women takes shape in connections with the expatriates in the sector. One of the interviewees highlighted this as "when you are hanging out with managers, with expats it helps with your current position." Another interviewee also explained that meeting an expatriate outside of work helped her to get her first position in the sector. Having expatriate contacts seems to be beneficial in terms of making sure that the CVs are taken into consideration, providing an informal reference or recommending the candidate. Particularly when the humanitarian sector bloomed in Turkey with the start of the Syrian crisis, managers of the humanitarian programs had heavily been expatriates. Being considered as the experts in their field and leading the recruitment of the local positions, expatriates have enjoyed a well-recognized privilege over local staff. While currently most of the positions are localized, having references or recommendations from expatriates seems to be advantageous for the Syrian women in the sector. Referring to the importance of references from host communities and expatriates, the key informant also noted that:

And when we come to choose our references, our references, it must be based in my experience, it must be on the people who we worked with; my manager, my general manager, my... But now we are choosing our references of European people, of American people, of other Turkish people who are

working in other NGOs, on other projects just to give us references. So, this is big mistake but the things, it is running like this.

Whether they wish to continue working for NGO-Rs or not, bridging social capital with expatriates or host communities seems to be crucial for better livelihoods outcomes for Syrian women.

Linking Social Capital

Linking social capital refers to the relations with groups that are in positions of power, such as with those working for the government or those who have other senior positions. Linking social capital hence is established among people who are not on the same level in a given hierarchy (Woolcock 2001). Except for one respondent, none of the participants of this study had any ties with the state or its services. Since only 1% of the Syrian women working in regular or irregular jobs confirm finding work through Turkish labor agencies (UN Women and SGDD-ASAM 2018), this is not a surprising finding. One of the few respondents who had some form of connection with state institutions claimed to develop her ties with the institutions via her work. Ager and Strang (2008) note that circumstances of refugees such as not knowing the language or not being familiar with the context require both refugees and the wider community to give efforts to ensure equal access to services. Not having these ties, some of the respondents were confused about different kinds of registration options available to them, the documentation process, and how to apply for citizenship in Turkey. One of the respondents illustrated this by referring to available options:

They are not that clear for us in Turkey. There is no one giving us guidance about what we want to do. There are rules and they are changing each time. You need to follow them.

Even though it also has other complications, respondents were very secure with their short-term plans, which involved around staying in the sector. However, long-term plans of the respondents were mostly outside of the humanitarian sector and would highly benefit from linking capital. One of the respondents highlighted the fact that she was planning to leave Turkey in the long run:

Long term, I don't think that we have opportunities to work here in Turkey in the companies of, in the Turkish companies. Maybe the Turkish language will play its role. However, I know some Turkish, but I am not as fluent or native speaker in Turkish. So that Turkish itself has better opportunities. This is why after the organizations close, I will travel.

Another respondent also highlighted the fact that changing rules and uncertainty in Turkey also didn't allow them to plan for the long run:

(...) it is very complicated. So, don't ask me about long term. For us, Syrians, we are no living day by day. We don't have any long term. We don't see the light at the end of the tunnel, unfortunately.

Not having other options, higher salaries than the rest of the market, lack of Turkish language requirements, and helping Syrians were some of the reasons why Syrian women kept working in the sector. However, most of the respondents noted that they want to work in their area of specialization. This also confirms the findings of Üstündağ (2020), who stated that those educated and skilled Syrian refugees consider themselves lucky when they have social connections and can work in their field. The reason for them is very clear, as explained by a participant:

For the long term, I am really not planning to continue in the humanitarian work. To be honest with you, because like it is hard job when you have a family. It is very hard for you, when you have a family. Because like your time is not yours when you are working in the [NGO-Rs] ... And I am feeling also because not, because you are not, I am not planning to go abroad or travel to another mission or you know... As I have a family now. And to be honest, humanitarian work is not sustainable in Turkey. You

can't guarantee that for how long it will continue. So I really plan, dream actually, I am dreaming; hopefully it will be planning to have my own job.

Leaving the humanitarian sector on the other hand requires a good amount of linking capital that can allow the respondents to understand the changing rules, regulations, rights, and responsibilities that apply to other sectors. Furthermore, in many instances just to secure a job in an NGO-R, Syrian women might need to accept working informally (UN Women and SGDD-ASAM 2018), which in return doesn't allow them to build linking social capital. Linking social capital is not only necessary for business-related inquiries or working permits, but also on how to acquire equivalency of the previously obtained diplomas in Syria. One of the respondents highlighted the fact that she would need the following besides savings:

Legal advice, of course. So it is something that I need to be aware of it. My rights and even if I open my shop and employee rights, and how I will make sure to make the balance between the expenses and you know not being in the position that I am stuck and there is nothing to support me.

Developing interventions that are built on community-based approaches can foster existing ties and create new ones that can help to promote the self-reliance of refugees through the existing social networks (Uzelac et al. 2018). Both the government and humanitarian organizations responding to the crisis can fund activities that promote community dialogue through community-based approaches such as micro crediting or pooled funds. Furthermore, combining these approaches with legal support as indicated as a need by refugee women can yield the best results. Lastly, the key informant also noted that Syrians had to have ties to the government to find jobs in private and public sectors in Syria before the war. An opportunity for change hence also lies in working on creating a work culture where Syrian women and men are used to and trust merit-based recruitment systems.

Conclusion

Based on the responses of the interviewees, social capital appears to be highly important to finding jobs in NGO-Rs. Bonding social capital by involving close relations helps Syrian women to survive daily as well as obtain jobs in NGO-Rs. By connecting them to host communities and expatriates working in NGO-Rs, bridging social capital can help to improve integration and achieve greater career gains. For Syrian women, bonding capital appears to be easier to establish than bridging and linking forms. The links that yield benefits to the community are not only established on a personal level but also thanks to the advancement of technology via the internet and different online applications. There is a clear tendency among Syrian women to use online platforms and social media (i.e. Facebook and WhatsApp) for job prospects. This not only shows where the opportunity lies but also shows the gaps as unless set up by the refugees themselves, the online platforms only use Turkish or English languages.

Regardless of the type of accumulated social capital, there is both direct and indirect discrimination against women in the sector. Therefore, it is important to establish gender equality policies in organizations, address the issues that hinder women's labor force participation and encourage women to apply for managerial positions. This not only can help to foster different links, that in return can help more women to have managerial positions; but also, can increase the accountability of organizations. Additionally, nationwide gender-sensitive policies can help Syrian women to build different networks and can address some of the challenges they face in the labor market. Such nationwide gender-sensitive policies can also help to address direct and indirect discrimination against women in the sector.

Since most of the interviewees aim to run their own business or work in their fields of study, linking social capital might be important in the long run. The government, besides encouraging and supporting refugee women to work in their field of work, can also help them establish useful connections to achieve this. Although the accumulation of bridging capital with host communities seems to be the least preferred type of social capital for the Syrian women who work in NGO-Rs, it seems to be useful for finding jobs outside of the humanitarian sector. Supporting skilled and educated refugee women to work in their area of specialty can also bring benefits to the host communities.

While this article focuses on the experiences of Syrian women with NGO-Rs, it should be noted that being involved in labor markets in Turkey might be creating new challenges for them. For instance, the research

participants who have children indicated that having small children prevented them from socializing or establishing new connections and this was a barrier to accumulating social capital. Others also indicated a tendency among Syrians to hire fellow Syrians from their home cities, which also creates barriers to fair recruitment for them. Considering these, and other barriers and challenges listed in this article, there is a clear need for rights-based approaches and merit-based recruitments in the sector.

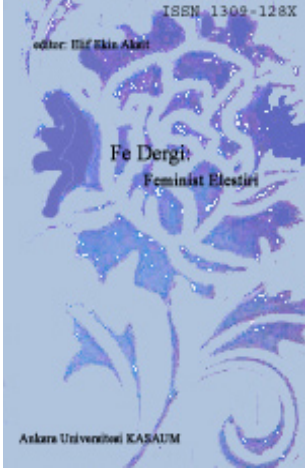
¹Exemptions for work permits are granted for those, who wish to work as seasonal agricultural worker or in animal rearing jobs.

References

- Ager, Alastair and Alison Strang. "Understanding integration: A conceptual framework" *Journal of Refugee Studies*, 21(2) (2008): 166 – 190
- Aguilera, Michael Bernabe. "The Impact of Social Capital on the Earnings of Puerto Rican Migrants" *The Sociological Quarterly*, 46 (2005): 569-592
- Allen, Ryan. "Benefit or Burden? Social Capital, Gender, and the Economic Adaptation of Refugees" *International Migration Review*, 43 (2) (2009): 332–365
- Barbelet, Veronique and Caitlin Wake. "The lives and livelihoods of Syrian refugees in Turkey and Jordan" Summary Report, Overseas Development Institute. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11344.pdf> (accessed May 10, 2018).
- Boateng, Alice. "Survival voices: Social capital and the well-being of Liberian refugee women in Ghana" *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 8(4) (2010): 386- 408.
- Bourdieu, Pierre. "The forms of capital". In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by John G. Richardson, 241 – 258. New York: Greenwood Press, 1986.
- Claridge, Tristan. "Functions of social capital – bonding, bridging, linking" *Social Capital Research*, 1-7 (2018). <https://d1fs2th61pidml.cloudfront.net/wp-content/uploads/2018/11/Functions-of-Social-Capital.pdf?x50005> (accessed December 27, 2019).
- Department for International Development. *Sustainable Livelihoods Guidance Sheets*. 1999. <https://www.enonline.net/dfidsustainableliving> (accessed December 20, 2019)
- Dion, Karen K. and Kenneth L. Dion. "Gender and Cultural Adaptation in Immigrant Families". *Journal of Social Issues*, 57(3) (2001): 511 – 521.
- Directorate General of Migration Management, Temporary Protection, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (accessed May 29, 2021)
- Directorate of Civil Society, Distribution of Active Associations based on their type, <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler> (accessed September 29, 2020)
- Farrington, John, Tamsin Ramasut, and Julian Walker. "Sustainable Livelihoods Approaches in Urban Areas: General Lessons, with Illustrations from Indian Cases." Swedish International Development Cooperation Agency. https://publikationer.sida.se/contentassets/c85be1c3fc0e4a139c59cf86090429e0/sustainable-livelihoods-approaches-in-urban-areas_1153.pdf (accessed September 25, 2020)
- Göransson, Markus Balazs, Lotta Hultin and Magnus Mähring. (2020) " 'The phone means everything.' Mobile phones, livelihoods and social capital among Syrian refugees in informal tented settlements in Lebanon", *Migration and Development*, 9:3 (2020): 331-351.
- Grand National Assembly of Turkey. "Göç ve uyum raporu [Migration and adaptation report]". https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf (accessed May 9, 2018)
- İçduygu, Ahmet and Deniz Yüksek. "Rethinking transit migration in Turkey: reality and re-presentation in the creation of a migratory phenomenon." *Population, Space and Place*, 18 (4) (2012): 441–456.

- Körükmez, Lülüfer, İlhan Zeynep Karakılıç and Didem Danış. "Exigency, Negotiation, Change: The work experiences of Syrian Refugee Women and Gender Relations." GAR Book Series No.3 <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/161/Exigency%20Negotiation%20Change.pdf> (accessed March 26, 2021)
- Livingston, Gretchen. "Gender, job searching, and employment outcomes among Mexican immigrants." *Population Research and Policy Review*, 25 (2006): 43 – 66.
- Molyneux, Maxine. "Gender and silences of social capital: Lessons from Latin America." *Development and Change*, 33(2) (2002): 167 – 188.
- Ministry of Trade. "Response to Parliamentary Questions". <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-9204sgc.pdf> (accessed September 25, 2020)
- O'Neill, Brenda and Elisabeth Gidengil, eds. *Gender and Social Capital*. New York: Routledge, 2006.
- Ozturk, Lamiha, Zehra V. Serin and Hamdiye Altinoz. "Challenges and Obstacles for Syrian Refugee Women in the Turkish Labor Market." *Societies* 9, no. 3 (2019): 49.
- Portes, Alejandro. "Social capital: Its origins and applications in modern sociology." *Annual Review of Sociology*, 24 (1998): 1 – 24.
- Putnam, Robert. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
- Quetulio-Navarra, Melissa, Anke Niehof and Wander van der Vaart. "Social Capital in Involuntary Displacement and Resettlement." *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 5 (2) (2013): 139 - 154
- Strang, Alison and Alastair Ager. "Refugee integration: Emerging trends and remaining agendas." *Journal of Refugee Studies*, 23(4) (2010): 549 – 607.
- Sunata, Ulaş and Salih Tosun. "Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology." *Journal of Refugee Studies*, 33(4) (2018): 683 – 703.
- Szreter, Simon and Michael Woolcock. "Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health." *International Journal of Epidemiology*, 33(4) (2004): 650 – 667.
- Tran, Tien Anh. "The role of social capital and community ties in rebuilding livelihoods of displaced households in peri-urban areas of Ho Chi Minh City." PhD diss. [Iowa State University](https://pdfs.semanticscholar.org/05d4/d430f411fc202d56020a6a5ce2f4b00249bd.pdf), 2015. <https://pdfs.semanticscholar.org/05d4/d430f411fc202d56020a6a5ce2f4b00249bd.pdf> (accessed May 10, 2018)
- UNHCR. "Situation Syria Regional Refugee Response." <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (accessed May 3, 2018)
- UN Women and SGDD-ASAM. *Needs Assessment of Syrian Women and Girls Under Temporary Protection Status in Turkey*. Ankara (2018). <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/turkey/the%20needs%20assessmentengwebcompressed.pdf?la=en&vs=3139> (accessed March 26, 2021)
- Uzelac, Ana, Jos Meester, Willem van der Berg and Markus Göransson. "The untapped resource: Protecting and leveraging refugee social capital in protracted displacement." CRU Policy Brief, Clingendael Institute. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-07/PB_Protecting_and_leveraging_refugee_social_capital_in_protracted_displacement_July2018.pdf (accessed May 18, 2018)
- Üstündağ, Nur M. "Being Qualified in Forced Migration: Educated Syrian Migrants' Experiences in the Labor Market of Istanbul" *Journal of Education Science Society*, 18(70) (2020): 29-61.
- Woolcock, Michael. "The place of social capital in understanding social and economic outcomes." *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1) (2001): 1–17.

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Akışkan Kırılğanlıklar Ekseninde İranlı Mülteciler: Emek ve Toplumsal Cinsiyet

Aslıcan Kalfa Topateş

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021

Yazı Gönderim Tarihi: 16.10.2021

Yazı Kabul Tarihi: 04.12.2021

Bu makaleyi alıntılar için: Aslıcan Kalfa Topateş, “**Akışkan Kırılğanlıklar Ekseninde İranlı Mülteciler: Emek ve Toplumsal Cinsiyet**” *Fe Dergi 14*, no. 2 (2021), 87-101.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_8.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Akışkan Kırılğanlıklar Ekseninde İranlı Mülteciler: Emek ve Toplumsal Cinsiyet

Aslıcan Kalfa Topates*

İçinde bulunduğumuz küresel çağ, çok katmanlı göç süreçleri üretmekte ve mültecilik son zamanlarda en yaygın göç formu olarak dünya gündemindeki yerini almaktadır. Risklerle örülmüş ve akışkan özellikler gösteren geç kapitalizmin göçmenler için yarattığı çeşitli dezavantajlar, kadın ve LGBTİ bireyler başta olmak üzere mültecileri daha derinden etkilemektedir. Göçün küresel bağlamıyla oluşan yeni toplumsallıklar, bireylerin çalışma ve gündelik yaşamdaki kişisel deneyimlerine sızarak öznelliklerini dönüştürmektedir. Bu araştırma sözü edilen gerçekliklerden yola çıkarak Sara Ahmed'in kırılğanlık ve Zygmunt Bauman'ın akışkanlık kavramları ilişkiselliğinde, Denizli'de yaşayan İranlı kadın ve LGBTİ mültecilerin çalışma ve gündelik yaşam pratiklerini analiz etmektedir. Araştırmanın temel iddiası, kırılğanlığın ve akışkanlığın birbirlerine eklemlenmesinin, mültecilerin göç, göçmenlik, gündelik yaşam ve mülteci işçi deneyimlerini biçimlendirerek onlara yeni öznellikler kattığıdır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemiyle 13 İranlı mülteciyle yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel bulgusu, kadın ve LGBTİ mültecilerin hem göç süreçlerinin hem de Denizli'de askıya alınmış yaşamlarının tamamlanmamış, kırılğan ve kopuşlar içeren bir yapıya sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler: mültecilik, toplumsal cinsiyet, emek, akışkanlık, kırılğanlık

Iranian Refugees in the Context of Liquid Fragilities: Labour and Gender

The global age we live in generates multi-layered migration processes and asylum seeking takes its place in the world's agenda. Various disadvantages created by late capitalism, which is woven with risks and has fluid characteristics, affect refugees, especially women and LGBTI individuals, more deeply. New communities formed by the global context of migration transform their subjectivity by penetrating into individuals' personal experiences in working and daily life. Based on the aforementioned realities, this research analyzes the working and daily life practices of Iranian women and LGBTI refugees living in Denizli, in relation to Sara Ahmed's fragility and Zygmunt Bauman's liquidity concepts. The main argument of this research is that the combination of fragility and liquidity imputes new subjectivities to refugees by shaping their migration, daily life, and refugee worker experiences. Within the scope of the study, semi-structured, in-depth interviews were conducted with 13 Iranian refugees using qualitative research method. The main finding of the research is that both the migration processes and the suspended lives of women and LGBTI refugees in Denizli are incomplete, fragile, and have a structure that includes ruptures.

Keywords: refugees, gender, labour, liquidity, fragility

Giriş

“Paramparça olmak
kendi kırılğanlığımızın
bedellerini deneyimlemek olabilir.”

Sara Ahmed¹

“Bir kez mülteci olan, sonsuza dek mültecidir.
Kaybettiği yuvasına giden yollar kesilmiştir.”
Zygmunt Bauman²

Castles ve Miller (2008) içinde bulunduğumuz dönemi “göçler çağı” olarak nitelemektedirler. Gerçekten de çok katmanlı bir süreç olması anlamında göç, küresel dünyanın ulus-ötesi sosyal bir formu olarak değerlendirilebilir

*Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, atopates@pau.edu.tr, 0000-0002-0790-6150, Yazı Gönderim Tarihi: 16.10.2021, Yazı Kabul Tarihi: 04.12.2021.

(Keyman ve İçduygu 2000, 396). Uluslararası göçün geç kapitalizmle birlikte aldığı yeni biçim ise, risklerle örülü, akışkan ve postmodern çağın doğasına uygun olarak belirsizlikler içeren bir dokuya sahiptir. Küresel kapitalizme içkin olan eşitsizlikler, kaos, savaşlar, ekonomik krizler, özgür bir yaşam arayışı, nitelikli eğitim imkânlarına erişim gibi birçok faktör, düzenli ve düzensiz göç akımlarını hızlandırmıştır.

Küresel ve geniş çaplı göçün tarihi, altı dalga biçiminde kategorileştirilmektedir. İlk dalga on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda köle ticaretiyle oluşan, ikincisi on dokuzuncu yüzyılda başlayan, 1. Dünya Savaşı sonuna dek süren ve Avrupa'dan sömürge ülkelerine yönelen göçtür. Üçüncü ve dördüncü dalgalar sömürgeciliğin çözülmesiyle, beşinci dalga 1960larda Batı ülkelerinde oluşan işgücü açığının gelişmekte olan ülkelere karşılanmasıyla meydana gelirken altıncı dalga 1989 yılında Sovyet Sisteminin çöküşüyle yakın ülkelere ve Avrupa'ya yönelmiştir. 1980li yıllardan itibaren ise, mülteciler Batı ülkeleri tarafından giderek daha az kabul edilmeye başlamıştır (Atasü-Topçuoğlu 2018, 505). Bu süreçte yakın coğrafyalardan göç alan Türkiye'de Suriyeliler gündemde olsa da ülkede uzun yıllardan beri Orta Doğu ve Afrika ülkeleri kökenli göçmenler sığınma talebinde bulunmaktadır. Bu ülkelere biri olan İran,³ 1979 Devriminden beri Batı Avrupa'ya⁴ ve ABD'ye kitlesel olarak göç vermeye başlamıştır.

Değindiğimiz tüm bu süreçlerde kadınlar da göç eden özneler olarak yer almışlar, ancak göç araştırmalarında uzun süre, erkeklerin izleyicisi olarak değerlendirilmişlerdir. Fakat ikinci dalga feminist hareketin etkisi, 1970li yıllardan itibaren göç çalışmalarına kadın deneyimlerinin dâhil edilmesiyle sonuçlanmış (Akis 2018, 382), kadın göç araştırmacılarının sayısındaki artış, göçmen kadınlar üzerine daha fazla çalışma yapılmasını sağlamıştır (Kümbetoğlu 2018, 71). 1980lerin sonundan itibaren Kuzey ülkeleri kapsamında tartışılan LGBT mültecilik (Koçak 2020, 175) 1990larda göç ve iltica hukuku çerçevesinde biçimlenirken (McGhee 2003, 145) “queer göç” başlığı altında kurgulanan, heteronormatif ve bilgi-iktidar özdeşliğince oluşturulan kimlik kategorilerinin sorgulandığı bilimsel çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır (Luibhéid 2008, 169-170).

Sözü edilen yaklaşımlara uygun biçimde kadın ve LGBTİ mültecilerin öznelliklerini irdeleyen bu çalışmada, Ahmed'in kırılğanlık ve Bauman'ın akışkanlık nosyonlarının keşimselliği temelinde İranlı kadın ve LGBTİ mültecilerin çalışma ve gündelik yaşam pratiklerinin ilişkiselliği analiz edilecektir. Araştırmanın temel iddiası mültecilerin göç, göçmenlik, gündelik yaşam ve mülteci işçi deneyimlerinin, kırılğanlığın ve akışkanlığın birbirlerine eklenmesiyle biçimlendiğidir. Bu ilişkinin irdelenmesi için çalışmada öncelikle göçün akışkan ve kırılğan doğasına dair çözümlenmeler sunulacak, ardından Denizli kentinde yaşayan İranlı mültecilerle yapılan alan araştırması bulguları aktarılacaktır.

Akışkanlıklar ve Kırılğanlıklar Çağında Göç

Günümüzde göçmen bireylerin öznelliklerinin göçün küresel eğilimlerinden bağımsız olamayacağı, göz önünde bulundurulması gereken bir gerçekliktir. Bu bağlamda öncelikle, küresel ataerkil kapitalizmin mültecilerin kişisel tarihlerinde kırıklar yaratan, akışkan bir yapıya sahip olduğu belirtilmelidir. Ataerkil kapitalizmin doğası gereği kırılğanlık ve akışkanlık, kadınlar ve LGBTİ bireyler için daha yoğun deneyimlenmektedir. İlgili kavramların mültecilerin öznelliklerine nasıl yansıdığı çözümlenmeden önce, Bauman'ın akışkanlık ve Sara Ahmed'in kırılğanlık perspektifleri bir analiz çerçevesi olarak ele alınacaktır.

Akışkan Modernite, Kırılğanlık ve Kopuşlar

Uluslararası göçün çağdaş kapitalizmdeki en önemli özelliklerinden biri olan akışkanlık, küresel ölçekte bireylerin gündelik yaşam pratiklerine kadar uzanan bir derinliğe sahiptir. Akışkanlığa dair geniş kapsamlı analizler Bauman'ın çalışmalarında yoğunlaşsa da göçün akışkan doğası Dünya Sistemi teorisi bağlamında da ele alınmıştır. Örneğin Wallerstein'a (2016, 105) göre küresel kapitalizm şartlarında işgücü piyasalarının akışı, bireylerin “geniş bir yayılım içinde ve belirli coğrafi yerlerde sürekli göç etmeleri” aracılığıyla işlemektedir.

Bauman (2017b, 65) ise çağdaş kapitalizmde modernliğin katı evresinin akışkanlığa dönüştüğü; bu kapsamda toplumsal yapı ve kurumların akışkan hale geldiği argümanlarıyla temellendirdiği “akışkan modernite” kavramıyla postmodern literatüre önemli bir katkı yapmıştır. Akışkan modern toplumda yapılar kısa ömürlü olup akma, sızma, dökülme ve damlamalara karşı dayanıksızdır (2017b, 66). Bauman'ın (2017a, 181-182) “bağların kopuşunun, belirsizliğin, kolaya kaçışların ve umutsuz arayışların dönemi” olarak nitelediği akışkan modernitenin birey için doğurduğu en önemli sonuç ise “belirsizlikler”, “güvencesizlikler” ve “güçsüzlükler” içeren bir toplumsal alana mahkûmiyettir (Bauman 2014, 127). Sonuç olarak günümüz kapitalizmi

bireyleri tedirgin eden ve katlanması zor olan bir belirsizlik duygusunu yaymaktadır (Bauman 2017b, 11). Bu süreçte küreselleşme de varoluş güvensizliğiyle karakterize olmaktadır (Bauman 2018a, 191).

Ahmed de kırılma ve kopuş nosyonlarına dair değerlendirmeleriyle, mültecilerin göç deneyimlerinin kesikli, kırık ve kopuk doğasını anlayabilmemiz için bir açılım sunmaktadır. Nitekim mültecilerin paradigması parçalanmış yaşamlar ve kesintiler içeren öznelliklerle biçimlenmektedir. Gerçekten de hüznün içeren kişisel tarihler karışık ve dağınık olabilmektedir (Ahmed 2018, 253). Tüm bunlar parçalanmaların, temelini kırılmalardan alan hikâyeleri anlatılabilmeye imkân tanınması (2018, 245) bağlamında düşünülebilir. Böyle bir düşümsellik, mültecilerin kırılmalı ve kopuk kişisel tarihlerinin bilgisine erişebilmek açısından metodolojik bir yaklaşım da oluşturabilir. Ahmed (2018, 249), hikâyelerin parçalarını toplayarak bütünselliğe ulaşabilmeyi, kırılmış parçaların toplanması metaforuyla tarif etmektedir.

Ahmed kırılmalılıkla toplumsal cinsiyet arasındaki bağlara değinerek LGBTİ mültecilerin deneyimlerini kırılmalılık ekseninde çözümlenebilmemize olanak sunmaktadır. Ataerkil toplumsal formasyonda kırılmalılığın kadınlara yüklenmesiyle biçimlenen özcülük, kadınların eylemliliklerini denetlemek adına kullanılmaktadır (Ahmed 2018, 231). Ahmed'in, (2018, 253) mültecilerin kopuş deneyimlerinin değerlendirilmesi açısından önemli bir iddiası kırılmalı, parçalanma, saçılma ve paramparça olmanın kimi zaman beklenmedik sonuçlar yaratarak bireyleri başka bir şeye dönüştürebilmesidir: "Kopuş bir başlangıç noktası değildir ama bir şeylerin başlangıcı olabilir" (2018, 264). Yazar kırılmalılıktan arta kalanlarla yeni sığınaklar inşa ederek hayatta kalabilmenin güçlüğünü dile getirirken uğraşmaktan vazgeçmemek gerektiğini ifade eder: "Var olma savaşı vermek zorunda olduğunuzda, savaşmanın kendisi bir varoluş olabilir" (2018, 238-239).

Mültecilik ve Zenofobi

Ahmed ve Bauman'ın mülteciliğe dair analizlerinde de kırılmalılığın ve akışkanlığın izleri bulunmaktadır. Bauman, göçmenlerin günümüz modernitesindeki var oluşlarını sosyal dışlanma, sınıfaltı ve zenofobi kavramlarıyla olan ilişkisiyle ele almaktadır. Bu kapsamda küresel ölçüğe sahip bir hayalet olan zenofobi, akışkan modernitenin belirsizlik ve güvensizlik korkularından beslenirken yabancılar suç kaynağı olarak algılanmaktadır (Bauman 2012, 165). Gerçekten de kentlerde öteden beri yabancılar, davranış ve düşünce tarzlarının bilinemediği gerekçesiyle riski ve belirsizliği temsil etmektedir (Bauman 2018a, 102). Dolayısıyla küresel düzlemde güvensizlik başta olmak üzere tüm toplumsal rahatsızlıklar göçmenlere yüklenmektedir (Bauman 2012, 166). Güvenliğin temizlikle, yabancıların ise güvenliğe yönelik bir tehditle özdeşleştirildiği diyalektik, topluma egemen olan kirlenme ve arınma zıtlığına koşuttur (Bauman 2017a, 165-166).

Bauman'ın iddiaları, Türkiye'de son dönemde giderek yaygınlaşan ve göçmenleri hedef alan zenofobik söylemlerde suç ve güvensizlik gibi olguların yoğunlaştığı gerçeğiyle uyumludur. Öte yandan mültecilerin "atık insan" olarak kodlanması Bauman'ın kirlenme ve arınma kavramlarına dair kurduğu ikilik eksenindeki saptamasına koşut olarak düşünülebilir. Buna göre mülteciler, "yararsız geldikleri ve geçici olarak barındıkları ülkede yararlı bir işlev görmezler, yeni toplumsal bünyeye asimile olmazlar" (2018b, 94). Üstelik göçmenler bu süreçte ötekileştirme pratiklerine maruz kalırlar. Yabancıları "öteki" olarak kodlayarak uzaklaştırmak, akışkan modernite paradigmasında toplumun farklı bağlamlarını kapsayarak yaygın bir sürece dönüşmüştür (Bauman 2017a, 165). Örneğin mülteciler transit ya da hedef ülkelerde işgücüne katılsalar da mülteci işçi olarak genellikle düşük ücretli, sigortasız, atipik, kayıtdışı ve literatürde 3D (dirty, dangerous, demeaning) biçiminde adlandırılan kirli, tehlikeli ve aşağılayıcı işlere razı gelirlerken "öteki" olma halleri işgücü piyasasında yeniden üretilmektedir.

Ötekileştirme, yabancıya duyulan korkuyla baş etmenin araçlarından biridir. Bu çerçevede Bauman'a (2018b, 71) göre göçmenlerle toplumsal korkular arasında bir özdeşlik bulunmaktadır. Yazar göçmenlere duyulan korkunun dayanağının, çağdaş kapitalizme içkinleşen güvencesizlik kaygısı olduğunu iddia etmektedir (Bauman 2010, 38; 2018b, 71; 2018c, 160). Göçmenlere karşı zenofobik tutum ve davranışlara sahip olanlar, kendilerinin de bir gün "kullanılıp atılabilecekleri" önsezisine sahip olup göçmenler bu korkunun anıstırıcısıdır (Bauman 2000, 43; 2018b, 72). "Kötü haber alametleri" olan göçmenler, "kapılarımızı çalıp güvenliğimizin tam da ne kadar güvensiz, rahatlığımızın ne kadar dayanıksız ve korunmasız olduğunu ... hatırlatırlar" (Bauman 2010, 37). Üstelik küreselleşmenin en dolaysız ve dramatik sonuçlarından olan belirsizliği gidermeyen devletler mültecileri hedef haline getirerek toplumun tepki ve korkularını kullanırlar (Bauman 2012, 191-192; 2018b, 81-82) Böylelikle giderek küreselleşen göçmen fobisi, göçmenleri suçlamayı meşrulaştırmaktadır (Bauman 2014, 75).

Bauman (2017a, 166) göçmenleri, “ötekiliğin en kapsamlı ve en somut tezahürü” olarak nitelerken, yer değiştirmekten ziyade yerlerini yitirdikleri gerekçesiyle mültecileri bir tür açmaz içinde tasvir eder. Çağımızın korkularından olan yerdışılık, mültecilerin ontolojilerinde temsil edilmektedir (Bauman 2012, 189). “Hiçliğe fırlatılan” mülteciler (Bauman 2018c, 160) istisnasız biçimde, hiçbir yerde istenmezken (Bauman 2012, 190) “kem gözlü cadıların, tövbesiz alçakların hayaletlerinin ve şehir efsanelerindeki diğer kötü yürekli hortlak ve umacıların yerini” almaktadırlar (2012, 192). Mülteciler buldukları yerin sadece içindedirler, oraya ait değildirler (2012, 194). “Bir süre yerleşik kalsalar da, varacakları yer ... belirsizliğini, “nihai” diyebilecekleri bir yer de ulaşılmazlığını koruduğu için asla nihayete ulaşmayacak bir hareket halindedirler” (Bauman 2010, 38).

Ahmed (2020, 161) ise mülteciliği kırılğanlık bağlamında ele aldığı analizlerine her mültecinin kırılğan olabileceğini iddia ederek başlarken Bauman gibi, öteki duyulan korkunun anlamını sorgular: Öteki, korku duyanın yaşamını tehdit etme potansiyeline ve onu içine alma kapasitesine sahip olarak kodlanması sonucu korkutucu hale gelmektedir (Ahmed 2019, 85). Ötekiler, bizler tarafından bir tehdit olarak algılandığı vakit, biz ve öteki ayrımı çerçevesinde nefret ortaya çıkar. Ahmed, bu ayrımın doğurduğu nefret ve narsizm zıtlığına da dikkat çekmektedir: “Bizi” oluşturan kitlenin ötekine duyduğu nefret, kendini narsistçe sevmenin besin kaynağıdır; ötekine duyulan nefretin varlığı, özsevginin koşuludur (2019, 70-71).

Denizli Kentindeki İranlı Mültecilerin Akışkan Kırılğanlıkları

Araştırmanın Tasarım ve Metodolojisi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kartopu örnekleme kullanılarak 13 İranlı mülteciyle⁵ 2019 Aralık-2020 Ağustos ayları arasındaki zaman diliminde yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Göç araştırmalarında uzun süredir kullanılan nitel yöntem, göç edenlerin öznelliklerini, bakış açılarını, deneyimlerini, beklentilerini açığa çıkarma imkânı sunduğundan göçmenlerin göçe yükledikleri anlamın, kendi anlatılarından hareketle aktarılabilmesini sağlamaktadır (Kümbetoğlu 2018, 59).

Bilindiği gibi göç literatüründe uzun süre, göç eden öznenin erkek olduğu varsayımı egemen olurken (Biehl ve Danış 2020, 8), göçmenler ve mülteciler heteronormatif bir perspektifle ele alınmıştır (Luibhéid 2008, 169). Ancak zamanla feminist göç araştırmalarında cinsiyet, sınıf, ırk gibi kategorilerin iç içe geçtiği “farklı kadınlık durumları” bilimsel ilgi odağı olmaya başlamış (Buz 2007, 42), heteronormativizmin reddedildiği, LGBTİ bireylerin göçmenlik ve mültecilik deneyimlerini sorunsallaştıran araştırmalar feminist göç çalışmalarını zenginleştirmiştir. Bu çalışmada da göçün heteronormativiteden uzaklaşan boyutuna yönelik bir kesit sunulduğu için, örneklem Denizli’de yaşayan kadın ve LGBTİ mülteciler arasında seçilmiştir. Bilimsel etik kuralları gereği ve katılımcıların öznelliklerini vurgulamak için bulgular yorumlanırken yanıtlayıcılara kod isim verilmiştir.

Bulgular

1. Sosyo-demografik Bulgular

Araştırma kapsamında görüşülen 13 yanıtlayıcının 10’u kadın, 3’ü erkektir. Kadın yanıtlayıcıların 2’si lezbiyen, erkek yanıtlayıcıların tümü ise gey’dir. 10’u bekâr, 3’ü evli olan katılımcıların yaşlarının 22-57 arasında değişmesi ve yaş ortalamalarının 33 olması, genç ve bekâr olmanın İran’ı terk etme kararını kolaylaştırdığını göstermektedir. Denizli’de yaşayan İranlı mültecilerle yapılan bazı araştırma bulgularının⁶ aksine katılımcıların eğitim düzeyi çok yüksek olmayıp 9’u lise, 1’i ön lisans, 2’si lisans ve 1’i de yüksek lisans eğitimine sahiptir. Fakat lise mezunu olanların 4’ünün, lisans eğitimini çeşitli gerekçelerle yarıda bıraktığı göz önünde bulundurulduğunda, yanıtlayıcıların yarıdan fazlasının üniversite eğitimi aldığı ortaya çıkmaktadır. Örneklem etnik köken itibarıyla incelendiğinde, 12 katılımcının Fars ve 1 yanıtlayıcının Azeri olduğu görülmektedir. Azeri olan yanıtlayıcının lezbiyen olması ve gey yanıtlayıcılardan birinin Denizli’de Hıristiyanlığı benimsemesi, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, dini inanç gibi olgu ve kategorilerin kesişimselliğine dair gerçeğe dair sunmaktadır.

2. Kopuş ve Kırılmanın Başlangıcı: “Kesilmiş bir ağaç gibiyim, köküm İran’da...”

İran'dan Türkiye'ye yönelen göç dalgaları, 1979'da gerçekleşen İran Devrimi, 1980-1988 yıllarını kapsayan İran-İrak Savaşı, Birleşmiş Milletlerin LGBTİ bireylere mülteci statüsü tanınması, 2009'da gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleriyle rejim karşıtlarının ülkeyi terk etmesi gibi faktörlerle biçimlenmiştir (Kalfa-Topateş vd. 2018, 2017-2018). Üç göç dalgasında da Türkiye, birçok İranlı göçmen için transit ülke olarak işlev görmüştür.

BMMYK'nın (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) iltica kanalımlı kullanan İranlılar üçüncü ülkeye gönderilme sürecinde Türkiye'de uydu kentlere yerleştirilmektedir. Türkiye'ye özgü bir mülteci yerleştirme (Kara ve Kılınc 2020, 31) ve kontrol mekanizması olan uydu kent uygulaması kapsamında belirlenen kentlerden biri olan Denizli'de İranlılar Bahailer, LGBTİ bireyler, siyasi suçlular, Hristiyanlar gibi farklılaşan kategorilere sahip bir altkültür oluşturacak denli yoğunlaşmış ve önemli bir bölümü mülteci işçiye dönüşmüştür (Kalfa-Topateş vd. 2018; Topateş vd. 2018a; Topateş vd. 2018b). Araştırma bulguları bu bilgilere uygun olarak, yanıtlayıcıların Türkiye'ye sığınma talebinde bulunma nedenlerinin, farklı dinamiklere sahip olduğu yönündedir. Katılımcıların 5'i cinsel yönelim, 7'si farklı bir dini gruba mensup olma, 1'i ise aile içi şiddet dolayısıyla İran'ı terk etmişlerdir. Farklı dini gruba mensup olanların 3'ü Hristiyan, 2'si Bahai, 1'i ise Sufi inancını kabul etmiştir. Bu heterojenliğe rağmen tüm yanıtlayıcıların göç nedenlerindeki ortak nokta Huan'ın aşağıdaki ifadesinde gözlemlenebileceği gibi, ülkelerindeki siyasal iktidar tarafından özgürlüklerinin kısıtlanmasından duydukları rahatsızlıktır:

“(İran'da) rahat gitmiyoruz dışarıya. Akşam saat altı yediden sonra dışarı gitmek çok zor. İran'da kapalı mecbur. Sen kendine arabaya oturdun, eşin araba kullanıyor. Eşin yanında, hicap yoksa üstüne arabaya ceza var. İkinci kere olursa ‘cezaevine göndercem’ diyorlar. Bir de yürürken polis var. ‘Sen neden kapalı değilsin’ diyor.”

Huan'ın anlatısı, baskının her zaman dışarıdan fark edilmeyen, ancak ona maruz kalan tarafından deneyimlenebilecek özelliğini (Ahmed 2018, 256) vurgulamaktadır. Ahmed'in (2018, 76) “var olmak baskılanmaktır” ifadesine koşut biçimde yanıtlayıcıların İran'daki oluşlarının baskıyla özdeşleştiği fark edilmektedir.

Göç nedenleri daha yakından incelendiğinde, öncelikle LGBTİ bireylerin cinsel yönelimlerinden dolayı İran'da yaşadıkları sorunların genellikle ailevi olduğu belirtilmelidir. Yanıtlayıcıların cinsel yönelimlerinin ifşasıyla aileleri tepki göstermekte, üzüntü, utanç duymakta, evlatlarını evliliğe zorlayabilmekte ya da tehdit edebilmektedir. Örneğin kendisini, sevgiliyle yaşadığı ilişkiyi ailelerine haber vermekle tehdit eden erkek kardeşinin korkusuyla İran'dan kaçan Mona'nın yaşadığı dehşet, “Ben öyle zannediyordum, İran'da herhangi şehre gidirsem kardeşim beni bulur. Türkler⁷ arasında böyle bişeyler çok. Namus üstüne insan öldürürler” biçimindeki ifadesinde gözlemlenirken Elya'nın heteroseksist baskılara maruz kaldığı anlaşılmaktadır: “Kız arkadaşım var demelisin, erkek olmak zorundasın.” Ahmed'in (2018, 74-76), mutluluğa dair toplumsal normların heteronormatifliğinden bahsederek bireylere yakınları tarafından dile getirilen, evlenmek ve çocuk sahibi olmak gibi mutluluk beklentilerinin kimi zaman “hafif bir dokunuşla” seyredebildiğini, kimi zaman da bir zulme dönüşebildiğini belirtmesi (Ahmed 2018, 254), Elya'nın deneyimiyle uyumludur.

İkinci göç nedeni İran'da Şii İslam inancından farklılaşan dini inançları benimsemenin yarattığı tehlikelerdir. Bahai olan Roya, Hristiyan olan Lida ve Sufiliği benimseyen Pardis, tehdit edildikleri için İran'ı terk ettiklerini dile getirirken Huan, Bahailerin Şeriat şartlarında maruz kaldıkları baskılara dair bilgiler vermiştir:

“İranlı kadınlarda sıkıntı var, biz Bahai olarak daha fazla sıkıntı var. Hiç kursa gitmiyoruz. Bunlar yasak. Beraber bir evin içinde sohbet yapıyoruz İran'da, polis geliyor. Bir muhbir haber veriyor, geliyor eziyet yapıyor. Polis emniyete gönderiyor orda ‘neden böyle konuşuyon’ diyorlar. ...Bahai olduğum için adımın üstünde kırmızı çizgi var.”

Kırmızı çizgiyle gerçekleşen damgalama, pasaport, kredi kartı almak gibi gündelik yaşam pratiklerini zorlaştırmasının yanı sıra devlet kurumlarında çalışmanın ve üniversite eğitimi almanın yasaklanması gibi boyutlara da ulaşmaktadır. Huan'ınkilere benzer bilgiler veren Roya, İran'da bir meslek odasının başkanı olan babası tutuklanma tehlikesi altında kalınca, ailesiyle Türkiye'ye göç ettiğini, Lida ise Hristiyan olduğu

öğrenildiğinde, öğrencilerini etkilemiş olabileceği ihtimaline karşı üniversitedeki işine son verildiğini ve tutuklandığını anlatmıştır:

“Bizim İran’da, üniversiteye gittiğinizde, aileniz, yaptığınız şeyler hakkında polis sizin durumunuzu tam biliyor. Hristiyan olduğunuzu, iki kez hicabı güzel bir şekilde şey yapmanız için size uyarışlar, bütün her şeyi... Bir gün ben evde değildim, polis eve gitti. Ben de birkaç hafta eve gitmedim. Sonra kaçtım geldim. İran’da başka bir dine geçersen seni idam edebilirler.”

Ahmed (2018, 72) “...bir hayatı terk edebiliriz. Bir hayatı terk etmek için çok geç değildir” demektedir. Araştırma bulguları da katılımcıların sözü edilen nedenlerin zorlayıcılığı altında İran’daki hayatlarını terk ederek “geç kalmadan,” hızlı ve ani bir göç sürecinden geçmeleriyle yaşadıkları sert kopuşu ve derin kırılmayı yansıtmaktadır. Dolayısıyla kırılma ve kopuş, yanıtlayıcıların kişisel tarihlerindeki ortaklığı oluşturmaktadır. Kimi zaman baskılar sonucu oluşan kopuşlar yeni başlangıçlar anlamına gelebilse (Ahmed 2018, 256) de anlatılar, göç kararının kolay verilmediği yönündedir. Mültecilerin hikayeleri “terk etmeyle,” “her şeyi bırakmakla” ve “hızla” örülüdür. Hız teması, ülkesinde psikiyatrik tedavi görürken terapistinin önerisiyle İran’ı terk eden Niaz’ın anlatısında son derece belirgindir:

“Ben yılbaşında 2016’da İran’da yokum, çıkcam ya da intihar etcem. Bu yüzden istifa verdim. Her şey hızlı bitiyordu. İşten çıktım. 1 haftada bilet aldım uçak için, pasaportumu ayarladım, anneme hoşça kal söyledim. İran’dan çıktım.”

Elya’nın “Kesilmiş bir ağaç gibiyim, köküm İran’da. İran bir ağaç gibi. O ağacı başka bir ülkeye götürmek çok zor. O yüzden ağacı kesiyorsunuz” sözleriyle, kopuşun keskinliğiyle İranlı mültecilerin yaşadıkları radikal dönüşümün belki de en eşsiz temsilini sunmaktadır. Elya’nın, anlatısında “İran’da eşcinsel bireyler için bir gelecek olmadığını” da belirtmesine rağmen kendisini ve İran’ı ağaç metaforuyla özdeşleştirmesi, memleketiyle ne denli bütünleştiğini göstermektedir.

Ahmed (2018) kimi zaman aile bağlarını dahi koparacak biçimde mücadele etmek gerektiğine değinir. Bu çerçevede, görüşülen İranlı mültecilerin bir bölümünün göç eylemi sonucu aile bağları kopsa da bazılarının ki uluşarı düzeyde sürmektedir. Aile bağlarının parçalanması, özellikle LGBTİ mültecilerin hikayelerinde öne çıkmaktadır. Ahmed’in (2018, 253), parçalayıcı bir kelime olarak değerlendirdiği queer’in, parçalayıcı bir tarihi olduğunu dile getirmesindeki gibi, İranlı LGBTİ’lerin hayatları da göçle parçalanmıştır. Aile baskısıyla yaptığı evliliğinden olan oğlunu bırakarak Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Mona’nın deneyiminde parçalanma, hem kendi annesiyle hem de anne olarak kendi çocuğuyla olan bağının kopması açısından katmanlaşırken Niaz’ın, cinsel yönelimini kabul edemeyen annesinden utandığı ve ilişkilerinin yüzeyselleştiği görülmektedir: “Her gün WhatsApp’ta konuşuyoruz ama çok zor. 3-5 dakika ‘iyiyim, sen nasılsın bugün’ diyoruz.” Nitekim queer hislerin utandırıcı ve saklanması gereken niteliği (Ahmed 2019, 136), bireyin ailesiyle kurduğu ilişki kapsamında suçluluk duymasına kadar varabilmektedir.

Kopuşun ve kırılğanlığın şiddetini hafifleten bir faktör, yanıtlayıcıların yarısından fazlasının (9 kişi) Türkiye’ye yakınlarıyla birlikte göç etmiş olmasıdır. İranlı LGBTİ’lerin Türkiye’ye sığınma ve ülkede yaşama sürecine dair bilgi almalarında, İran’daki LGBTİ örgütlülüğünün önemli bir rolünün bulunması (Kara ve Kılınç 2020, 32), araştırma bulguları açısından geçerliliğe sahiptir. Örneğin Mona mülteci olabileceğini bilmemesine rağmen Türkiye’de üniversite eğitimi alan bir arkadaşıyla ve yine Türkiye’de mültecilik deneyimi bulunan bir İranlı LGBTİ hakları aktivistiyle sosyal medya aracılığıyla iletişime geçmiştir. Görüldüğü gibi sosyal medya mülteciler arasında ağların gelişmesi, destek mekanizmaları gibi fırsatlar yaratabilmektedir (Bayramoğlu ve Lünenborg, 2018).

3. Türkiye’deki Yaşamın Akışkanlığı ve Kırılğanlığı

Bauman’a (2017c, 74-75) göre “yaşam bir sanat yapıtıdır” ve bu gerçeklik, irade ve seçme özgürlüğüne sahip olmamıza bağlıdır. Tüm dışsal baskılara rağmen irade ve seçim insanı birey haline getirerek onun yaşamını belirler. Düşünür, yaşam sanatının kimi zaman imkânsız koşullar altında icra edilmeye çalışıldığını aktarmaktadır. Bu bilgiler ışığında araştırmaya katılan İranlıların anlatıları, Türkiye’ye ilk geldiklerinde

yaşadıkları ani kopuş ve kırılmanın onları kaotik bir yaşamsal gerçekliğe ittiğini gösterdiği kadar, cesaretlerini, mücadele etme kapasitelerini ve yaşam sanatlarını icra etme yeteneklerini yansıtmaları açısından da anlamlıdır.

Ahmed'in (2018, 229) sapma ile kırılma arasında kurduğu ilişki de İranlı mültecilerin Denizli'deki "araf" hallerini (Topateş vd. 2018b) değerlendirmek açısından işlevseldir. İradeyi hayata geçirme ihtimalini yitirmek anlamına gelen sapma, bir yolun anlamını da göstermektedir. Bir eylemi zamana yayan yol, görevin henüz tamamlanmadığı bir "askıya alma" halidir. İranlı mültecilerin göç süreçleri de, hayatları geçiş ülkesi olan Türkiye'de askıya alındığı için, henüz tamamlanmamış bir yol niteliğindedir. Nitekim isteğe bağlı göç, kaynak ve hedef ülke hattında gerçekleşmesiyle rutin bir yapı arz ederken sığınmacılık, kaynak ülkeden hazırlıksız ve aniden ayrılmak zorunda kalmak, geçiş ülkesine sığınmak, kimi zaman birkaç ülke değiştirerek hedef ülkeye varmak gibi süreçler taşıdığından, katmanlaşmış bir özellik göstermektedir (Buz 2009, 303). İran'dan Ankara'ya, oradan Denizli'ye yolculuk etme, ev bulma, kente yerleşme gibi eylemlerin kısa zaman dilimlerinde gerçekleşmesi, mültecilerin yaşamlarının ne kadar akışkan ve parçalanmış olduğunu göstermektedir. Kimi zaman sığınılan ülkeden hedef ülkeye gidememek, Türkiye örneğinde de görülebileceği gibi sığınılan ülkenin göçmenler için kalıcılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum mekânsal hareketliliğin, "varış ülkesine gitmeyi bekleme geçiciliğiyle, "Türkiye'de kalmanın son seçenek olarak benimsenmesi" kalıcılığı arasındaki "yersizlik, mekânsızlık" geriliminde" oluşmasına yol açmaktadır (Buz 2009, 303-304). Yanıtlayıcıların Denizli'deki hayatları da bu saptamaya uygun olarak çalışma, gündelik yaşam, barınma, sağlık hizmetlerine erişim gibi unsurları kapsayacak şekilde kırılğan, akışkan, parçalanmış ve belirsiz bir nitelik kazanmıştır. Belirsizlik, Samira'nın "Bilmiyorsun ne zaman gidicen? Bir karpuz var ya kapalı. Bilmiyorsun kırmızı mı, beyaz mı içi" ifadesinde metaforik olarak aktarılmıştır. Görüldüğü gibi "bir olasılığın, bir eylemi tamamlama veya bir varış noktasına ulaşma olasılığının paramparça olması" biçiminde tasvir edilen kırılma (Ahmed 2018, 229), İranlı mültecilerin var oluşuna içkinleşmiştir.

Araştırmanın izleyen bölümlerinde mültecilerin akışkan ve kırılğan hayatları uydu kente yerleştirilme, gündelik yaşam ve çalışma yaşamı boyutlarıyla çözümlenecektir.

3.1. Uydu Kente Yerleştirilme ve Gündelik Yaşam: "On çantaya hayat sığdırmak"

Türkiye'ye ilk kez geldiklerinde Ankara'daki BMMYK ofisine giden yanıtlayıcıların anlatılarında öncelikle dikkat çeken ve özellikle Huan ve Mina'nın ifadelerinde vurgulanan unsur, göç sürecinin yarattığı travmadır:

Huan: "Eşimle, çocuğumla geldik. Önce Ankara. ASAM⁸ idaresinde isim yazdırdık. Çok zor oldu. On tane falan çantamız vardı. Tüm hayatım on çantadaydı. ...Dedi 'siz mecburdan Denizli'ye gidin. Ve 15 gün içinde Göç İdare'ye kayıt yapın.' İran'da her şeyimiz var, ama sattık, buraya geldik. Bir de parayı dövizden değiştirdim ya... İlk geldim benim çocuğum o zaman üç yaşında."

Mina: "BM'ye⁹ gittiğimde kırıldım, yani kendimi çok kötü hissettim. Niye kendi ülkemden o seviyeden, burada bu durumda kaldım?"

Huan ve Mina'nın ifadesindeki ortak nokta göç ve sığınma başvurusu sürecinde yaşadıkları statü kaybı ve maddi kaynakları yitirmenin yarattığı mağduriyettir. Huan anlatısında bu bilgilerin yanı sıra, eşiyile birlikte göç etmesine rağmen hayatındaki kırılmayı küçük yaştaki çocuğuyla deneyimlemenin ne denli zor olduğunu vurgulamıştır.

Yanıtlayıcıların önemli bir bölümü, Denizli'de İranlı mülteci nüfusun geniş olması, kentte tanıdıklarının bulunması ve iş imkânlarının çokluğu gibi gerekçelerle BM'den Denizli'ye yerleştirilmeyi talep etmişlerdir.¹⁰ Normal şartlarda uydu kente yerleştirme sürecinde BMMYK'nın inisiyatifinin olmasına rağmen kurumun, mümkün olduğu takdirde mültecilerin taleplerini kabul edebildiği anlaşılmaktadır. Denizli'deki İranlı popülasyonunun yoğunluğu, ev ve iş bulma sürecini kolaylaştırabilmektedir. Mina ve Mina ise iltica talebinde bulunma sürecinin bilgisine sahip olmadan Türkiye'ye gelmeleriyle, örneklemedeki genel eğilimden sapma göstermekteyken Mina bir göçmen kaçakçısıyla iletişime geçmesiyle istisna teşkil etmektedir:

Mina: "O zaman bilmiyordum UN¹¹ ne olduğunu. Karar vermemişim zaten kaçıp gelmişim. Birkaç tane İranlılara orda söyledim. 'Ankara'da bir adam var. Seni Avrupa'ya götürebiliyor kaçak.' Gittim ben kişiyle görüştüm. Dedi ki 'biz iki üç hafta sonra gitcez.' 2000 dolar verdim, sonra arayıp arayıp adam

cevap vermedi. Ne İran'a dönebiliyordum, ne orda yaşayabiliyordum, ne de burada... Kızılay'da ağlıyordum, bir kadın geldi yanımda, BM'den bahsetti. BM'ye gittim.”

Mona: “İlk geldiğimde otoparkta bi kişi vardı, ona söyledim, ‘en yakın bi pansiyon otel beni oraya götür.’ Sonra ben Bahtiyar’ı¹² gördüm. Beni iki tane lezbiyen ile tanıştırdı. Onlar Denizli’de kalıyordular. Bana yardım ettiler ev konusunda. Yani Bahtiyar’dan ayrıldım, akşama kadar ben ev buldum.”

Görüldüğü gibi Denizli’deki İranlı LGBTİ komünitesince¹³ oluşturulan ağlar, mültecilere avantaj sağlayabilmektedir. Kentteki İranlı LGBTİ bireylerin çokluğu, Niaz’ın, İranlı Hristiyan arkadaşlarının homofobiden uzaklaştığını dile getirmesiyle örneklendirilebilir. Buna koşut olarak Mona, Denizli’nin LGBTİ mülteciler için görece yaşanabilir bir kent olduğunu, Kayseri ve Nevşehir gibi uydu kentlerde yaşayan İranlı LGBTİ arkadaşlarının ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kaldığını, hatta bu yüzden Kayseri’deki bir dostuna Denizli’ye yerleşmesini önerdiğini aktarmıştır. Niaz’ın aktardığı bilgilere göre de, İran’daki bazı tanıdıkları Türkiye’ye gelerek sığınma talebinde bulunmuş ve farklı uydu kentlere yerleştirilmişlerdir. Niaz’ın anlatısında ayrıca, aynı apartmanda yaşamak üzerinden biçimlenen mekânsal yoğunlaşmanın homofobik tutum ve davranışları aşındırabildiği fark edilmektedir.

Kimi zaman göçmen ağları ya da yakınlarla birlikte göç etmekle biçimlenen bağlar ve destek mekanizmaları Türkiye’ye geldikten bir süre sonra ortadan kalkabilmektedir. Örneğin sevgilileriyle birlikte sığınma talebinde bulunan lezbiyen yanıtlayıcılar olan Mona’nın “Partnerimle birlikte geldim. Sonra onun yüzünden ne kadar param vardı, banka hesabımı boşalttım, geldim” ve Samira’nın “Denizli’ye geldikten sonra sevgilim beni sebepsiz bıraktı gitti. İntihara kalkıştım. Ellerimi kestim. Onun için bıraktım geldim İran’ı. Hedefimiz aynıydı” biçimindeki anlatılarına yansıdığı gibi terk edilmek, kırılğanlık ve kopuşları katmanlaştırabilmektedir. Görüldüğü gibi Mona terk edilmişliğin yarattığı maddi kayba değinirken Samira’nın deneyimindeki kırılğanlık ve parçalanmışlık, var oluşunu ortadan kaldırmaya varabilecek bir boyuta ulaşmıştır. Niaz’ın da Denizli’de intihar girişiminde bulunmuş olması, Hristiyan olan Eliza’nın ise tutuklanmaktan korktuğu için 6 ay boyunca uyku sorunu çektiğini, sık sık ağladığını ve antidepresan kullandığını belirtmesi gibi örnekler, mültecilerin post-travmatik stres bozukluğu ve benzeri ruhsal rahatsızlıklar yaşayabildikleri (Richter vd. 2004, 866) saptamasıyla bağdaşmaktadır.

Katılımcılar, Denizli’ye yerleştirilmeleriyle başlayan yeni hayatlarında kimi zaman cinsiyetçilik ve homofobiyle kesişerek çeşitli kırılğanlıklar üreten zenofobiyle de yüzleşmektedirler. İranlı mültecilerin bir bölümü yerli halkla olumlu ilişkiler ve arkadaşlıklar geliştirdiklerini dile getirirler de, bazıları ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kalmışlardır. Mina ve Roya’nın deneyimlerinde zenofobi toplu taşım kullanmak, ev aramak, alışveriş yapmak gibi gündelik yaşam etkinliklerini zorlaştıracak düzeydedir:

Mina: “Dolmuşu biniyorum, öğrenci kartımı gösteriyorum. ‘Hayır yabancısın, sayılmaz’ diyorlar.”

Roya: “Ev bulmak için aradığımızda ‘İranlı mısınız?’ Direk İran diye soruyorlar. ‘İranlıya vermiyoruz’, ve kapatıyorlar. Bayağ oldu bu. Abimin Türkçesi iyi olduğu için ev bulduk. Fark etmediler İranlı olduğumuzu, görüşmeye geldiler. Sonra dediler ‘iyi bir aile görünüyorsunuz.’ Öyle verdiler. Evde bayağ sorun yaşadık. Bizim dua toplantımız oluyor ayda bir. 16, 20 kişi... Polisi çağırdılar, ‘bunlar yabancılar, bir sürü yabancı bu eve girdi’ dediler. Polis geldi, ‘sorun yok’ dediler.”

Görüldüğü gibi Roya ve Mina’nın anlatılarında birkaç kez yer alan “İranlı” ve “yabancı” sözcükleri, bir damgalama aracına dönüşmüştür. Yabancıların toplumsal olarak belirsiz, karanlık ve bulanık bir figür olduğuna dair toplumsal algılar (Ahmed 2018, 197), bu hikâyelerde en somut biçimini almaktadır. Bauman’ın (2017b, 51) perspektifiyle İranlı mülteciler, “kendilerine tercih hakkı tanınmayan ve sonunda *başkaları tarafından* zorla dayatılmış bir kimlik yükünü sırtlanan, kimlik tercihinden men edilmiş” bir biçimde, yerli halkın ötekileştirici pratik ve söylemleriyle yaftalanmaktadır: “Tektipleştirici, aşağılayıcı, insandışılaştıran ve damgalayan kimlikler...” (2017b, 51). Roya’nın anlatısında, köpeğini gezdirirken, tasmaı olmasına rağmen çevreye rahatsızlık verdiği ya da alışveriş yaparken satış görevlisi tarafından, mağazada bulunan kıyafetlerin pahalı olduğu söylenerek uzaklaştırılması gibi deneyimleri aracılığıyla her gün kendini yabancı gibi hissettiğini dile getirmesi bu çerçevede düşünülebilir. Üstelik Roya zenofobiyle mücadele edebilmek için kendince bir uyumlaşma stratejisi izleyerek “Türkler gibi” olmaya çalışmış, Türkçe öğrenmiş, fakat bu duygudan kurtulamamıştır. Mina’nın deneyiminde ise yabancı düşmanlığının cinsel tacize alan açan bir boyutunun

olabildiği görülmektedir: “Ev sahibim her zaman geldi, ‘sen çok güzelsin, gel biraz gezelim’ falan... Ben ‘hayır’ söyledim, ‘ben sevgili var.’ Yalan söyledim. Her zaman geldi eve, ben kapıyı açmıyordum.” Benzer bulguların elde edildiği bir araştırmaya göre İranlı kadınların uğradıkları cinsel taciz oryantalist bir bakış açısıyla, romantik ilişkilere ya da evliliğe zorlamayla biçimlenmektedir (Chesley 2020, 158). Samira’nın anlatısında ise cinsel taciz, homofobi ve zenofobinin kesişimi, şiddete görmesiyle sonuçlanmış; “bilinmeyene” duyulan korku düşmanlığa, saldırganlığa dönüşmüş; üstelik “korku duyulani” ele geçirerek yenme arzusu baskın gelmiştir: “Türkler evimi bastılar. Tehdit ettiler. Camı kırdılar, taş attılar. Biraz acayip bakıyorlar. Ama yüzde 90 lezbiyen bilmiyorlar. Gey biliyorlar. Anlamıyorlar seni.” Samira bir mücadele stratejisi olarak, kendini tacizden koruyabilmek için nişan yüzüğü taktığını dile getirmiştir. Görüldüğü gibi İranlı mülteci kadınlar ataerkil toplumun baskısından kaçsalar da Türkiye’de eril kontrole maruz kalmaktadırlar (Buz 2009, 314).

Samira’nın Niaz’la ortaklaştığı bir deneyimi ise, ifadesini alışılmışın dışında kalan ve “marjinal” olarak kodlanan saç model ve renklerinde bulan “kabullenmeme” ve “damgalama” pratiklerinin zenofobik ve homofobik halidir. Nitekim ikisi de saç renklerinden dolayı kendilerine “laf atıldığını” dile getirirken Niaz’ın anlatısında çarpıcı olan, homofobiye maruz kalmanın kanıksanmış olmasıdır: “Bi kez saçlarım çok açık yaptım, biraz küfür de duydum. Ama önemli değil.” Öte yandan Niaz’ın, kamusal alanda cinsel yöneliminin ifşa olmasından duyduğu tedirginlikten ötürü davranışlarını kısıtladığını “Kötü bakmaktan korkuyoruz. Ben bi kontrol insanıyım. İran’da korkmaktan hiç arkadaş LGBT bulamadım” sözleriyle aktarması, Foucault’cu anlamda beden denetimini içselleştirdiğini göstermektedir. “Korkan beden” tüm dünyanın baskısını üzerinde hissederken kaçabilmek için küçülür, böylelikle hareketliliği kısıtlanmış olur. Korku bazı bedenlerin daha az yer kaplamasına neden olur” (Ahmed 2019, 91).

3.2. Çalışma yaşamı: “İki Seçeneğim vardı: Öleceğim ya da Çalışacağım.”

Kimi yanıtlayıcılar İran’dan maddi birikimle gelse ve ülkelerindeki aileleri tarafından desteklense de tüm mülteciler için bu imkânlar bulunmamakta ya da sözü edilen maddi destekler tamamlayıcı/düzensiz/kısa vadeli bir gelir kaynağı niteliği taşıyabilmektedir. Bu yüzden çoğu geçinebilmek için Denizli’de hizmetler sektörü¹⁴ başta olmak üzere farklı sektörlerde işgücü piyasasına katılmaktadır. Bu mecburiyet, Mina’nın “ben her gün çok düşündüm. İki seçeneğim vardı. Öleceğim ya da çalışacağım” sözleriyle örneklenebilir. Mona Denizli’de sıkıldığı için, Huan ise Türkçe öğrenebilmek için çalışmış olmalarıyla, örneklemedeki genel eğilimden farklılaşmaktadırlar. Araştırma yürütüldüğü esnada çalışmadığını ya da işsiz olduğunu belirten katılımcıların ise muhakkak bir çalışma geçmişi bulunmaktadır.

3.2.1. Akışkan Emek Piyasasında Kırılganlıklarla Var Olmak: “Hiç sevmiyorum. Günleri sayıyorum bitsin.”

Çalışma yaşamına dair bulgular çerçevesinde öncelikle, iş bulma sürecinde arkadaşlar vasıtasıyla kurulan göçmen ağlarının rol oynayabilmesine rağmen göçmen dayanışmasının zamanla aşınabildiği ve bazı İranlıların, iş bulma hizmeti karşılığında ücret talep ederek kente yeni gelen mülteciler üzerinden yükselen sömürü zincirine katılabildiği belirtilmelidir. Göçmen ağlarından yoksun olan yanıtlayıcılardan Adel, Denizli’ye ilk geldiğinde bir süre iş bulamasa da artık birçok işveren tanıdığı için iş bulmada zorlanmadığını ve arkadaşlarına bu konuda yardımcı olduğunu dile getirmiş; İngilizce öğretmeni olan, bir İngilizce kursuna özgeçmiş ile başvurarak işe alınan Roya ve İran’dayken hem akademisyen hem de spor eğitmeni olan Mina ise kişisel çaba ve vasıflarına dayanarak iş bulmuşlardır:

Mina: “O zaman ben, Türkçe biraz. Spor salonu gerekli kelimeleri öğrendim. Sonra cv’mi aldım, sporlara gittim. Onlar ‘hayır sen dil bilmiyor, olmaz.’ ...’de bir tane spor salonu var. O söyledi, ‘sıkıntı yok. Sen gel burda kendin için spora geliyorsun gibi. Müşteri kazan buradan. Trainer olarak kendini tanı. İnsanlar senin için geldiği zaman ben sana maaş vercem.’”

Bu örneklere rağmen vasıflı işgücü için çalışma yaşamına girmek, büyük ölçüde meslekten kopuş anlamına gelmekte, lisans eğitimi alan ya da İran’da mesleklerini icra eden bazı mülteciler Denizli’de eğitim ve vasıflarına uygun işlerde çalışmamaktadır. Örneğin ülkesindeyken resim tasarım öğretmeni yapmış olan Pardis Denizli’de kendi hesabına çalışma girişiminde bulunsa da sadece birkaç adet resim satabilmiştir.

Yanıtlayıcılar hizmetler ve sanayi sektörlerinde ağırlıklı olarak ücretli biçimde çalışmışlardır/çalışmaktadırlar. 2 yanıtlayıcı ise ücretleri geçinebilmelerine yetmediği için resim ve takı tasarımı gibi alanlarda kendi hesaplarına çalışmışlardır. Bir sanayi kenti olan Denizli’de, kent ekonomisinin önde gelen sektörlerinden olan tekstil sektöründe göçmen emeğinin yoğun biçimde sömürülmesi eğilimine uygun olarak örneklemdaki yanıtlayıcıların hemen hemen yarısı önceden, kısa süreli de olsa bu sektörde çalışmışlardır. Sözü edilen bulgu, sektördeki işgücü devir oranlarının yüksekliğiyle uyum içindedir. Tekstil sektöründe çalışırken dil becerileri edinen ve kentteki ağlarını geliştirenler daha sonra hizmetler sektöründe, görece olumlu koşullarda çalışma imkânı edinmişlerdir. Görüldüğü gibi tekstil sektörü İranlı mülteciler açısından, hizmetler sektörüne geçişte bir sıçrama tahtası olabilmektedir. Örneklemin önemli bir bölümünün çalıştığı tekstil sektörünün aksine vasıf ve işkolu açısından heterojen olan hizmetler sektöründe ise daha uzun süre faaliyet gösterildiği saptanmıştır. Yanıtlayıcıların bu sektörde yaptıkları vasıfsız işler restoran ve kafelerde garsonluk, baristalık, bulaşıkçılık, kasiyerlik; vasıflı işler ise İngilizce öğretmenliği, spor eğitmenliği, masözlük ve kuaförlükten oluşmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışan yanıtlayıcıların neredeyse yarısının vasıflı işlerde çalışmış olması, sektörün mültecilerin niteliklerine uygun işler yaratma potansiyelini göstermektedir. Vasıflı işlerde çalışan ve kuaför olan Kayla ile spor eğitmeni olan Mina, Denizli’de kendi mesleklerinde çalışma imkânı bulmuşlardır. Masöz olarak çalışan Mona ve İngilizce öğretmenliği yapan Roya, bu becerileri Türkiye’ye geldikten sonra edindiklerini aktarmışlardır. İranlı mültecilerin çalıştıkları son sektör ise inşaat sektörü olup bu alanda sadece İran’da boyacılık yapmış olan Adel çalışmaktadır.

İranlıların çalışma deneyimleri akışkanlık ve kırılğanlık üretmektedir. Bunun nedeni tüm sektörlerde olumsuz, belirsiz, eğreti, atipik, güvencesiz, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinden uzak çalışma koşullarının varlığıdır. Sözü edilen özelliklerin en yaygın biçimde gözlemlendiği tekstil sektöründeki koşulların ağırlığından dolayı Mona, çalıştığı atölyelerden birinde sadece 1 gün dayanabildiğini ifade etmiştir:

“Hiiii! Çok kötüydü, bi tekstile beni götürdüler hepsi erkek. Sadece benimle partnerim bayan. ... Ben bi günde 4000 tane torbayı ters yaptım. Söylediler ‘oturmanız yasak.’ Ben çalışmıyorum eve götürün, ben istemiyor para, ama ben oturuyorum. Söylediler ‘mesai var.’ Biz sabah 7’den gittik akşam 12’de eve döndük. Ben sürekli ağlıyordum. Paramızı da almadık. Patron sürekli bağırıyordu.”

Niaz’ın “Bugün 6. gün ben yarın izinliyim. 1 gün daha fazla benlen çalışmak isterse deli olacam. Bu çalışmaktan sadece dayanıyorum. Hiç sevmiyorum. Günleri sayıyorum bitsin” sözleri ise hizmetler sektöründe olumsuz koşulların varlığını yansıtmaktadır.

Ücretlerin, fazla mesai ücretlerini kapsayacak biçimde düşüklüğü, ödenmemesi ve uzun çalışma saatleri, tüm sektörlerde emek sömürüsünün göstergelerindedir. Genellikle asgari ücret tutarında olan ücret düzeylerine, tüm yanıtlayıcıların gelirleri erişmemektedir. Öte yandan çalışma saatlerinin tekstil sektöründe 12-16, hizmetler sektöründe ise 8-10 saat arasında değişmesi, hizmetler sektöründe çalışmanın daha tercih edilebilir olduğunu yinelemektedir.¹⁵ Eliza, “Saat onda geliyordum, gece bire kadar. Ben diyordum bunların duyguları yok” ifadesiyle tekstil sektöründe emek sömürüsünü örnelemektedir. Kayıtdışı ve güvencesiz çalışan İranlı mülteciler, hakları için mücadele edecekleri mekanizmalardan yoksun olsalar da Niaz’ın istisnai deneyimi, kendi mücadele araçlarını geliştirebildiğini göstermesi açısından son derece ilginçtir:

“Aylık 1500 söylediler. Ama vermediler. Dedi 1200 vercem. O da çok geç oldu. Benim arkadaş var bodyguard, onu götürdüm. Onları vurmadı, beni dövdü. Dedi ‘ben onları döversem sıkıntı çıkarabilir, biz yabancıyız. Ben seni götürcem. Orda dicem ki, ‘bu çocuk paramı vermedi.’ Beni götürdü orda dövdü. Orda paramı aldım ben. ...’de de ben 1500 düşünüyordum. Ama 1200 dedi 10 saat için. Ben de dedim ‘Nalan¹⁶ Hanım 1200 bana ayıp geliyor.’ Bikaç ay sonra 1500 oldu. Bi sene çalıştım 1500, 10 saat için. Sonra zam almak düşünüyordum. Ama vermiyordu. Ben de 8 saat çalıştım. Ona diyorum, ‘zam almak düşünüyorum.’ Diyor ki ‘şimdi para yok.’ Kabul etmezse diyom ki ‘6 saat çalıştım, fazlası mesai olacak.’”

Tüm sektörlerde işgücü devir oranları yüksekken tekstil sektörü, daha akışkan ve kırılğanlıklar üreten bir yapıya sahiptir. Küresel meta zincirlerine eklenen tekstil atölyelerinde sipariş üzerine fason üretimin emeği ne denli güvencesiz kıldığı, üretim hedefine ulaşıldığında yanıtlayıcıların işlerine son verilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Mültecilerin bir tekstil atölyesinden diğerine, bir tekstil fabrikasından kafede garsonluğa

sürüklenerek en fazla birkaç ay, istisnai durumlarda bir yıldan fazla süren kısa vadeli çalışma ilişkilerine girmeleri, yaşam deneyimlerini akışkan, kesikli ve kırılğan hale getirmektedir. Örneğin İngilizce öğretmeni olan Roya özel kurs ya da kolejleri kapsayacak biçimde toplamda yirmi civarı işyerinde çalıştığını aktarıırken Mona'nın çalışma deneyimi tekstil işçiliğinden bulaşıkçılığa, temizlikçilikten spa masözlüğüne, kasiyerlikten tezgâhtarlığa uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir.

3.2.2. Çalışma Yaşamında Ayrımcılık ve Kötü Muamele

Çalıştıkları işyerlerinde ücret ayrımcılığı, sözlü şiddet, dışlanma, duygusal şiddet, cinsel taciz gibi ayrımcılık ve kötü muamele biçimlerine maruz kaldıkları, katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ücret ayrımcılığına değinen Melina, Pardis, Huan, Mina, Mona ve Adel, aynı işi yapmalarına rağmen yerli işçilere göre daha düşük ücret aldıklarını ya da ücretlerinin ödenmediğini anlatmışlardır. Mina bu durumu, “En kötü şey sizi bi insan olarak bilmiyorlar, yani aynı işi yapıyorsunuz ama yarım parayı kazanıyorsunuz” sözleriyle açıklamış, öte yandan ücretinin ödenmemesinin işveren tarafından zenofobik bir temelde meşrulaştırıldığı deneyimini aktarmıştır: “Bir spor salonunda çalıştım o zaman hiç para vermedi. Ben söyledim ‘neden’, o ‘çünkü sen yabancı, eğer sen şikâyet yapıyor, hiç çare yok.’” Melina da Mina'ya benzer şekilde, kendisine ücret ayrımcılığı uygulayan işverene karşı hakkını arasa da sonuç alamamıştır. Öte yandan Mona ve Niaz'ın, hizmetler sektöründe çalışırken aldıkları ücretler Türklerden daha düşük olsa da “iyi insanlar” biçiminde niteledikleri patronlarını sevdiğini dile getirmelerinden, ücret ayrımcılığının paternalizmle gizlendiği çıkarsanabilir.

Öte yandan İranlılara daha ağır işlerin yüklenebildiği, zenofobinin, yerli işçilerin İranlı mültecileri dışlama pratiklerine içkinleştiği, bağırarak, işverene şikâyet etmek, küfretmek ve alay etmek biçiminde ortaya çıkan duygusal ve sözel şiddetin bazı yanıtlayıcıların işten ayrılmasıyla sonuçlandığı bulgulanmıştır. Bu yanıtlayıcılardan Adel'in deneyiminde sözel şiddete yönelik tepkinin dışa vurulduğu gözlenmektedir:

“Kötü söylüyorlar. Mesela şaka yaptılar ama bana diyorlar onu yap, bunu yapma. Bize sadece çalışmak için para veriyolar. Bilmiyolar ki bu insan. Birkaç sefer dedim, ‘ben insanım, hayvan değilim. Böyle konuşma.’”

Benzer şekilde alaya alınan Elya'nın deneyiminde bu davranış, kendisine güvenerek cinsel yönelimini ifşa ettiği yakın bir iş arkadaşı tarafından gerçekleştirilmiştir. Elya arkadaşına cinsel yöneliminden bahsettiğini anlatmakla birlikte, “her an bir yalancı gibi olmalısın” cümlesiyle, gizlenmeyi adeta bir yaşam tarzı haline getirdiğini düşündürmektedir. Benzer biçimde Niaz'ın “hala rol yapıyorum” biçimindeki ifadesine rağmen işvereni cinsel yönelimini bilmekte, hatta bazen ona açık saç renginin yakıştığını dile getirmektedir. Bu istisnai deneyimin, Niaz'ın işverenin kadını olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Görüldüğü gibi Niaz cinsel yönelimini gizlemesine rağmen uygun koşullar oluştuğunda, yakın çevresine ifşa edebilmektedir.

Katılımcıların çalışma yaşamında damgalanmaları Mina'nın deneyiminde, “yabancı”; Eliza'nın deneyiminde ise “Hristiyan” olarak yaftalanmak biçiminde belirirken Mona masözlük yaptığı sırada erkek müşteriler tarafından cinsel tacize uğramıştır. Mona “bana söylediler, bi erkek içerde seni rahatsız etse dışarıya çık, onun parasını sana veririz” sözleriyle kadın olan işvereni tarafından korunduğunu anlatmıştır. İşverenin bu davranışıyla bir kadın dayanışması örneği sergilediği düşünülebilir. Tüm bu anlatılara dayanarak ayrımcılık ve kötü muameleyle dair bulguların homojen olmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, 1980-1988 yıllarını kapsayan İran-İrak Savaşı, Birleşmiş Milletlerin LGBTİ bireylere mülteci statüsü tanınması gibi gelişmeler, İran'dan yönelen göç dalgalarında Türkiye'nin İranlı göçmenler için transit ülke olarak işlev görmesi sonucunu doğurmuştur. Denizli ise, bir sanayi kenti olarak mültecilere çeşitli iş imkânları ve göçmen ağları sağlamasıyla, İranlı mültecilerin yoğunlaştığı bir uydu kente dönüşmüştür. Öyle ki, kentte heterojen bir İranlı altkültürü bulunmaktadır. Nitekim araştırma bulguları yanıtlayıcıların, ülkelerindeki rejimin baskıladığı dini inançları benimsemek ve LGBTİ birey olmak gibi birbirinden farklılaşan nedenlerle göç ettikleri, özgür ve Batılı bir yaşama kavuşacakları üçüncü ülkeye yerleştirilme sürecinde bir ara istasyon olan Denizli'de öznelliklerinin, küresel postmodern göç ağlarının içine gömülerek yeni kırılğanlık ve akışkanlık formlarıyla kurgulandığı biçimindedir.

Bauman'a (2017c, 71) göre yaşam, sanatçı bireyler tarafından biçimlendirilmesi gereken bir yapıdır. Bu bağlamda dikkat çekici bir araştırma bulgusu, yanıtlayıcıların yaşam sanatının gerektirdiği riskleri (2017c, 71) almış olmalarıdır. Nitekim sığınmacıların deneyiminde vatanlarından, bir geçiş noktası olarak Türkiye'ye gelme ve Türkiye'den –eğer başarabilirlerse- üçüncü ülkeye gitme sürecinin her aşaması bir kırılmayken bu süreçlerin kendi içinde de çeşitli kırılmalıklar ve kopuşlar bulunmaktadır. Ahmed'in (2018, 240) "üzerine bir şey inşa ettiğimiz temelleri parçalamaya çalıştığımızda inşa ettiğimiz şeyin kırılma" olduğunu dile getirmesi, yanıtlayıcıların ontolojisine içkin olan bu kırılmalıkları tasvir etmesi açısından anlamlıdır. Yanıtlayıcıların hayatlarındaki kesilmeler ve yarım kalmışlıklar meslekten, vasıflardan, aileden, memleketten, sosyal haklardan, maddi varlıklardan kopuş gibi unsurlarla karakterize olmaktadır. Üstelik bekleme süresinin belirsizliği, mültecilerin maruz kaldıkları dezavantajları yoğunlaştırarak kırılmalılaştırıcı süreçleri döngüselleştirmektedir.

Görüldüğü gibi İranlı mültecilerin Türkiye'de askıya alınan göç süreçleri, henüz tamamlanmamış bir yol niteliğindedir. Bu askıya alınma halinde var olabilmek için birçok yanıtlayıcı Denizli'de işgücü piyasasına katılarak ağırlıklı olarak ücretli işlerde çalışmışlardır. Araştırmanın en önemli bulgularından biri kayıtdışı, sigortasız, göçmen emeğinin sömürüldüğü çalışma ilişkilerinin akışkanlık ve kırılmalıklarla sarmalanmasıdır. Öte yandan İranlı mülteciler cinsiyetçilik, homofobi ve zenofobinin kesişimselliğinde ayrımcılık, şiddet, cinsel taciz gibi olumsuzlukları hem çalışma yaşamı hem de gündelik yaşamda deneyimleyebilmektedir.

Bulgulanan tüm zorluk ve dezavantajlara rağmen İranlı mültecilerin göç hikâyeleri Ahmed'in (2018, 254) kavramsallığına dahil olan ve bireylere, kırılma noktalarını daha olumlu biçimde değerlendirebilme kapasitesi sunan "feminist kopuş" bağlamında düşünülebilir. Gerçekten de,

"kırılmaya farklı bir yaklaşım geliştirmemiz gereklidir. ...Kırılmanın sadece bir şeyin bütünlüğünün kaybedilişi olarak anlaşılması gerekmez, başka bir şeyin, o şey her ne ise, edinilmesi olarak anlaşılabilir" (Ahmed 2018, 245).

¹Ahmed 2018, 223.

²Bauman 2018b, 96.

³1983-1991 yılları arasında Ortadoğu'dan, çoğu İranlı olan 85.767 mülteci Türkiye'ye göç etmiştir (Özgür 2018, 209).

⁴Örneğin Devrimi izleyen dönemde 30.000 beyaz yakalı eğitimli İranlı Hollanda'ya göç etmiştir (Te Lindert 2008, 579).

⁵Türkiye, 1951 BM Cenevre Konvansiyonunu (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme) coğrafi kısıtlamayla onaylamış olup sadece Avrupa ülkelerinden gelen ve Konvansiyonda yer alan mülteci tanımına uyan yabancılara mülteci statüsü vermektedir (Ekşi, 2020: 192). Bu kısıtlamadan ötürü, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa göre Avrupa dışından gelen ve sığınma talebinde bulunan yabancılara şartlı mülteci statüsü verilmektedir (2020: 195). Ancak böyle bir kavramsallaştırma, İranlı mültecilerin göç süreçlerinin ve Türkiye'de yüzleştikleri sosyal gerçeklik ve dinamiklerin ayrıntılı analiz edilebilmesi açısından yeterli bir çerçeve sunmamaktadır. Bu yüzden araştırmada mülteci kavramı, konuyla ilgili literatürde yaygın olarak yer aldığı ve sığınma talebinde bulunan bireylerin göç süreçlerini ve deneyimlerini daha derinlikli biçimde yansıtan bir kapsayıcılığa sahip olduğu gerekçesiyle tercih edilmiştir.

⁶Bu bulgular için bkz: Durmaz vd. 2017; Kalfa-Topateş vd. 2018; Topateş vd. 2018a; Topateş vd. 2018b.

⁷Mona Azeridir.

⁸Son yıllara kadar BMMYK Protokolü çerçevesinde uluslararası koruma başvurularının ASAM'a (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği) yapılması mümkündür.

⁹Birleşmiş Milletler.

¹⁰Benzer bir araştırma bulgusu için bkz: Kara ve Çalık 2016, 34.

¹¹United Nations (Birleşmiş Milletler).

¹²Bahtiyar, Mona'nın Denizli'ye geldiğinde bulunduğu İranlı LGBTİ hakları aktivistidir. İsim değiştirilmiştir.

¹³Eskişehir ve Yalova da İranlı LGBTİ mültecilerin yoğun olduğu kentler arasındadır (Kara ve Kılınç 2020, 31). Daha eski tarihli bir araştırmada ise Isparta, Ekişehir, Kayseri ve Nevşehir, LGBTİ mültecilerin sayısının en yüksek olduğu kentler olarak aktarılmaktadır (bkz: Grungras vd. 2009, 57).

¹⁴Bu bulgu, Denizli'de İranlı mültecilerin çoğunlukla tekstil sektöründe istihdam edildiğine dair araştırma bulgularından (bkz. Durmaz 2017; Kalfa-Topateş 2018; Topateş vd. 2018a; Topateş vd. 2018b) farklılaşmaktadır.

¹⁵Benzer bulgular için bkz: Durmaz vd. 2017; Kalfa-Topateş vd. 2018; Kara ve Çalık 2016; Topateş vd. 2018a; Topateş vd. 2018b.

¹⁶İsim değiştirilmiştir.

Kaynakça

Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2019).

Ahmed, Sara. *Feminist Bir Yaşam Sürmek* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018).

Akis, Yasemin. "Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler"

Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 379-398.

Atasü-Topçuoğlu, Reyhan. "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği" *Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar* der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 501-518.

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Hayat* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018a).

Bauman, Zygmunt. *İskarta Hayatlar-Modernite ve Safraları* (İstanbul: Can Yayınları, 2018b).

Bauman, Zygmunt. *Kuşatılmış Toplum* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018c).

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite* (İstanbul: Can Yayınları, 2017a).

Bauman, Zygmunt. *Kimlik* (Ankara: Heretik Yayınları, 2017b).

Bauman, Zygmunt. *Yaşam Sanatı* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017c).

Bauman, Zygmunt. *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (İstanbul: Say Yayınları, 2014).

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Aşk* (İstanbul: Versus Kitap, 2012).

Bauman, Zygmunt. *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* (İstanbul: Versus Kitap, 2010).

Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).

Bayramoğlu, Yener ve Margreth Lünenborg. "Queer Migration and Digital Affects: Refugees Navigating from the Middle East via Turkey to Germany" *Sexuality & Culture* 26 no. 4 (2018): 1019-1036.

Bhagat, Ali. "Forced (Queer) Migration and Everyday Violence: The Geographies of Life, Death, and Access in Cape Town" *Geoforum* 89 (2018): 155-163.

- Biehl, Kristen ve Didem Danış. "Giriş: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları" *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* der. Kristen Biehl ve Didem Danış (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği-GAR, 2020) 8-17.
- Buz, Sema. "Köken Ülke-Sığınılan Ülke Hattında Kadın Sığınmacılar ve "Geçicilik" " *Cins Cins Mekân* der. Ayten Alkan (İstanbul: Varlık Yayınları, 2009), 303-327.
- Castles, Stephen ve Mark J. Miller. *Göçler Çağı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).
- Chesley, Meriç Çağlar. "Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Kırılabilirlik Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği" *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* der. Kristen Biehl ve Didem Danış (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği-GAR, 2020), 143-163.
- Durmaz, Nursel, Hakan Topateş, Aslıcan Kalfa-Topateş. "İşçi Sağlığı ve Güvenliği Açısından Denizli İlindeki İranlı LGBTİ Göçmenlerin Çalışma Deneyimleri" *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 17 no. 64 (2017): 37-43.
- Ekşi, Nuray. "6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Bu Kanuna İlişkin İkincil Mevzuatta Yer Alan Temel Kavramlar" *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* der. Songül Sallan Gül, Saniye Dedeoğlu, Özlem Kâhya Nizam (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2020), 174-203.
- Grungras, Neil, Rachel Levitan, Amy Slotek. "Unsafe Haven: Security Challenges Facing LGBT Asylum Seekers and Refugees in Turkey" *The Fletcher Journal of Human Security* XXIV (2009): 41-61.
- Kalfa-Topateş, Aslıcan, Hakan Topateş, Nursel Durmaz. "Özgürlük Arayışında "Mecbur İnsan" Olmak: Denizli İşgücü Piyasasında İranlı Mülteciler" *Çalışma ve Toplum* 59 no. 4 (2018): 2015-2045.
- Kara, Hayriye ve Damla Çalık. " "Tekin Olmayı" Beklerken: LGBT Mültecilerin Ara Durağı Türkiye" (Kaos GL: 2016).
- Kara, Hayriye ve Şengül Kılınç. " "Beklerken" Dönüştürenler: Türkiye'deki LGBTİ+ Mülteciler" *Kaos GL-Queer Göç II*, Sayı 171 (2020): 30-32.
- Keyman, Fuat ve Ahmet İçduygu. "Globalization, Security and Migration: The Case of Turkey" *Global Governance* no. 6 (2000): 383-398.
- Koçak, Mert. "Türkiye'ye Göç Eden Kimlikler: Yerel ve Ulusaşırı Dinamiklerin Kesişiminde LGBT Mülteciliğin İnşası" *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* der. Kristen Biehl ve Didem Danış (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği-GAR, 2020), 164-191.
- Kümbetoğlu, Belkıs. "Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu" *Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar* der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 49-85.
- Luibhéid, Eithne. "Queer/Migration An Unruly Body of Scholarship", *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 14 no. 2-3 (2008): 169-190.
- McGhee, Derek. "Queer Strangers: Lesbian and Gay Refugees" *Feminist Review* no. 73 (2003): 145-147.
- Özgür, Nurcan. "Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskânlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mültecileri" " *Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar* der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 199-216.
- Richter, Jörg, Sven Brandström, Habib Emami, Mehdi Ghazonour. "Temperament and Character in Cross-Cultural Comparison Between Swedish and Iranian People and Iranian Refugees in Sweden-Personality in Transition?" *Coll. Antropol.* 28 no. 2 (2004): 865-876.

- Te Lindert, Annet, Hubert Korzilius, Fons J. R. Van De Vijder, Sjaak Kroon, Judit Arends-Toth. "Perceived Discrimination and Acculturation among Iranian Refugees in the Netherlands" *International Journal of Intercultural Relations* no. 32 (2008): 578-588.
- Topateş, Hakan, Nursel Durmaz, Aslıcan Kalfa-Topateş. "Denizli Kentinde Yaşayan İranlı Göçmenlerin Sınıfsal Konumlarının Analizi" *Denizli İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma* der. Oğuz Karadeniz ve Nagihan Durusoy Öztepe (Ankara: Gazi Kitabevi, 2018a), 237-254.
- Topateş, Hakan, Nursel Durmaz, Aslıcan Kalfa-Topateş. "Denizli Kentindeki İranlı Göçmen Altkültürü ve Çalışma Yaşamı: Bir "Araf" Deneyimi" *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek ve Ortak Eylem* der. Emirali Karadoğan, Gülbiye Yenimahalleli Yaşar, Nail Dertli, Özgün Millioğulları Kaya, Sebiha Kablay, Taner Akpınar (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018b), 215-245.
- Wallerstein, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm* (İstanbul: Metis Yayınları, 2016).

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 13, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Hassas Gruplarla Sahada Çalışmak: Şehit Anneleri ile Görüşme Deneyimleri

Esra Gedik
Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2021
Yazı Gönderim Tarihi: 09.04.2020
Yazı Kabul Tarihi: 09.09.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için: Esra Gedik, “***Hassas Gruplarla Sahada Çalışmak: Şehit Anneleri ile Görüşme Deneyimleri***” *Fe Dergi* 14, no. 2 (2021), 102-112.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/26_9.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Hassas Gruplarla Sahada Çalışmak: Şehit Anneleri ile Görüşme Deneyimleri

Esra Gedik*

Bu çalışmada amacım saha çalışması sırasında karşılaştığım sorunlar ve araştırmam sırasında ve sonrasında edindiğim deneyimler ışığında kadın bir araştırmacı olarak hassas gruplarla alan araştırması nasıl yapılır göstermektir. Bu amaçla yüksek lisans tez araştırmam için görüşme yaptığım “şehit anneleri” ile olan deneyimlerimi farklı başlıklar altında toplayarak analiz ettim. Bu analiz sonucunda içerlikli ve dışarlıklı olmak konularının sabit konular olmadığını, araştırmacının gidişatına göre sürekli değişebileceğini, erkek yoğun ortamlarda kadın bir araştırmacı olarak araştırılan ile araştırılan arasındaki güç ilişkilerinin nasıl kurulduğunu, araştırılan ve araştırmacı arasında güven ilişkisi kurmanın alan araştırması için en önemli unsur olduğunu kanıtlamaya çalıştım ve duygusal olarak yoğun geçen görüşmelerde araştırmacının kendini yeniden konumlandırmak için yapması gerekenlerin ne olduğunu gösterdim.

Anahtar Kelimeler: Saha araştırması, feminist yöntem, hassas gruplar, şehit anneleri.

Working in the Field with Sensitive Groups: Meeting Experiences with the Mothers of the Martyrs

In this study, I aim to show how to conduct field research with sensitive groups as a female researcher in the light of the problems I encountered during the field study and the experiences I gained during and after my research. For this purpose, I gathered and analyzed my experiences with "Marty mothers" that I interviewed for my master thesis research under different headings. As a result of this analysis, I tried to prove that being inclusive and externality is not fixed positions, it can change constantly depending on the process of the research, how power relations are established between the researcher and the researched as a female researcher in male intensive environments, and establishing a trust relationship between the researcher and the researched is the most important factor for field research and in the emotionally intense conversations, I showed what the researcher had to do to reposition himself.

Keywords: Field research, feminist method, sensitive groups, martyrs' mothers.

1. Giriş

Son iki yıldır lisans üçüncü sınıf öğrencilerine “Saha Araştırmaları ve Uygulamaları” dersini veriyorum. Bu ders kapsamında saha çalışması sırasında nelere dikkat edilmeli, neler ile karşılaşılabilir, sorunlarla nasıl baş edilir bu konuda bilgilendirme yapıyorum. Ders anlatırken öğrencilerin hem dikkatini çekebilmek hem de olası sorunlara örnek olması için yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarımın saha çalışması sırasında yaşadıklarımın bahsediyorum. Bunları yaparken fark ettim ki sahada “hassas gruplarla” nasıl çalışılır konusunda yazılı çalışmalar çok az. Bu nedenle, bu makalede, “*Ideological Ambivalence of Motherhood In The Case of Mothers of Martyrs in Turkey*” (Anneliğin İdeolojik Muğlaklığı Türkiye’de Şehit Anneleri Örneği) başlıklı yüksek lisans tez alan araştırmasında karşılaştığım zorlukları ve baş etme yöntemlerini anlatmayı amaçlıyorum. Kendi alan deneyimimi anlatmaya çalışacağım bu çalışmada, cevabını aradığım soru, alan araştırması sırasında şehit anneleri gibi travmatik durumları yaşamış görüşmecilerle alan çalışması nasıl yürütülür? Şehit anneleri¹ ile çalışmanın zorluklarını ve baş etme yollarını anlatmadan önce Türkiye’de şehit anneliğini anlamamız gerekli. Ondan sonra şehit annelerine neden “hassas grup” dediğim açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Ramazanoğlu’na (1998, s.90) göre kadınların toplumda kadın olarak görülmelerinin başlıca sebebi doğurabilmeleridir. Bu nedenle, toplumda kadınlara bu yeteneklerinden dolayı verilmiş en önemli rollerden biri anneliktir. Sara Ruddick (1980) kadınların anne olarak tanımlanmasının “anneliğe özgü düşünme biçimi”ni yarattığını dile getirir. Bu rol, küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarına öğretilir. Örneğin, kız çocuklarına bebekler alınır, bebeğe bakım oyunları oynanır. Doğurmak, doğurduğu ile ilgilenmek ve korumak bu anlamda annelik pratiklerindedir.

Buna karşılık, anneliğe özgü düşünme biçimi ve “annelik pratiği” ile savaş pratikleri arasındaki bağları daha yakından incelemeliyiz. Toplumsal cinsiyet ve barış siyaseti arasında bir ilişki olduğu düşünülür. Bu minvalde, erkekler savaşçı kabul edilirken, kadınlar, özellikle doğurganlıkları nedeni ile barışın temsilcisi

*Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr., ORCID 0000-0003-3192-2107.

olarak farz edilir. Ruddick, anneliğe yakışan barışı korumanın sembolü olarak, acılı annenin güçlü imgesini hatırlatır. Scheper-Hughes (2008, s.33) annelerin savaş durumlarında sembol olarak kullanılmasını şu şekilde yorumlar: “Acı çeken, kahrolan anne, oğlunun cansız bedeni üzerinde ağlar ve hayatta kalanlara hastabakıcılık etmek, evleri yeniden yapmak ve savaşların yok ettiği toplumsal bağları yeniden örmek için ayakta kalır.”

Dünyanın pek çok yerinde anneler hem savaşın sembolleri hem de savaş karşıtlığı için politik söylemlerin parçaları olmuşlardır. Örneğin, Latin Amerika’daki anneler, Türkiye’de oğlunu askerde kaybeden “şehit anneleri”, Barış Anneleri, Diyarbakır’da nöbet tutan anneler, Cumartesi Anneleri, vb. Aslan (2008, s. 67) bu durumu şöyle ifade eder:

Anne-çocuk analogisi üzerinden bir kamusal annelik söylemi kurulmuştur. Kadınların ortak kimliği olarak annelik onlara ahlaki bir sorumluluk vermektedir ve annelik, kadınlar arasındaki tüm bölünmeleri ortadan kaldıracak, sınıflar ve kimlikler üstü bir kimlik olarak sunulmaktadır.

90’larla birlikte PKK ile Türkiye arasındaki silahlı çatışmalar sonrasında silahlı çatışmada oğullarını kaybeden ve “şehit annesi” olarak adlandırılmaya başlanan kadınlar kamusal alanda görünür olmaya başlamışlardır. Bu anneler oğullarını askerlik hizmetini tamamlayıp dönmelerini beklerken, beklenmedik bir ölümle karşılaşılıyorlar ve bundan sonraki yaşamlarını Sancar’ın ifade ettiği gibi “psikolojik olarak sakat” devam ediyorlar (Sancar, 2001). Bu açıdan incelendiklerinde, evlatlarını trafik kazasında kaybeden annelerden daha farklı bir durumla karşı karşıya kalıyorlar. Oğullarının neden vefat ettiğini kendilerine açıklayamıyorlar. Bu noktada, Türkiye’deki şehitlik söylemi ölümü anlamlandırmak için devreye giriyor. Tez çalışmam sırasında görüştüğüm anneler şehitlik söylemi içerisinde yeni bir anlam dünyası oluşturduklarını dile getirmişlerdi ve şehitlik kavramı bu anneler için “sevdikleri insanın kaybını anlamlandırmaya ve sonrasında yaşanan acıyı katlanılabilir kılmaya” yarıyor (Gedik, 2009a, s. 33).²

Şehitlik söyleminin temelde Türkiye’de oğlunu silahlı çatışmada kaybeden bu kadınlar için iki önemi var. Gedik (2009a) bu durumu şöyle özetliyor:

Birincisi şehitlik dinen kutsanmış, yüceltilmiş ve önemli bir olaydır ve şehit olanın hem kendisinin hem ailesinin dinen ödüllendirildiğine inanılır. Tanrı tarafından cennetle mükâfatlandırılacaklarına inanılır. Oğullarının sahip olduğu bu kutsallık onların şehitliği ile annelere, ailesine, geçiyor ve onları Tanrının önünde saygın bir konuma getiriyor. İkinci sonucu ise şehit olmak yalnızca dinen kutsanan bir olay değil aynı zamanda sosyal bir saygınlık kazandırıyor. Şehitlikle kazanılan saygınlık sadece din ile sınırlı değildir. Bunun ayrıca toplumsal bir boyutu da bulunmakta. “*Vatan uğruna ölmek*” askerler tarafından elde edilebilecek en yüksek mertebelerden biridir.

Bu durum şehit annelerini iki konumdan hassas bir grup yapıyor. Oğullarının vefatı sonrasında yas dönemi şehitlik söylemi nedeni ile hiç son bulmayan travmatik bir grup olmalarından dolayı. Artı herhangi bir ölümden farklı olarak kutsanan bir ölümün saygınlığının getirdiği sorumluluklar ve devlet tarafından sağlanan hakların kaybı korkusu³ nedeni ile bu gruplarla çalışmak zorludur.

2. Yöntem

Tez çalışmamın saha araştırmasında temel olarak kullandığım yöntem derinlemesine görüşme tekniği idi. Sonuç olarak on dört şehit annesi ve yedi şehit babası olmak üzere, ortalama bir buçuk saat süren ve kayıt dışı tutulan konuşmaların bu süreyi bile aştığı, toplam yirmi bir görüşme yaptım. Saha çalışmamı feminist bir yöntem kullanarak gerçekleştirdim.

Bir araştırmayı neyin feminist bir araştırma yaptığımıza dair standart bir uzlaşma yok. Araştırmacılar arasında çeşitlilik var. Brooks ve Hesse-Biber’e (2007) göre, araştırma, devam eden bir dizi karar ve seçenek içeren bir süreçtir. Bir araştırmayı feminist araştırma yapan şey, araştırmanın konusuna karar vermektir verilerin incelenmesi ve analizine kadar feminist vizyon içinde yapılandırılmış olmasıdır (Cook ve Fonow, 2007). Hesse-Biber (2011) göre feminist araştırmanın farklı disiplinlerde androcentric yaklaşımları incelemek, eleştirmek ve bu disiplinlerde toplumsal cinsiyeti bir analiz kategorisi olarak dahil etmeyi amaçlamaktadır. Feminist araştırma sadece kadınların yaşamlarını ve deneyimlerini incelemek için değil aynı zamanda aktif olarak onları ilerletmektir. Bu görüş genellikle, araştırma *kadınlar için* yapılır, sadece *kadınlar üzerinde/hakkında* değil (Harding, 1987) şeklinde diye ifade edilir. *Feminizm ve Metodoloji* kitabında Sandra Harding (1987, s. 1) “ayırt edici feminist araştırma yöntemi” olduğu fikrini reddediyor. Harding (1987, s. 6) “Feminist araştırmanın en aydınlatıcı özellikleri nelerdir?” diye sorar ve üç unsurdan bahseder. Birincisi, feminist araştırma problemini kadın deneyimleri açısından inceler. İkincisi, feminist araştırma kadınların “istediği ve ihtiyaç duyduğu” yolları arar. Son olarak, feminist araştırma “araştırmacıyı araştırılan ile aynı kritik

düzlemde bulur” (Harding, 1987, s.8). Hesse-Biber (2007:, ss. 16-17) *Feminist Araştırma El Kitabı* adlı çalışmasında feminist araştırmaları “baskın araştırma çalışmalarında cinsiyet ön yargılarını düzeltmenin ötesine geçmek” olarak tanımlamaktadır. Harding (1987), Mary Margaret Fonow ve Judith A. Cook (1991) ile benzer şekilde, Hesse-Biber (2007) araştırmada güç ve refleksivite konularına odaklanmaktadır. Feminist bir araştırmada, araştıran ile araştırılan arasında hiyerarşik ilişkiler yoktur. Ana tartışma konusu feminist araştırmının, araştırmaya sadece kadınları eklemekten daha fazlası olduğu yönündedir.

Feminist araştırma iki şey açısından önemlidir: araştırmanın nasıl olduğu ve araştırma ile neler yapılır. Feminizme farklı yaklaşımlarına dayanarak, feminist araştırmacılar farklı yöntemler kurabilir, kullanabilir ve kadınları incelemek için farklı teknikleri tercih edebilir. Başka bir deyişle, Landman (2006, s. 430) diyor ki feminist yöntem, toplumsal yaşam hakkında üretilen bilginin, erkeklerin egemen olduğu ve toplumsal yaşamın cinsiyetçi doğasını dikkate almayan herhangi bir yöntem bağlamında kadınların sosyal gerçeklikleri ile nasıl ilişkilendirilip birleştirilemeyeceği ile ilgilidir. Harding ve Reinharz'ın tartışmalarına dayanan Hekman, feminist araştırmalarda var olan bir dizi ortak tema olduğunu söylüyor. Standart anketler, istatistiksel hesaplamalar, istatistiksel bilgiler de kadınların ve erkeklerin farklı pozisyonlarına ilişkin konuları resmetmek için kullanılır. Feminist yöntem, araştırmacının ve araştırılanın kişisel yaşamlarını ve deneyimlerini araştırmanın bir parçası olarak görmektedir (Naples, 2007). Bu nedenle, feminist yöntem, araştırmacıya verileri değerlendirme ve yazma sürecinde kendi kendine düşünen (self reflexive) bir yer açmaktadır. Bu vurgulanan yönler araştırmacının kadınların deneyimlerinin çeşitli yönlerini eleştirel olarak araştırmasını ve dönüştürmesini sağlar. Sonuç olarak, feminist araştırmanın özellikleri, kadınların deneyimlerine odaklanma, inceleme cinsiyet ve refleksivite, kadınların çalışılmasında önemli yollardır.

Feminist Etnografi

Etnografi, insanlar hakkında yazmak anlamına gelir (ethos: insanlar, ırk veya kültürel grup ve grafik: yazma, sunum) (Neuman, 2003). Etnografi, araştırmacı tarafından doğal ortamdaki sosyal ve sıradan etkinliklere doğrudan katılarak gerçekleştirilen sahada veri toplama süreci olarak da tanımlanabilir (Brewer, 2000: 6). Etnografi bir yöntem olarak alan temelli, kişisel, çok faktörlü, boylamsal, tümevarımsal, diyalog temelli ve bütünseldir (Angrosino, 2007).

3. Saha Deneyimleri

3.1. Alanı Bulmak

Başarılı bir alan araştırmasının zamanında tamamlanması genellikle büyük ölçüde dışarıdaki faktörlere bağlıdır: Araştırmacının yeterli fonlamaya, zamana ve yeterli desteğe sahip olup olmadığına, güncel bir konunun yanı sıra araştırmaya katılmaya isteyen bir topluluk bulmak başarı için minimum ön koşuldur. Başka bir deyişle alanı bulmak önemlidir. Şehit anneleri, göçmenler, cinsel istismar gibi konularda alan araştırması yapmanın en önemli başarısı “doğru” alanı bulmaktır.

Pozitivist sosyal bilimler, araştırmacının, araştırdığı konu ve kişilerle arasına mesafe koymasını ve kendisini değerlerden yalıtması gerektiğini; ancak bu yolla objektivitenin sağlanabileceğini öne sürer (Ramazanoğlu ve Holland, 2002). Öte yandan feminist yöntem araştırmacı ile araştırılan arasında mesafe koymak yerine araştırmacıyı da araştırmanın içinde konumlandırmaya çalışır (Oakley; 1981). Çünkü araştırmacının konumsallığını belirleyen unsurlar göz önüne alındığında araştırmacının sahaya herhangi müdahalede bulunmaması ve sahayı etkilememesi mümkün değildir (Davies, 2008, s. 4). Feminist yöntem, bilgi üretirken, araştırmacı ve görüşülenler arasında mümkün olduğunca eşit bir ilişki olmasını önerir. Araştırmacı, sahada değişmez tek bir konuma sahip değildir. Araştırmacının bir saha çalışmasında karşılaştığı her kişi, girdiği her ortam veya deneyimlediği her bir olayda farklı konumları olması muhtemeldir (Krilić, 2011; Narayan, 1993).

23 yıl boyunca babamın mesleği gereği askeri alanların içinde, askeri unsurlar ile birlikte yaşadım ancak bir kere bile karşılaşmadığım şehit anneleri ile ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde yüksek lisans yaparken tezimin alan araştırması için karşılaştım. Yüksek lisans yaptığım sıralarda medyada yoğun bir şekilde “vatan sağ olsun demiyorum” şeklinde beyan veren asker anneleri görülmeye başlanmıştı. Ben de bu nedenle militarizm, annelik, kadınlık, ölüm ve şehitlik ile ilgili ilişkileri incelemek için şehit annelerini alan araştırması yapmak için belirlemiştim. Daha önce hiç alan araştırması yapmamış biri olarak alan araştırmasının taslağını çıkarmak, neler yapabileceğimi, sınırlarımı, şehit annelerine nasıl ulaşacağımı anlamaya çalışmak çok zordu.

Alan araştırması sırasında araştırmacının konumu, araştırmacının alanı bulması hususunda etkilidir. Bir saha çalışması ortamında, araştırmacıların cinsiyet, etnik köken ve sınıf ile diğer ilişkiler arasında yer alabilecek konum ve ayrıcalık farklılıklarının araştırmayı ve araştırmacı-araştırılan ilişkisini nasıl etkilediğini bilmek gerekir (McCorkel ve Myers, 2003). İçinde yetişilen sosyal hayatın araştırmacıyı “içeriden” veya “dışarıdan” olarak tanımlandığı araştırmacı konumları yaratmaktadır. Aynı zamanda, alanda araştırmacı alışık olmadığı toplumsal kesimler tarafından kabul görebilir. Bu da sık rastlanan bir durumdur. ODTÜ’de okuyan bir asker kızı olarak, bu kimlik kavşaklarında çeşitli kimliklerin söylemsel olarak alanı nasıl etkileyeceğini bilmiyordum. Bu kimliklerin alandaki güç ve konumsallık üzerindeki etkilerini alana çıkmadan bilmiyordum. Bu açıdan, alan araştırmamı planlamak, birden fazla değişkenin türlü kombinasyonlarını göz önünde tutmaya çalışarak bir seri karar vermeme gerektirdi.

İçerlikli veya dışarıklı olarak sahaya girebilmek kadar önemli diğer konular ise, sahada kalabilmek ve çalışmanın gerektirdiği sayıda/nitelikte katılımcıyla görüşmek; katılımcıların bekar bir kadın olarak benimle oldukça kişisel konularda konuşmalarını sağlamak ve bu sırada da olası risklerden kaçınmak üzere stratejiler geliştirmek oldukça zordu. Araştırmanın konusunu seçebilmek, alana ve sonrasındaki sürece bakıldığında en kolay olan kısımdı. Karşılaştığım ilk zorluk, araştırmacılara ulaşmak idi. Şehit annelerine nasıl ulaşacağıma dair bir fikrim yoktu. Tüm heyecanım ve tedirginliğimle ilk işim şehit annelerine ulaşmaktı. Bu amaçla emekli asker olan babamın sosyal dayanışma ağlarından faydalandım. Hem rütbesinden hem de yaşından dolayı çevresi babama büyük saygı gösterir. Çalışmamın başında şehit annelerine ulaşmam babamın askeriyedeki görevlilere bu saygınlığı da kullanarak “bizim kızın bir ödevi var, gelse yardımcı olur musunuz?” diye sorması ile oldu. Babamın askeriye ile olan bağı beni Şehit Aileleri Federasyon’larına yönlendirdi.

3.2. Erkek Yoğun Alanlarda Kadın Araştırmacı Olmak

Başlangıçta Şehit Aileleri Federasyonu’ndan anneleri seçtim (ŞAF) deneyimleri ve başkalarının deneyimleri hakkında konuşabilir diye. Bunun için üç haftada bir veya iki kez organizasyona gittim. Federasyon her ne kadar şehit aileleri adına kurulmuş olsa da içeri adımınızı atar atmaz mekanın eril bir alan olduğunu anlıyorsunuz. Türkiye’de kadınların siyaset yapma pratiklerine baktığımızda şehit ailelerinin hakları

ve yaşamlarının savunulması ile ilgili bir kurumun kadınlardan, özellikle yaşı ilerlemiş kadınlardan, oluşmaması şartıca değildi.⁴

Feminist araştırma yöntemleri saha çalışması literatüründe toplumsal cinsiyetin görmezden gelindiği belirtir (Hollway ve Jefferson 2000). Sahaya giriş her zaman zordur ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle kadınlara özgül sorunlar ortaya çıkabilir. Araştırmacının kadın, araştırılanın erkek olduğu durumda Lee'nin (1990) belirttiği üzere kırılğan bir alan oluşabilir. Çünkü alan yalnızca karşıt cinsiyetlerin bir araya gelmesi değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet algılarının da çarpıştığı bir yer haline gelir. Gurney (1985) ve Arendell (1997) erkek görüşmecilerin cinsiyetçi tavırlarından bahsederler. Kadın araştırmacı, eğer yaşı da genç ise daha fazla cinsiyetçi müdahaleye maruz kalmaktadır. "Geleneksel kadın" rollerine uygun olarak kadın araştırmacılar "naif ve zararsız" olmaları beklenir. Bu nedenle, özellikle mekan içerisinde gözlem yaparken, davranışlarının, giyimimin nasıl olacağı, mekan içerisinde kendimi hangi yönde temsil edeceğimin makullüğü, yapacağım araştırmanın sınırları ve özgünlüğü açısından da oldukça önemli idi. Başlarda bu kadar erkek yoğun bir mekanda bulunmayı bir dezavantaj olarak düşünsem de bu "zararsız"lık hali bir avantaja dönüştü. Erkek yoğun o mekanda bulunmam üyeler tarafından garipsenmedi.

Araştırmacının konumunun belirtilmesi, bilginin hangi ortamlarda üretildiği hakkında net bir fotoğraf sunduğu için bilginin güvenilirliğini de sağlamaktadır. Bu nedenle, ben de araştırmaya başlarken, orta sınıf asker ailesinde büyümüş bekâr bir kadın olduğumu dernekteki görüşmelerime başlarken belirttim. Kabul ediyorum bir askerin kızı olarak statümün beyanı muhtemelen bana organizasyonda annelere ulaşmak için erişim sağladı. Muhtemelen bir askerin kızı olmak olarak içerikli konumum onlarla ve annelerle konuşmama izin vermeleri için güvenilir bir ortam sağladı. Oğuz'un (2012, s. 71) çalışmasında kadın araştırmacı ve erkekler ile olan ilişkiyi şöyle açıklar:

Erkeklerle de aramda sınıfsal ve etnik farklılık vardı ama belki de cinsiyet farklılığının apaçık ortada olması diğer farklılıkların görünürlüğünü azalttı. Sonuç olarak, ironik bir şekilde, kadınlarla ilişki kurabilmek için erkeklerden referans olmalarını istedim. Benim olduğumu söylediğim kişi olmayabileceğim düşüncesi, kadınları erkeklerden daha çok korkutuyordu sanırım. Bu nedenle olsa gerek, çoğunlukla saygı duydukları bir erkeğin referansı olmadan benimle konuşmaya pek istekli olmuyorlardı.

Benzer şekilde federasyondaki erkekler benim şehit annelerine ulaşmam için referans olmuşlardı. Federasyon'daki şehit babalarına "abi" veya "amca" diye hitap ettim. Türkiye'nin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, akrabalık terimleri birbirini tanımayan iki yabancı arasındaki ilişkiyi resmiyetten çıkarmaktadır. Resmi bir ilişkiden daha eşitlikçi bir ilişkiye geçebildin. "Bilen insan" olarak kurgulanan araştırmacı halimden aradaki mesafeyi azaltan bir konum elde edebildim. Ancak bu durum yukarıda bahsedilen cinsiyetçi bir yaklaşıma maruz kalmama sebep oldu ve alanda görünmeyen bir "erkek koruması"na sebep oldu. Federasyonun yöneticileri erkek olduğu için erkek ve kadın arasında görülen geleneksel rollere uygun koruma/korunma ilişkisi yarattılar. Böyle hassas bir konuda, kadın olduğum için kandırılabilceğim düşüncesi ile hangi anneler ile ne konuda konuşabileceğimi benim yerime belirlediler. Bu da alanda şehit annelerine ulaşma konusunda sınırlılıklara neden olmuştu. Bana konuşmam için verdikleri listedeki şehit anneleri sorgulamayan, daha çok babaların veya komutanların (erkeklerin) annelere söyledikleri şeyleri dinleyen ve eleştirmeyen "gerçek" annelerdi. Konuştuklarında, eleştirmek veya şikayet etmek için yapmıyorlardı. Dahası, anlatıları bireysel deneyimlerini içermiyordu. Bunları dernek adına dernekteki erkeklerin yönlendirmeleri ile yapıyorlardı. Bu nedenle, en baştan alan araştırması yapma nedenime ters düşüyordu. Çalışmamın amacı kadınların kendi deneyimlerini kendi ağızlarından dinlemek ve sesi duyulamayan kadınların sesini duyurmak idi.

Daha sonra kadınlara aracı koymadan ulaşmak için Cuma günleri Cebeci Şehitliğine gittim. Oğullarının mezarları başında dua eden kadınlarla konuşmaya çalıştım. Mezarlıkta kadınlar çoğunlukla yalnız oldukları için kimsenin etkisi altında kalmadan kadınlarla birebir konuşma imkanım olmuştu. Kendimi, neden görüşmek istediğimi anlattım. Şehitlikte konuştuğum kadınlar benimle görüşmeyi kabul etmişlerdi. Ancak ertesi gün randevulaşmak için aradığımda, katılımcılar tekrarlanan çağrılarımı geri dönmediler veya görüşmeyi reddettiler. Nedenini sorduğumda durumlarının özel ve hassas olduğunu bu durumu riske atmak istemediklerini söyleyen de oldu "kocam izin vermedi" diyen de oldu. Her ne kadar bu biraz cesaret kırıcı olduysa da görüşme izni verenler için minnettarım.

Bu deneyimi kısmen sinir bozucu buldum çünkü güçlü bir şekilde bu sosyal aktörlere ses vermek istiyordum. Ancak alanda karşılaşma zordu çünkü potansiyel görüşmeciler tarafından "öteki" olarak inşa edilmiş gibi hissettim, kadın olmama rağmen, anne değildim. Sonuçta, ben kendini akademik araştırmacı

olarak sunan genç orta sınıf bekar bir kadındım. Bu zor karşılaşma, araştırmacı konumumun hem müzakere edildiğini hem de inşa edildiğini anlamama yardımcı oldu. En sonunda, kartopu tekniğini kullanarak akrabalarımın tanıdığı bir şehit annesinin bana referans olması ile görüşmecilerime ulaşabildim.

3.3. Görünmez Pırpırlar

Alan araştırmamda kendimi asker kızı olarak sunmamın birçok açıdan avantajlı olabileceğini düşünmüştüm. En başta hiç tanımadığım bu grupla birlikte olmanın zorluklarını yaşamak zorunda olmayacaktım ve alandaki insanlarla ilişki kurmamı kolaylaştıracak bir ortaklığımız olacaktı. Bahsi geçen konumsallığımla araştırma yürütmek, avantaj sağlamak bir yana beni zor bir konuma soktu. Hem içerlikli hem de dışarıklıydım ve buna hiç hazır değildim. Feminist yöntemin bu duruma önerdiği kavram *içerideki dışarılıklar*. Wolf (2009) bu durumu şöyle dile getiriyor çeşitli kimlik unsurları ile ortak veya paylaşılan konumlar her zaman araştırmacı ve araştırılan arasında ortak anlayışlar yaratmaz. Başka bir deyişle, araştırmacının içerlikli konumu bazen onu dışarıklı yapabilir.

Kartopu yöntemi ile ulaştığım annelere ve yakınlarına başlarda asker kızı olduğumu söyledim ancak bir iki görüşmeden sonra fark ettim ki anneler ve yakınları beni askeriyeden gelmiş biri olarak algılamışlar ve kendi deneyimlerini süzgeçten geçirerek aktarıyorlardı. Şehit annesi olmak Gedik'in (2009a) dediği gibi önceden sıradan ev kadınları olan bu kadınlara hem dinen hem de sosyal olarak prestij ve yeni haklar tanıyordu. Özellikle anneler beni askeriyenin onları denetlemek için göndermiş bir araştırmacı sandıklarından oğullarının şehitliğinin lekelenmemesi ve elde ettikleri hakları kaybetmemek için kısa cevaplar veriyorlardı. Bir anlamda, asker kızı konumsallığım alanda bana görünmez pırpırlar (rütbe işaretleri) sağlamıştı. Bu farkındalık, Goffman'ın (2014) "damganın idare edilişi" olarak tanımladığı alan stratejisini kullanmama sebep oldu ve bazı durumlarda asker kızı olduğumu gizledim.

Saha araştırmalarında araştırmacı ile araştırılan arasında güven duygusu kurulması çok önemlidir. Benim gibi hassas gruplarla çalışan araştırmacılar için bu güven duygusu daha önemlidir. Çünkü çalıştığım kadınlar evlat acısı yaşayan kendilerine, ailesine ve çevresine yabancılaşmış, yas içindeki kadınlardı. Benim askeriyeden gelmediğimi veya devlet tarafından gönderilmediğimi belirtmek ve onları buna ikna etmek çok önemliydi. Oğullarının ölümleri ile bu kadınlara sağlanan dini ve sosyal statüyü tehlikeye atacak bir şey yapmayacağım, zaten zor olan hayatlarını daha da zorlaştırmayacağım konusunda bana güvenmelerini sağlamak son derece kritikti. Masanın üzerine bir ses kaydediciyi yerleştirmenin basit eylemi, başka bir insanı odaya getirmek ve sesini "uzağa götürmek" (Kidd ve Finlayson, 2006) imajını yaratmak gibiydi. Bazı görüşmelerde konuşurken yazma eylemi daha güven verici olmuştu. Çünkü "belgeleiyor, kanıt topluyor" hissini ortadan kaldırmıştı.

Dahası Wolf (2009) feminist araştırmacılarla ilgili ataerkil normlara direnseler de örneğin, kılık kıyafetlerinde düzenleme, bazı koşullarda bu normlara rıza göstermek zorunda kaldıklarını belirtir. Kadın olmam sempati yaratsa da "araştırmacı" kimliğim ve sol bir etiketle tanınan ODTÜ'den geliyor oluşum beni görüştüğüm kadınlar açısından dışarıklı bir konuma koyuyordu. Bu nedenle, annelerle görüşmeye giderken giydiklerim konusunda özen gösterdim. Herhangi bir etiketle veya meslekle damgalanmayacak spor ayakkabı, kot pantolon ve göze batmayacak tişörtler seçtim. Yaz aylarında görüşme yapıyor olmama rağmen elbise veya etek ile görüşmelere gitmedim. Feminist yöntemin araştırmacının refleksif olmasına dair yaptığı yoruma bağlı olarak, alanda araştırılan ile araştırılan arasındaki ilişkinin tek taraflı olmayacağı anlayışından bu kadınların beni tanımalarına izin verdim.

3.4. Duygusal, Sınıfsal Karşılaşmalar

Görüşmeler, paylaşılan deneyimlerdir. Araştırmacılar, görüşmeciler ile katılımcıların hikayelerini anlatmakta kendilerini rahat hissettikleri bir konuşma bağlamı oluşturmak için bir araya gelirler (Ramos, 1989). Corbin et al. (2003) araştırmacılar, travma kurbanları üzerinde araştırma yaparken duygusal durumlarına duyarlı olması ve etik kaygıların farkında olması gerektiğini vurgular. Her ne kadar örneklemimi oğullarının vefatının üzerinden en az bir yıl en fazla beş yıl geçmiş kadınlardan seçmiş olsam da bu kadınlar yukarıda sözü edilen "kutsanmış ve cennet ile ödüllendirilmiş" ölüm algısı nedeni ile yas süreçlerini sonlandıramıyorlardı. Bu nedenle, bu kadınlarla konuşurken yanlış bir tavır takınmaktan gerçekten çok korkuyor, yas içinde olan bir kadına "dışarıdan bakan, sadece soru sormaya gelmiş bir kadın gibi" davranmamak için kendimi hazırlamaya çalışıyordum.

Yetiştirildiğim ailenin sınıfsal alışkanlıkları alana yansdı ve ilk görüşmeye giderken babamın önerisi ile şehit annesine bir buket çiçek götürdüm. Ancak görüşmeye gittiğim kadın, Ankara'nın en ücra köşesinde ailesi, ölen oğlunun eşi ve yeni doğmuş torunu ile iki odalı bir gecekonduda yaşıyordu. Elimde koca bir buket çiçekle ilk karşılaşmamız çok tuhaf anlar geçirmemize neden oldu. Çünkü benim gerçekliğim ile şehit annesinin gerçekliği uyuşmamıştı. O hayat içerisinde o çiçekle ne yapacağını bilememişti. O çiçek de benim omuzlarıma kaya oturmuş hissini yaratmıştı. En baştan feminist yöntemin araştıran ile araştırmacı arasında hiyerarşik bir mesafe olmasını ret etmesi anlayışına ters kendi elimle araya sınıftan kaynaklanan mesafe koymuştum.

Bu karşılaşma bana sonraki çalışmalarım için çok şey öğretti. Alana çıkmadan önce alanı tanımanın önemli olduğunu hatırladım hep. Dahası alan araştırmasının çoğunlukla alanda şekillenen bir araştırma olduğunu deneyimlemiş oldum. Araştırmamın teorik çerçevesini oluştururken araştırdığım onca makale, kitap ve araştırma alanı anlamama sadece kavramsal olarak yardımcı olmuştu. Alanda olmak başlı başına başka bir deneyimdi.

Yıkılmış (2015, s. 99) kadın araştırma öznelerinin nasıl konuştukları sorusu ile ilgili şu üç noktayı dile getiriyor “suskunluk, çok katmanlı konuşmalar ve duyguları konuşmak.” Kidd ve Finlayson da (2006) hemşirelerle yaptıkları görüşmelerde ortaya çıkan duygusal yoğunlukları incelemişlerdir. Davison (2004) hassas kişilerle çalışan araştırmacıların empati yoluyla aşırı çatışma ve sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir. Benzer şekilde araştırmam sırasında araştırmacı rolünün etik gerekleri ile katılımcıların ihtiyaçlarına yönelik davranışlar arasında kaldım. Görüşmem, kendimi, araştırmamı tanıttıktan ve demografik sorularımın ardından, kadınların deneyimlerini anlamak adına “oğlunuzun nasıl vefat ettiğini anlatır mısınız?” sorusu ile başlıyordu. Ancak bu soruyu cevaplamak için konuşmaya başladıklarında istisnasız bütün görüşmeci kadınlar ağlamaya başladı. Araştırmaya başlamadan önce, annelerin kendilerini sıkıntılı hissedebileceğinin farkındaydım, onlarla görüşmeye başlayınca etik endişelerim deontolojik bir hal aldı. Annelerle tanıştığımda, hayatlarının samimi detaylarını paylaştıkları için çok heyecanlandım. Ancak, annelerin çoğu anlatısı üzüntü, acı ve öfke gözyaşlarıyla doluydu. Paylaşılan öykülerin içeriğine üzülmüş ve bazen dehşete kapılmıştım. Biraz göz korkutsa da araştırma planıyla ilerlemeye çalıştım. Akademik ve mesleki gelişim arzumu, bireysel olarak annelere acı vermem mümkün mü? Bir yandan anneleri ağlatan kişi olduğum için kötü hissediyor, bir yandan da araştırmaya devam edebilmek için annelerin ağlamasını durdurmaya çalışıyordum. Tüm çalışma boyunca beni en çok strese sokan durum bu olmuştu. Araştırmacı ile araştırılan arasındaki duygusal ilişkiyi incelemek araştırma bulgularına derinlik katabilir. Araştırmacının rahatsızlığın kaynağını ve bu rahatsızlığının etkisini tanımlaması araştırmaya derinlik katmak için bir araç olarak kullanılabilir.

3.5. Evdeki Erkeklerle Ataerkil Pazarlıklar

Türkiye’de özel alan kadınların alanı olarak görülür. Kadınlar bir eş ve anne olarak özel alanda bir miktar kontrol sahibi olabiliyorlar. Başka bir deyişle, Deniz Kandiyoti’nin kavramsallaştırmasıyla özel alanda, hane içinde ataerkil pazarlıklar yapabiliyorlar. Bu nedenle, annelerin kendilerini rahat hissetmeleri için evlerinde yalnız görüştüm. Ancak çoğu zaman ailenin diğer üyeleri, özellikle erkekler, evin bir araştırma alanı olmasına itiraz ettiler. Görüşmeye katılanların oğullarından biri sürekli olarak odaya girdi, çoğu zaman bahane annesi adına konuşmak idi, annesinin yaşlı olduğu, yasta olduğu için konuşmayı istediğini belirtti. Ailenin erkek üyeleri hem katılımcı hem de araştırmacı üzerinde yetki kurmaya çalıştılar. “Arendell, erkek görüşmecilerin hangi soruların nasıl sorulması gerektiğinden kayıt cihazının nereye konulması gerektiğine kadar kendisini yönlendirmeye çalıştıklarını belirtir ve kadınlarla yaptıkları çalışmalarda bu tür davranışlarla karşılaşmadığını da vurgular” (aktaran Körükmez, 2016, s. 64). Bu nedenle saha çalışması sırasında ortaya çıkan cinsiyet riskleri sadece benim bir kadın, bir yabancı ya da bir araştırmacı olmam veya bunların hepsi aynı anda evin erkeklerini rahatsız etmişti.

Konyar (2016, s. 184) saha araştırmalarını şu şekilde betimler

Etnografik çalışmaların önemli bir boyutunu oluşturan saha çalışması, araştırmacının çalışmayı düzgün bir şekilde yürütebilmesi için sadece kuramsal bilgilere sahip olmasının yanı sıra pratik bilgileri de gerekli kılar. Araştırmacı saha çalışmasında, verileri sağlam bir şekilde elde etmeye çalışırken hesap etmediği pek çok öznel durumlarla karşı karşıya kalabilir.

Bu açıdan, çalışma alanım, çalıştığım yıl için daha önce Türkiye’de hiç çalışılmamış bir alandı. Bu nedenle alanda neler ile karşılaşabileceğime dair elimde örnek çalışmalar yoktu. Ancak saha çalışması yaparken deneyimlerim bir sonraki görüşmeye beni yeniden hazırladı. Çalışmayı yürüttüğüm dönemde kendilerine “Barış Anneleri” diyen bir grup kadının şehit annelerinin evine gelip, terör propagandası yaptığını

dair birkaç gazete haberi çıkmıştı. Türkiye’de kadınların kamusal alanı ve siyaseti takip etme olanağı ve deneyimleri düşünüldüğünde, yas içinde olan annelerin bu haberlere dair bilgisi yoktu. Ancak evdeki erkeklerin şehit annesi olarak yeniden tanımlanan, özel ve kamusal alanda statüleri olan bu kadınların sahip oldukları bu statünün sağladığı saygınlık ve haklar adına kadınları daha önce görece özgür oldukları özel alanda da kontrol altına aldıklarını gördüm. Bazı feministlere göre nötr dil diye bir şey yoktur: “Erkeklerle ait olduğu ve erkekler tarafından kontrol edildiği için tüm sistem, baştan sona cinsiyetçilik ile iç içe geçmiştir” (Cameron, 1985, s. 91). Gerçekliğin dil yoluyla inşa edildiğine dair inanç, birçok feminist literatürün, dilin kontrolü yoluyla kadınların 'susturulması' üzerine odaklandığını açıklar. Bu anlamda bahsi geçen haberler hakkında bilgileri olan erkekler vardı ve bazı görüşmeler sırasında evde kadınları yalnız bırakmayan bu erkekler “çözüm ve barış hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna anneler yerine konuştular ve sert tepkiler verdiler. Hatta zaman zaman beni terörist olmakla suçlayıp evden uzaklaştırdılar.

Sonuç

Üç dönem verdiğim Saha Çalışmaları dersi sırasında kendi tez çalışmalarımın saha deneyimlerinden verdiğim örneklerin, öğrencilerin dersi ve saha çalışmasını, özellikle kadın olarak sahada bulunmanın ne demek olduğunu, anlamalarına daha yardımcı olduğunu gördüm. Bunun sonucu olarak, saha çalışmalarım sırasında karşılaştığım sorunları ve deneyimleri sistematik bir şekilde ve saha çalışması teorilerini baz alarak yazdım. Bu çalışma kapsamında özellikle daha önce saha deneyimi olmamış araştırmacıların hassas gruplarla çalışmaya karar verdiklerinde karşılaşılabilecekleri unsurları belirttim. Bunların en başında araştırmacı ile araştırılan arasında güven ilişkisi kurmanın öneminden bahsettim. Dahası feminist bir yöntem uygulayan kadın bir araştırmacı olarak erkek görüşmecilerle çalışmanın yaşattığı ikilemleri ifade etmeye çalıştım. Yukarıda da bahsettiğim gibi feminist yöntem saha araştırmasındaki güç dengelerini yok etmeye ve araştıran ile araştırılan arasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldırmayı amaçlar. Ancak erkeklerle yapılan görüşmelerde toplumdaki ataerkil ilişkilerin bir yansıması olarak saha çalışması sırasında toplumsal cinsiyet rollerinin çarpıştığını anlattım. Artı, saha çalışmaları sırasında alanı bulmanın zorluklarından ve bu konuda araştırmacının konumsallığının rolünü anlattım. Bu açıdan saha araştırmaları teorilerinde de bahsedildiği gibi “içerlikli” ve “dışarlıklı” konumlarının sabit olmadığı ve bazen içerlikli dışarlıklı olunabileceğini gösterdim. Araştırmacının alana ulaşması sırasında özellikle var olan damgaları ile nasıl mücadele edebileceğini ve görüşmecilerle ilişkisine bu damgaların etkisini nasıl zayıflatabileceğini tartıştım. Bu amaçla, başta kılık kıyafet olmak üzere sınıfsal, ideolojik veya herhangi bir dini hatırlatabilecek aksesuarları kullanmamanın önemini açıkladım.

¹Şehit annesi terimini sınıflandırma yapmak için kullanıyorum. Şehit kavramı pek çok insanı vurgulamak için kullanıldığından, bu çalışmada şehit kavramını Türk Silahlı Kuvvetlerinde askerlik görevini yaparken ölen askerler için kullanıyorum.

² Bu konu ile ilgili başka çalışmalar için bakınız: Sancar, 2001; Gedik, 2009a; Gedik, 2009b.

³Bahsi geçen haklar ve annelerin yaşadığı durum hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Gedik, 2009b.

⁴ Şehit anneleri ve şehit babalarının siyasete katılımı konusunda bir araştırma için bakınız: Gedik, 2009b.

Kaynakça

- Arendell, T. (1997). Reflections on the researcher-researched relationship: A woman interviewing men. *Qualitative sociology*, 20(3), 341-368.
- Aslan, Ö. (2008). “Kaçınılmaz Ölüm” Ün Girdabında Annelik. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 5.
- Brooks, A., & Hesse-Biber, S. N. (2007). *An invitation to feminist research. Feminist research practice: A primer*, 1-24.
- Cameron, D. (1985). Making Changes: Can We Decontaminate Sexist Language?. In *Feminism and linguistic theory* (pp. 72-90). Palgrave Macmillan, London.
- Cook, J. and Fonow, M. M. (2007). Knowledge and Women's Interests: Issues of Epistemology and Methodology in Feminist Sociological Research. *Sociological Inquiry*, 56(1), 2-29.
- Corbin, J., & Morse, J. M. (2003). The unstructured interactive interview: Issues of reciprocity and risks when dealing with sensitive topics. *Qualitative inquiry*, 9(3), 335-354.
- Davies, C. A. (2008). *Reflexive Ethnography. A Guide to researching selves and others*. (London ve New York: Routledge).
- Davison, J. (2004). Dilemmas in research: Issues of vulnerability and disempowerment for the social worker/researcher. *Journal of Social Work Practice*, 18(3), 379-393.
- Fonow, M. M., & Cook, J. A. (Eds.). (1991). *Beyond methodology: Feminist scholarship as lived research*. Indiana University Press.
- Gedik, E. (2009a). Türkiye’de Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm Algıları. *Fe-Dergi: : Feminist Eleştiri* Cilt 1 Sayı 2, ss. 29-44.
- Gedik, E. (2009b). Savaşın Geride Bıraktıkları, Anneler. *Amargi*, sayı 15.
- Goffman, E., & Ağırnaslı, S. N. (2014). *Damga: örselelenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. Heretik Yayıncılık.
- Gurney, J. N. (1985). *Not one of the guys: The female researcher in a male-dominated setting*. *Qualitative sociology*, 8(1), 42-62.
- Harding, S. G. (Ed.). (1987). *Feminism and methodology: Social science issues*. Indiana University Press.
- Hesse-Biber, S. N. (Ed.). (2007). *Handbook of feminist research: Theory and praxis*. Sage.
- Hesse-Biber, Sharlene (2011). *Emergent Technologies in Social Research: Pushing Against the Boundaries of Research Praxis*. PP. 3-22. In. Sharlene Hesse-Biber, Editor. *Handbook of Emergent Technologies in Social Research*. New York: Oxford University Press.
- Hollway, W., & Jefferson, T. (2000). *Doing qualitative research differently: Free association, narrative and the interview method*. Sage.
- Konyar, H. (2016). Etnografik Çalışmanın Saha Çalışması Notları: “Katılımcı Yurttaş Kimliğinin Kurulması Ekseninde Yemek Yeme ve Bedenin Yeniden Üretim Pratikleri: İstanbul’da Etnografik Bir Alan Çalışması”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 181-192.
- Kidd, J., & Finlayson, M. (2006). Navigating uncharted water: Research ethics and emotional engagement in human inquiry. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 13(4), 423-428.
- Krilić, S. (2011). “The Role of Ethnicity in Qualitative Migration Research” *Migracijske i etničke teme* 27, 2, 161-175.
- Körükmez, L. (2006). “Kadın Araştırmacıların Erkek-Dominant Sahada Çalışması Mümkün mü?” *Fe Dergi* 8, no. 2, 62-72.
- Landman, M. (2006). Getting quality in qualitative research: A short introduction to feminist methodology and methods. *Proceedings of the Nutrition Society*, 65(04), 429-433.
- Lee, R. M., & Renzetti, C. M. (1990). *The problems of researching sensitive topics: An overview and introduction*.
- McCorkel, J. A., & Myers, K. (2003). What difference does difference make? Position and privilege in the field. *Qualitative sociology*, 26(2), 199-231.

- Naples, N. A. (2007). Feminist Methodology and Its Discontents. In W. Outhwaite ve S. P. Turner (eds). *The Sage Handbook of Social Science Methodology*, Los Angeles: Sage Publications.
- Narayan, K. 1993. How native is a 'native anthropologist?'. *American Anthropologist*, 95: 671–685.
- Oakley, A. (1981). Interviewing women: a contradiction in terms. In Helen Roberts (Ed.), *Doing feminist research* (30-62). London: Routledge & Kegan Paul.
- Oğuz, H. Ş. (2012). Alanda Bir Kadın. *Fe Dergi* 4 (1), 64-80.
- Ramazanoğlu, C. ve Holland, J. (2002). *Feminist Methodology: Challenges and Choices*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Ramos, M. C. (1989). Some ethical implications of qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 12(1), 57-63.
- Sancar, S. (2001). "Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler", *Toplum ve Bilim*, sayı 90, ss. 22-41.
- Sara Ruddick. "Maternal Thinking". *Feminist Studies* 6. 2. (Yaz 1980).
- Scheper-Hughes, N. (2008). Anneliğe Özgü Düşünme Biçimi Ve Savaş Politikaları. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 5.
- Wolf, Diane L. "Saha Çalışmasında Feminist İkilemler," *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372 – 442.
- Yıkılmış, M. S. (2015). Kadınlarla mülakat yapmak. *Fe Dergi*, 7(1), 95-107.